تاریخ

تحولات سیاسی ایران

(در قرون معاصر)

تألیف: حسن حلاج - مدیر روزنامهٔ حلاج

کارشناس مطبوعاتی وزارت فرهنگ در ادارهٔ کل نگارش

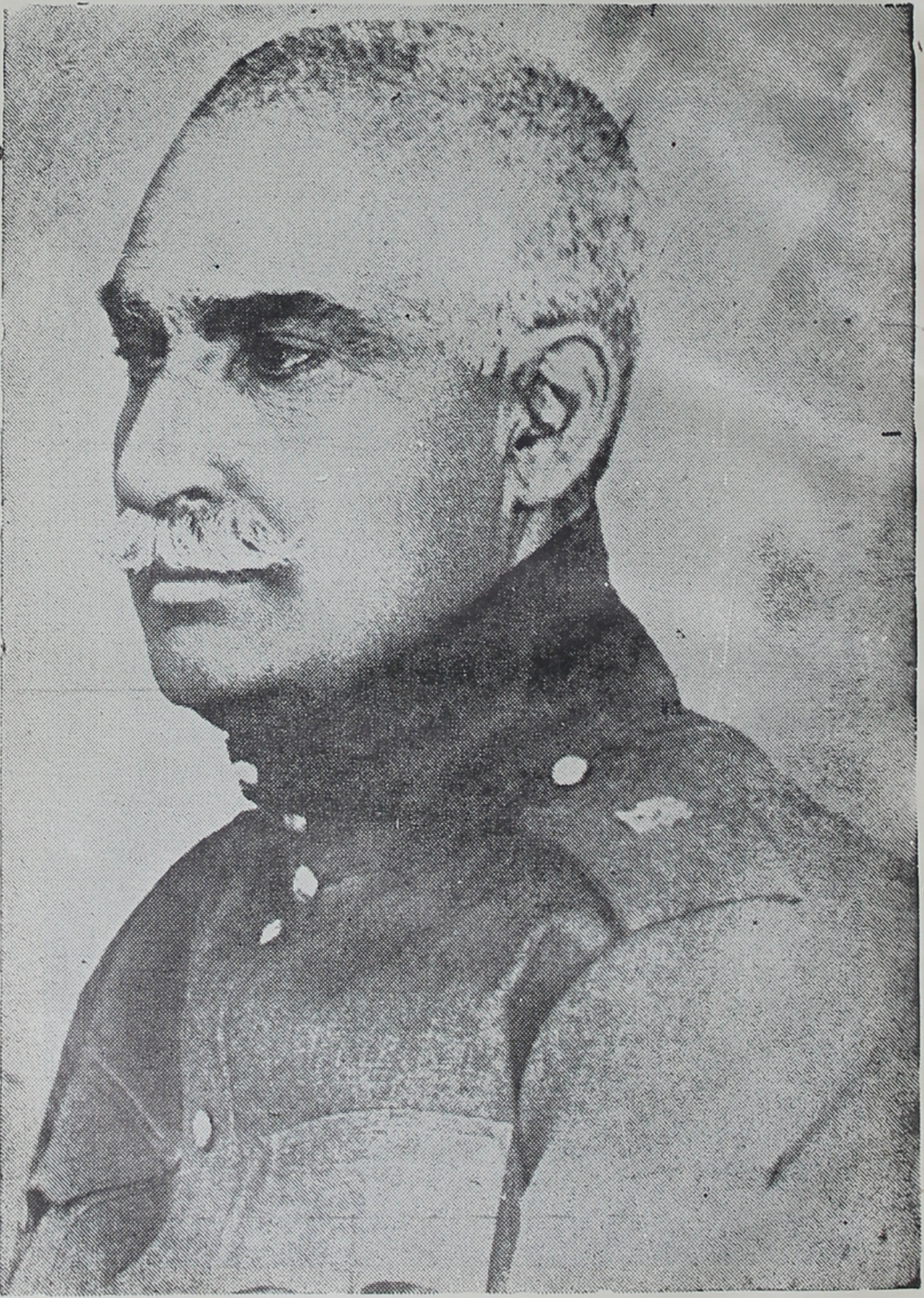
از انتشارات: علی جعفری

سپاسگذاری

یادآور میشوم که در جریان تدوین و مقدمات چاپ کتاب تاریخ (تحولات سیاسی ایران درقرون معاصر) ازطرف جناب آقای دکترمحمود مهران وزیرفرهنگ و آقای نصرت‌الله مشکواتی مدیر کل اوقاف و آقای دکترابوتراب رازانی مدیرکل نگارش و آقای غلامرضا فرخ‌منش بازرس عالی فرهنگ و آقای شفیعی معاون کل اوقاف و دانشمند گرامی استاد محترم جناب آقای سعید نفیسی وفاضل محترم آقای پروین گنابادی که ازابرازمساعدت دریغ نفرموده‌اند شایسته سپاسگذاری است .

حلاج

فهرست مندرجات

اعلیحضرت رضا شاه کبیر سر سلسله خاندان جلیل پهلوی

علیا حضرت ملکه مادر

منظومه مؤلف

ماده تاریخ کتاب است

تو از خواب گران برخیز ایران   چرا خفتی چنین ای مهد شیران

کنون وقت درنگ و خفتنت نیست   رها کن خوی بدخواهان و دونان

شهنشاهت دهد فرمان که برخیز   سراسر ملتت شادان و خندان

ستمهائیکه دیدی شد تلافی   در این هنگامهٔ پرشور دوران

محمد شه رضا بر تخت شاهی   نشسته همچنان شاپور ساسان

چنین غافل نشستن کی سزاوار   بود از ملت با هوش ایران

شود رشك بهشت ایران جاوید   زیمن همت مردان و گردان

هزارو سیصدوسی پنج شمسی   نوشتم این کتاب ازروی ایمان

که تا نسل جوان از روی واقع   بگیرد عبرت از تاریخ کیهان

خدا را شکر کن حلاج هردم   که میهن میشود از نو گلستان

بماند یادگار از تو در این عصر   مهین تاریخی از حال نیاکان

اعلیحضرت همایونی محمد رضا شاه پهلوی شاهنشاه محبوب ایران

علیاحضرت ملکه ثریا پهلوی

والاحضرت شاهدخت شهناز پهلوی

والاحضرت شاهدخت شمس پهلوی

والاحضرت شاهدخت اشرف پهلوی

والاحضرت شاهدخت فاطمه پهلوی

والاحضرت شاهپور علیرضا پهلوی

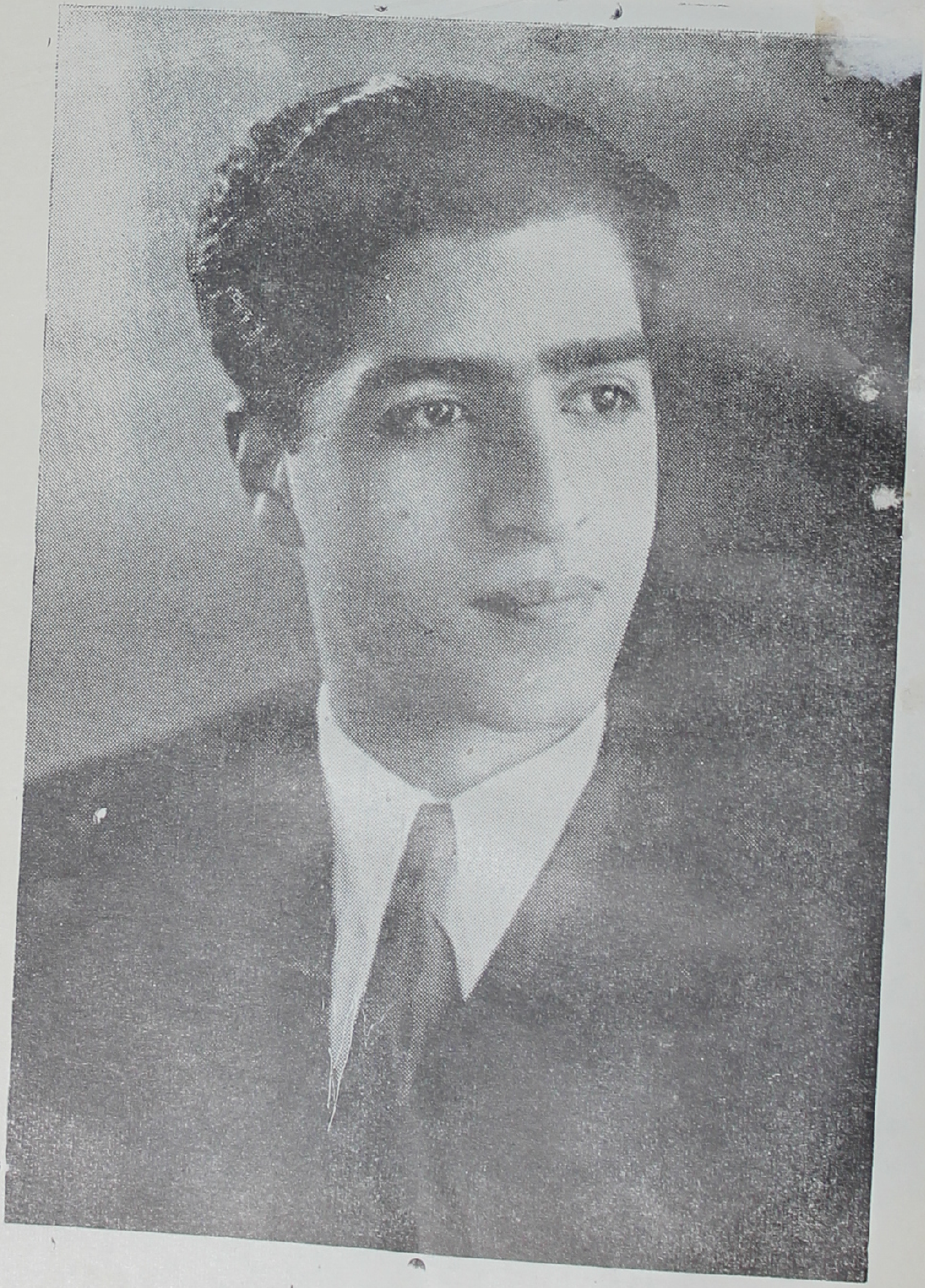

والاحضرت شاهپور غلامرضا پهلوی

DATE

والاحضرت شاهپور عبدالرضا پهلوی

والاحضرت شاهپور احمد رضا پهلوی

والاحضرت شاهپور محمودرضا پهلوی

DATE

والاحضرت شاهپور حمید رضا پهلوی

جشن نامزدی والاحضرت شهناز پهلوی با آقای مهندس اردشیر زاهدی

بنام خداوند بخشنده مهربان

تاریخ تحولات سیاسی ایران

در قرون معاصر از تاجگذاری آغا محمد خان قاجار

تا انقراض سلطنت قاجاریه

وپیدایش مشروطیت وکودتای سوم حوت ۱۲۹۹ خورشیدی

تا شانزدهمین سال شاهنشاهی اعلیحضرت همایون

محمد رضاشاه پهلوی خلداله ملکه

همه میدانیم تاریخ جزسر گذشت مردان نامی رهبران عالم بشری یا تبهکاران معروف وتحولات اجتماعی وسیاسی واقتصادی ملل یاجنگها ولشگر کشی‌های اقوام وطوایف وپادشاهان کشور گیر - یاکشف واختراعات لوازم زندگانی بشری چیزدیگری نیست . بالجمله صفحات تاریخ نتیجه تتبع وکنجکاوی گذشتگان رابآیندگان میآموزد ورشته مدنیت جهانیان را بهم پیوسته ازتندباد حوادث وآشفتگی جهانیان محفوظ ومصون میدارد .

چون دانستن سرگذشت رفتگان برای آیندگان کمال لزوم را دارد ازاینروی اینگونه سرگذشتها وکشف واختراعات وتحولات اوضاع خانواده بشری رانویسندگان جهاندیده وسردوگرم روزگار را چشیده به‌رشته نگارش میکشند وبرای پندواندرز یاتنبیه وعبرت دیگران یادگاری شایسته ازخود باقی میگذارند . تانسلهای آینده از حال گذشتگان باخبرشده ودردوره زندگی دوست را ازدشمن تمیزداده وازمکر و فریب دغل‌بازان برحذرباشند چنانکه مورخین نوشته‌اند اگردانشمندی تاریخ هزار

سال را خوب بداند مانند اینست که هزار سال زندگانی کرده ووضعیات را باچشم خرد دیده باشد.

مشاهدات من

گمان میکنم خاطرات ومطالعات وسرگذشت سیاسی حلاج خواندنی باشد زیرا نویسنده این تاریخ از پانزده سالگی درنتیجهٔ خواست یزدان پاك با حوادث اجتماعی ایران روبروشده ومشاهدات خود را از آغاز مشروطیت شروع وپس از طی مقامات اجتماعی وحزبی درمهاجرت اجباری نمایندگان دوره سوم مجلس شورای ملی بطرف قم واصفهان وکرمانشاه شرکت نموده وپس ازبازگشت ازمهاجرت اجباری به تهران که زائیده جنگ بین‌الملل اول وتجاوز روسها وانگلیسها بایران بود درتهران مقیم ودر سال ۱۲۹۸ خورشیدی بمنظورخدمت بهم‌میهنان عزیز روزنامه حلاج را دایر وبه روزنامه‌نگاری پرداخته وپس ازبیست سال روزنامه‌نگاری دروزارت فرهنگ بانجام وظایف فرهنگی ونویسندگی مشغول وتاکنون زیاده از بیست وسه سال نیز درمحیط وزارت فرهنگ مشغولم. همچنین از آغاز پیدایش مشروطیت درایران وغائله‌ی مهاجرت و مجادله باروسهای تزاری وانقراض سلطنت قاجاریه وکمك به پیدایش طلوع ستاره درخشان شاهنشاهی دودمان پهلوی همواره درماجراها شرکت داشته‌ام.

مسلم است دراین روزگار دراز که باعمرمتوسط یك نسل بشری برابراست واز نزدیك بارجال ومردان کارآمد ودانشمندان ایرانی وبیگانه ومردان تاریخی این کشور تماس داشته وتاثیرعوامل جنگهای بین‌الملل اول ودوم را درایران دیده ودرمطبوعات خوانده و چندین سال بتدوین این تاریخ پرداخته‌ام زیرا چنانکه دیگران حوادث و پیش آمد های مهم زندگانی خود را برای نسلهای بعد بیادگار گذاشته‌اند ما نیزبرای بیداری آیندگان وجلب توجه نسل معاصر مشاهدات ومطالعات خودرا تدوین نموده وبمعرض افکارعمومی میگذاریم تاخدا چه خواهد.

غرض نقشی است کزما بازماند
که هستی را نمی بینم بقائی

یادآوری

برای آنکه خوانندگان عزیز از علل پیدایش مشروطیت در ایران وقیام مردم این سرزمین برای آزادی ومساوات وتدوین قوانین ملی که شامل حال تمام ساکنین این کشور بشود اعم از اینکه مسلمان باشند یا غیرمسلمان آگاه باشند علل اصلی انقراض سلطنت یکصد وشصت ساله قاجاریه را در این تاریخچه ترسیم مینمایم تا رشته مطالب باهم پیوسته باشد. همچنین این تاریخ شامل تاریخچه فرهنگ ومطبوعات ایران واوقاف وکیفیت جریان مشروطیت نیز هست تا خوانندگان عزیز از مراجعه بکتب دیگر بی نیاز باشند.

علل تاریخی نهضت اجتماعی در ایران

سرزمین ایران بواسطهٔ آنکه ازلحاظ جغرافیائی درشاهراه آسیا واروپا واقع و محل رفت وآمد ولشکرکشیهای ملل شرقی وغربی است. درظرف چند هزار سال گزارشهای تاریخی خودگاهگاهی دستخوش زورگوئی وتاخت وتازاقوام وملل دیگر گشته وسالهای دراز در ظاهر استقلال اداری و اقتصادی خود را ازدست داده است (مانند هجوم اسکندریونانی وچنگیز و سرداران مغول واعراب) ولی روح قوی و ارادهٔ نیرومند نژاد ایرانی همواره با کشش و کوشش فراوان همیشه پس از چندی ناملایمات برسختیها ومشکلات فائق آمده وبا وجود تحمل اسارت وناگواریها درهر نوبت پس از آزمایش های تاریخی وبکاربردن هوش سرشارو تدبیرصائب با مبارزات سخت وآمادگی برای رهائی ازقید بیگانگان دراطراف پرچم ملی ایران جمع ودرنتیجه ارادهٔ ملت کسانی نامداروبرجسته وهوشمند ودلاور ازمیان گروه فرزندان شایسته ایران زمین قد مردانگی علم نموده و چنانکه صفحات تاریخ ایران شاهد است در اندك مدتی پلیدیها پاك وراه ترقی و تعالی وپیشرفت و سرافرازی ایرانیان همواره موجبات شرکت این ملت تاریخی وجماعت دلیرواستقلال طلب را درآبادی جهان و خدمت بتمدن جهانیان فراهمتر کرده است. اینك توضیح مطلب درباره علل انحطات ایران درقرون اخیرومبارزات ملت برای جلوگیری ازفنای جامعه وحفظ استقلال کامل وتهیه موجبات تجدید ترقی وتعالی ایران نودرعصرمعاصر که بمعرض افکارخوانندگان

گذاشته میشود شامل ۳ فصل یا ۳ پیچ تاریخی است که برشته تحریر در آمده و برای آیندگان بیادگار گذارده ومیگذاریم .

فصل اول تاریخچه ساده وروشن سلطنت یکصد وشصت ساله پادشاهان قاجار .

فصل دوم خلاصه پیدایش مشروطیت درایران واثرات آن برای ملت ومملکت.

فصل سوم نهضت ایران ازسوم اسفند ۱۲۹۹ خورشیدی تا حال حاضر درزمینه پیشرفت وترقی وتکامل اقتصادی وسیاسی وقضائی وفرنگی و آبادانی وعمرانی کشور دردوران اعلیحضرت پادشاه فقید وشاهنشاهی اعلیحضرت همایون محمد رضاشاه پهلوی

اوضاع سلطنت قاجاریه

چنانکه درتاریخ یاد آوری شده پس از انحطاط دوران سلطنت پادشاهان صفوی درزمان شاه سلطان حسین نالایق و آلت دست ملانمایان دین فروش بلهوس وتصرف اصفهان بوسیله اشرف ومحمود قندهاری که یك عصیان وطغیان داخلی شمرده میشد وعلل عمده‌ی آنرا اختلافات مذهبی شیعه و سنی و ستمگری فرماندار و حکمران مسیحی (گرگین‌خان) گرجی که ازطرف دربار شاه سلطان حسین درقندهار حکومت میکرد بواسطه تجاوزات بمال وناموس مردم طوایف قندهاری بریاست (میرویس) و پس ازمرگ (میرویس) بفرماندهی (محمود) پسرمیرویس قیام نموده وپس ازاتحادبا بعضی ازرؤسای طوایف بلوچ ازراه بلوچستان و کرمان ویزد وشهر اصفهان پایتخت زیبا وتاریخی پادشاهان صفویه را پس ازچندی محاصره متصرف شده بودند درنتیجه تصرف اصفهان اوضاع این کشوردرهم وبرهم شده ودشمنان استقلال باعظمت ایران وقت را غنیمت شمرده از سرحدات یا مرزها شروع بتجاوز وپیشرفت بسوی داخله مملکت نمودند چنانکه عثمانیها بکردستان وکرمانشاه تجاوز نموده وازبکان بغارت وچپاول خراسان پرداخته وحریف تازه بدوران رسیده مسکوی‌ها یاروسها که تازه قدم بدایرهٔ تأسیس دولت مرکزی گذاشته ومرتباً درحال پیشرفت بودند ازپریشانی اوضاع آنروزه ایران استفاده نموده ازطریق رودولگا تا کنارهٔ دریای مازندران یادریای خزروطبرستان پیش آمده بودند.

زیرا لشگرهای (الکیس) یا پطر کبیر از نتایج وضعیات آشفته و پر آشوب آنروزه ایران اطلاع یافته ومهیای پیشروی بطرف شمال ومشرق ومرکز ایران بودند.

ظهور ستاره درخشان نادرشاه از افق خراسان وفرار طوایف قندهاری بسوی افغانستان وعقب نشینی قشون عثمانی ازمغرب ایران بطرف بغداد وارزنة الروم روسها را بخیال بازگشت وعقب نشینی بسوی مسکو واداروبا یك نهیب نادری گیلان را رها نموده وفرار را برقرار ترجیح دادند.

در نتیجه‌ی عقب نشینی اجباری پیشآهنگان روسی موقتاً پیشروی لشگریان پطر کبیر بسوی ایران بتأخیر افتاد ولی بزرگان روسیه با اطلاعاتیکه ازوضعیات این کشور پیدا کرده بودند درباطن همواره از آرزوی تصرف کشور باستانی ایران صرف نظر ننموده وبامید پیدایش فرصت وتهیه نقشه واطلاعات کامل وایجاد نفاق بین دو دولت مسلمان ایران وعثمانی بمنظور ضعیف وناتوان کردن دو دولت همدین وهمسایه روزگار میگذرانیدند بعد ازافول وغروب کوکب نادری نوانائی واقتدار کریم خان زند پادشاه عادل ووکیل واقعی ملت چندی دیگر اندیشه وفکر پیشرفت ونفوذ جنگی درخاورمیانه از مغز و دماغ جانشینان پطر کبیر (الکیس) بیرون رفت ودنبال نمودن رشته‌ی مقصود و هدف را بموقع مناسبتری محول داشتند تا پادشاه زند و وکیل ملت ازدنیا رخت بربست و داعیان تاج و تخت زندیه بواسطه خود خواهی وبوالهوسی هر یك پس از دیگری خرقه تهی ساخته و آخرین وارث بالاستحقاق پادشاه زند جوان دلیر ونا کام لطفعلی خان بوسیله آغا محمد خان قاجار برادرزن کریم خان زند جوانمرگ شده و آغا محمدخان درسال ۱۲۱۰ هجری قمری تاجگذاری نموده وزمام ایران‌مداری را درکف خویشتن گرفته وپس ازتنظیم اموردا خله وقتل وغارت کرمان بمنظور سرکوبی سرکردگان ایلات قفقاز.

ضمناً درپیروی ازلشگرکشیهای نادرشاه افشار بدون تدوین نقشه جنگی وتهیه اطلاعات لازم ازموقعیت روسها وهم آهنگی گرجیها با جانشینان پطر کبیر وقیام ملل مسیحی بالکان علیه تسلط دولت عثمانی وتحریك گرجیها وارمنیها علیه دول مسلمان ایران وعثمانی فقط وفقط ازروی غرور وخود خواهی بعزم سرکوبی سرکردگان طاغی

قفقازخیالات دورودرازی را در مغز فرتوت خود جولان داده و بعزم حرکت جنگی بسوی گرجستان عازم وشهرتفلیس را متصرف گردید . خلاصه جنگها و کشتارهاو چپاول‌هوسکارانه پیروان آغا محمد خان درتفلیس ومقتول شدن چند نفرازبازرگانان روس درتفلیس درسال ۱۲۱۱ هجری قمری واطلاع روسها ازهرج ومرج داخله‌ایران موجبات تهییج وتحریك روسها را فراهم وقشون کاترین دوم زوجه پطرسوم در سال ۱۲۱۲ هجری قمری برای مقابله و تعقیب لشگریان ایران و آغا محمد خان بطرف داخله قفقازسرازیر شدند .

در این اوقات کاترین دوم چشم از دنیا بست وبایك دنیا حرص و ولع بجهان دیگرشتافت .

فوت کاترین دوم باعث عقب نشینی روسها شده وبواسطه کشته شدن آغامحمد خان شبانه بدست‌سر کردگان اردوی ایران‌مانند(صادق‌خان)دراطراف قلعه (شوشی) عملیات جنگی ایران وروس درقفقازموقتاً متوقف شد تا بعد ازتاجگذاری فتحعلیشاه درسال ۱۲۱۲ هجری قمری پس ازاینکه نه سال از سلطنت فتحعلیشاه گذشت . در نتیجه بهانه‌جوئی روسها درسال ۱۲۲۱ هجری قمری زد وخوردهای مرزداران ایران باگرجیها بکومك روسهاکم کم صورت جنك رسمی بخودگرفته واین رشته جنك و خصومت قریب دهسال طول کشید وبا تدوین معاهده‌ی گلستان درسال ۱۸۱۳میلادی جنك موقتاً متارکه‌شد ولی‌روسها مشغول تهیه‌مقدمات‌پیشرفت‌بطرف‌ایران‌شده‌ورجال دربارفتحعلیشاه بعیش وعشرت پرداختند وبجای تجهیزات لشگری برساختمان حیاط اندرون افزودند، خلاصه دراینموقع چندی طرفین دست از جنك وجدال کشیده و رجال دربارفتحعلی‌شاه بخوشگذرانی‌مشغول، ولی روسها بوسیله عمال‌مخصوص‌خود چنانکه اوضاع و احوال تاریخی تأیید میکند موجبات تأمین پادشاهی ایران را در خانواده‌عباس‌میرزا تعهد نموده ودرپی‌فرصت میگشتند تا دراثر کشته‌شدن وزیرمختار روس درباغ (ایلچی)درتهران ودخالت بعضی‌ازعلمای روحانی‌درتحریك مردم بتجدید جنگ با روسها بمناسبت کشته شدن چندین هزارنفرزن وبچه ومرد مسلمان درقفقاز و قتل و عام مردم مسلمان شهر گنجه بدست سالداتهای روس بهانه خوبی بدست

روسهای آماده بجنگ مسلح با آخرین سیستم تجهیزات آنروزه اروپا (تفنگهای ته پر) وتوپهای دورزن . جنگ ومخاصمه بین لشکریان ایران وروس . شروع وسطح خاك های اطراف رود ارس باخون دلاوران ایرانی که بانداشتن وسایل کامل جنگی مشغول جنگ وستیز باقشون مجهز دشمن بودند رنگین شده وشب وروز ادامه داشت ولی فرمانده دلاوران ایرانی عباس میرزا بعشق تصاحب تاج وتخت ایران بعد از پدرو بقای سلطنت درخانواده عباس میرزا غالباً بجای اجرای نقشه های جنگی لشکریان شجاع ایران رادر مواقع تنگنای بعقب نشینی مجبور میکرد چنانکه در تاریخ ایران تألیف (سرپرسی سایکس) ترجمه فخرداعی درباره آخرین جنگ ایران وروس درموقع تدوین معاهده گلستان ومعاهده ترکمنچای چنین مینویسد (درجنگ اصلاندوز درکناررود ارس با آنکه دربرابر دوهزاروسیصد سرباز روس لشگریان ایران چندین برابر بودند ومردانه جنگ میکردند وتوپخانه ایران با افسرانگلیسی باکمال شدت مقاومت مینمود عباس میرزا فرمان عقب نشینی صادرکرد وچون ایرانیان دست ازجنگ برنمیداشتند عباس میرزا بیرق یك تیپ لشگرایران راگرفته وآنان را مجبور بعقب نشینی نمود) .

تا زمینه برای تدوین معاهده گلستان فراهم شود چنانکه معاهده مذکور در سال ۱۸۱۳ میلادی بامضای طرفین رسید .

همچنین دردوره جنگ دوم بین روس وایران که آندوره نیز مانند دوره پیش ده سال طول کشید وسرانجام پس ازاتلاف هزاران نفردلاوران ایرانی وقتل وغارت شهرهای مسلمان نشین قفقاز عباس میرزا همان رفتاری راکه درجنگ اصلاندوز بکاربرده بود تعقیب نمود .

چنانکه درجنگ اطراف گنجه با آنکه شماره جنگجویان ایرانی برشماره سربازان روسی برتری داشت و موقع جنگی هم برای ایرانیان مساعد بود . عباس میرزا لشگریان ایران را مجبور بعقب نشینی نموده و مقدمات امضای معاهده‌ی ترکمانچای رافراهم ساخت . بالجمله درنتیجه اینگونه عقب نشینیهای هوسکارانه معاهده شوم ترکمانچای تنظیم وطبق معاهده‌ی مزبور یك پنجم قطعه‌ی خاك ایران از پیکر میهن عزیز جدا وهزاران نفرایرانی تلف وعلاوه برخسارات بی حد وحصرملی چندین

تن پول سکه نقره ایران بعنوان خسارت یا باج سبیل بروسهای تزاری داده شد ، خلاصه جنگهای بیست ساله ایران و روس در سال ۱۲۲۸ هجری قمری باتسلیم شدن فتحعلی شاه و برباد دادن قسمت مهمی از خاك میهن عزیز و چندین میلیون تومان قران نقره بازمانده ذخایر ملی چنانکه گفتیم در سال ۱۲۴۳ هجری قمری جنگهای رسمی ایران و روس پایان یافته و فرزندان عباس میرزا تا پنج نسل یعنی محمد شاه و ناصر الدین شاه و مظفر الدین شاه و محمد علی شاه و احمد شاه قاجار بموجب معاهده مذکور در زیر حمایت تزارهای روس بسلطنت ایران رسیده و بیش از پیش باعث ضعف و زبونی نیروی ملت نجیب و دلیر و شکیبای ایران شدند . پس از جنگهای روس و ایران و تلفات زیانبخش آن بموجب مندرجات تاریخ ایران نگارش (سایکس) عباس میرزا بتحریك وزیر مختار روس دانسته یا ندانسته بمنظور کمك بقدرت جنگی روسها که پطر کبیر در وصیت نامه خود گفته است (وظیفه روسها اینست که برای پیشرفت بطرف خاور میانه و خاور دور باید همیشه موجبات ضعف ایران و ترکیه را فراهم سازند و این موضوع بدین وسیله ممکن است که گاه گاهی باترکها جنگ نموده و ایرانیان را اغفال کنیم و زمانی باید با ایرانیان جدال نموده و با عثمانیها بمدارا رفتار بنمائیم . تا بتدریج موجبات ضعف و زبونی ایران و ترکیه فراهم شده و اسلاو سر تا سر قطعه آسیا را درهم نوردد) با دانستن اینموضوع مهم . و اینکه نخستین وظیفه هر سیاستمداری اینست که از روش اساسی ملل مجاور میهن خویش آگاه بوده و عوامل زمان را بامقتضای سیاست ملی خود موافق سازد بالجمله عباس میرزا بتحریك وزیر مختار روس باتصویب پدر تاجدارش فتحعلیشاه بجنگ باعثمانیها پرداخته و بیش از پیش بر ضعف ابنیه اجتماعی واقتصادی ایران افزود .

پس از رفع غائله مبارزه باعثمانیها با آنکه بنیه اجتماعی ایران از حیث نفرات آدم و خسارات مادی و خرابی مملکت بواسطه جنگهای بیست ساله روس و ایران ضعیف شده بود بسوی خراسان لشگر کشی نموده بزدوخورد باازبکها و دخالت در محاصره شهر هرات و ایجاد فتنه (سالار) و طغیان و تجاسر ترکمانها پرداخته در نتیجه مبنای اجتماعی ایران ضعیف و دهستانها ویران و امور اقتصادی ملت باندازه‌ای خراب شده بود که بدستور آغامحمدخان هفت خانه بیك دیگ محتاج شده بودند . خلاصه اینست

دورنمائی از کیفیت زمان خودسری و کینه توزی آغامحمدخان خواجه که درسال ۱۲۱۰ هجری قمری تاجگذاری نموده ودرشصت وسه سالگی دراردوی جنگی خوددراطراف قلعه شوشی درقفقازمقتول شده وبایك جهان غرورونخوف وخیانت بمردم ایران چشم ازجهان بست ورفت . همچنین دورنمای دوره برادرزاده اش فتحعلیشاه که درسال ۱۲۲۸ هجری قمری درتعقیب روش جنگی آغامحمدخان بجنگ روسها پرداخته وپس ازمتارکه جنگ که درنتیجه تدوین معاهده گلستان درسال ۱۲۲۳ هجری قمری پیداشده بود مجدداً با سپهسالاری فرزندش عباس میرزا جنگ را شروع ودرسال ۱۲۴۳ هجری قمری باامضای معاهده شوم وخائنانه ترکمانچای پایان داده باقبول تعهدات مندرج در معاهده مذکوراستقلال قضائی واقتصادی واجتماعی این کشورراجریحه دار نموده است. بطوریکه درتاریخ روضة الصفا جلد تاریخ قاجاریه وناسخ التواریخ نوشته شده است. فتحعلیشاه درمدت زیاده ازچهل سال سلطنت خودش چهارصدزن دائمی گرفته وبعضی راپس ازدفع شهوت طلاق گفته وپانصد تن خواجه حرمسرا داشته است چنانکه در حال مرگ ۵۴ پسرو۴۶ دختربرجنازهٔ آن ناکام ندبه کرده اند.

رفتار آغامحمدخان بابزرگان ملت ایران

آغامحمدخان ازلحاظ خصومت ودشمنی باعظمت ایران دستورداد سنگ آرامگاه نادرشاه را درمشهد شکستند واستخوان کریم خان زندرا ازشیراز بتهران منتقل کردند وهمچنین برای جمع آوری پول وجواهرات خزانه نادرشاه چندین شب دستورمیداد شاهرخ فرزند زاده نادررا باحضور خودش باآهن داغ نموده وبازپرسی میکردند . چنانکه درآخرین دفعه دستورداد اطراف سراین مرد کوربازمانده نادررا کچ گرفته وروغن داغ کرده روی سرش ریختند واو را زجرکش نمودند . همچنین در ناسخ التواریخ مینویسند غالباً ازمتصدیان کارهای سلطنتی پول میگرفت واگردیرپول میدادند دستورمیداد قسمتی ازگوشش را میبریدند واگربرای گوش بریدن کسی حاضر نبود خودش باکارد مخصوصی که داشت برخاسته وگوش میبرید چنانکه درمورد (معمارساختمان کاخ ارك تهران) اینکاررا کرد (اینست که ازآنروزگوش بریدن بمعنی پول گرفتن) جزء امثال سایره گشت .

تاجگذاری محمد شاه

عباس میرزا باحسرت پادشاهی ایران قبل ازمرگ پدردنیارا وداع گفت وپس ازمرگ فتحعلیشاه‌محمد شاه‌فرزند عباس میرزادرسال ۱۲۵۰هجری قمری‌تاجگذاری نمود وچون گرفتار بیماری (نقرس) دردپا بود غالباً دربستر افتاده وعمده‌ی کارهابدست ملا عباس حاج میرزا آقاسی بود. پس‌ازمرگ محمدشاه فرزندش ناصرالدین شاه‌در سال ۱۲۶۳هجری قمری تاجگذاری نموده وباکمال قدرت‌استبدادی درکشورسلطنت نموده وغالباً دراندرون‌بایکصد زن وخواجه سراهمدم بود شگفت اینجا است که‌در این مدت متمادی اقدام قابل توجهی بمنظور آبادی کشورورفاه ملت انجام نداده در نتیجه اموراقتصاد ملی ضعیف وسطح کشت غلات دراین مملکت وسیع باندازه‌ای پائین آمد که درظرف پنجاه سال‌سلطنت ناصری‌چندین مرتبه دراین کشورقحطی روی داده ومیلیونها مردم بی سرپرست تلف شدند چنانکه در سال ۱۲۸۸ هجری قمری قحطی در مملکت بویژه درتهران پایتخت پادشاه عیاش وخودخواه ناصری قحطی و ناامنی‌چنان دامنه دارشده که برحسب تخمین‌ارباب اطلاع آندوره درحدود یك‌ششم مردم ایران ازگرسنگی مردند ودربهاربرای چیدن وخوردن سبزی وعلف وخس و خواربه صحرا میرفتند. اینست یکی از نمونه‌های کم شدن جمعیت ایران دردوران یکصدوشصت ساله قاجاریه. بالجمله تعجب اینجا است که دریکدوره طولانی تسلط پادشاهان درایران وسلطنت طولانی فتحعلیشاه چهل سال وناصرالدین شاه پنجاه سال یك آبادی قابل توجه ازاین دودمان باقی نمانده وبالعکس‌عمارات زیبا وساختمانهای تاریخی پادشاهان صفویه دراصفهان بوسیله مسعود میرزا ظل‌السلطان دشمن آبادی خراب وعمارات هفت دست وباغ هشت بهشت وتالار آئینه دنیا پسند خراب شده و ازمیان رفته‌اند. چنانکه درزیرترجمه تاریخ‌اشکانیان مرحوم حاج حسن خان‌اعتماد السلطنه نوشته‌اند (بااینکه اشکانیها چهارصد وشصت سال دراین کشور شاهنشاهی سلطنت داشته‌اند بواسطه خوی بیابانگردی علاقه به‌آبادانی نداشته و آثارمهمی‌مانند ساسانیان‌ازخودباقی‌نگذاشته‌اند ودرجای‌دیگرمینویسند پادشاهان قاجاریه ازدودمان اشکانیان سرچشمه گرفته‌اند درست گفته ولی نویسنده این سطور یك مطلب اضافه

نموده ومینویسم نه تنها آثارقابل توجهی اعم ازجاده سازی وسد سازی و کارهای مفید دیگرازخود باقی نگذاشتند بلکه آنچه را هم که ازپادشاهان صفویه و کریم خان زند باقی مانده بود خراب وویران کردند چنانکه ارك زیبا وتاریخی کریم خان زندرادر شیرازخراب نموده وزندان جانیان قراردادند لعنت برحسادت و کینه توزی. بالجمله کشوریکه دردوره نادرشاه خزانه‌اش از غرامت لشگر کشی به هندوستان مالامال مسکوك ونقره وطلا بود ودردوره کریم خان زندوکیل بواسطه آرامش ورفاهیتی که نصیبش شده بود حرفه وصنایع بویژه قالی بافی وقلم کارسازی وزرگری بحد کمال ترقی رسیده وبعقیده پادشاه زند باید فرش تمام مردم قالی وظرفشان مس وجامه‌هایشان برك ومخمل و ماهوت باشد وحریر واطلس ابریشم طبیعی ایران برزیبائی پیکر بانوان ایران میافزود دردوره ناصری ومظفری بواسطه عللی که درصفحات پیش نگاشته‌ام کار کشور بجائی رسیده بود که مامورین بیگانه که ازسالهای پیش درنتیجه تصرف هندوستان باایران همسایه شده وباندازه لازم بوسیله جاسوسان خوداز نزد یك باوضعیات پریشان کشور آشنا شده وبعنوان فرستادن افسران توپخانه برای لشگرایران درجنگ روس وایران ونزدیك شدن وفریفتن درباریان پادشاهان قجر باگرفتن امتیاز بانگ شاهنشاهی واجازه‌ی سیمهای تلگراف ازایران بخارج بعنوان کمپانی هندواروپ بالطبع رشته‌های اموراقتصادی وروابط اخباری ایران راباخارجه تحت نظر گرفته وباندازه‌ای ازندانم کاری رجال ایران استفاده کردند که بانوشتن یك نامه بصدراعظم وقت (علی اصغرخان اتابك) وگرفتن جواب آن درموضوع شکایت یکنفرقصاب گوسفند کش تبعه‌ی سابق افغان بعنوان (کرمی) کم کم بوسیله یکنفر پیشخدمت سفارت درتمام امور قصابخانه تهران دخالت میکردند تاچه رسد باموتجارت وخزانه داری خاصه بواسطه نفهمی وبی اطلاعی درباریان کارورشکستگی وفقراقتصادی مردم بجائی رسید که دردوره مظفر-الدین شاه که درسال ۱۳۱۴ هجری قمری تاجگذاری نموده ودائماً بواسطه عیاشی خود بیمار بود پولی در خزانه نمانده ورجال دربار مظفری برای مسافرت شاه به فرنگستان ومخارج بیهوده گمرکات شمال وجنوب این کشوررابه‌رهن یا وثیقه گذارده‌وبا گرفتن مبلغی پول ازروسهای تزاری وبانگ شاهنشاهی وبانگ استقراضی مظفرالدین

شاه‌را بفرنگستان برده و پولهای برباددادن مملکت‌راصرف خریداری مجسمه‌های سگ و گربه واسباب بازی ومبلهای بیهوده نموده وبریش ملت خندیدند .

تاریخ استقراض ازخارجه

اولین استقراض ایران ازخارجیها در دوره ناصرالدین شاه و سال ۱۲۶۳ هجری قمری صورت گرفت زیرا دراین سال انگلیسها دویست هزارلیره بافرع صدی ۵ بحکومت ایران وام دادند واین وام نیز بمصرف عیاشی طبقه حاکمه وقت رسید درسال ۱۳۰۸ هجری قمری بارون‌رویتر که امتیاز بانك شاهنشاهی رادرایران بدست آورد چهل‌هزار لیره بناصرالدین شاه قرض داد و نظریات دولت انگلیس‌را درایران پیش برد . همچنین بسال ۱۳۰۹ هجری قمری ناصرالدین شاه برای جبران خسارات کمپانی (رژی) براثر مخالفت علمای روحانی و افکار عمومی برچیده شده بود بتوصیه و سفارش دولت انگلیس پانصد هزار لیره بمدت چهل سال‌بافرع صدی شش ازبانك شاهنشاهی‌قرض گرفت‌وعوایدگمرکات‌جنوب‌را درگرواین‌قرض گذاشت .

دردوران سلطنت مظفرالدین شاه علی اصغرخان‌اتابك صدراعظم وقت موفق باخذ ۲۲ میلیون ونیم منات‌وام‌ازروسها شدوشرایط ننگین‌درتحصیل این‌قرضه تحمیل ایران‌گردید وبموجب قراردادی که بامضاء رسید تمام درآمدگمرکات شمال دررهن این استقراض گذاشته شده درسال ۱۳۱۹ هجری قمری مظفرالدین شاه بار دیگر با دولت روسیه وارد مذاکره شد وباشرایط قروض سابق مبلغی وام گرفت ودرازای آن ایران تعرفه گمرکی خود را درموارد واردات کالاهای روسیه تنزل داد وامتیاز ساختن و دایر نگاهداشتن راه شوسه جلفا تبریز و تهران وقزوین را نیزدرانحصار بانك استقراضی روس گذاشتند درسال ۱۳۲۱ هجری قمری دربارقاجار باردیگردر مقام تحصیل وام خارجی برآمد واین بارنیزمبلغ دویست هزارلیره گرفتند وشیلات و عوایدپست و گمرکات جنوب را ببانك شاهنشاهی واگذار نمودند . سرانجام این قرضه‌ها دربارهٔ وطن فروشی روزگارمردم را سیاه و اوضاع مملکت را پریشان و استقلال اقتصادی وسیاسی وقضائی‌متزلزل ومنابع ملی‌نیزدراختیاراجانب قرارگرفت .

هم گریه وهم خنده دارد

شنیدم درموقعیکه مظفرالدین شاه باپول استقراضی درفرنگستان برای آنکه بملت بگویند قسمتی ازپول استقراضی ازاجانب را صرف تجهیزات بندری نموده‌اند (یك توپ بندری بزرگ خریداری کردندو کمپانی فروشنده پس ازچند سال لوله بزرگ توپ مذکوررا دربندر بوشهرتحویل داده وچرخهای آنرا دربندرانزلی (بندر پهلوی) انداخته و رفته بودند با اینگونه پادشاهان کینه توزوخود پسند و عیاش و مهمل و درباریان نالایق معلوم است کارملت ومملکت بکجاکشیده بود .

مبارزه ملت برای حفظ میهن

باری چنانکه تاریخ شاهد و گواه است ملت ایران همیشه درمواقع سخت و مشگل قیام نموده وبواسطه پرورش مردان قابل ومیهن پرست حیات ایرانراتجدید وباعث بروزاعجازشده است دراین روزگارتیره نیززیرپرده محسوسات مشغول تهیه موجبات قیام بوده وبرای روزگاربهتروروشنتری آماده‌میگردیدخلاصه چنانکه ملاحظه شد پس ازیکرشته جدالهای تاریخی که بین آقا محمدخان قجروداعیان تاج وتخت پادشاه زند صورت گرفت وبفرمان آغا محمدخان دیوصفت وکینه توز اکثریت مردم شهرکرمان کورشدندکه چرا به لطفعلیخان زند پناه داده‌اند .

وپس اززدوخورد بارقبای خویش درمازندران وپس از تصرف تاج وتخت و تاجگذاری درسال ۱۲۱۰ هجری قمری لشگرکشی بقفقازوجنگهای بی ثمربیست ساله بین ایران وروس وبعد باعثمانیهاوازبکها ومحاصره شهرهرات درنتیجهٔ یك پنجم افرادملت تلف وخزانه خالی ودهستانها خراب وویران وقسمت مهمی از قطعات میهن عزیز از قفقازگرفته‌تاحدود ترکستان وافغانستان ازپیکرمام وطن جدا وایران مرکزی درنتیجه قبول معاهده‌ی ترکمانچای وبموجب عهد نامه‌ی مذکورکه سلطنت باید در خانواده عباس میرزا برقرارباشد درسایه حمایت امپراطورروسهای تزاری قرارگرفته واستقلال سیاسی واقتصادی وقضائی ایران دستخوش تاجرباشیها وکونسولها وقزاقهای روس شده وعمال انگلیسی نیزبعنوان بانك شاهنشاهی ودرسالهای بعدتاسیس شرکت نفت ایران وانگلیس و استخراج نفت آبادان رشته‌ی اموراقتصاد ملی ایران را دردست گرفته تحکیم موقعیت خود دربرابرروسها مشغول کاربودند .

فصل هفتم معاهده ترکمن چای

واثرات آن درامور استقلال ملی و کشور ایران

برای اینکه خوانندگان عزیز تا اندازه‌ای از تأثیر مندرجات معاهده‌ی مذکور در امور ایران مستحضر باشند قسمتی از فصل هفتم آنرا در اینجا یادداشت مینمائیم.

آنچه ادعاها و امور منازع فیها که مابین تبعه‌ی روسیه باشد بالاستحضار بملاحظه وقطع وفصل وکیل یا کنسولهای اعلیحضرت امپراطوری بر طبق قوانین وعادات دولت روسیه رجوع میشود. وهمچنین است منازعات وادعاهائیکه مابین تبعه‌ی روس وتبعه‌ی دولت دیگر اتفاق بیفتد درحالتی که طرفین آن راضی شوند ومنازعات و ادعاهائیکه مابین تبعه‌ی روس وایران واقع شود ملحوظ وطی نمیشود مگر درحضور ترجمان یا وکیل یا کنسولهای روسیه.

عدالتخانه‌ی ناصری

درفرمان ناصرالدین شاه که برای تأسیس دیوان عدالت درسال ۱۲۷۹ هجری قمری صادرشده درفصل اول چنین مینویسد (نظر بآنکه یك طرف مدعی یامدعی‌علیه ازتبعه خارجه باشد باید کاریکه فیما بین تبعه‌ی این دولت واتباع خارجه اتفاق میافتد بگذرد باین جهت مداخله وزارت عدلیه درآن جایز نیست مگر آنکه تبعه‌ی خارجه نیز باطلاع سفارت آن دولت ووزیر امورخارجه رجوع بدیوان عدالت بنمایند) اینست روش معظمترین پادشاهان قجر نسبت باستقلال فضائی ایران وامنیت عمومی ملت ایران درمقابل تبعه‌ی روس وخارجه برای آنکه خوانندگان عزیز بخوبی ازطرز عمل ونیات و طمع ورزی آغا محمد خان سرسلسله سلاطین قاجاریه نسبت باین ملت و مملکت مطلع شده وریشه خرابی کشور وپریشانی افراد ملت را درعصر معاصر دریابند چند سطر ازنوشته‌های مرحوم رضا قلیخان هدایت مؤلف جلد تاریخ قاجاریه مکمل تاریخ (روضة‌الصفا) را دراینجا نقل مینمائیم تا دنائت اینمرد بهتر دانسته شود.

گوش بری برای پول

مینویسد در یکی از روزهائیکه فتحعلیشاه که در آنروزها سمت نایب السلطنه گی داشت در حضور آغا محمدخان کاری قابل توجه انجام داد که مورد پسند آغامحمدخان واقع شده وخیلی مسرور شد آغا محمدخان رو بسوی برادرزاده و نایب السلطنه خودش فتحعلیشاه نموده و گفت عموجان از من چیزی بخواه تا حس جوانی ترا تشویق کنم. فتحعلیشاه در جواب عرض کرد با توجه مراحم بی پایان بندگان عالی شهریاری بچیز و مالی نیازمندی ندارم والطاف خسروانه زاید بر آنچه لازم است متوجه فدوی شده و اکنون از حیث امور زندگی بی نیازم برای آنکه ازاین توجه خسروانه بهره مند شده باشم درخواست و تمنایم اینست که فرمان قضاجریان صادر شود که کارکنان درگاه شاهی از تحمیلات بیجا نسبت بمردم خودداری نموده ورعایا را آسوده خاطر نمایند تابیش از پیش موجبات دعاگوئی وسپاسگذاری مردم فراهم شود آغامحمدخان از شنیدن این حرفها ابرو درهم کشیده وفتحعلیشاه را با تغیراز پیش خود راند. پس از ساعتی که خشمش فرونشست امر باحضار برادرزاده فرمود و گفت (عموجان تو بی تجربه‌ای و اشتباه میکنی رعیت تابع ظلم است ونباید مرفه و آسوده باشد فرزند ارجمند رأیت خام است و اندیشه‌ات ناپخته زیرا مردم باید چنان باشند که هرچند خانواده بیك دیگ محتاج باشند تا بفکر جسارت وطغیان نیفتند اگر افراد مردم آسایش ببینند و مرفه باشند از رعیتی واطاعت سرپیچی نمایند).

کینه‌جوئی آغا محمدخان

آغا محمدخان ازفرط کینه بر آثار بزرگان ایران امر کرد سنگ قبر نادر شاه را درمشهد شکستند و آثارمقبره را زایل نمودند. همچنین آرامگاه پادشاه عدالت گستر کریم خان زند را درشیراز شکافته واستخوان پوسیده آن خسرو رعیت نواز را بتهران نقل نمودند که اثری از آرامگاه اینمرد بزرگ پیدا نباشد اینست روش آغا محمدخان سرسلسله قاجار چنانکه درتاریخ روضة الصفا مینویسند: فتحعلیشاه دارای چهارصد زن دائمی وپانصد نفرخواجه حرمسرا بوده ودرحال مرگ دویست وشصت فرزند پسر ودختر داشته است بااین اخلاق وطبیعت عیاش درظرف بیست سال مرتباً جوانان

این کشوررا جمع آوری نموده وبدون تجهیزات کامل ونقشه مرتب درمقابل روسهای مجهز بکشتن میداد اینست بزرگترین علت کم بودی جمعیت ایران بزرگ، ناصرالدین شاه نیز دردوره پنجاه ساله سلطنت خود زیاده ازهشتادزن دراندرون ارک تهران داشته وبخوشی مشغول بوده است .

درباره‌ی دوره مظفری چه میگفتند

مظفرالدین شاه درحدود چهل سال ازعمرخود را درتبریز بسربرده وچون کاری نداشت شب وروزخودرا بعیاشی میپرداخت وبجای تشکیل اندرون بزرگ به شبه دختران بیشترازدختر علاقه داشته است چنانکه موضوع عزیز رقاص یهودی که درعرض یك شب همنشینی باغ عیش آبادرا میخواست متصرف شود و میرزاعلی اصغر-خان اتابك مانع شدودنبال اینگونه انتشارات تا اول غوغای مشروطیت کشید وهمچنین موضوع قطار کردن بیست ویك جوان بی‌ریش درقصرجهان نمای باغ سلطنتی نیاوران که بخط زنجیر مظفری بین اشخاص ظریف زبان زد این و آن است وموضوع تهیه عروسی (....) در ییلاق (جاجرود) تهران ازطرف عملجات خلوت مظفری برای تحریك غریزه‌ی جنسی و مطالب دیگری که ذکر تمام آنها از حوصله‌ی ثبت تاریخ بیرونست و باید در رساله جداگانه‌ای نوشته شود همچنین خود پسندی و خیانت محمدعلی میرزا با مشروطیت ایران که اندکی ازبسیار گفتیم مردم را برای تغییر وضعیات آماده نموده ودرپی فرصت میگشتند تا ...

پیدایش مشروطیت در ایران

چنانکه میدانیم درسال ۱۳۱۲ خورشیدی درتاریخ نهضت ایران شرح داده‌ایم تخمه مشروطیت وحکومت ملی درایران ازدوران سلطنت فتحعلیشاه وتجاوزروسها و تحمیل معاهده‌ی ترکمانچای بملت وبیقیدی وعیاشی بعضی ازپادشاهان قجر بوسیله دانشمندان قوم تکوین دردوره ناصرالدین شاه ازلحاظ شدت دخالت روسها در امور کشوری و دادن امتیاز بانك شاهنشاهی ودخانیات بانگلیسها وجریان فتوای آیت‌الله حاج میرزاحسن شیرازی وقیام مردم علیه ناصرالدین شاه وتبلیغات سیدجمال‌الدین اسدآبادی واقدامات میرزاحسین سپهسالارقزوینی واقدامات میرزا تقی خان امیر کبیرو تأسیس دارالفنون

واشخاص فاضل انجمن دانشوران که بوسیله حاج حسن خان اعتمادالسلطنه تأسیس شده بود و اقدامات مرحوم سید محمد سنگجی بواسطه تأسیس انجمن تبلیغات اسلامی واقدامات ملکم خان ارمنی بوسیله روزنامه قانون وتشکیل فراماسون(لژ) (فرانسوی) درتهران ـ نهال مشروطیت غرس شده ودرزمان مظفرالدین شاه بیمارو شهوتران ووحشت‌زده وترسناك ازجن و پری و بازیچه‌پسند آبیاری ـ ودرهنگام خودسری و لجاجت محمدعلی میرزا (بارور) و در موقع سلطنت پریشان احمدمیرزا که موقع غذاخوری ازترس میکرب با دستکش غذا میخورد بالطبع میوه آزادی ومساوات و قانون طلبی پخته و بادست جامعه که دست خدا باجماعت است میوه آن چیده شده وموقع بهره‌برداری آن رسیده بود .

ذکرخلاصه‌ی تاریخچه‌سیاسی نهضت ایران برای تجدیدحیات ایران نو

اینك برای آنکه بهتر و بیشتر بعلل پیدایش مشروطیت درایران وانقراض سلطنت قاجاریه آشنا شویم یادآورمیشویم که تاریخ نهضت ومشروطیت را درایران باید ازدوره وزمانی محسوب داشت که ایران دستخوش سیاست مغرب‌زمین گشته و آسیای مرکزی یا خاورمیانه صحنه‌ی نیرنگ‌بازی بعضی ازدول اروپائی شده وعمال دول همسایه درهمه چیزایران اعم ازدین وعادات ملی واموراقتصادی و اجتماعی وسیاسی و نظامی جامعه دخالت نموده‌اند .

مسلم تاریخی است که دراینگونه پیشآمدهای ملت‌فناکن چنانکه صفحات تاریخ ایران گواه‌است مانندروزگاران گذشته تجاوزات بیگانگان ایرانیان‌هوشمندبرای نجات مملکت از کابوس تیره‌روزی ورهائی ازدام بلای اسارت معنوی و بر کناری کشورنیاکان از رقابتهای دول اروپا بویژه ازتسلط روسها که ازمرزهای بالتیك ومسکو تاقلب آسیارادرزیر چکمه‌های قزاق وافکارتازه‌پسند درهم نوردیده وباچین و ژاپن همسایه شده وپس ازتحمیل معاهده‌ی ترکمانچای حمایت وتسلط خود را بردربارپادشاهان قجرمحفوظ واموراقتصادی را بوسیله بانك استقراضی روس و تاجرباشیهای دغل وتربیت شده‌در بازارقاچاقچیان قفقاز بگردش درآورده بودندوچون در آن زمان پخش نفط بادکوبه وقند روسی درسراسرایران بعهده تجارتخانه‌های روسی بودوقزاقخانه بوسیله افسران روس

تزاری اداره میشد و قدرت مرکزی را دردست داشتند بالطبع میل داشتند بخلیج فارس نزدیك شده ودرهندوستان اعمال نفوذ نمایند ازسمتی دیگر عمال انگلیسی بوسیله کمپانی هند شرقی با اجیر نمودن داوطلبان هندی واداره وانتظام آنها بواسطه افسران انگلیسی بادست سربازان هندوستانی سرتاسر هندوستان راتابع لردهای لندنی نموده ودردریای هند نیز مشغول دست اندازی بجزایر خلیج فارس بودند ودرایران ببهانه حفظ هندوستان باکمال شدت مشغول فتنه وفساد و بازیگری سیاسی بوده ومانع رشد و ترقی ایرانیان بودند ولی درهرصورت چون دربار پادشاهان قجر تابع روسهای تزاری بود وولیعهد ایران باید در همسایگی روسیه در تبریز تربیت شود ـ عمال انگلیسها بالطبع ازاوضاع دربار ناراضی ومردم را غالباً علیه دربار تحریك میکردند ـ معلوم است دریك چنین اوقات روشن بینان ایرانی از فرصت استفاده نموده و برای تغییر رژیم استبدادی خود راآماده میکردند ازطرف دیگر باید دانست .

اثرات معاشرت ایرانی وفرنگی دروضعیات بی تأثیرنبوده است

چنانکه درفصول پیش گفته شده تسلط روسها درقفقاز و کناره جنوبی دریای مازندران وترکستان ازسوئی وتوجه ناپلئون کبیر بمشرق یاخاورزمین بمنظور رخنه کردن در هندوستان از طریق ترکستان و افغانستان و ایران و جنگهای ناپلئون با روسها وانگلیسها دراروپا ورود پیاپی مستشاران فرانسوی وانگلیسی واتریشی و بلژیکی بایران وعزیمت جوانان ایران بفرنگستان ازدوره محمدشاه ۱۲۱۰ هجری قمری و تأسیس مدرسه دارالفنون وایجاد روزنامه حبل المتین در کلکته واختر دراسلامبول و عروة الوثقی درشهر مکه وبعد درپاریس ونشریات طالب اف ومیرزا آقاخان روحی ـ کرمانی کم کم محافل هوشمند ایرانیان متوجه دنیای دیگری شده ودرصدد استفاده ازموقع برآمدند ـ ضمناً ناگفته نماند که در انتقال نفوذ تمدن غرب بایران بیشتر از سایر طبقات ارامنه ساعی بودند زیرا بواسطه ارتباط و دلبستگی دینی ارامنه با ملل مسیحی فرنگ ازدوره شاه عباس کبیر باینطرف غالباً ارامنه عهده دار تجارت ومبادله کالاها بین ایرانیان مسلمان وفرنگیان مسیحی مذهب بوده اندودرقرون معاصر بواسطه تسلط روسها وآمد ورفت انگلیسها وتوجه سایرملل اتریشی و فرانسوی وبلژیکی بایران

ومسافرت پیاپی جوانان ایرانی به‌اروپا واسلامبول که دروازه‌اروپا شمرده میشدنفوذ تمدن فرنگستان روزبروزبروسعت دامنهٔ خود میافزود .

چون دردوران اولیه سلطنت‌قجر باستثنای‌فرزندان ووابستگان پادشاهان‌مانع رشد وترقی رجال مستقل ایرانی بودندازاین روی‌دردوران آغامحمدخان وفتحعلیشاه کمتر بنام‌اشخاص‌یارجالی برمیخوریم که غیرازنویسندگی ومستوفی گری ووزیردفتری کاردیگری داشته ودرامورمهم کشوراظهارنظر کرده باشند تا درزمان محمدشاه بیمار که نسبت به عموهای‌خود ظنین بوده ومجبوراً اغلب کارهارا باختیارونظرحاج‌میرزا- آقاسی واگذارنموده است .

بالجمله درمیان مردان برجسته‌ورجال درباری وجنگی فتحعلیشاه عباس‌میرزا نایب السلطنه وولیعهد بیشتر از سایر نزدیکان مقام سلطنت سعی وافی و جهدکافی برای اجرای نظامات غربی در امور کشورداری ازخود بروزمیداد - چنانکه افسران انگلیسی رابرای توپخانه‌ی ایران بکارواداشته ودرتبریزچندین کارخانه اسلحه‌سازی وپارچه‌بافی دایرکرده وقدمی بسوی تمدن غرب برداشته است .

دردورهٔ محمدشاه نیز در این زمینه قدمهائی برداشته شده ولی آثار پیشرفت نفوذ تمدن و نظامات فرنگستان در ایران از بدو سلطنت ناصرالدین شاه بوسیله میرزا تقی‌خان فراهانی امیرکبیرانجام شده ومرحوم‌امیرکبیربا ایجاد وتأسیس‌مدرسه دارالفنون و استفاده از معلمین خارجی و تدوین قانون (بنیچه) سربازگیری را در دهستانها تنظیم وبودجه‌خرج‌ودخل کشوررا تدوین واوضاع (تیول) واگذاری (املاك خالصه‌را بشاهزادگان‌ورجال‌تحت‌قاعده‌ای‌در آورده‌است که بامروفرمان‌ناصرالدین‌شاه درحمام فین کاشان کشته‌شد) .

باری تا قبل ازاقدامات مرحوم‌امیرکبیراصول سربازگیری درایران روی‌قاعده وقانون مرتب و حسابی نبود و درهنگام جنگ هریك از شهرستانها بویژه ایلات و طوایف‌مجبوربودندعده‌ای‌پیاده‌وسواره‌معلوم وبمیدان جنگ‌بفرستند لیکن‌میرزاتقی- خان‌امیرکبیرباوضاع نظامی ایران سروصورتی داده وبواسطه‌مقررات (بنیچه) هرده وآبادی را متناسب‌با شرایطی خاص عده‌ای‌را برای سربازی اعزام ودرموقع‌مسافرت

سرباز کدخدای ده موظف بود در سرخرمن طبق قاعده‌ای سربازگیری مقداری غله جمع آوری نموده‌وبا مبلغی پول بخانواده سربازمسافر بپردازدتا درغیبت سربازخانواده مردان جنگی ایران در عسرت زندگانی ننمایند و امور سواران ایلات را نیز منظم نمود .

همچنین درآمدکشوروهزینه‌آن رادرنظرگرفته وباندیشه‌تنظیم بودجه‌متعادل روزمیگذرانید بعلاره برای فراگرفتن هنرهای فنی‌وصنایع جدید چند نفرازجوانان هنرمند ایران را بروسیه و اتریش فرستادکه پس از بازگشت بایران آقا رحیم زند اصفهانی دراصفهان درمحله‌ی پائین دروازه کارخانه کاغذ سازی دایرنموده و درتهران ایجاد کارخانه بلورسازی کرده است که تا هنوزازبلور های ساخت کارخانه تهران در برخی ازخانواده‌های قدیمی نمونه‌آنهاپیدا میشود ونگارنده خود دراصفهان درسال ۱۳۳۳ هجری قمری کارخانه کاغذسازی راکه آنوقت کاغذهای قابل مصرف قنادی‌هارا درست میکرد مشاهده کرده‌ام کاغذ های کارخانه ۳ نوع بود ـ کاغذ ترمه و کاغذ هشترخان و کاغذ جلدی که برای مصرف عمومی ساخته میشد .

بالجمله پس از مقتول شدن امیرکبیر صدراعظم وقت میرزانصرالله‌خان نوری معروف به میرزا آقاخان نوری امور مدرسه دارالفنون را زیرنظرگرفت و بعضی از کارهای امیرکبیررا نیزدنبال نمود .

تاریخچه اعزام محصل باروپا

اولین دسته‌ی دانشجویان ایرانی که باروپا فرستاده شده درسال ۱۳۳۵ هجری قمری صورت گرفت که چندین نفر جوان را برای تحصیل فنون پزشکی و مهندسی نظام بلندن وپاریس فرستاده‌اند لیکن دردوره ناصرالدین‌شاه باهمت امیرکبیر اعزام محصل باروپا و جلب استاد و معلم از فرنگستان صورت جدی تری بخودگرفت و بعنوان مشاق نظامی نیزازاتریش عده‌ای صاحبمنصب خواسته و بکارگماشته‌اند و از همان زمان ترجمه‌کتب از زبان فرنگی بزبان ایرانی شروع و اولین کتابیکه ترجمه کردند (تاریخ اسکندر) بودکه اززبان انگلیسی ترجمه شده است .

اولین روزنامه‌ای که بزبان فارسی بسبك امروزه چاپ شده در سال ۱۲۵۳

هجری قمری بود که حاوی گزارش دربار محمدشاه بود و سالها قبل ازطبع و توزیع روزنامهٔ مذکور در تهران و رضائیه (ارومیه) چند شماره روزنامه از طرف کشیشان مسیحی چاپ ومنتشر شده است ولی چنانکه گفتیم پیشرفت معارف واتخاذ فرهنگ جدید مغرب زمین درزمان صدارت میرزاتقی خان امیرکبیر چهره گشائی نمود ـ زیرا بنای دارالفنون بروش جدید درسال ۱۲۶۶ هجری قمری شروع ودسته‌ای ازمعلمین ایرانی واروپائی را برای تعلیم فنون مختلف ـ پیاده نظام ـ توپخانه ـ مهندسی نظام ـ سوارنظام طب وجراحی ـ معدن شناسی وداروسازی استخدام نموده و هریك از دانشیاران اروپائی موظف بودند دروس خود را بزبان فارسی تهیه و برای چاپ وانتشاردادن آماده نمایند چنانکه ازآندوره کتبی دردسترس طالبین است .

افتتاح یاگشایش دارالفنون درروزیکشنبه پنجم ربیع الاول ۱۲۶۸ هجری قمری خیلی با شکوه انجام شده ونیز از لحاظ بسط تعلیمات و فنون جدید بین جوانان با استعداد کشور بحکام ولایات یا فرمانداران شهرستانها دستور داده شدکه محصلین با استعداد را برای فراگرفتن معلومات وفنون انتخاب و بدارالفنون بفرستند چنانکه بوسیله مدرسه‌ی دارالفنون درظرف چند سال عده‌ای دانشمند برای ایران آماده کردکه توانستند مقداری ازکتب علمی وفنی اروپارا ترجمه ودرچاپخانه مخصوص دارالفنون چاپ بنمایند .

پس ازعزل وانفصال میرزاتقی خان امیرکبیر سرپرستی دارالفنون بعهده صدراعظم وقت میرزانصرالله خان معروف به میرزاآقاخان نوری محول و مدیریت مدرسه بمسئولیت رضاقلیخان هدایت مؤلف کتاب تاریخ قاجاریه مکمل تاریخ (روضة‌الصفا) محول گردید ورضاقلیخان نیزدراین زمینه کوشش فراوان بجای آورده واوضاع مدرسه مذکوررا تا اندازه‌ای بهمان حال دوره امیرکبیر نگاهداری نمودند .

پس ازافول میرزاآقاخان نوری میرزاحسین خان سپهسالارقزوینی ومیرزاسعید خان وزیرامورخارجه رشتهٔ کارهای امیرکبیررا تاآنجائیکه همتشان یاری میکرد دنبال نموده ودرانتقال تمدن واوضاع واحوال زندگانی سیاسی وفرهنگی اروپا بایران کوشش نموده‌اند چنانکه درزمان صدارت میرزاحسین خان سپهسالار بانی عمارت بهارستان و

مسجدسپهسالار برای اولین بار شورای وزیران صورت رسمی بخودگرفته و شورای وزیران تشکیل میشد ازصدراعظم رئیس‌شورا وزیرداخله ـ وزیرمالیات ـ وزیرعلوم وزیرفواید عامه ـ وزیرتجارت وفلاحت ـ نخستین کتابچه قانون یا دستور دادگستری و دیوان عدالت بمنظور تعیین روش محاکمه در دعاوی شرعی وعرفی زیرا قسمتی از دعاوی که جنبه‌ی دینی داشت بمحاضرشرع فرستاده میشد و دیگران را حق چون و چرا نبود ودرنتیجه احکام ناسخ ومنسوخ دردست‌مردم زیاد وغالب مردم ازوضعیات محاکمات شرعی شکایت داشتند .

بالجمله فرمان اجرای دستورالعمل دیوان عدلیه درسال ۱۲۷۹ هجری قمری بوسیله حاج‌علیخان‌اعتمادالسلطنه‌دردوفصل‌ابلاغ‌ودربارهٔ اجرای‌اصول(کاپیتولاسیون) چنین مینویسند (نظربا‌ینکه اگر یکطرف مدعی یا علیه تبعه‌ی خارجه باشند و باید کاریکه فیمابین تبعه‌ی این دولت واتباع خارجه اتفاقی میافتد بگذرد و بااین جهت مداخله عدلیه در آن جایز نیست مگراینکه تبعه‌ی خارجه نیز با اطلاع سفارت آن دولت ووزیرامورخارجه رجوع بدیوان عدالت بنمایند) همچنین مقررمیدارد که اگر یکی ازطرفین دعوی جزء تبعه‌ی خارجه‌باشد مداخله دیوان عدالت جایزنیست‌مگر با رضای او آنهم بعد ازاطلاع وزیرامورخارجه وسفیر دولت‌متبوعه متداعیین در این صورت وکیلی ازطرف آن دولت تعیین‌ودرمحکمه وجلسات‌محاکمه حاضرودرجریان محاکمه نظارت خواهدکرد البته خوانندگان دقت‌خواهند فرمود تا چه اندازه‌حقوق حقه‌ی جامعه‌ی ملت را پایمال اغراض ونادانی خودکرده بودند .

باری در سال ۱۲۷۵ هجری قمری حاجی محمدقلیخان بسمت قاضی عرفی در دیوان عدالت برقراروم‌شغول کار گردیده‌وامورشرعی را برای‌قطع وفصل دعوابمحاضر شرع ومجتهدین مقیم پایتخت میفرستادند .

دراینجا یادآورمیشویم که علت عمده ودلیل مهم خارجیان برای ایجادقضاوت کنسولها (کاپیتولاسیون) برای این بودکه میگفتند قوانین محاکماتی شما قوانین مذهبی ودینی اسلام است وچون مامسلمان نیستیم روش محاکماتی‌شمارا قبول‌نداریم تا دراین کشورقوانین‌ملی یعنی قوانین‌مصوب نمایندگان ملت درجریان محاکمه‌حاکم

بروضعیات باشد باید ازحقوق کاپیتولاسیون استفاده نمائیم :

تبعید و تکفیر سپهسالار

اقدامات میرزاحسین‌خان سپهسالاردرباره تهیه وسایل مسافرت ناصرالدین‌شاه بفرنگستان وتشکیل شورای وزیران ومجلس تنظیمات باعث‌شدکه مخالفین‌سپهسالار علمای روحانی تهران‌را علیه سپهسالارتحریك نموده‌سرانجام مشارالیه تکفیرومجبور شد ازگیلان بطرف اروپا بازگشت نماید .

دیگرازکسانیکه به نهضت ایران برای تغییراوضاع واتخاذ اصول جدید اروپا مساعدت فراوان نموده‌اند مرحوم سید جمال‌الدین اسدآبادی معروف به سیدجمال افغانی است (چون مرحوم سید برای ترقی وتعالی مسلمانان بویژه ایران زیاده‌ازحد کوشش نموده وغالباً درمسافرت بود برای آنکه ازمظالم نمایندگان دولت آل قاجار درفرنگستان درامان باشد و افغانستان دراروپا نماینده نداشت ازاین روی غالباً در سفرها خود را افغانی معرفی نموده وبه تبلیغات دینی وعلمی مشغول بود) .

مرحوم سیدجمال‌الدین اسدآبادی درسال ۱۲٦٦ هجری قمری بمنظوربیداری ملل مسلمان درشهرمکه معظمه انجمنی بنام (ام‌القری) تأسیس کردکه پس ازیکسال ازجانب سلطان عبدالحمید عثمانی منحل واعضای آن متفرق گردیدند .

پس از چندی در اروپا روزنامه‌ی (عروة الوثقی) را چاپ و منتشر نموده و باعث بیداری وجنبش مسلمانان‌گردید . همچنین ملکم خان ارمنی وزیرمختارایران درلندن روزنامه مهمی‌برای تلقین منافع قوانین ملی‌برمقررات استبدادی‌وانتشاراهمیت مجلس قانگزاری بعنوان (قانون) دراروپا منتشر وشماره‌های زیادی ازجریده قانون رابایران میفرستادهمچنین‌مرحوم‌مؤیدالاسلام‌در کلکته روزنامه‌ی حبل‌المتین‌رامنتشر ومیرزامهدیخان اختردراسلامبول مبادرت بانتشارروزنامه (اختر) نموده‌اند . درقفقاز کتب مهمی ازطرف (طالب اوف) منتشروتالیفات میرزا اقاخان کرمانی روحی نیزدر جنبش ایرانیان مؤثربوده است .

همچنین در بحبوحه استبداد ناصری آزادگانی مانند مرحوم حاجی محمد حسن خان اعتماد السلطنه و دوستان وهمکارانش مانند مرحوم فروغی اصفهانی و

دیگران بنام (انجمن دانشوران) جلسات علمی وفنی دایر نموده ومردانه بترجمه و تالیف کتب نافعه وسودمند علمی وادبی وتاریخی مانند ترجمه‌های تاریخ ساسانیان و تاریخ اشکانیان تألیف راولنسن مورخ انگلیسی آثارویادگارخوبی ازخودباقی گذاشته ورفته‌اند.

بالنتیجه رفته رفته دانایان ازهرطبقه اعم ازروحانی ورجال (درباروبازرگانان وپیشه‌وران باندیشه‌ی قیام ملی افتاده وبکاروکوشش پرداختند. ونیز باید گفت که بعضی ازعلمای دانشمند روحانی اثرات مهمی درنهضت مشروطه وقیام مردم داشته و ازسقوط کشور بوادی فنا جلوگیری نموده‌اند چنانکه از طرف مرحوم سید محمد مجتهد سنگلجی جلسات دینی بعنوان مباحثه بامبلغین ملل دیگر دایر وضمناً میدان رابرای مباحثات ترقیخاهانه دانشمندان ملت آماده نموده بودند. ازطرف تجار نیز ملك التجار برای حفظ اقتصادملی شرکت اسلامی را دایروبدینوسیله موجبات اتحاد وقیام جامعه‌را فراهمتر میکردند تا کم کم دانایان قوم بهم نزدیك شده وبرای نهضت عمومی آماده شده بودند. خلاصه ازهرطبقه اعم ازرجال روحانی وسیاسی وعلمی و اقتصادی باندیشهٔ اصلاحات، افتاده و در صدد پیدایش فرصت بودند تا موقع مؤثوی پیشآمد وبفتوای آیت‌الله حاج میرزا حسن شیرازی استعمال تنباکووتوتون‌مادامیکه دردست کمپانی انگلیسی بود حرام شد و مردم علیه اقدامات ناصرالدین شاه قیام کردند ازاین روی اولین نهضت یاقیام عمومی علیه سلاطین قاجار که خالی ازروش سیاسی نبود وروسها نیز باقیام مردم همراهی میکردند.

درسال ۱۳۰۰ هجری قمری دربحبوحه اقتدارناصری بمنظور ازبین بردن امتیاز معروف به (رژی) بعمل آمد. زیرا امتیازمذکورشامل قسمت مهمی از منابع کشور مانند استخراج معادن به (بارون ژلیوس رویتر) داده شده بود وموضوع امتیاز نامه طوری تدوین شده بودکه بی‌شباهت بواقعه (الموت) وحسن صباح نبود زیراچنانکه مشهوراست (حسن صباح باندازه‌ی پوست یك گاوازصاحب ملك‌زمین خریداری کرده بود وپس ازانجام معامله پوست گاو را مانند نخ وابریشم بریده‌وملیونهامترزمین را درالموت مالك شده‌بود موضوع معامله کمپانی انگلیسی نیزهمانطوربود زیرا درظاهر

اجازه استخراج معادن وانحصار توتون وتنباکو بود ودرباطن شامل تصرف تمام معادن وجاده‌های کشور بود که عمال کمپانی انگلیسی رادرسرتاسرمملکت مسلط میکرد خوشبختانه این نیرنگ درنتیجه‌ی رهبری مجتهدبزرگ مسلمانان شیعه مذهب مرحوم آیت‌الله میرزاحسن مجتهد شیرازی وقیام مردم ازبین رفت.

بالنتیجه دراثر کشته شدن عده‌ای از مردم ناصرالدین شاه بغفلت خود واقف شده وتسلیم گردید.

موفقیت مردم در پیشرفت مقاصد ملی وجلوگیری از خودسری پادشاه مستبد مردم‌را بحقوق خویش واقف ساخت وزمینه برای مباحثات درمحافل خصوصی آماده گشت واجتماعات ترقیخواهان در پنهانی وآشکار بعنوان دینی برقرار وبا داوطلبان سایرادیان اعم ازخارجی وداخلی بمباحثات دینی میپرداختند ضمناً در خفاازاوضاع کشور نیزمذاکره مینمودند. از طرف دیگر بوسیله ملکم خان ناظم الدوله بعنوان فراموشخانه (فراماسیون) اجتماعی مرکب ازاشخاص مطلع وبصیرتشکیل واشخاصیکه عضویت این محفل‌را پذیرفته بودند از دادن توضیحات درخارج از محفل انس منع شده بودند ازاین روی اینگونه محافل رافراموشخانه میگفتند.

بالجمله دامنه‌ی اینگونه فعالیتها همه روزه بردامنهٔ وسعت‌خود افزوده وپیش میرفت تا ناصرالدین شاه درسال ۱۳۱۳ هجری قمری که آخرین دوره عمرراطی میکرد درحرم مطهرحضرت عبدالعظیم باشلیك تیرششلول کمری میرزا رضاکرمانی دارفانی راوداع گفت ورفت.

میرزا علی‌اصغرخان اتابك جنازه ناصرالدین‌شاه‌رابتهران آورده وبوسیله رئیس روسی‌قزاقخانه حکومت‌نظامی درتهران برقراروپس ازچندی مظفرالدین‌شاه بیمار که موهای‌خودرا درانتظارسلطنت‌سپید کرده وبواسطه بیکاری‌دایم وغرق درشهوت‌رانی بیمارشده‌بود برتخت‌سلطنت‌جلوس نمود ودرحالیکه بجای‌انتخاب عده‌ای‌مردان‌هوشمند وکاردان جمعی نظیر امیر بهادر جنگ را که مردی مسلمان ولی نادان وبی تجربه بود باخود بتهران آورده ورشته امور دربارودولت‌را بکف بی کفایت آنان گذارده و بیش ازپیش‌مردم را برای قیام واقدام آماده ومهیا ساخت.

طبیعی است مردم وملیون فرصت بهتری یافته و باکمال شدت بکار ودسته بندی مشغول شدند بویژه رجال طماع در دربار شاه بیماررا وادار باستقراض پیاپی از روسها بوسیله بانك استقراضی واز انگلیسها بواسطه بانك شاهنشاهی مبالغی پول دریافت وگمرکات شمال وجنوب را وثیقه وام داده ونظارت عمال انگلیسی وروسی را در امور مالی قبول کرده بود .

بالجمله چنانکه درصفحات گذشته باندازه لازم شرح داده‌ام پریشانی وضعیات کشورواسراف وزیاده‌روی درباریان ومسافرتهای هوسکارانه وبیموردشاه بفرنگستان ازپول استقراضی‌مملکت فروشی‌وشدت رقابت‌عمال روس‌وانگلیس در آسیا بویژه‌ایران بیصاحب آنروزمردم‌رابهیجان واقدام واداروکم کم بادخالت‌بازرگانان وعلمای‌روحانی ورجال خانه نشین دوره ناصری براستبداد اوضاع شرب الیهود افزوده وطبعاًرازهای نهفته آشکاروزمینه‌را برای جنبش ونهضت ترقیخواهانه مهیاو آماده ساخت .

دوره دوم تحول تاریخی یاجنبش مردم برای آزادی

متعاقب جنگهای خاور دور بین روس وژاپن وشکستهای پیاپی پیاده نظام‌وقزاقان روس ازسربازان دلیرژاپن درمیدان جنگ منچوری وموکدن وشکست هولناك در بندر (پرت آرتور) و پیدایش اغتشاش در روسیه ومتلاشی شدن کارخانه‌های نوبنیاد روسی وادامه مخاصمات مذکور بالطبع وضعیات‌تجارتی میان‌ایران وروسیه که‌بتازگی پابرجا شده بود ومردم ایران بخوردن چای ومصرف قند ونفت عادت کرده بودند و همه خریدارقند ونفت شده بودند درنتیجه خرابی‌وضعیات روسیه قند ونفت دربازار کم وبواسطه احتکارقند ونفت‌بوسیله بازرگانان وپیشه وران کمیاب وارزش اینگونه اجناس بمنتها درجه گرانی رسیده بود .

البته معلوم است که دریك چنین اوضاع محتکرین دغل بازوپیشه‌وران طماع باندیشه سود بیشترونفع زیادتری‌افتاده وعامه‌را ازراه گرانفروشی آزارمیدهند دراین غوغا دونفر تاجرقندفروش‌بنام سیدحسین قندی وحاج‌سیدهاشم‌قندی در کاروانسرای امیرواقع دربازارتهران حجره تجارتی و انبارقند داشتند . این دو نفربازرگان خیلی ظاهرالصلاح وخوش ظاهر بوده و بابعضی از علمای روحانی نیزمأنوس بودند و نظر

بآنکه بیشتر جنبشهای مردمان عادی و مستمندان وولگردان بیکار و اشخاص ناراحت وهیاهوطلب درموقع کمبود و گرانی خوار بار عمومی متظاهر میشود وچون دستجات ناراضی نیز اعم ازروحانیون ورجال دربار ناصری وترقیخواهان آماده قیام بودند که علیه دربارقاجارقیام نموده وتظاهر بنمایند.

نظر باینکه از موقع امضای معاهده ترکمانچای که برضرملت وبنفع خانواده عباس میرزاتمام شده بود وعمال روسهای تزاری علاوه بردربارهستهٔ نیروی مرکزی ایران‌را نیز بعنوان قزاقخانه باسرپرستی افسران روسی دردست قدرت خودگرفته و جای ایرانی راکه یکصدسال پیش توانسته بود باعدم تجهیزات وافسران لایق مدت بیست سال جلوسیل نژاد اسلاورا درمرکز آسیا بگیرد واز حقوق ملت ومیهن دفاع نماید چند افسر روسی قلب این ملت نجیب و دلیر را در پنجه قدرت خود گرفته وبا مقدرات آنها بنفع روس تزاری بازی کند وبا تشکیل بانك استقراضی وبذل وبخشش بیکعده تجار بازاری بعنوان قرض واعتبار رشته امور اقتصاد ملی ایران را بمسکو وصل کند وباحریف زبردست خود انگلیسها نیرنگ سیاسی واقتصادی بکار برد

عمال انگلیسی نیز بمنظور روادار کردن عمال تزاریسم روسی به تقسیم ایران (چنانکه منظورسیاسی آنها بواسطه تدوین معاهده ۱۹۰۷ میلادی معلوم شد) باکمال بیداری و کارشکنی وتحریك منتظرفرصت بوده واز جنبش ایرانیان طرفداری جدی میکردند.

بالجمله باینگونه مقدمات که نمودار مختصری ازعلل پیدایش مشروطیت در این کشوراست وسایل اقدام وجنبش وتظاهرات ازهرجهت برای مردم آماده ومهیاشده بود. مردم کمبودنان وقندونفت‌را بهانه قرارداده وبجنجالهای بازاری پرداختند.

این حوادث وپیشآمد خطرناك باضعف وبیماری وپادرد سخت مظفرالدین‌شاه توأم شده وحالت روحی این شاه ناتوان‌را چنان آشفته کرده بودکه درموقع رعد و برق درزیرعبای سید بحرینی میرفت ودرموقع استحمام وشستشوی درگرمابه بایدامیر بهادر مواظب شاه باشد تاجن‌ها درحمام مزاحم مظفرالدین شاه نباشند.

دراینموقع شاهزاده خودپسندعین‌الدوله مغرورعلاء الدوله راکه در گرگان

بحکومت مشغول بود بتهران احضار وتأمین امنیت واصلاح امور خواربار را بایشان واگذار نمود علاء الدوله که مردی جدی بود اولین اقدام خودرا اصلاح امورخواربار قرارداده و برای مرعوبیت پیشه‌وران و اصناف قند ونفت فروش عده‌ای نظامی و فراش با خود برداشته یکسر در بازار به کاووانسرای امیر وارد وفرمان داد دوتن پیر مرد تاجرسید هاشم‌وسید حسین قندی‌را شلاق زدند ومقداری قند انباررا بین مردم تقسیم کردورفت درتاریخ ۱۴ شوال ۱۳۲۳ هجری قمری علاءالدوله بخیال آنکه زهره چشمی ازبازاریان گرفته وارزاق فراوان خواهد شد پس از گردش مختصری دربازار بدارالحکومه رفت ونشست غافل از آنکه ازمدتهاپیش ریشه این وضعیات ریخته‌شده وایران نیازمند باصلاحات اساسی است نه کارهای مستبدانه .

دراثرشلاق زدن بدونفرسیدقیام ملی نزدیك شد

چنانکه یادآورشدیم ازمدتها پیش انجمنهائی‌ازطرف علمای روشن‌بین‌روحانی مانند مرحوم‌سید محمد مجتهدسنگلجی ومرحوم‌سیدعبدالله‌مجتهدبهبهانی دایرهمچنین بوسیله‌طلاب علوم‌دینیه درمدرسه صدرومدرسه شیخ‌عبدالحسین درتهران انجمن‌هائی برپاشده بود ونیزازطرف رجال دانشمند وناراضی ازوضعیات ترکبازی دربارمظفری مانندمرحوم‌صنیع‌الدوله وسعدالدوله‌وشاهزادگان‌وتجاروبازاریان محرمانه‌جمعیتهای ناراضی بکارمشغول ودرپی فرصت بازارآشفته وقت میگذرانیدند که بتظاهرپرداخته وبنفع جامعه نتیجه بگیرند .

شلاق خوردن سیدحسن وسیدهاشم قندی دوتاجرسرشناس بهانه خوبی برای قیام وجنبش مردم شد دراین‌هنگامه‌فریاد واشریعتی ازطرف عده‌ای‌ازطلاب علوم‌دینیه بلندواصناف بازاردکان‌هارابسته‌ودرخانه‌سیدعبدالله‌مجتهدبهبهانی وسیدمحمدسنگلجی جمع وعزل وانفصال علاءالدوله را ازسمت حکمرانی طهران خواستارشدند.

صدراعظم وقت شاهزاده عین‌الدوله که مردی مستبد و خودخواه بود دستور داد عده‌ای ازطلاب را بشهرستانها تبعید وکسبه را وادار برفع تعطیل‌دکانها نمایند . سختگیری‌عین‌الدوله وضعیات راآشفته‌ترنموده‌و کارمجادله‌مردم ودولت ازپرده‌استتار خارج ووعاظ نامداری‌مانندحاج شیخ‌محمد سلطان‌الواعظین وشیخ‌مهدی‌واعظ‌سلطان

الذاکرین که ازمعاریف وعاظ تهران بودند رسماً درمنبرازرجال درباری‌وعین‌الدوله بدگوئی آغازنموده وحکومت تهران را شدیداً مورد سرزنش قراردارند.

بازارمجدداً تعطیل ومردم درمساجد اجتماع نموده وسخنگویانی مانندعبدالله کاوه وشیخ علی زرگر که ناطقین باحرارت بودند بعنوان حمایت ازرؤسای دینی علیه عین‌الدوله ودربارسخنرانی آغازومردم رابه‌غوغاتشویق میکردند. ازطرف‌انجمن‌های مخفی نیزاوراقی‌بنام (شب‌نامه) شامل شرح وقایع منتشرومیان مردم توزیع‌مینمودند عین‌الدوله ناچارمرحوم محمد ولیخان سپهسالارتنکابنی را بتهران احضاروحکمرانی طهران وپادگان لشگری پایتخت را باختیارایشان گذاشت‌علماء روحانی وطلاب‌دینیه بمنظورمقاومت بازارها را بسته ودرمسجد جامع تحصن اختیار نموده وبرای اولین بارازدربارمظفری تقاضای عدالت ورسیدگی نمودند

سپهسالارفوج سوادکوه را مأمورمحاصره مسجد جامع وحفظ انتظامات‌بازار نمود وازرفت وآمد مردم بمسجد جامع جلوگیری کرد درنتیجه فشارسربازان بمردم ومحاصره سخت متحصنین مسجد عده‌ای از بچه سیدها را سید محمد علی شوشتری فرزندمرحوم سید حسن مجتهد شوشتری امام جماعت درمسجد بازارعباس آبادتهران باخود همدست نموده وبطرف سربازان مأمورمحاصره مسجد حمله نموده وبااسلحه کمری شلیك نمود وبازارشلوغ شد درهمان هنگام فرمان دستگیری حاج‌شیخ‌محمد سلطان الواعظین ازطرف عین‌الدوله صادروجمعی سربازبرای گرفتاری واعظ مذکور روانه وشیخ محمد را دربرابرقراولخانه کوی حیاطشاهی واقع‌درنزدیکی بازارپامنار تهران بازداشت نمودند ودرنتیجه مردم مستعدآشوب‌وطلاب دینی‌مدرسه‌مروی‌برای رهائی شیخ محمد بطرف‌قراولخانه هجوم نموده‌وسربازهای‌قراولخانه نیزبسوی‌مردم شلیك‌نموده‌ودراین‌مجادله وزدوخوردمردم وسربازهاچندنفرمجروح وسیدعبدالحمید نامی‌کشته شد ۱۳۲۲ هجری قمری.

بالجمله شلیك سربازها وکشته شدن سید عبدالحمید مردم آماده وتحریك شده را بیش ازپیش بهنگامه طلبی وغوغا بازداشت وجماعت مردم بسوی‌خانه علمای روحانی روان وچون بعضی ازبزرگان علماءچنانکه شرح دادیم برای قیام واقدام

حاضر شده بودند موضوع حمله سربازها و کشته شدن سید عبدالحمید را بهانه قرار داده وچون مسجد جامع از طرف فوج سوادکوه در محاصره بود بعنوان تحصن و مهاجرت بقم بطرف قصبه شهرری (حضرت عبدالعظیم) عزیمت نمودند.

در موقع تحصن در حضرت عبدالعظیم مرحوم افتخار آشتیانی را کشتند و بعضی از علمای روحانی که بادربار روابطی داشتند توانستندبین دربار و عین الدوله ازطرفی وعلمای مهاجر سازشی ایجاد نمایند بیشتر برغلظت وضعیات افزود زیراچنانکه میدانیم درزیر پرده سیاستمداران بیگانه فرصت مناسبی پیدا نموده ومیخواستند درمقابل تسلط عمال روسها درامور دربار پادشاهان قاجار بازارسیاست و نفوذ بریتانیا را جلو انداخته وشکست سیاسی لغو امتیاز (ژولیوس بارون رویتر) راکه مسلط برمحیط اقتصاد ملی ایران میشد وباپشتیبانی روسها لغوشده بود جبران نموده وازشکست روسها در خاوردوراز ژاپن بهره ورشده وروسها را معترف بسیاست بریتانیا نموده موقعیت نفوذ سیاسی واقتصادی خویش را درایران محکمتر نمایند ضمناً بامقاصد ملی ایرانیان نیز همصدا شده وملت ایران را جلب نمایند زیراچنانکه میدانیم پس ازسازش عباس میرزا باروسهای تزاری وشکست وعقب نشینی اجباری نیروی ایران به داخله کشور وتدوین معاهده شوم وخائنانه ترکمانچای طبق معاهده ی مذکور لازم بود پادشاهان ایران از فرزندان عباس میرزا باشند ومقر ولیعهد درشمال ایران درشهر تبریز نزدیکترین راه بمرزهای روسیه باشد ونظارت کونسولهای روس درتمام امورقضائی وسیاسی برقرار باشد بنا برمراتب مزبور معلوم است که سیاسیون جنوبی ناراضی ازتسلط وتنهاخوری روسهای تزاری بوده وبرای تقسیم مناطق نفوذ درایران مرتباً مشغول طرح ریزی و سیاست بازی بودند.

بنابرمراتب مذکور سیاسیون جنوبی منتظر حوادثی بودندکه سیاست ونفوذ خویش را پیش برده ورسماً بتوانند دراوضاع درباروبازار وامور دین ودنیای مردم دخالت ورزند (تعجب اینجاست که باآنکه رجال ماخوانده وشنیده‌اند بنای روش و سیاست روسیه را اعم ازاینکه یك کشورتزاری داشته باشند یارژیم دیگراین بوده است که طبق وصیتنامه معروف منسوب به پطر کبیر روسهابایدهمیشه برای تضعیف ایران و

ترکیه مابین دوملت ترک وایران ایجاد نفاق نموده وگاهی باایران سازش وبا ترکها ناسازگاری آغازوگهی باترکها همراه وباایرانیان سرسختی ومجادله نمایندتا بتوانند هردوملت را ضعیف وناتوان نموده ودرنتیجه بسوی اسلامبول شتافته وسرانجام بغاز-های بسفور وتنگه داردانل را تصرف نمایند وازطرف دیگردرایران بسوی خلیج فارس پیشروی نمایند همچنین چنانکه ازمطالعه‌ی صفحات تاریخ قرون معاصرمعلوم میشود بعضی ازمأمورین انگلستان درکشورهای اطراف دریاهاباایران بعنوان اقتصادی دخالت نموده وبوسیله مأمورین اجیردرتمام امورفرهنگی وسیاسی واقتصادی اعمال نفوذنموده وازتمام نیروی ملت اعم ازافراد باثروت جامعه بنفع سیاست خودشان بهره‌ورشده و سرانجام ملت را بداشتن استقلال پوشالی سرگرم نمایند.

شگفت آورتر اینست که رجال ومردان سیاسی مادرظرف چندصد سال اخیردر مقابل این دوحریف کهنه کارسیاست مخصوصی که شامل منافع ایران ومبارزه باعوامل خارجی باشد برای ملت خود اتخاذنموده وبااصول باری بهرجهت وروزمره‌زندگانی نموده ومرتباً ملت ومملکت را اسیرسیاست خارجی نموده‌اند.

امید است جوانان دانشمند و فرزندان ایران آینده پس از این چنان بارور شوندکه بتوانند در مقابل گربه رقصانی این و آن متوجه شده و عمل متقابل بنمایند. خلاصه عمال انگلیسی برای اعتراف روسها بمنافع ونفوذ انگلیس درایران مردم را به تحصن درسفارت انگلیس تشویق میکردند. مردم نیزبرای رسیدن بمقصود یعنی تغییرطرز حکومت ورفع کابوس بدبختی ایران ازهیچگونه اقدام فروگذار نمینمودند چنانکه رفتن مردم واصناف بازاربسفارت انگلیس درطهران فقط وفقط از لحاظ تبلیغات انگلیسها نبود بلکه عمده مقصود ملیون تغییراوضاع وتهیه وسایل‌ترقی وپیشرفت ملت و مملکت بشاهراه تکامل بشریت بودنه تسلط پادشاهان مستبد قجر بودکه کابوس درباری آنان برروی این کشورطنین اندازشده بود.

زیرا زمامداران قاجار در ظرف یکقرن و نیم نه خودکارمهمی برای ترقی و تکامل ملت انجام دادندو نه افرادقابل‌ولایق ایرانی راکه آماده‌ی خدمت بجامعه بودند فرصت پیشرفت‌میدادند مانندمیرزاتقی‌خان فراهانی امیرکبیروقائممقام‌وسیدجمال‌الدین

اسد آبادی ودیگران .

بالجمله ازتاجگذاری آغا محمد خان درسال ۱۳۰۸ هجری قمری ودوره‌های فتحعلیشاه و محمدشاه و ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه ومحمدعلیشاه واحمد شاه تاسال ۱۳۰۳ خورشیدی که هفت تن دراین کشور پادشاهی کرده‌اند نه‌تنها تمام خزائن نادرشاه و اندوخته کریم‌خان زند و اموال شاهرخ نوه نادرشاه را بباد فنا داده ودر حدود یك چهارم قطعات خاك پاك نیاکان را درشمال وشمال شرقی وبعضی ازجزایر را از پیکر اصلی ایران جدا نموده ودرداخله ایران نیزساختمانهای پادشاهان صفوی را بادست مسعود میرزاظل السلطان ویران وارك کریم‌خان زند پادشاه عادل را درشیراز خراب کردند وسنگ قبر نادرشاه‌را درمشهد شکستند وآرامگاه کریم‌خان زند رادرشیراز ویران واستخوان پوسیده اینمرد بزرگ را بفرمان آغا محمد خان بتهران نقل کردند وباجوان دلاورولایقی مانند لطفعلی خان‌زند معامله نامردانه کرده‌اند . چون علاقه بایران نداشتند دراین مدت درازساختمانی غیرازشمس العماره درطهران وچند باغ در شمیران برای عیش وعشرت بوالهوسانه اثری قابل توجه ازخود باقی نگذاشته‌ورفتند بهترین انتقام تاریخی اینست ، همانطور که بفرمان پادشاه قجر کاشیهای زیبای ارك وکیل را شکستند واندرون وکیل‌را زندان‌نمودند‌درعهد رضا شاه کبیرنیزقصر قاجار محل تفریح وآرامش محمد شاه زندان شده وسالها است چندین هزار نفر آدم‌کش ودزد درآنجا محبوس وبپادشاهان مستبد نفرین مینمایند .

بالجمله خرابکاری دودمان آغا محمدخان دردوره مظفرالدین‌شاه بحالت نزع افتاده وزمینه برای نهضت مشروطه وانقراض سلطنت سلسله قاجارمهیا شده بود .

در جنبش مشروطه طلبی

مشاهدات من در بازار و سفارت چه بود ؟

سر تاسر بازار تهران مدتی است تعطیل و دکانها بسته و تجار و پیشه وران و بازرگانان بلاتکلیف مانده و عده‌ای از علمای روحانی درقم وحضرت عبدالعظیم متحصن بودند وازمیان تجار بعنوان علماء مهاجر پول جمع آوری میشد ولی رندان میگفتند این پول برای خرج در باغ سفارت انگلیس در تهران است ، مرحوم حاج محمد تقی بنکدار داوطلب تهیه وسایل شده وزیر گوشی اصناف بازار تهران را به تحصن درسفارت انگلیس دعوت مینمودند

دراین هنگامه دربازار گفته شد که چهل نفر از تجار واصناف وطلاب علوم دینیه بسفارت انگلیس رفته ومتحصن شده‌اند وچند چادر سفری برای آرامش متحصنین در باغ سفارت برپا شده بود وهر چادر متعلق بیکدسته از اصناف یا تجار وطلاب بوده روز بروز برشماره متحصنین افزوده میشد تا اکثریت اصناف تهران بویژه بازاریها در باغ سفارت چادرنشین شده واز باغ وهوا ومناظر زیبا وفرح بخش آن بهره‌مند میشدند مخصوصاً موقع هم مناسب بود زیرا هنگام آخر بهار واول تابستان بود وخواب وخوراك بدون زحمت درباغ بی‌لذت نبود این بود وضع مردم . ازطرف دیگر عین‌الدوله صدراعظم مغرور ومستبد یادگار آغا محمدخان لجوج وبیرحم امرداده بود درخارج ازمحیط سفارت انگلیس باکمال شدت بامردم رفتار نموده وشبها جداً ازعبور ومرور مردم جلوگیری نمایند ازاین روماًمورین قزاق و(آردل) باصطلاح امروز دژبان شبها نسبت بمردم ستمگریها روا داشته وهر کس درشب بچنگ ماًمورین استبداد میافتاد ازغارت‌خانه وتاراج جامه ولباس اشخاص فروگذار نمینمودند ونیز برای مرعوب کردن مردم بعضی ازافراد سرشناس را درمحل حکومت بچوب فلك بسته وتازیانه میزدند بالاخره باتمام حرکات مذبوحانه وستمگریهای عین‌الدوله وعلاءالدوله درنتیجهٔ مقاومت مردم وعلمای روحانی وپشتیبانی مجتهدین ساکن کربلا ونجف مانند مرحوم آیت‌الله ملامحمد کاظم خراسانی وحاج میرزا حسین تهرانی وشیخ عبدالله مازندرانی وشدت بیماری مظفرالدین شاه ومساعدت بعضی ازرجال

مانند مرحوم امین الدوله وصنیع الدوله وسعدالدوله ومشیر الدوله- عین الدوله معزول ومیرزانصرالله خان مشیر الدوله نائینی بصدارت منصوب وباصدور فرمان مشروطیت علمای روحانی ازقم وشهرری بتهران مراجعت و متحصنین سفارت ازباغ سفارت خارج وپس ازششماه کسبه بازارواصناف دکانها را بازنموده ومهیای تنظیم امور زندگی شدند.

اعتبار مخارج متحصنین از کجا آمد؟

دربارهٔ اعتبارمالی مخارج متحصنین سخن بسیار میگفتند ولی آنچه راکه نویسنده مستقیماً ازحاج محمد تقی بنکدارشنیدم ایشان گفتند پول نهاروشام متحصنین را تجار میپرداختندولی بعضیها عقیده داشتندکه قسمتی ازاین پول را مسعودمیرزاظل السلطان پرداخته است همچنین گفته میشدکه ازخارج نیز کمکهائی نیزشده است.

امنیت باغ ومردم

باآنکه اجتماعات مردم درباغ سفارت بموجب آمارمعلوم وزیاده ازچهارده هزار تن بود وسرتاسرباغ وچمنها را چادرهای متحصنین مانند یك اردوگاه نظامی صف اندرصف تشکیل داده بود وروزی چندین هزارنفر بهباغ داخل وخارج میشدند محیط اجتماع باکمال نظم وترتیب انجام واقدامات مخالفین مشروطه ومأمورین دولت کمترین اثر در بی نظمی نداشت. براستی منظرهٔ مطبخ ملی بی تماشا نبود زیرا دیگهای پلورامانند خطزنجیر درکناردیوارشرقی باغ سفارت برروی اجاقها گذارده واول ظهرومغرب یعنی موقع نهاروشام جوانان اصناف برادرانه مجموعههای پلورابرداشته ودربین چادرها بتناسب شماره افراد قسمت میکردند.

درمحافل اجتماعی نیزغیرازعدالتخواهی ودرخواست امنیت عمومی واجرای احکام شرع وعدالت واصلاح دربارهٔ کردیگری نمیشد- شبها مرحوم حاج عبدالحسین واعظ اصفهانی درچادرطلاب علوم دینیه بمنبرمیرفت وشرحی دربارهٔ ظلم وتجاوزعمال حکومت برای مردم میگفت و ضمناً روضهٔ هم میخواند و از مردم چند قطره اشك میگرفت گاهگاهی هم شبنامههای ژلاتینی درمیان مردم منتشروغیرمستقیم مردم از وقایع آگاه وشعارقابل توجهی را نیزبزبانها جاری میکردند ومینوشتند کارهاچندان ساده نیست وباید برای مقاومتهای بیشتری آماده شد تانتیجه گرفت.

در میان اجتماعات باغ سفارت انجمن های مخفی نیز وجود داشت که مراقب اجتماعات بوده ضمناً تبلیغ هم میکردند - درباره رفتار متحصنین باغ سفارت در ترجمه (کتاب آبی) نشریه وزارت خارجه انگلیس چنین مندرج است (رفتارجمعیت خیلی موافق نظم و ترتیب بود و حسن انتظام و ترتیب داخلی متحصنین بواسطه رؤسای ملت تأمین شده بود وکسانیکه احتمال‌فساد درحق ایشان میرفت‌درسفارت ومیان خود راه نمیدادند) خلاصه از طرف کمیته مشاوره اصناف جمعی را برای تهیه اطلاعات وقسمتی را جهت نشرعقاید وتبلیغ نظریه محافل سری مأمورکرده بودند.

رشتهٔ سخن را از کف ندهیم - چنانکه شرح دادیم عین‌الدوله ازمقام‌صدارت برکنار و مرحوم میرزا نصرالله‌خان نائینی مشیرالدوله بصدارت منصوب و از طرف مظفرالدین شاه عضدالملك رئیس سالخورده قاجاریه برای استقبال وبازگشت آقایان علمای روحانی ازقم وحضرت عبدالعظیم عازم وآقایان را بااستقبال بی‌نظیری باسلام‌و صلوات وارد تهران نموده ودست‌خط مظفری را بشرح زیر بمتحصنین سفارت ابلاغ‌و بتحصن مردم پایان دادند.

رونوشت فرمان مشروطیت - السلطان مظفرالدین شاه

جناب اشرف صدراعظم از آنجائیکه حضرت باری تعالی جل‌شأنه سررشته‌ترقی وسعادت ممالك محروسه ایران را بکف باکفایت ماسپرده وشخص همایون‌مارا حافظ حقوق‌قاطبه‌اهالی‌ایران وتشیید امنیت ورعایای صدیق خودمان قرارداده‌اذا‌دراینموقع که برای رفاهیت وامنیت قاطبهٔ اهالی ایران تشیید و تأیید مبانی دولت و اصلاحات مقتضیهٔ‌که بمروردردوایردولتی ومملکتی بموقع اجراء‌گذارده شود چنان مصمم‌شدیم که مجلس شورای ملی ازمنتخبین شاهزادگان وعلماء وقاجارواعیان وملاکین وتجار واصناف بانتخاب طبقات مرقومه دردارالخلافه تهران تشکیل وتنظیم شودکه درمهام اموردولتی ومملکتی ومصالح عامه مشاوره ومداقه لازمه را بعمل آورده وبه هیئت وزراء دولت خواه دراصلاحاتیکه برای سعادت وخوشبختی ایران خواهد شداعانت‌و کمك لازم را بنمایند ودر کمال امنیت واطمینان عقاید خود را درخیردولت وملت و مصالح عامه واحتیاجات قاطبه اهالی مملکت بتوسط شخص اول دولت بعرض برسانند

که بصحه همایونی موشح وبموقع اجراء گذارده شود بدیهی است بموجب این دستخط مبارك نظامنامـه وترتیبات این مجلس واسباب ولوازم تشکیل آنرا موافق تصویب و امضای منتخبین ازاین تاریخ مرتب ومهیا خواهند نمود که بصحه ملوکانه رسیده وبعون‌الله تعالی مجلس شورای مرقوم که نگهبان عدل ما است افتتاح واصلاحات لازمه دراهور مملکت واجرای قوانین شرح مقدس‌را شروع نماید ونیز مقرر میداریم که‌سواددست‌ـ خط مبارك را اعلان ومنتشر نمائید تاقاطبه اهالی ازنیات حسنه ماکه تماماً راجع به ترقی دولت وملت ایران است کماینبغی مطلع ومرفه‌الحال‌مشغول دعاگوئی‌دوام این‌دولت واین نعمت بی‌زوال باشند در قصر صاحبقرانیه بتاریخ چهاردهم شهر جمادی الثانیه ۱۳۲۴ هجری قمری درسال یازدهم سلطنت ما محل صحه‌همایونی (مظفرالدین‌شاه)

پس ازاعلام مشروطیت

پس ازانتشارمتن‌فرمان مظفرالدین‌شاه متحصنین‌ـ سفارت راترك گفته وتجارو اصناف حجره ودکانهای خود را بازنموده وبازارها برای دادوستدمردم آماده‌ومشغول کارشد. نمایندگان طبقات علماء وتجاروشاهزادگان‌واعیان واصناف بویژه صنیع‌الدوله و سعدالدوله و شاهزاده اسدالله میرزا شهاب الدوله ومخبرالسلطنه هدایت دریکی ازتالارهای (ارك دولتی) محل‌فعلی وزارت دادگستری بنام (اطاق نظام) که‌درسابق در آنجا جیره ومواجب عده‌ای ازنظامیان را میپرداختند جمع شده وبه‌تدوین نظامنامه انتخابات نمایندگان طبقات مشغول بودند. پس‌ازتدوین نظامنامه برای اطاق عدالت نمایندگان اصناف تهران مانند حاج محمد تقی بنکدارازطرف صنف بزازو حاج علی اکبرچلوپزازجانب صنف طباخ ومشهدی باقربقال ازسوی صنف خواربارفروشها سید مصطفی برغانی ازطرف اصناف سمسارها ولحافدوزها وصنیع‌الدوله واسعدالدوله و مخبرالسلطنه هدایت‌ازطرف‌اعیان‌ورجال وشاهزاده‌شهاب‌الدوله ازجانب شاهزادگان ودرتمام امور آقایان سید عبدالله مجتهد بهبهانی وسید محمد مجتهد سنگلجی‌نظارت وسرپرستی داشتند.

اقدامات‌مرحوم سید عبدالله بهبهانی بقدری متظاهرومؤثربود که مردم بمشارالیه لقب (شاه سیاه) داده بودند زیرا چهره‌ای تیره رنگ داشت (سرانجام پس‌ازتشکیل

دوره اول مجلس) احزاب تندرو آنروزی مانند دمکراتها وسوسیال دمکراتها وحزب اتحاد وترقی نسبت بآنمرحوم کینه ورزیده وبوسیلۀ (ترور) درخانه خودش شهید شد رحمت‌الله‌علیه .

تشکیل مجلس دورۀ اول

خلاصه دردنباله‌ی صدورفرمان مشروطیت وتنظیم نظامنامه موقتی انتخابات طبقاتی درتهران انجام وشصت وچهارنفر نمایندگان تهران و آذربایجان وشهرستانهای دیگر درپایتخت حاضرونخستین جلسه مجلس شورای ملی باحضورمظفرالدین شاه افتتاح وپس ازگشایش رسمی شورای ملی نخستین کابینه وهیئت وزیران دوره مشروطیت به نخست وزیری عبدالحسین میرزا فرمانفرما و عضویت علاءالسلطنه وزیرامورخارجه وزیرافخم وزیرامورداخله ناصرالملک همدانی که تازه ازلندن وارد شده بود وزیرمالیه کامران میرزا وزیرجنگ ومهدیقلی خان مخبرالسلطنه وزیرعلوم واوقاف ومهندس‌الممالک وزیرفوایدعامه وزیرهمایون وزیرتجارت معاون‌الدوله وزیردربار و رئیس کل پست تشکیل وبه‌مجلس‌شورای ملی نیزمعرفی شدند چنانکه ملاحظه میشوداولین کابینه‌دوره مشروطیت‌ازاشخاص‌صاحب لقب انتخاب ومنصوب شدند زیرادرآنروزها بالقاب بیشترازصلاحیت علمی وسیاسی وخانوادگی اهمیت میدادند بالجمله نخستین کاردولت مشروطه کتابچه‌ی بودجه توازن دخل وخرج عمومی کشوربوسیله میرزا ابوالقاسم‌خان ناصرالملک‌همدانی که(پس ازرحلت عضدالملک‌نایب‌السلطنه شد)تدوین و بمجلس تقدیم‌شد سال ۱۳۲۵ هجری قمری روشن‌شدن کسرهنگفت‌بودجه بواسطه بخشش زیاد دربار ومستعمره‌ی شاهزادگان باعث اختلاف عمده میان دربارو ملیون شده ومردم تازه بیدارو آشفته را عصبانی کرد .

دراینموقع عده‌ای ازمستشاران بلژیکی بریاست مسیونوز بتهران آمده ورشته گمرک ایران‌را دردست داشتند بظاهربعنوان اصلاحات مالی ودرباطن بدستور عمال بیگانه که گمرکات ایران دروثیقه آنها بود بدخالتهای بیجا افزوده وازروی خودپسندی وغرورازلحاظ توهین بجامعه‌ی ملت شبها دلقکهای تهران‌را درمحافل عیش و طرب خود دعوت نموده دلقکها را بمنظورتوهین بجامعه ایرانی وامیداشتند باللباس وجامه

طلاب علوم دینی در محافل عیش و طرب حاضر شده نسبت بمقاماتیکه دخانیات را تحریم نموده ومردم را بقیام وادار کرده بودند اهانت نمایند غرض ورزی مستشاران بلژیکی گمرك وانتشار اینگونه اخبار جسارت آمیز از طرف بیگانگان در بازار تهران ومحافل دینی زبانزد خاص وعام شده وهمه را برای تغییر وضعیات حکومت وبرقراری اصول مشروطیت آماده کرده بود .

بالجمله دراین هنگامه بروز خطر وپیدایش شعله آزادی ومحدود شدن دربار ادامه کسالت وناخوشی طولانی مظفرالدین شاه موجبات احضار محمدعلی میرزا ولیعهد را نیز فراهم نمود، وورود ولیعهد بتهران وملاحظه آشفتگی وضعیات وشدت اختلاف بین ملت ودربار رجال واقع بین وعاقبت اندیش دربار را بر آن داشت که برای خاموش کردن خشم مردم اقدامات مؤثری بنمایند تاازشعله‌ی برافروختگی جامعه مردم جلوگیری نمایند اینگونه اندیشه‌ها در بین رجال مصلح درباری چنین اقتضا کرد که در ظاهر محمد علی میرزا باملیون دمساز وهم راز گشته وبرای صدور فرمان متمم قانون اساسی اقدام نماید ۱۳۲۵ هجری قمری دراین هنگامه کشاکش ملت و دربار وشدت رقابت سیاسی عمال انگلیس وروس درایران برای تقسیم مناطق نفوذ ـ مظفرالدین شاه نیز پس از چند سال بیماری جسمی وروحی که حاصل ونتیجه چهل سال عیاشی وبیکاری در تبریز بود پس ازعروج بتخت سلطنت نیز برای خاطر یکشب خوشگذرانی چنانکه میگفتند باعزیز رقاص یهودی باغ عیش آباد را بخشیده بود که اتابك از تصدیق فرمان بخشش شاه خودداری نموده بود وبرای عیاشی دسته‌ای ازجوانان خوشگل را در تالار (آئینه) عمارت جهان‌نمای (نیاوران) شمیران همچنین موضوع تهیه جشن عروسی دوراز نزاکت در ییلاق جاجرود که درمیان مردم آنزمان شهرت داشت وشهرتهای نظایر آنها که ذکر آن از نزاکت تاریخ نویسی خارج است .

در نتیجه اینگونه عیاشیها وبوالهوسیها در تبریز وتهران سالها بود (کبدو کلیه) مظفرالدین خوب کار نمیکرد ودائماً گرفتار پادرد ونقرس بود وازحیث موقعیت روحی چنان ناتوان وضعیف شده بود که باکمترین غرش آسمانی وحشت نموده وبزیرعبای سید بحرینی پنهان میشد وپیش ازرفتن گرمابه وحمام باید مأمورین امیر بهادر جنگ قرداغی

ازاجنه حمام جلوگیری نمایند شاید این شهرتها اصل ومنبع درستی نداشته باشدولی موضوع بخشیدن باغ‌عیش آباد بعزیزرقاص یهودی را همه میدانند وجزء یادداشتهای مورخین ثبت‌شده است .

پادشاهی محمدعلی میرزا

باری مظفرالدین شاه پس ازبیماری ممتد چشم خسته وبی نورخودرا بست و بخواب راحت‌ابدی‌رفت وتاج وتخت‌ایران میراث آغا محمدخان‌که بواسطه واگذاری قسمت مهمی از میهن نیاگان‌بوسیله درباریان فتحعلیشاه بروسها بمنظوربقای سلطنت درخانواده عباس میرزا وتحکیم اینموضوع بوسیله پیمان‌بی‌سروته وزورگوئی وفریب ونیرنگ روسهای تزاری بعنوان معاهده ترکمانچای که هیچوقت مورد قبول ملیون ایران نبود سرانجام تاج کیانی شاهنشاهی ایران نصیب محمدعلی میرزاشد وپس از تکیه براورنگ سلطنت بیش از پیش با عمال روسهای تزاری نزدیك ومشغول تهیه نقشهٔ خائنانه نسبت بجامعه ملت ایران شده بود ومیگفت :

هروقت بخواهم قشون روس کمك خواهد کرد

درترجمه کتاب آبی مینویسند محمدعلی میرزادائماً گفته بود (هروقت بخواهم سی هزارقشون روس وپول زیاد دراختیارخود خواهم داشت) غافل ازاینکه سرانجام بواسطه بداندیشی‌وخیانت نه تنها روسها نمیتوانستند بایشان کمك کنند بلکه باکمال خواری درآخر کاردرزرگنده بسفارت روس پناهنده شده ومایهٔ ننگ شد

در این زمینه درصفحه یکصد وپنجاه ترجمه کتاب آبی نشریه وزارت خارجه انگلیس چنین مینویسد (سراسپرینك) وزیر مختار انگلیس مقیم تهران حضوراً بعنوان پندواندرزبه محمدعلی میرزا چنین گفته‌است شنیده شده که دول خارجه‌چنان مایل باقتدارشاه میباشندکه اگرتزلزل سخت وخطر شدیدی بآن روی دهدنظر بحفظ آن البته مداخله خواهند نمود .

بنابراین من بایك جدیتی شاه را آگاه ساختم که اگر بامید معاضدت و کمك خارجه آن اعلیحضرت را بمجادله بر میانگیزند . حمایتی نخواهد شد زیرا دولتین روس وانگلیس هر دو مصمم شده‌اندکه در ایران بمداخله نپردازند مگر در موقع

محافظت منافع ومصالح خویش و (اتباع خود) بالجمله چنانکه دانستیم تحریکات سفیر روس تزاری وخود پسندی محمد علی‌میرزا موجب شدکه دامنه کشاکش وفتنه انگیزی میان مجلسیان ودربارمحمدعلی میرزا وسعت یافت و کاربجائی کشید که شیخ فضل‌الله مجتهد نوری وسیدهاشم‌تبریزی‌سردستهٔ مستبدین‌محله شتربان تبریز که فراراً بتهران آمده بود و حاجی معصوم نام سردسته جوانان چاله میدان تهران و جمعی از سربازان سیلاخوری و سربازان ممقانی آذربایجانی ـ ساکن تهران که در تهران با (رباخواری صرافی میکردند وبه تحریك پشت پرده سعدالدوله که از طرفداری مشروطه خواهان برگشته ومیگفت (چون ایرانیان لیاقت استفاده ازقوانین آزادی و مشروطیت‌را ندارند. باید برای‌مردم، (یك شورای دولتی) «کنسی‌دتا» تشکیل‌دادتا هم اموردولت منظم وهم مردم سرگرم شوند).

در میدان توپخانه سابق که امروز میدان سپه میگویند جمع شده و بعنوان (مادین نبی‌خواهیم) (مشروطه نمیخواهیم) جنجال‌بپاکرده‌وهمه روزه بتظاهر پرداخته ودرظرف چند روزعده‌ای بیچاره‌راکشتند وجوانی خوش سیما وتحصیل کرده‌را بنام (عنایت‌الله درمیدان توپخانه گرفته چشمهایش‌راکندند دربرابراین گروه نادان که‌برای کشتن مشروطه طلبان تحریك شده بودند. طرفداران مشروطه اطراف مجلس‌رادر بهارستان‌ومسجدسپهسالارسنگربندی‌نمودندو برای‌جنگ‌ومبارزه‌باقوای‌استبدادو نیروی محمد علی میرزا خودرا آماده کرده بودند خلاصه باتمام تظاهرات واقدامات خصمانه باپشتیبانی روحانیون ورجال مخالف آزادی ومشروطه کاری از پیش نرفت ودامنه مشروطه خواهی‌وآزادی طلبی‌توسعه یافته‌بالنتیجه‌دستجات‌پراکنده‌مخالف ومجتمعین میدان توپخانه متلاشی وازبین رفتند ولی‌عده‌ای خائن بااقدامات محرمانه محمدعلی میرزا باعث ورود قشون ستمگرومتجاوزروس بمشهد مقدس وتبریزواردبیل شدندو درنتیجه یوسف هراتی‌جاسوس بهمراهی سید شوشتری که طرفدارشیخ‌فضل‌الله نوری مخالف مشروطه بود وچند نفردیگرباسالداتهای روس‌درمشهد باعث کشتارمردم بیگناه وچپاول حرم مطهرحضرت رضا (ع) شدند وبطرف گنبد مقدس رضوی توپخانه روس تزاری شلیك نمودند در نتیجه انتقام تاریخی و دینی تاج وتخت تزارهای روس

واژگون وخانواده متجاوزودشمن سرسخت ایران‌مسلمان نشین برای همیشه‌ازصحنه روسیه ناپدیدشدند، اینست معجزامام رضا برای اشخاص روشن بین

درتبریز نیزقشون روس‌وارد و باعث‌شهادت‌مرحوم‌ثقةالاسلام وجمعی آزادیخواه شدندوتاتاریخ‌ایران باقی است لعنت تاریخی‌برای پادشاهان ظالم‌وحامیان آنهاتزارهای روس بیادگارگذاشتند . رشته سخن‌را ازدست ندهیم بالجمله کشمکش بین ملیون ایران ودرباریان محمدعلی میرزا ادامه داشت تادربیست وسوم جمادی الاول ۱۳۲۶ هجری قمری‌مجلس‌ومدرسه ومسجد سپهسالارواطراف میدان‌بهارستان بوسیله‌قزاقان تابع (لیاخوف) روسی‌وهنگ سیلاخوری وممقانی محاصره وپس‌ازهفت ساعت‌جنگ وزدوخورد باطرفداران مشروطه که ازپشت‌بامهای عمارت مجلس وپارك ظل‌السلطان محل انجمن آذربایجان که‌اکنون باغ‌وزارت فرهنگ است باتفنگهای سیستم مختلف تیراندازی میکردند وقشون‌منظم دولتی باتوپخانه قوی تیراندازی میکرد بالنتیجه گروهی کشته ودسته‌ای زندانی وجمعی متفرق گشته وعده‌ای را اسیر کرده باکمال سختی‌بباغ شاه بردند وبعدکشتند مانند مرحوم ملك‌المتکلمین ومیرزاجهانگیرخان صوراسرافیل ومدیرروزنامه روح القدس وغیره . سپس حکومت‌نظامی درزیر فرمان لیاخوف درتهران‌برقراروابلاغیه زیر ازطرف مشیرالسلطنه صدراعظم محمدعلی‌میرزا منتشر گردید .

حاصل آنکه دوره اول مجلس شورای ملی که در۱۳مهرماه ۱۲۸۵ خورشیدی‌افتتاح وشامل۱۳۱تن وکیل‌طبقاتی‌ملت بوده‌وبریاست‌مرحوم صنیع الدوله واحتشام‌السلطنه قانون اساسی ومکمل آنرا تهیه وبامضا رسانیده ولیاقت و بیداری جامعه ایرانیان را بعالمیان‌گوشزد نمودند بوسیلهٔ‌کشت وکشتار از میان رفته وابلاغیه مشیرالسلطنه صدراعظم محمدعلی میرزابمضمون زیرانتشاریافت :

متن ابلاغیه مشیر السلطنه

بموجب این ورقه‌بتمام ساکنین شهرتهران اخطارمیشود که تامدتیکه پایتخت تحت حکومت نظامی است بریگاد قزاق و افواج ساخلودرقراولخانه‌ها وژاندارم در تحت فرمان کلنل لیاخوف مشغول محافظت کوچه‌ها واستقرارنظم درشهر بوده وبعداز

آنهم باید بروفق احکام‌ودستورالعمل‌های مقرره همینطورمشغول استقرارنظم وامنیت درشهرباشند ولی امورات دیگرحکومتی ازقبیل رسیدگی بشکایات و رفع تظلمات مربوط بشاهزاده مؤید الدوله حاکم تهران است اهالی شهرهم باید بهمین ترتیب رفتارنمایند وبدانند که امنیت وانتظام شهرمخصوصاً واگذاربه کلنل لیاخوف است در صورتیکه رسیدگی بشکایات وابسته بحضرت والاحکمران است.)

بالجمله پس از پریشانی روزگار آزادیخواهان ومشروطه‌طلبان و کشته شدن حاج ابراهیم آقا نماینده با حرارت تبریز و ملك‌المتکلمین و میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل و مدیرروح‌القدس درتهران و مقتول شدن سیدجمال‌الدین اصفهانی در لرستان وشهادت عده‌ای از آزادیخواهان در شهرستانهاو آواره شدن رهبران آزادی مردم ـ کم کم مردم قانون‌خواه ومخالف‌خودسری واستبداد وطرفداران مشروطه در شهرستانهاسربرافراشته وبرای آبیاری ریشه آزادی‌وانتقام آماده شدند واولین جائیکه قیام کردند تبریزخونریز بود ـ بسرکردگی مرحوم ستارخان‌و باقرخان‌بنای جنگ‌وستیز راباقشون استبداد گذاشته‌وبالشکرمحاصره کننده‌شهرتبریز که‌درزیرفرمان‌عین‌الدوله و رحیم‌خان‌چلپانلوشاهسون‌قراچه‌داغی بودبجنگ پرداختندهمچنین حاج سیدعبدالحسین لاری‌درلارستان‌چندین هزارسوارتهیه نموده‌وبسوی بنادروکرمان‌هجوم کرد. شورش تبریزوهجوم حاج‌سیدعبدالحسین‌لاری درفارس‌و کرمان‌وجنبش آزادیخواهان دررشت و گیلان وتصرف اصفهان بوسیله صمصام السلطنه بختیاری وحرکت اردوی سواران بختیاری بفرماندهی حاج علی‌قلیخان سرداراسعد بسوی تهران موجب وحشت دربار محمدعلی‌میرزا شده و برای تسکین مردم وایجاد نفاق بین مردم بطریق زیرفرمان انتخابات را صادر و بمعرض افکار عمومی گذاشتند.

متن فرمان انتخابات

جناب صدراعظم پس ازاینکه دولت محض استقرارنظم درمملکت‌وجلوگیری ازمفسدین وانجمن‌ها واشخاص لامذهب که باعث اذیت مردم بودند مجلس را منحل نموده ما قول دادیم که پس ازاعاده نظم‌وقلع‌وقمع انقلابیون وانجمن‌هاواستقرارامنیت وخاموشی اهالی مجلسی منعقد نمائیم که قوانین اوموافق مقتضیات مملکتی وقوانین

مقدس پیغمبری بوده حامی و مروج عدالت گردد تا اینکه ما بتوانیم تمام اهالی وتمام طبقات رعایای خود راکه نگاهداری آنها ازطرف خدای تعالی بما واگذارشده درصلح وآسایش نگاهداشته ومفسدین را قالع وقمع نمائیم - حتی بتمام نمایندگان دول متحابه هم اینطورما اعلام نمودیم اکنون موقع انعقاد مجلس نزدیك شده ما بجناب شمااخطار مینمائیم که مجلسی که باشروط معین ومحدود وموافق مقتضیات مملکتی که قوانین او بر وفق شرع انور بوده واز بروز اغتشاشات جلوگیری نماید در نوزدهم شوال منعقد خواهیم نمود لهذا بتمام اهالی مملکت وبتمام طبقات رعایای ما اعلان نمائید که چون خدا شخص مقدس ما راحافظ مملکت ومردم ودارنده تاج وتخت وحامی مذهب مقدس مقررفرموده وچون ما مقصودی جزصلح وآسایش مردم واجرای قوانین عدالت نداریم و چون وظیفه ما اینستکه طریقه وعادات پیغمبر را سرمشق خودکنیم باین جهت ما بصدوراین دستخط اهالی مملکت را مسرورواميدوارمينمائيم وما نیز حکم مینمائیم که مجلسی مرکب ازاشخاص متدین و عاقل بتوفیق خدا و توجه امام دوازدهم در نوزدهم شوال منعقد خواهیم نمود بوسیلهٔ این مجلس که موافق شرع وعدالت خواهد بود مردم درآسایش و قوانین اسلام محفوظ وبموقع اجراگذارده خواهد شد و تمام آثاراغتشاش و ناامنی وانجمن محووننیت مقدس ما بموقع اجراگذارده خواهد شد الحال ما حکم میکنیم که شما قانون انتخابات عمومی را موافق شرع ترتیب داده و برای غره‌ی شوال حاضر نمائید تا تمام مردم براحتی زندگی نمایند.

لیکن یاغیان تبریز طوری ازفساد وخونریزی مقصرند که دولت نمیتواند ازتقصیر آنان بگذرد - بهمه اعلان میشود که تا مدتیکه نظم درتبریز برقرار نگردد. تبریزیها ازحکم این دستخط خارج خواهند بود ۲۷ شعبان ۱۳۲۶ هجری قمری

باید گفت با وجود تمام کارهائیکه محمد علی‌میرزا ویاران خارجی و داخلی استبداد کردند سرانجام درشهرستانها بویژه تبریز و مشهد وفارس وگیلان و اصفهان نیروی مجاهدین ستارخان سردار ملی وباقرخان سالار ملی وددرشت سردار محیی و آزادیخواهان قفقازی وارامنه بسرپرستی مسیو(یپرم ارمنی) ومرحوم محمدولی خان

سپهسالار تنکابنی و دراصفهان بفرماندهی صمصام‌السلطنه و علیقلیخان سردار اسعد بختیاری ودرفارس پیروان حاج‌سیدعبدالحسین لاری بجنبش درآمده و مهیای حمله بتهران شدند.

درضمن ازذکراین‌مطلب نمیگذریم که آزادیخواهان تهران درتمام اینگونه جنبشها دست داشته وغالباً پیشقدم شده‌وفدا کاری میکردند چنانکه درهنگام‌جنجال میدان توپخانه برهبری مرحوم شیخ فضل‌الله نوری و سید هاشم تبریزی با پشتیبانی نیروی محمدعلیشاه وقزاقخانه جمعی ازجوانان پرشورتهران‌مانند غلامرضاخان‌مظفر و محمدناصرخان ظهیرالسلطان که بالنتیجه خانه پدرشان مرحوم ظهیرالدوله هدف توپ کوهستانی شده واموالشان بغارت رفت وعده‌ای دیگرهیئت مدیره (تفنگداران ملی) را تشکیل داده ودرموقع هجوم بمجلس شورای ملی با نهایت درجه فدا کاری آماده نبرد شدند - همچنین پس از توپ بستن مجلس در تهران دوفرقه جنگی بنام انجمن‌های (ستاری) و(جهانگیری)مخفیانه تشکیل ومرتباً با مجاهدین تبریزو گیلان مکاتبه نموده وفدائیان‌داوطلب تهرانی رابرای کمك‌بآذربایجان و گیلان‌میفرستادند.

همین جوانان بودند که دردوره مظفرالدین‌شاه کتابخانه ملی را تشکیل دادند که درزمان وزارت فرهنك ابراهیم حکیمی حکیم‌الملك پایه و اساس کتابخانه ملی فرهنك را داده است ویك‌نفرازجوانان پرشورآنروزکه پس ازفداکاریهای زیادبرای تکمیل معلومات خود باروپا و امریکا مسافرت نمود و سالها خودو پدر مرحومش حضرت آیت‌الله سیدمحمودمدنی رحمت‌الله‌علیه بمشروطیت وفرهنك ایران خدمات شایان توجه نموده‌اند.

سیدحسین خان مترجم نظام‌مدنی همدانی است - همچنین یکی ازبزرگان که خدمات قابل‌توجهی بمشروطیت‌وفرهنك‌ایران‌نموده آقای حاج‌میرزایحیی‌دولت آبادی است که با تشکیل‌انجمن معارف‌درتشویق وتدریس جوانها برای قبول‌معلمی‌درمدارس زحمات فراوان‌کشیده که تاریخ فراموش نخواهدکرد - مقصود اینست که کانون‌اصلی آزادیخواهی ازتهران سرچشمه گرفته ودرتمام کوششهای فداکارانه ظاهری و باطنی تهرانیان همراه وپیشقدم بوده‌اند - رشته سخن را ازدست ندهیم :

موجبات تهیه حمله بتهران

با همه اقدامات درباریان محمدعلی‌میرزا جنبش آزادیخواهان شهرستانها بر وسعت خود افزوده و بالنتیجه اردوگاه ملیون با همراهی محمدولیخان سپهسالار تنکابنی با شرکت عده‌ای از مجاهدین مسلمان و آزادیخواهان قفقازی و ارمنی و آذربایجانی وتهرانی در گیلان تشکیل و پس ازقتل سردار افخم حاکم رشت بسوی تهران رهسپارشدند دراصفهان نیز سواران و مجاهدین بختیاری برای حمله بتهران بفرماندهی حاج‌علی‌قلیخان‌سردار اسعد تشکیل‌اردوداده وبسوی شهرقم‌سرازیر شدند.

پس ازورود مجاهدین اردوی گیلان بقزوین واردوی بختیاری بشهرقم وحاضر شدن مجاهدین‌ملی تهران‌اردوی گیلان بمنظورغافل‌گیرنمودن نیروی محمدعلی‌میرزا ازکرج بطرف دهستان (شهریار) عزیمت وسواران زبده‌بختیاری نیزپس ازیك جنگ مختصر درکوههای (حسن‌آباد) بمنظورپیوستن باردوی گیلان بجلگه شهریار وارد و پس ازبهم پیوستن دونیروی آزادیخواه بهم‌بعزم اشغال وتصرف تهران بحرکت آمدند ودر۲۷ جمادی‌الثانی سال ۱۳۲۷ هجری‌قمری بایك زدوخورد مختصروجنگ‌ومبارزه محدودی دردهستان شهریاروحسن‌آباد قم سواران مجاهد وبختیاری غفلتاً از برابر نیروی دولتی گذشته وشبانه از دروازه یوسف‌آباد بتهران وارد ودرظرف چند ساعت بکمك آزادیخواهان تهران مسجد سپهسالارو بهارستان را متصرف شده وقوای دولتی وقزاقها مجبوراً بطرف قصرقاجارکه محل ییلاقی پادگان قزاق بود عقب نشستند.

درظرف ۳ روزگاهی دستجات سیلاخوری‌وسربازان ممقانی باطراف‌بهارستان حمله نموده وپس ازدادن تلفات فرارمیکردند درصورتیکه درظرف این‌چندروزمرتباً توپخانه قزاق بفرمان (لیاخوف‌روسی)مرتباً ازقصرقاجارپنج کیلومتری بطرف‌ساختمان مجلس بهارستان وگنبد مسجد سپهسالارتیراندازی میکردند ویکمرتبه نیزازمغرب شهرتهران باغشاه شروع‌به‌بمباران شهر نمودند وابداً تأثیری در روحیه مردم ستمزده ننموده و محمدعلی‌میرزا باحالی وحشتناك در زرگنده محل ییلاقی سفارت روس پناهنده شد.

همراهی مردم تهران باندازه‌ای با مجاهدین کمك‌کرد که یکنفر مجاهد اعم

ازمسلمان یا ارمنی یا بختیاری وقفقازی و آذربایجانی میتوانست درظرف این چندروز بحرانی درتمام کوی وبرزن شهرپرپیچ و خم آنروزی تهران گردش کند در صورتیکه سربازان سیلاخوری وممقانی ازترس مردم جرئت بیرون آمدن از پناهگاه خود را نداشتند .

باری پس ازپناهنده شدن محمدعلی میرزا بسفارت روس درزیرسایه پرچمهای سفرای روس وانگلیس وبلاتکلیف ماندن اوضاع انتظامی کشوررؤسای ملیون برای حسن انتظام و رفع بلاتکلیفی مملکت وحفظ امنیت مردم هیئتی بنام (هیئت مدیره) مرکب ازمرحوم حاج علیقلیخان سرداراسعد ومرحوم محمدولیخان سپهسالارتنکابنی وچند نفرازبزرگان دیگرتشکیل و بنام ملت باب گفتگو را با سفارت روس گشودند ودرنتیجه تدوین شروطی چند محمدعلی میرزا راه روسیه را درپیش گرفته وبایکدنیا خجالت وخیانت بملت ازایران رفت .

سپس ازطرف هیئت مدیره زیرعنوان (شورای عالی مملکتی مرکب از رجال معروف و نمایندگان دوره اول مجلس شورای ملی وسردار اسعد و سپهسالار وسایر سرداران اردوهای ملی دربهارستان تشکیل وپس ازگفتگوی زیاد وتصویب مقامات روحانی (احمدمیرزای دوازده‌ساله رابسمت پادشاهی کشورمعرفی ومرحوم عضدالملك را بسمت نایب‌السلطنه انتخاب نمودند) زیرا مرحوم عضدالملك پیرمردی محترم و با شخصیت درمیان ایل قاجاربود ضمناً مرحوم محمدولیخان سپهسالارتنکابنی بسمت نخست وزیری وحاج علیقلیخان‌سرداراسعد بختیاری را نیزبسمت وزیرداخله - ویپرم خان ارمنی‌را بریاست شهربانی‌تهران منصوب‌نمودند تااینجا اولین تحول یا پیچ‌تاریخ قرن معاصربانجام رسیده وچنانچه بعدازاین‌شرح خواهیم‌داد دومین پیچ تاریخ‌یاتحول تجدید ومبارزه ملت برای جلوگیری ازاضمحلال سیاسی و اقتصاد ملی شروع میشود وبالاخره .

تاریخ انقلاب

دوره اول مشروطه ایران

بامطالعه‌ی گزارش دوره‌اول مجلس شورای ملی مشاهده میشود که این دوره ازلحاظ تاریخی دورهٔ پرجنجال مردم تازه بیدارشده ایران یکی ازادوار پرپیچ وخم تاریخ عصرمعاصر راگذرانیده است زیرادراین جزئی از زمان عناصر کهنه پرست را مغلوب وازتوسعه نفوذ خارجی درامور کشورجلوگیری واراده جامعهٔ ملت را درهمه جای مملکت اعم ازجنوب یاشمال وشرق ومرکز ایران یاگیلان وآذربایجان فارس وخراسان اصفهان و بختیاری جلوگیری نموده و خشت اول انقراض سلسله قاجاریه را برقرار نمودند از لحاظ سیاست خارجی و تحکیم بنیان استقلال کامل با تمام معنی میهن نیاکان ماایران باستان اقدامات مؤثری نموده‌اند چنانکه در ترجمه کتاب آبی نشریه رسمی وزارت خارجه انگلیس دراین باره‌چنین مینویسد (وزیر مختارانگلیس درتهران به سراوادگری وزیرامورخارجه وقت چنین مینویسدو گزارش میدهدحس استقلال وحفظ ملیت نمودن ایرانیان و مخالفت باستمگری ستمکاران‌وظهورلیاقت و وشایستگی اداره‌کردن امور اجتماعی روزبروزبین مردم بطورسریع تولید میشود.

قوت این احساسات در آذربایجان وهمچنین درتهران بیشترازجاهای‌دیگر است اگرمخالفین مشروطه هرگونه مانع واشکالاتی در راه پیشرفت مجلس فراهم آورندبدینخیال که نیروونفوذ عالیه شورای ملی رانابود نمایند رنج بیهوده کشیده‌اند زیرا حس آزادی عقیده ومیهن پرستی را که مردم بتازگی متوجه شده‌اند زایل نمیتوانند نمود) شخصیت مزبور درتعقیب تلگراف فوق در باره وضعیات احساسات مردم نسبت بتجاوزسیاسی عمال خارجی چنین توضیح میدهد (دراین‌اوقات خیالات و ضدیت باخارجه خیلی احساس میشود زیرا نمایندگان مجلس شورای ملی نسبت بتسلط افسران روسی در قزاقخانه مخالفند و همچنین متعرض امتیازاتی میباشندکه بوسیله عمال خارجی اداره میشود دراینصورت هیچ جای شك وتردیدنیست که بانك شاهنشاهی بسبب داشتن امتیاز چاپ و انتشار اسکناس بزودی مورد تنفر وایراد و

اعتراض سخت واقع شود و شاید طولی نکشد که بواسطه جنبش و قیام عمومی مردم اموروااوضاع اتباع خارجه دچار سختی واشکالات بشود) این بود خلاصه‌ای از نظریات مأمورین رسمی سفارت انگلیس درتهران وشایددرخواست ضمنی ازوزارت خارجه بریتانیا بمنظور جلوگیری از پیشرفت احساسات ملی برای ترقی و تکامل ایران نو بالجمله باموجود بودن مشکلات خارجی وداخلی نمایندگان میهن پرست وملت دوست باکمك رهبران اجتماعات ملی دردوره دوم مجلس شورای ملی باکمال سرعت باصلاحات مالی واقتصادی واداری ومعارفی پرداخته وپیش میرفتند که بعدها شرح وتوضیحات آن خواهدآمد.

خلاصه پس از رحلت مرحوم عضدالملك که مردی پاکدل وخوش نیت بود در سال ۱۳۲۷ هجری قمری مرحوم میرزاابوالقاسم‌خان قراگوزلو ازنجیب‌زادگان‌خوانین همدان که پس از تکمیل تحصیلات خود سالها در اروپا ولندن بسربرده و در هنگامهٔ دوره اول مجلس شورای ملی بتهران آمده و چندی متصدی وزارت مالیه بود ـ از طرف نمایندگان دوره‌دوم مجلس‌شورای‌ملی باکثریت ۴۳رای بجای مرحوم‌عضدالملك بسمت نیابت سلطنت انتخاب ومشغول کارگردید.

اولین اقدام مهم مرحوم ناصرالملك درموقع‌تصدی وزارت مالیه تهیه وتدوین بودجه جمع درآمد خرج ودخل مملکتی بودکه بمجلس‌شورای ملی تقدیم کرده‌بود دیگراز کارهای قابل توجه ناصرالملك این بودکه بمنظورایجاد تفرقه بین‌نمایندگان ملت که درکارهای مهم مملکت همگی صمیمانه و متفقاً اقدام میکردندگفته بود مادامیکه آقایان وکلا روش سیاسی خود را معلوم ننمایند وشماره اکثریت نمایندگان واقلیت مجلس‌معلوم‌نشود (یعنی ازروی‌پرنسیپ)تکلیف‌دولت‌درانجام کارهای مملکتی روشن‌ومعلوم نیست.

عمده منظور ناصرالملك نمایندگان فراکسیون دموکرات بودکه با عضویت سلیمان‌میرزا ـ سید محمدرضا مساوات ـ میرزا محمدعلیخان فرزین ـ شیخ‌ابراهیم زنجانی ـ شیخ‌رضا خارقانی ـ حاج‌عزالممالك (امان‌الله اردلان) ودیگران تشکیل شده و باکمك افراد با حرارت حزب دموکرات محور مجلس را در دست گرفته

وباکمال تندی ازتجدید ترقی وتکامل کشور پشتیبانی میکردند واین دسته را انقلابی نیز میگفتند ومقصود ناصرالملك جلوگیری ازتندروی فراکسیون مذکور بود ازاین نظر گفته بودمادامیکه آقایان وکلا روش سیاسی خودرا معلوم ننمایند وشماره اکثریت و اقلیت نمایندگان در دارالشورای ملی روشن نشود چنانکه شاید وباید دولت وهیئت وزیران در کارانجام اصلاحات روش وتکلیف مشخص ندارند .

درنتیجهٔ این دستور نمایندگان دوره دوم مجلس شورای ملی بدودسته اعتدال ودموکرات تقسیم شده وطرفین اقلیت واکثریت بمباحثه ومشاجره پرداختند چنانکه بریاست ولیدری دسته های اعتدالیون که اکثریت مجلس را تشکیل دادند با سید محمدصادق طباطبائی و مرحوم سیدحسن مدرس قمشه‌ای و مرحوم حاج آقاشیرازی بود ولیدری عدهٔ اقلیت نمایندگان با سلیمان میرزا وتقی‌زاده بودوچند نفرنماینده نیز بحزب اتحادوترقی پیوسته بودند .

پس ازچندی بین مدرس وحاج آقا شیرازی ازیکطرف و آقای سیدمحمدصادق طباطبائی ازطرف دیگرایجادنفاق شده ومرحوم مدرس وحاج آقا شیرازی ازفرقه اعتدال جدا شده و در مجلس منفرداً اقدام مینمودند ولیدری حزب اعتدال همچنان با آقای سید محمدصادق طباطبائی بود. فاتحین تهران نیزروش سیاسی خود را جدا کردند چنانکه مرحوم محمدولیخان سپهسالار بانمایندگان فرقه اعتدال همراه بود ومرحوم علیقلیخان سردار اسعد بختیاری بانمایندگان دموکرات مساعد بود. دیگرازاقدامات اساسی دوره دوم شورای ملی درکابینه مرحوم میرزا حسن خان مستوفی‌الممالك استخدام (شوستر) ازامریکا برای اصلاح امورمالی و یالمارسون و وستداهل را از سوئد برای تنظیم ژاندارمری‌وشهربانیهای کشوروسیو(پیرنه) فرانسوی را برای‌امور وزارت داخله وتدوین قانون انجمن‌های ولایتی وایالتی وبلدی بود .

دیگرازاقدامات مجلس دوم اعزام دانشجو باروپا وامریکا بودکه ازجمله آقای سیدحسین مترجم نظام مدنی را بآمریکای شمالی اعزام ومرحوم مرآت و چند نفر دیگررا برای فراگرفتن اصول تعلیم وتربیت باروپا اعزام داشتند و نیزباید دانست که شوسترصمیمانه برای اصلاح امورمالی ایران‌اقدام نموده وبرای وصول مالیات ازرجال

سرسخت عده‌ای ژاندارم مالی استخدام نمود وبرای جبران کسر بودجه از حقوقهای گزاف ومستمریات شاهزادگان کسرو برای دریافت مالیات از املاك شعاع السلطنه که در آنروزها درزیر حمایت روسهای تزاری امرار حیات میکرد جدیت قابل ملاحظه‌ای نموده وعده‌ای ژاندارم مالی فرستادتا درباغ شاهزاده شعاع السلطنه توقف نموده ومالیات پس افتاده را وصول نمایند ازطرف دیگر روسها در آن روزگارخود را(یکه تاز) بلارقیب میدانستند ومیخواستند از پیشرفت ملیون جلوگیری نمایند برای حفظ املاك شعاع السلطنه فرزند مظفرالدین شاه که بی‌داعیه پادشاهی نبود چند نفرقزاق روسی فرستادند که از اقدامات ژاندارمهای مالیه جلوگیری نمایند.

در این هنگامه ها مرحوم صنیع الدوله که تحصیلات خود را در آلمان بپایان رسانیده بود بعشق وعلاقه زیادی که باصلاحات ایران برای تهیه مقدمات راه آهن ایران بکمك آلمانها داشت سرگرم واینموضوع را با نمایندگان ملت نیزدر میان گذاشته و روسها نیز از موضوع مطلع شده بودند ـ روز روشن دو نفر گرجی وابسته بسفارت روس تزاری آنمرحوم راترور وبقتل رسانیدندوسفارت روس با خشونت تمام بعنوان اینکه قاتلین باید درروسیه محاکمه ومجازات شوند دو نفرقاتل جانی را تحویل گرفته وبروسیه فرستادند بالنتیجه عمال خودسر ومتجاوزروسهای تزاری که درایران ازهیچگونه ستمگری فروگذار نمیکردند وراضی باصلاحات ایران بوسیله امریکائیها دراین کشور نبودند چون دیدند حیله و تزویر و تعدی غیرمستقیم آنها شوسترامریکائی را از تعقیب امور اصلاحی بازنمیدارد مستقیماً بنای تهدید راگذاشته ودرسال ۱۹۱۱میلادی بوسیله یك اتمام حجت (اولتیماتوم) چند روزه اخراج شوسترا ازایران درخواست کردند.

دراین ضمن چنانکه عادت همیشگی سیاست عمال جنوبی درایران بود که اغلب تقاضاهای سیاسی خود را با دستکش خشن روسها انجام میدادند وباطناً آنها نیزراضی بتوقف شوستردرایران نبودند دراینموضوع نیز بسمت میانجی وناصح ـ خودی بمیان انداخته و برجال ایران ونمایندگان مجلس میگفتند باید اتمام حجت روسها را قبول وشوستر راروانه امریکا نمائید ـ ازطرف دیگرملت بهیجان آمده بود وبوسیله اکثریت نمایندگان مجلس شورای ملی ازشوستر طرفداری میکردند ـ چنانکه شادروان عارف

قزوینی برای کمک باحساسات مردم در این زمینه ترانه‌ای ساخته بودکه در محافل مختلف گفته‌و نواخته میشد وجوانان تهران این دومصرع را شعارخود قرارداده‌بودند (ای جوانان‌مگذارید که مهمان برود) (زانکه از رفتن اوعزت وایمان برود) خلاصه‌درنتیجه‌اولتیماتوم سفارت‌روس ناصرالملک نایب‌السلطنه‌ازمجلس تقاضانمود که‌پنج نفررا بااختیارات‌تام‌انتخاب نمایند تا شاید راه‌حلی‌برای‌این حادثه ناگوارپیدانمایند.

بالنتیجه پنج تن ازنمایندگان سالمند را مانند (شیخ ابراهیم زنجانی) که‌مردی پیروجا افتاده بود انتخاب نموده واین پنج نفر به‌دستور ناصرالملک در دومین جلسه مشورتی خود رأی‌بانحلال مجلس داده ودوره دوم‌مجلس‌شورای‌ملی بزورمنحل گردید سال ۱۳۲۹ هجری قمری و عده‌ای ازنمایندگان آندوره مانند مرحوم سلیمان‌میرزا وچند تن دیگرازنمایندگان ملت که‌وابسته بفرقه دموکرات ایران بودندبشهرقم تبعید شدند این دومین مجلس شورای ملی ایران بودکه بزورتعدی عمال خارجی منحل و قسمتی ازوکلای آندوره تحت تعقیب وتبعید قرارگرفتند.

خلاصه براثر این وضعیات اوضاع ملت و مملکت در هم و برهم شده وجامعه ایرانیان بهیجان آمده بودند روسها برای مرعوب‌کردن مردم بآذربایجان (تبریز) و خراسان (مشهد) لشکرکشیده وباعث جنایات زیادی شدند.

چنانکه درمشهد ازطغیان یوسف هراتی و عده‌ای‌که بطرفداری روش مرحوم شیخ‌فضل‌الله نوری طرفدار مشروطه مشروعه بودند وپس از وقایع میدان توپخانه و فرارمحمدعلی‌میرزا بمشهد رفته بودند استفاده نمودند زیرا یوسف هراتی عده‌ای‌دور خود جمع وهمه روزه درصحن مطهرحضرت رضا (ع) همهمه وجنجال برپا میکردند بالاخره روسها برای مرعوب‌کردن وترسانیدن ایرانیان اطراف صحن وحرم مطهر را محاصره ومورد بمباران قرارداده ومقداری‌ازمال مردم وذخایرحضرتی را نیزبچپاول بردند همچنین درتبریزضمن پشتیبانی ازصمدخان مراغه‌ای مستقیماً وارد کارزار شده مرحوم (ثقةالاسلام) وجمعی بیگناه را مقتول‌وشهید کردند همچنین ازطرف دریای مازندران یا بحرخزرعده‌ای سالدات وقزاق روسی بگیلان وقزوین فرستاده وتهران را تهدید میکردند.

بالجمله دوره دوم مجلس شورای ملی که در سال ۱۲۸۸ خورشیدی گشایش یافته بود و۱۲۴تن از نمایندگان ملت باکمال جرئت وحرارت وفداکاری برای اصلاحات ایران پریشان اقدامات اساسی نموده بودند در سال ۱۲۹۰ شمسی منحل شده واز بین رفت ولی روش مقاومت نمایندگان درمقابل تجاوزات خارجی و کارشکنی‌های داخلی ریشه نهضت مقاومت را درجامعه بطوری کاشت که ملیون ایران جانبازی را بر ننگ ترجیح دادند ودردوره دوم مجلس شورای‌ملی مرحوم مستشارالدوله تبریزی (صادق صادق) ومرحوم ذکاءالملک فروغی مقام‌ریاست مجلس را عهده‌دارونام نیکی ازخود باقی گذاشتند :

دوره سوم مجلس شورای ملی

ناصرالملک پس‌ازفراغت ازتعدیات‌روسهاودخالتهای بیجای‌عمال سفارت‌خارجی چون مردم در حال تشنج بودند ناچار برای تشکیل دوره سوم مجلس شورای ملی شروع باقدام نمود اول خواست باکمك بعضی از نمایندگان فرقه اعتدالی و علمای روحانی و بازرگانان و اصناف تهران موضوع انتخابات نمایندگان دوره دوم مجلس شورای ملی راکه طبق آئین‌نامه جدید مستقیم ومخفی وجمعی بود از میان برده و مانند دوره اول شورای ملی انتخابات را طبقاتی بنماید وازهر صنف وطبقه‌ای چندتن وکیل برای مجلس انتخاب نمایند .

دراین زمینه درمسجد شاه (اجتماع مهمی مرکب‌ازعلما وتجارواصناف ومتفرقه تشکیل وبوسیله مرحوم شیخ مهدی سلطان المتکلمین نیز خطابه‌ای خوانده شدکه اجرای آنرا از دولت وقت بخواهند ولی بوسیله نمایندگان و اعضای فرقه دموکرات ایران که نویسنده خود نیز در آن هنگامه شرکت داشتم اجتماع مردم با تجدید انتخابات طبقاتی مخالفت کردند ناچار وکلای دوره سوم طبق آئین نامه انتخابات دوره دوم شورای ملی معمول ودوره سوم مجلس شورای ملی با عضویت یکصد وده‌تن نمایندگان ملت‌در آذرماه ۱۲۹۴ خورشیدی افتتاح‌ومشغول کارشدند .

افتتاح‌دوره سوم‌شورای‌ملی درموقعی‌انجام‌شد که‌درسر تاسرجهان آباد بویژه‌اروپا آشفتگی‌های جنگ بین‌الملل‌اول شروع‌شده بود وبالطبع درایران نیزاثرات آن‌ظاهر

وبه تشنجات جامعه میافزود بویژه افراد حساس ایرانی که درایام پیدایش مشروطیت بواسطه ستمگریهای روسها ودخالتهای بیمورد عمال سفارت انگلیس ومعاهده ۱۹۰۷ که ایران را بمناطق نفوذ تقسیم کرده بودند اکثریت جامعه با سیاست انگلیس و روس در این کشور مخالف و آماده برای مبارزه و تغییر وضعیات بودند ازاین روی اغلب مردم حساس ایران طرفدار غلبه آلمانیها بوده و شکست لشکرهای روس و انگلیس را ازخدا میخواستند .

طبیعی‌است اینگونه‌احساسات افراد ایرانی‌برای خاطرواستفاده مادی‌از آلمانها نبود بلکه ازاین‌نظر بود که دشمنان استقلال سیاسی واقتصادی میهن باستانی تضعیف وناتوان شوند تا ناچاردست اززورگوئی وحیله‌گری درایران بردارند ومردم ایران رادراحساسات میهن دوستی و آزادی طلبی آزاد بگذارند غالباً نویسنده در محافل مختلف ازاشخاص گوناگون‌شنیده‌ام که میگفتند (ملت‌ایران درظرف دوقرن اخیر که باروسها روبروشده‌اند غیراز تجاوزوزورگوئی وتصاحب قسمتی از مملکت و اتلاف هزاران نفرازافراد مردم ایران وچپاول اقتصادی وتجاوز وبی احترامی نسبت بحرم مطهرحضرت رضا (ع) وشهادت علمای روحانی و آزادیخواهان واقعی ومیهن پرست مسلمان روش دیگری مشاهده ننموده است همچنین‌ازعمال قدیم انگلیس مقیم ایران غالباً غیرازسیاست بازی وساختن با روسهای تزاری برای تقسیم این کشور وبیوفائی درمواقع مخصوص‌ودخالتهای نامشروع درتمام‌امورکشورمستقیم وغیرمستقیم وتوسعه دایره جاسوسی وترویج رشوه وفساد بوسیله عمال وابسته خود ومساعدت وهمراهی باستادان کلاهبردارچیزدیگری، ندیده‌اند) پس چه بهترازاینکه دراین گیرو داروفتنه جهانگیربادشمنان روس وانگلیس تمایلی نشان دهیم تاعمال این دوهمسایه درایران ضعیف واین کشوربتواند چندی آرامش یافته وامور اقتصادی وصنعتی واجتماعی خود را اصلاح نماید .

روی اینگونه تصورات وآرزوها وافکاردرتهران بریاست مرحوم سید محمد رضای مساوات نماینده دموکرات منش شورای ملی وسردار حشمت تبریزی بعنوان (اتحاد اسلام) یك جمعیت مخفی‌تشکیل شد وبه اقدامات‌مجدانه مشغول شده‌بودند

ضمناً عده‌ای ازمجاهدین دورهٔ اول مشروطیت باسفارت آلمان داخل مذاکره شد و باگرفتن مبلغی پول واسلحه مهیای زدوخورد میشدند . ازطرف دیگر معلوم بود که روسهاوانگلیس‌هابرای استفاده‌ازمنابع افراد وموقعیت‌جغرافیائی این کشورپیشنهادات مختلفی‌بدولت عرضه داشته‌بودندویکی ازپیشنهادات این بودکه دولت ایران باآلمانها اعلان جنگ بدهد ودویست هزارنفرسرباز باختیارمتفقین بگذارد تادرزیرفرماندهی افسران روسی وانگلیسی‌بجنگ باعثمانیها مشغول شوند . درعوض مبالغی‌پول برای هزینه‌های جنگی‌پرداخته ومهمات‌وتجهیزات‌رانیزمستقیماً به لشگرها تحویل‌خواهند داد وسرانجام تسلط‌ایران‌رابه‌کشورعراق برسمیت خواهند شناخت . طبیعی‌است‌اگر این پیشنهاد از طرف دولت ایران قبول میشد چنانکه در پایان جنگ بین‌الملل اول دیدیم بااوضاعی که‌درروسیه‌پیش آمدوضعیات‌ایران‌پس‌ازجنگ‌چگونه‌میشدشایدخدای ناکرده شمال ایران‌وابسته بروسهای‌کمونیست وطرف جنوب کشورتحت تسلط‌مستقیم انگلیسها مانند هند قدیم اداره میشد وایرانیان ناچار بودند بایکرشته فداکاریهای بیهوده مجدداً استقلال کامل باتمام معنی ایران باستان‌را تأمین نمایند .

بنابرمراتب مذکور بخواست خداوند توانا ایرانیان با روشن بینی رجال‌وقت خطربزرگ‌ایران رفع شده‌است. رحمت بروان‌مرحوم‌میرزا حسن مستوفی‌الممالك‌و میرزا حسن خان مشیرالدوله (هیرنیا) ومیرزاحسین خان مؤتمن‌الملك (پیرنیا)واحمد قوام‌السلطنه ونجفقلی‌خان صمصام‌السلطنه بختیاری .

خلاصه دراین هنگامه‌ها همه روزه سالداتهای روسی به بندر پهلوی وارد و بسوی قزوین سرازیرمیشدند وباآنکه ایران اعلان بیطرفی داده بود افسران‌روسی به بیطرفی این کشور ستمدیده اعتنائی ننموده بمنظوراشغال ایران و حمله بکشور عثمانی وبغداد شهرقزوین‌را محل‌ستاد وپادگان‌لشگرکشی‌بکشورعراق نموده بودند عبورومرورسالدات وقزاقهای روس درگیلان وقزوین موجب اذیت وآزار مردم شده وچون دولت مستوفی‌ضعیف‌بود ونمیتوانست ازتجاوزوآزارسربازان روسی‌جلوگیری نماید بالطبع‌خود مردم باندیشه جلوگیری افتادند. چنانکه مرحوم میرزاکوچك‌خان گیلانی که‌بعدهامعروف بمیرزاکوچك جنگلی‌شد باعدهٔ‌ازجوانان جنگلهای بین‌رشت

وبندرپهلوی راپناهگاه خود قرارداده وبواسطه جنگهای غیرنظامی وچریکی (پارتیزانی) حتی الامکان ازتجاوزات متفرقه وغیرنظامی روسها با زدوخورد مختصری جلوگیری مینمودند .

بالجمله روسها برای مرعوب کردن ملیون تهران ونمایندگان دوره سوم مجلس شورای ملی پیشقراول اردوی نظامی قزوین را بکرج فرستاده ودرتمام جاده بندرپهلوی ورشت وتهران وهمدان وکرمان تاقصر شیرین را که مرزایران وعثمانی بود پاسدار گذاشته بودند .

دراین هنگامه پراضطراب برای تهرانیان که دوطرف شهر در محاصره سالداتها قرار گرفته وفقط راه وجاده شهرقم باز بودنمایندگان روس وانگلیس بکابینه مرحوم میرزا حسن خان مستوفی الممالک پیشنهاد نمودند که دولت ایران باگرفتن مبلغی پول دویست هزارسرباز تجهیز نموده وباختیار افسران متفقین بگذارند .

مستوفی الممالک درجلسه محرمانه دوره سوم شورای ملی بانمایندگان ملت مطلب رادرمیان نهاد. معلوم است وکلای ملت بویژه نمایندگان منسوب بفرقه دموکرات ایران مانند سلیمان میرزا وسید محمد رضامساوات وحاج عزالممالک آقای امان الله خان اردلان وازدسته های دیگر مانند مرحوم سید حسن مدرس وآقای میرزا محمد صادق طباطبائی ومیرزا محمدعلیخان فرزین ودیگران عمال روس را بزرگترین دشمن استقلال کامل ایران دانسته وبصداقت واقعی عمال انگلیسی نیزاطمینان نداشتند وسر انجام جنگ را نیز نمیتوانستند پیش بینی نمایند چنانکه واقعهٔ شورش روسیه در آخر جنگ روشن بینی نمایندگان ملت را مدلل ساخت بالجمله افراد روشنفکر جامعه ملت نیز روسهای تزاری را خصم تاریخی میهن دانسته وفریفته نیرنگ بازی عمال سیاست نیز نمیشدندو نیز کابینه مستوفی الممالک در آغازجنگ بین الملل اول بیطرفی ایران را اعلان وباصول بیطرفی نیزهمواره وفادار بودند چنانکه سابقه انگلیسها دلالت داشت دراینموقع نیز معلوم بود که عمال انگلیسی بادستکش سیاسی روسهارا بخشونت تحریک! وخود بنصایح واندرزهای سیاسی ادامه داده وتسلیم وملایمت ایرانیان را درمقابل روسها یعنی خودشان سفارش وتوصیه میکردند .

بالجمله کشمکش ومجادله تبلیغاتی میان دولت موحوم مستوفی و نمایندگان ملت و مردم ازیکطرف وخشونت روسی وحیله گری عمال جنوب ازسوی دیگر همچنان ادامه داشت واوضاع را روزبروز پریشانتر و آشفته تر میکرد تاجائیکه روسها برای ایجاد وحشت بین ملیون ایران ووادار کردن آنها به تسلیم شدن رسماً بدولت گفته بودند که برای تصفیه تهران ازمردم آزادیخواه ومیهن پرست واستقلال دوست بزودی شهر تهران را اشغال ومخالفین را گرفتاروسر کوبی خواهند کرد.

انتشاراین خبر بوسیله وابستگان بدولت، تهران را بر آشفت وهرکس بحرکت در آمد وساکنین شهر بجنبش افتادند. تیپ ژاندارمری که درباغشاه مسکن داشت برای آنکه غافلگیر نشود وازلحاظ احتیاط مهمات موجوددرانبارهارا بارشترها وقاطرها کرده وباپاسداری گروهان سوارژاندارمری ازطریق جاده حسن آباد ومنظریه بطرف شهرقم بحرکت در آمدند مردم نیزهرکس بفراخورحال وروزگارخویش باندیشه فراهم نمودن خوار باروحفظ خانه وکاشانه خویش باینطرف و آنطرف دوان بودند.

براستی وضعیات غریبی بود ودراغلب خانه ها شیون وغوغا برپاشده بود وای مایون تهران باکمال دلیری خودرا مهیای فداکاری وجنگ باروسها نموده واگر دولت رسماً همراهی میکرد شاید جاده اردوکشی روسها از گیلان تاقصر شیرین بخطر میافتاد چنانکه وجود تفنگداران مرحوم میرزاکوچك خان در گیلان وسواران ایل بیرانوند اطراف بیستون تاپل ذهاب تاآخرجنگ وبازگشت سالداتهای روس بقفقاز مزاحم انضباط لشگرکشی روسها دراین قسمت ازکشور بوده و روسهارا ازتجاوز بخانمان مردم وکشاورزان بین راه بازداشته بودند.

خلاصه دراین روزهای رستاخیزعمومی که ایران بیطرف قربانی منافع روس و انگلیس شده بود ومردم درجستجوی راه واقعی آرامش بودند ونویسنده در آنروزها دربازارمشغول کاربوده ضمناً بنفع فرقه دموکرات ایران اقدام میکردم ازطرف سید هاشم وکیل که در آنروزها از معاریف حزب مذکور بود شنیدم که گفت دوستان را خبر کنید که در اول شب بکاخ گلستان آمده وازبیانات آقای مستوفی نخست وزیر استفاده نموده وتکلیف خودرا دراین غوغابدانند. (اینجانب با عده‌ای زیادی ازکسبه

بازاردراول شب بباغ گلستان وارد ودراطاق جنب تالارتشکیل شورای وزیران باسایر مردم وعده‌ای ازبازرگانان‌مانند حاج‌محمد تقی‌شاهرودی ودیگران مشغول‌مذاکرات متفرق شده‌درانتظارابلاغ دولت مشوش‌وناراحت بودیم بعضی میگفتند که طول‌جلسهٔ هیئت دولت بواسطه اینست که یکدسته چند هزارنفرمجهزقزاقان روسی متوقف در کرج برای تصفیه تهران ازعناصر میهن پرست و آزادیخواهان مخالف متفقین چند ساعت پیش‌بسوی پایتخت سرازیر شده ازاینروی دولت مشغول مذاکره بانمایندگان متفقین است تاشاید بتواند ازآمدن قزاقهای روسی بتهران جلوگیری نماید.

معلوم است انتشاراین‌خبررسمی درمحوطه‌هیئت وزیران دربین مردم چه‌اثری نموده وموضوع وحشت واضطراب همگانی‌را تاکجا میکشاند بویژه‌آنکه روسهادر دوران مشروطیت در تبریز ومشهد چگونه قتل‌ها وتاراجها نموده واشخاصی مانند مرحوم ثقة‌الاسلام را بدارکشیده واعدام‌کرده بودند ازاین لحاظ مردم میگفتندباید باروسها جنگ‌کرد وکشته شد وازتسلیم شدن حذرنمود.

بالجمله با انتشارپیشروی قزاقان روسی بسوی تهران و طول جلسه شورای وزیران مردم‌ناراحت شده ومنتظربودند تابدانندنتایج اقدامات ومذاکرات وزیران بکجا خواهد انجامید، خلاصه بروش آنروزها ساعت پنج ازشب‌رفته مستوفی‌الممالک باحال متأثروقیافه خسته وکسل ازاطاق شورای وزیران بیرون‌آمده وبا مردم‌حاضر رو بروشده چندنفرازتجارورؤسای احزاب ودستجات سیاسی اطراف مشارالیه‌راگرفته وپرسیدند سرانجام مذاکرات درباره‌حرکت قزاقان روسی بطرف تهران بکجا منجر شد. مستوفی چنانکه عادت همیشگی ایشان بود باخنده‌های مصنوعی گفت آقایان بیخود معطل‌نشویداوضاع خراب است‌وعاقبت‌نامعلوم. بالحنی گرفته من گمان میکردم شماهاتابحال رفته‌اید واینجا نیستید. این چندکلمه‌راگفت ورفت در نتیجه این چند کلمه‌گفتگوی رسمی‌همه دانستند‌که روسها خواسته‌اندکه رؤسای آزادیخواهان‌تسلیم ویاتبعید شوند والا گرفتار خواهند شد و روسها مستقیماً در امور کشور مداخله خواهند کرد.

دراین موقع حاضرین بیدرنگ باحالت تأثرانگیزوماتم زده‌راه خانه‌های‌خود

درپیش گرفته ورفتند تافردا عازم قم اولین پایگاه مهاجرین وژاندارمری شوند . این بنده نیز بمصاحبت چندتن از آزادیخواهان شب را بخانه رفته پس از تهیه مقداری پول برای خرج سفرفردای آنروزازشهرری (حضرت عبدالعظیم) بسوی شهرقم روانه‌شدیم جنجال‌غریبی درعرض‌راه بود زیرا سرتاسرجاده قم‌را قطارهای شترو‌قاطرحامل‌مهمات ژاندارمری که ازباغشاه‌حمل شده بود فراگرفته ومردم‌دسته دسته بااسلحه وبی‌اسلحه پیاده وسواره‌بطرف شهرقم روان بودند پس ازدوروزبشهرقم رسیدیم . شهرقم در آن روزها اردوگاه‌بزرگی را تشکیل داده بود زیراپایگاه‌محکمی دربرابرحمله‌احتمالی روسها بودکه راه عبورومرورمجاهدین ومهاجرین را ازتهران بجنوب و غرب کشور تأمین میکرد .

خلاصه‌بیست‌ویکنفر ازنمایندگان‌دوره‌سوم مجلس شورای‌ملی‌ازطهران‌مهاجرت نموده وموقتاً چندروزی درقم‌متوقف‌وپس ازچند روزتوقف درقم عده‌ای ازآنهامانند مرحوم سید محمد رضا مساوات باعده‌ای ازژاندارمری ومجاهدین داوطلب ازطریق شهراراك ولرستان بسوی کرمانشاه عزیمت‌وجمعی ازطریق کاشان باصفهان‌وازاصفهان بسوی کرمانشاه رهسپارشدند . اسامی نمایندگان مهاجر بقرارزیراست سلیمان میرزا مساوات حاج عزالممالك‌اردلان. میرزا محمدعلی‌خان کلوپ(فرزین) سیدمحمدصادق طباطبائی شیخ محمد رضای دهخوارقانی وسیدحسن‌مدرس. میرزاتقی‌بهارملك‌الشعراء که درقم هنگام استقبال‌ازماشاءالله کاشی ازاسب بزمین افتاده دستش شکست وناچار بتهران بازگشت . ادیب‌السلطنه سمیعی . سیدجلیل اردبیلی .

بالجمله نمایندگان بتدریج درشهرقم جمع شده وبرای مبارزه بانیروی‌روسهای دشمن مشغول تهیه وسایل مبارزه ودفاع شدند . بمنظور تمرکزنیروی ملی بریاست سلیمان میرزا (کمیته دفاع ملی) تشکیل وموجودیت خود را بشهرستانها اعلام و از ملت تقاضای همراهی‌نمودند ضمناً نامه‌ای بماشاءالله‌خان کاشی‌فرزند نایب حسین کاشی که عده‌ای سوارحاضربجنگ داشت نوشتند وازایشان برای شرکت‌درجدال‌باروسها مدد خواستند ماشاءالله‌خان دعوت‌کمیته دفاع ملی را پذیرفته باعده‌ای سوار بشهر قم آمد ودرموقع استقبال بعضی ازنمایندگان ازسواران کاشانی مرحوم ملك‌الشعراءبهار

ازاسب بزمین افتاد ودستش شکست وناچار برای معالجه بتهران بازگشت .
بالجمله قشون مجهز وحاضر بجنگ روسها ازطریق زرند وساوه بسوی شهرقم حرکت نمود وسواران متفرقه کمیته (دفاع ملی) را درکوههای ساوه وگردان ژاندارمری را در کاروانسرای منظریه غافلگیر نموده وباعجله بسوی قم سرازیر شدند دراین هنگامه مهاجرین ناچار شهرقم را تخلیه نموده وجمعی ازراه اراك ولرستان وعده زیادتری به همراهی مرحوم میرزا سلیمان خان میکده که در آنموقع کفیل وزارت داخله بود باصفهان رفته وپس از برداشت مبلغی پول موجود درشعبه بانك شاهنشاهی دراصفهان تهیه مسافرت را دیده وازراه لرستان بسوی مرز کرمانشاه وقصرشیرین عزیمت نموده وپس ازحمله بزرگی روسها بخاك عثمانی عقب نشینی نموده وجمعی دراطراف بغداد مانده وعده‌ای ازنمایندگان ومرحوم نظام السلطنه والی بروجرد ولرستان بسوی اسلامبول رهسپار شدند که داستانی دیگر دارد .

☆☆☆

درموقعیکه (کمیته دفاع ملی) درقم دایر بود وهریك ازمهاجرین طرف اعتماد بکاری گماشته میشدند ونویسنده نیز درقم بانتظار دستور کمیته دفاع ملی بودم یکروز در صحن حضرت معصومه (ع) باچندتن ازدوستان مشغول مصاحبه بودم ودیدم مرحوم سیدعبدالرحیم خلخالی که یکی ازفضلای بنام تهران وعضو فرقه دمکرات ایران ودرقم رابطه کمیته دفاع ملی بود مرا نزد خود طلبید ونامه‌ای ازطرف کمیته دفاع ملی بدستم داد وگفت تافردا باید بکاشان بروی وباعبدالحمید نامی که اهل کاشان وجوانی لایق است بیدرنگ دستور کمیته دفاع ملی راباید بموقع اجرا بگذاری وبدانید حاکم شهر وشهربانی کاشان قلباً باشماهمراهند . اینجانب ازروی علاقه باستقلال میهن عزیز بیدرنگ بکاشان عزیمت نموده وعبدالحمید مذکور را ملاقات وازایشان خواستم که تافردا باید شعبه (تلگراف هندواروپ) در کاشان تعطیل ودستگاه آن ازکار بیفتد زیرا نباید در ایران بعنوان هندواروپ شعبه رسمی جاسوسی خارجی برقرار باشد روز بعد چنانکه دستور کمیته دفاع ملی بود شعبه تلگرافخانه هندواروپ تعطیل ومتصدی ارمنی آن نیز از کاشان بقم فرستاده شد .

عقب نشینی بطرف اصفهان

درنتیجه حمله روسها قم تخلیه وچنانکه متذکر شدم عده‌ی ازمهاجرین ازراه اراك بلرستان عزیمت وقسمتی بهمراهی میرزا سلیمان‌خان میکده وسلیمان میرزا بسوی اصفهان عزیمت نموده واینجانب نیز باصفهان رفتم ودر اصفهان چندی ماندم تا سران مهاجرین بارسفر بسته واصفهان راتخلیه نمودند پس ازرفتن مهاجرین عده‌ای ازسواران صولت‌السلطنه بختیاری اصفهان را متصرف وپس ازچند ساعت جنگ باروسها دردروازه تهران ازشهر فراراختیار نموده وروسها شهراصفهان را اشغال ونویسنده چندی بعد بتهران آمده وبادوستان درعین اشتغال بکسب دربازار بخدمات مطبوعاتی پرداختم .

حکومت‌موقت نظام‌السلطنه در کرمانشاه

درسال ۱۳۳۵ هجری قمری سالداتهاوقزاقان روسی ازمقابل سربازان دلیر ترك در خانقین عقب نشینی نموده ولشگرعلی احسان پاشابکمك سواران شجاع ودلیرسنجابی و کلهر ومجاهدین وژاندارمهای ایران روسهارادرخاك ایران تعقیب وتانزدیك قزوین بعقب نشینی مجبور کردند درنتیجه برای اداره نمودن شهرهای تخلیه شده ازقشون روس (کردستان وکرمانشاه وهمدان) درشهر کرمانشاه انتظام‌السلطنه بریاست حکومت‌موقت برقراروحرحوم سید حسن مدرس بوزارت عدلیه واوقاف وادیب‌السلطنه سمیعی بسمت وزیرداخله ومیرزاقاسم‌خان صوروزیرپست وتلگراف ومیرزامحمدعلیخان فرزین وزیر مالیه وحاج عزالممالك (امان‌الله اردلان) مباشره مالی یاخزانه دارمنسوب ومشغول کارشدند.

نتایج دوره سوم مجلس شورای ملی چه بود

خلاصه باپیشامد مهاجرت اجباری نمایندگان که بمنظورحفظ استقلال با تمام معنی کشورانجام شده وایران راازتقسیم بین انگلیس وروس رهانیده بودند دورهٔ سوم مجلس شورای ملی که درآبانماه ۱۲۹٤ خورشیدی گشایش یافته وتقریباً پس ازیك سال درآبانماه ۱۲۹٥ منحل وسایرنمایندگان پراکنده شده بودند درنتیجه مملکت گرفتارایام فترت وکابینه‌های وزیران پی درپی بروی کارمیآمدند وپس ازچندی دیگر مقام‌خود رابکابینه‌دیگری تحویل داده‌و بااستفاده‌ازخوان یغمای ملت بآرامش میپرداختند

وعمال خارجی بدون مسئولیت غله وخواربار مملکت را از اطراف مرزهای کشور میبردندو مردم را اسیر قحطی وگرسنگی مینمودند ومیرفتند .

خلاصه پس ازغوغای مهاجرت وپراکندگی مهاجرین کابینه مستوفی الممالك از کار بر کنار وقرعه فال بنام میرزا حسن خان وثوق الدوله در آمده بود .

وضعیات پریشان ایام فترت چگونه بود

دردورهٔ پنجساله ایام فترت بین دورهٔ مجلس سوم ومجلس چهارم چندین حادثه و پیشامدهای مهم پیش آمده که هزاران افراد بیگناه این ملت ستمکشیده تلف ومیلیونها ثروت ملی نیز ازمیان رفته وقسمت مهمی ازقطعات مملکت خراب وخانمان کشاورزان ورعایا ویران شده است ازجمله حوادث مهم اینکه درسال ۱۳۳۶ هجری قمری که مرحوم محتشم السلطنه عهده دار وزارت مالیه بود وعمال خارجی مترصد اوضاع بودند نظر بآنکه چند ماه بکارمندان دولت حقوق داده نشده بود . مرحوم اسفندیاری دستور داد بجای پرداخت پول حواله دریافت گچ و آجر بکارمندان داده شود و بروند از کوره پزها تحویل بگیرند از این موضوع شومتراین بود که هفت هزار خروار جو۔ ته مانده انبارغله دولت که مایه آرامش خاطرمردم بود ودلالهای بانك شاهنشاهی میخواستند بهر وسیله‌ای هست این یکمشت غله باقیماندهء انباررا بهر قیمتی باشد خریداری نموده وبرای لشگریان بکشورعراق بفرستند، حال میخواهد مردم ایران زنده بمانند یا ازگرسنگی بمیرند اینست نتیجه دخالت مامورین بیگانه درامور کشورهای ضعیف وناتوان . باری چنانکه یادآورشدم تحریکات جاسوسان خارجی از یکطرف واحتیاج کارمندان دولت ازسوی دیگر سبب شد که هفت هزارخروارجووگندم باقیمانده درانبارغله رابعنوان حقوق بکارمندان دولت دادند وهمه رادلالان وابسته ببانك شاهنشاهی اعم ازیهودی ومسلمان جووگندم را ازمردم خریداری نموده یا احتکار کردندویا آنکه برای اردوی انگلیس بعراق فرستادندودرنتیجه قحطی مصنوعی درتهران واکثرشهرستانهاایجاد نموده ودرهمین تهران پایتخت ازدویست وپنجاه هزار نفرجمعیت آنروزی تهران زیاده ازهفتاد هزارتن مرد وزن وکودك ازگرسنگی و نداشتن نان مأکول یاخوردن دم پخت(یابیماری واگیر تیفوس)مردند وبرجال نالایق واحمق ایران

لعنت فرستادند .

تعجب اینجاست که با آنکه ازسالهاپیش در هرمحفل ومجلسی اینموضوع گوشزد شده است که اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران وابسته به نان و خواربار روزانه مردم است وبا آنکه غالبا شنیده ویادرمطالعات تاریخی دانسته‌اندکه غالب بازیهای سیاسی‌عمال بیگانه دراین کشوردرزمینه اموراقتصادی صورت گرفته ووابسته سفارت در تهران بعنوان حمایت از چندتن کشتار کننده بربری (کرمی) تبعه قدیمی افغان سالها درامورقصابخانه تهران دخالت نموده ومدرك‌دخالت خودرا(نامه‌قیطریه) میگفتند که درباره شکایت یکنفر قصاب بربری ازمیرزا علی‌اصغرخان اتابك بدست آورده بودند بایددرمعامله بااینگونه مردمان زرنك وهوشیاربوده و حتی‌الامکان از دخالت آنان درامورِاجتماعی‌پرهیز کرد باتمام‌این‌احوال‌رجال ایران غالبا دراینگونه مواقع دانسته یا ندانسته و باصطلاح (ریش خود را بدست قیچی میسپارند) درهر صورت باید رجال‌کشور ومردم ایران ازاینگونه پیشامدهای تاریخی عبرت‌گرفته از امروز باندیشه فردا باشند و در ملاقات ومکاتبه با مأمورین خارجی هشیار وبیدار باشند وبدانند آنان ازهرپیشامدی درآینده برای تسلط خود برملت ودولت ایران استفاده خواهندکرد .

خلاصه مرحوم میرزا حسن خان اسفندیاری (محتشم‌السلطنه) وزیرمالیه وقت هفت هزارخروارجوو گندم باقیمانده درانبار غله رابین عده‌ای تقسیم کرد پس ازچند روزقحطی مصنوعی درتهران هیولای خود را نشانداده وهفتادهزارنفراز مردم بیگناه ایران‌را قربان سلامتی عده‌ای سربازبیگانه درعراق نمودند .

تأثیرشورش وانقلاب روسیه درایران

دراواخرجنك‌بین‌الملل اول۱۹۱۷ میلادی وظهور اغتشاش وانقلاب روسیه وقتل عام شدن خانواده (رمانوف) و سلسله تزارها بدست انقلابیون روس و بروی کارآمدن حکومت موقت (کرنسکی) در روسیه وپراکنده شدن اردوهای نظامی روس‌درایران- عمال‌جنوبی‌بمنظورتسلط دائمی‌وبسط نفوذ سیاسی‌واقتصادی درایران‌و تکمیل استقلال پوشالی دراین کشوردرزیر پنجه بریتانیای آنروزه که بواسطه تسلط

کامل درهندوستان وخلیج فارس با ایران همسایه بود نقشه خود را که قبلا حاضر شده بود ومیخواستند ازپریشانی ملت ودولت کاملا بهره‌ور ومقدمه تدوین قرارداد ۱۹۱۹ میلادی را چنانکه در تاریخ نهضت ایران که در سال ۱۳۱۲ خورشیدی در تهران چاپ ومنتشر ونوشته‌شده است فراهم نمایند باکمال تندی وسرعت بکارهای اساسی پرداختند (برای آنکه خوانندگان عزیز که کمتر باتاریخ سیاسی سرو کاردارند وممکن است بگویند نویسنده این کتاب چگونه ازاسرارونیات دیگران درباره ایران باخبر شده‌است گفتهٔ یکی ازدانشمندان بزرك سرزمین فرنك را دراینجا نقل میکنم تا مدرك نوشته‌هایم برای آیندگان روشن باشدوریشه عملیات عمال بیگانه را در ایران بدانند) دانشمندمذکور گفته است (نیات سیاسیون راباید ازعملیاتشان دانست نه ازگفته‌هایشان زیراعمل نتیجه اراده واراده زائیده نیت و اندیشه است که قبلا تهیه شده باشد) اینك شرح عملیات درفاصله فترت ومیان انحلال دوره سوم مجلس شورای ملی که بواسطه مهاجرت عده‌ای از نمایندگان مجلس صورت گرفت یعنی از آبانماه ۱۲۹۰ خورشیدی تاگشایش دورهٔ چهارم مجلس شورای ملی در تیر ماه ۱۳۰۰ شمسی جریان وضعیات پریشان این مملکت بقرارزیر درتاریخ عمومی ثبت شده‌است .

اوضاع تهران پس ازمهاجرت اجباری

پس ازمهاجرت نمایندگان مجلس وژاندارمری ومردم ازتهران وتخلیه پایتخت از عناصر مخالف سیاست روس وانگلیس وتغییرعزم احمدشاه ازمسافرت باصفهان ودخالت وابستگان متفقین درامورمملکت کابینه مرحوم میرزاحسن‌خان مستوفی‌الممالك ازکار برکنارو کابینه مرحوم محمدولیخان سپهسالارتشکیل شددر کابینه سپهسالار ازطرف سفارتخانه‌روس وانگلیس برای نظارت و کنترول نمودن امورمالی خزانه عمومی کشور کمیسیون نظارت و کنترول مرکب ازیك تن نماینده‌مالی سفارت انگلیس ویکنفر نماینده سفارت روس ومرحوم عبدالحسین تیمورتاش (سردارمعظم خراسانی) ازطرف ایران کلیه امورمالی مملکت رازیرنظر گرفته ودرتمام کارهای دولتی بعنوان مالی دخالت میکردند .

☆ ☆ ☆

نیروی تامینیه کشوریعنی ژاندارمری جوان ایران که بازحمات زیادافسران سوئدی

بریاست صاحبمنصب لایقی مانند (یالمارسون) تشکیل وهمیشه مورد اعتراض کتبی و شفاهی سفارت روس بوده متلاشی و کلیه مهمات وذخایر آنها که باپول مردم زحمتکش ایران فراهم شده بود بباد هوا رفت وخزانه مملکت جریان خود را ازدست داده و از ذخیره ناچیز تهی شده بود ودرانبارغله غیرازچند هزارخروار گندم پوسیده وجو چیزی نمانده بود وغالب موجودی گندم شهرستانها را یامباشرین نیروی روسها درشمال وغرب کشور تصرف مینمودند ویا آنکه دلالهای وابسته بمقامات بانك شاهنشاهی بوسیله‌ای ازاعتبار اسکناسهای ایران که امتیاز نشر آن در آن روزگار آشفته بانگلیسها داده شده بود وهنوز رسماً ملغی نشده بود بقیمتهای گزاف خریداری نموده وازاطراف جمع آوری یا برای گرانفروشی ببهای جان مردم احتکار ویا آنکه ازمرزهای جنوب کشور برای تأمین خواربار اردوگاههای وابسته بفرماندهی افسران انگلیسی بکشورعراق میفرستادند معلوم است دریك چنین آشفتگی مملکت وپریشانی ملت شاید سیاست جنوبی دیگر حاضر نبود استقلال پوشالی سابق راکه بمنظور جلوگیری ازنفوذنژاد اسلاو باطراف خلیج فارس روش اساسی خود قرارداده وهمیشه دم ازاستقلال ایران میزدند مراعات نمایند زیراموقع رابرای دخالت مستقیم درشئون استقلال سیاسی واقتصادی واجتماعی ایران مناسب دیده ومیخواستندازفرصت بنحومطلوب و کامل بنفع خودشان بهره‌ورشوند واینموضوع را بدواً برای قبضه کردن سراسرجنوب کشورطبق معاهدهٔ مردهٔ ۱۹۰۷ میلادی روزبه روز برتوسعه وشماره لشگر(اس . پی. ار) یاظاهراً پلیس جنوب میافزودندتابحدیکه شماره افسران ارشد انگلیسی ٤٧ نفروافسران جزء هندی مطیع افسران انگلیسی ٢٤٦ تن وشماره کلیه افسران بومی باآنکه امتحان یگانه پرستی را قبلا داده بودند. یکصد ونود تن افزون نبود .

درصورتیکه مجموع شماره افرادتابین یاپلیس جنوب درفارس و کرمان به‌پنجهزار وچهارصد نفررسیده وکم کم ازبنادرجنوب وفارس و کرمان بسوی تهران واصفهان گام بردارشده بودند . همچنین بمنظوراستفاده ازنیروی ایرانی قزاقخانه را تقویت نموده واغلب کارها را بادست سربازایرانی انجام میدادند ازطرف دیگر سالداتها و قزاقان لجام گسیخته روس ازبندرپهلوی تاقصرشیرین مرزایران وعثمانی ازهیچگونه‌ستمگری

نسبت بمردم فروگذار نمینمودند .

خلاصه ناگهان حمله وهجوم فرمانده لایق ترك علی احسان پاشا درمرز ایران علیه نیروی روسها شروع و باکمك مهاجرین ایرانی و بازماندگان ژاندارمری ایران وایلات رشید سنجابی و کلهر سالداتها وقزاقهای روسی را باتلفات فراوان ازقصرشیرین تاکرمانشاه وهمدان وقزوین به عقب نشینی مجبور وسنندج وکردستان را از نیروی روسی پاك نمودند.

دراین هنگامه رؤسای مهاجرین که درعراق بودند بکرمانشاه وارد وبرای اداره شهرستانهائیکه ازتسلط نیروی بیگانه آزادشده بودند طبق تصویب رؤسای مهاجرین ونمایندگان دوره سوم مجلس که مهاجرت نموده ودرکرمانشاه حضورداشتند مرحوم نظام السلطنه مافی بریاست حکومت موقت برقرار ومرحوم سیدحسن مدرس وزارت عدلیه واوقاف وحاج عزالممالك اردلان مباشر مالی یاخزانه دار- میرزاحسن خان ادیب- السلطنه سمیعی وزیرداخله میرزا محمدعلی خان فرزین وزیرمالیه . میرزا قاسم خان صوروزیرپست وتلگراف تشکیل ودامنه حکومت موقتی نظام السلطنه شامل شهرستانهای کردستان وکرمانشاه وهمدان ونهاوند وملایر بود که باکمال جدیت اداره شده بود .

درآن اوقات اوضاع تهران چگونه بود

عقب نشینی روسها ازخانقین وقصرشیرین تاقزوین وتشکیل حکومت نظام السلطنه درکرمانشاه وصف آرائی ایرانیان درمقابل نیروی خارجی درامورتهران بی تأثیرنبود ازاین روی حکومت سپهسالار از کاربرکنار وحکومت میرزاحسن خان وثوق الدوله برای جلب نظرملیون ایران وایجاد رابطه باحکومت مهاجرین درکرمانشاه مقدمتاً بامذاکره باسفارت انگلیس کمیسیون مختلط (کنترول) مالی راکه مرکب ازنمایندگان روس وانگلیس وایران برای نظارت خزانه ایران دایربود منحل ونسبت بملیون رویه معتدلی پیش گرفته وباآزادیخواهان مرکزی ایجاد رابطه نمود ازطرف دیگردرصدد برآمد باحکومت نظام السلطنه درکرمانشاه روابطی برقرارنماید وعلاقه داشت این رابطه ازسفارت روس پنهان باشد .

برای فرستادن یکنفر نماینده طرف اطمینان باشکال برخورده بود زیرا باجنگها وزدوخوردی که دائماً بین همدان وقزوین ازیکطرف ملایروارالك ازطرف دیگربر

قرار بود عبور و مرور نیز مشکل بود چنانکه شنیدم مرحوم میرزا محسن صدر را میخواستند بکرمانشاه بفرستند ولی میسر نشد زیرا موضوع مهم بود یعنی اگر بغداد بزودی از طرف نیروی انگلیس فتح نمیشد قطعاً روسها در ایران شکست میخوردند و مهاجرین تندرو و مخالف متفقین زمام امور تهران را در کف باکفایت خود میگرفتند معلوم بود تا چه اندازه‌ای برای انگلیسها گران تمام میشد ازاین نظر لازم بود بهر ترتیبی ممکن است وثوق‌الدوله باحکومت مهاجرین کرمانشاه ایجاد رابطه کند و بالنتیجه قرعه‌فال بنام من دیوانه زدند .

☆ ☆ ☆

روزی نویسنده در بازار نشسته بود و با دوستان گفتگو میکردم ناگهان دیدم مرحوم شیخ حسن‌خان معمار که یکی ازسران معروف آزادیخواهان تهران وفرقه دموکرات ایران بود بنزد من آمد و گفت فلانی باشما چند کلمه مطلب خصوصی دارم . گفتم بفرمائید . گفت البته شما و دوستان ما میل دارند هرچه زودتر نیروی مهاجرین از کرمانشاه موفقانه بتهران بیایند یانه . گفتم ازفرمایش شما چیزی نفهمیدم گفت البته میدانید که مهاجرین نمیتوانند درراهها هم باروسها جنگ وزدوخورد نمایند وهم با نیروی دولت مرکزی تهران . گفتم درست است . مقصود شما چیست . گفت دولت وثوق‌الدوله آماده است درصورتیکه سواران ژاندارم و نظرعلیخان لر بشهر اراك وارد شوند سواران اصانلو را که دراطراف شهرقم آماده‌اند بکمك آنها فرستاده ومتفقاً بتهران بیایند تاباهم کارکنیم گفتم پس معطلی برای چیست گفت ما با آقای وثوق‌الدوله مذاکره نمودیم که برای ارتباط بین دولت مرکزی ومهاجرین لازم است آدم مطمئنی حامل نامه خصوصی آقای وثوق‌الدوله نخست وزیر برای آقای نظام‌السلطنه باشد که بتواند شفاهاً نیزمطالب را بامقامات دیگرعنوان کند .

درنتیجه پس ازمشورت بادوستان حزبی مرحوم سید حسین اردبیلی مؤسس روزنامه ایران وحسین صدرائی ودیگران شما را انتخاب نموده وبه وثوق‌الدوله معرفی و مشارالیه نیز با فرستادن شما موافقت دارند ولی باید بدانید گذشتن ازفرونت بین اراك وملایر قدری مشکل است وباید با حوصله وتدبیر وساده بروید پس

از گفتگو مرا نزد وثوق‌الدوله برد وایشان پس ازابرازمسرت وتعارف گفت منهم مانند دوستان شما بشما مطمئنم ولی باید این نامه راسعی کنید برسانید که مقدرات ایران فعلا متوجه این موضوع است درحضور اینجانب وثوق‌الدوله باخط خودش به نظام‌السلطنه نوشت البته حال شما وهمراهان شما خوب است در تهران منتظر شما میباشم مطالب را بفلانی گفته‌ام البته بشما خواهند گفت دوست واقعی شما حسن نامه را گرفتم و بخانه رفتم وتاصبح نخوابیدم وروز بعد بطرف قم واراك وکرمانشاه عزیمت نمودم وبا مشکلات خطرناکی درشهرقم ازطرف روسها روبرو شدم ولی خدای ایران مرانجات داد و به کرمانشاه رفتم ونامه را بمرحوم نظام‌السلطنه دادم وفردای روز بعد درجلسه مشورتی حکومت که مدرس وفوزی بك وابسته نظامی عثمانی نیز حضور داشت گفتنی‌ها را گفتم ودر کرمانشاه ماندم که شرح تمام آنها دراینجا بیمورد است حاصل آنکه پس ازانقلاب روسیه بتهران آمدم .

تشکیل کمیته مجازات در کرمانشاه

در کرمانشاه درمحافل خصوصی صحبت ازاینموضوع بود که چون غالب کارها بدست عمال انگلیسی افتاده ومنتخب‌الدوله خزانه‌دار وقت ومرحوم میرزا محسن و اسدالله خان مدیرانبارغله وعده‌ای دیگر ازاولیاء امورتابع سیاست انگلیس شده‌اند قبل ازبازگشت مهاجرین بپایتخت بایدمحیط تهران تصفیه شود ازاین‌روی رشیدالسلطنه واحسان‌الله خان وکریم دواتگر مامورشده وبتهران روانه شدند بعدها باعماد‌الکتاب وچندنفر دیگر تشکیل کمیته مجازات را داده ومرحوم میرزا محسن صدروممنتخب - السلطنه ومتین‌الدوله مدیرروزنامه (عصرجدید) را مقتول نمودند .

اثرات انقلاب روسیه در ایران

در این هنگامه ولوله جنگ بین‌الملل اول ۱۹۱۴ - ۱۹۱۷ میلادی سرانجام درروسیه انقلاب وشورش برپاوتاج وتخت رومانوف‌ها واژگون وممملکت وسیع عثمانی متلاشی وخلافت چند صد ساله سلاطین عثمانی منهدم وکشور آلمان در زیرسم و ستوروهیاهوی تانکهای انگلیسی وتوپهای آمریکائی ویران وملت هفتاد میلیونی نژاد

ژرمن مغلوب خصم شده وهستی خودرا ازدست داده بود . معلوم است غوغای جهان متمدن درایران نیزبی اثر نخواهد ماند .

کابینه‌های فصلی مصدر کار میشدند

در نتیجه انقلاب روسیه وانتشار اعلامیه لنین ملیون ایران تا اندازه‌ای نسبت باوضاع امیدوارشده ومهاجرین بتدریج بتهران آمدند وبکارها پرداختند ازاین‌روی کابینه مرحوم علاء السلطنه که باعضویت‌مرحوم‌میرزا حسن خان مشیرالدوله ومیرزا حسن خان مستوفی‌الممالك دایرشده بود وپس ازچند ماه ازکاربرکنار ودر نتیجه‌ی بحران اجتماعی کابینه های بیدوام فصلی مانند پرده‌ی سینما پشت سرهم میآمدند و میرفتند ودرظرف چند،اه کابینه‌های مستوفی وعین‌الدوله منحل و کابینه مرحوم نجفقلی خان صمصام‌السلطنه باشرکت میرزا حسین‌خان علاء ومیرزاصادق خان مستشارالدوله وممتازالملك دایروچون کابینه میهن‌پرست صمصام‌السلطنه زمینه‌رامساعد دیدبلادرنك بوسیله اعلامیه‌ای که درزیرمندرج‌است کاپیتولاسیون‌راکه زائیده معاهده ترکمانچای بود درایران لغووأولین کلنگ انقراض سلطنت سلسله قاجاریه درسیاست این کشور باستانی فرود آمد .

متن اعلامیه الغای کاپیتولاسیون درایران

نظربآنکه معاهدات و مقاولات وامتیازاتیکه از یکصد سال باینطرف دولت استبدادی روس واتباع آن ازایران گرفته‌اند تماماًیادرتحت فشاروجبروزوریا بوسیله عوامل غیرمشروعه ازقبیل تهدید وتطمیع برخلاف صرفه وصلاح مملکت وملت ایران اخذ شده‌است نظربراینکه دول‌معظمه دنیا ازابتدای جنگ حفظ ورعایت مختاریت واستقلال اقتصادی وسیاسی ملل‌ضعیفه‌را بوسایل متنوعه گوشزد جهانیان مینمایند(پس ازچند سطردیگرمینویسد) لهذا هیئت دولت‌درجلسه شنبه چهارم اسد ۱۲۹۷ مطابق شوال‌المکرم۱۳۳۶هجری‌قمری الغای کلیه‌عهدنامجات ومقاولات وامتیازات‌فوق‌الذکر راقطعاً تصمیم ومقررمیدارد که وزارت جلیله امورخارجه بمأمورین ونمایندگان دول خارجه مقیمین دربارایران وسفرای دولت علیه مقیمین خارجه‌را از مفاد این تصمیم مستحضر داشته ووزارت جلیله فواید عامه وتجارت وفلاحت بوسایل مقتضی برای

جناب آقای حسین علاء

استحضار عموم اعلان بنمایند (ابلاغیه رسمی مندرج در شماره ۲۷۶ سال دوم روزنامه نیم رسمی آنروز (ایران) مورخه سه شنبه ۲۱ شوال مطابق هفتم برج اسد ۱۲۹۷ خورشیدی چون دراینموقع موجبات الغاء کاپیتولاسیون فراهم نبود اجرای آن بتعویق افتاد تا در دوره پادشاه فقید اعلیحضرت رضا شاه پهلوی تشکیلات عدلیه ایران تجدید وتدوین قوانین مناسب که شامل تمام مردم باشد انجام ونمایندگان دول ذیعلاقه رسماً الغای قضاوت کونسولات رادرایران قبول نموده وموضوع کاپیتولاسیون برای اطلاع آیندگان ثبت درصفحات تاریخ گردید .

حسین علاء خطرناك است

در آنروزهاکه نخستین دورهٔ وزارت آقای علاء بود ازشخص مطلعی شنیدم که ازقول یکنفرانگلیسی میگفت حسین‌علاء برای دشمنان استقلال‌ایران جوانی‌خطرناك ودرمیهن‌پرستی علاقه فراوان دارد (امروزه نتیجه‌ی این گفته‌را می‌بینیم) .

تهیه مقدمات قرارداد وثوق‌الدوله وکاکس

شکست‌وانقلاب‌روسیه درسال ۱۹۱۸ میلادی عمال انگلیسهارا درایران باندیشه توسعه نفوذ سیاسی واقتصادی انداخته وبرای تسلط برتمام منابع این سرزمین وتهیه مقدمات قرارداد ۱۹۱۹ میلادی وازلحاظ اینکه بایدیك کابینه‌مقتدری بریاست‌وثوق‌الدوله وبشرکت فیروزمیرزا نصرة‌الدوله که تازه ازاروپا بتهران وارد شده وبفعالیت مشغول تشکیل عوامل مختلفی بود چنانکه درتاریخ نهضت ایران شرح داده‌ام علیه کابینه مرحوم نجفقلیخان صمصام‌السلطنه برانگیخته شد وبالنتیجه کابینه صمصام السلطنه بختیاری از کاربر کنارو کابینه وثوق‌الدوله زمامداراموور گردید وبرای ابراز قدرت و مرعوب کردن مخالفین کابینه چند نفر از اعضای کمیته مجازات مانند رشیدالسلطنه که باهمکاری بااحسان‌الله خان مرحوم میرزا محسن را مقتول نموده بودند و بدیار عدم فرستاد و پس از تعقیب و گرفتاری ماشاءالله خان کاشی‌را بدار مجازات آویخت و بعنوان اینکه در وضعیات امروزه جهان ناچاریم و چاره نداریم جز اینکه با انگلیسهای فاتح جهان کار کنیم و بسازیم یعنی تسلیم آنها شویم غافل ازاینکه درچند سال بعد درروسیه پریشان دولتی بنام دولت اتحادجماهیرشوروی بوجود خواهد آمد و انگلستان ناچار خواهد شد هند و پاکستان و عراق و مصر را بحال خود گذاشته

وعقب نشینی نماید و بانتظار فرصت باشد تا بعدها چه شود . درهرصورت بادستورو پول وثوق‌الدوله درروزنامه ایران بقلم مرحوم بهارو روزنامه رعد بقلم سید ضیاء الدین طباطبائی مقالاتی دراین زمینه نوشته و مردم را برای قبول سیاست جدید آماده میکردند ولی ایرانیان آزادیخواه وملیون قلباً ناراضی بوده و کار شکنی میکردند و همچنین مرحوم سید حسن مدرس قمشه‌ای‌را سردسته مخالفین قرارداده بودند .

همچنین بگمان برسمیت شناختن دول تازه بیدارقفقاز . آذربایجان شوروی و ارمنستان و گرجستان سید ضیاءالدین مدیرروزنامه رعدرا بریاست یك میسیون بقفقاز فرستاده ودرغیاب سید ضیاءالدین روزنامه رعد بقلم یکنفرارمنی بنام کاسپارابیکیان منتشرومدیریت روزنامه مذکوربعهده میرزا علی قمی حقنویس بود که در کودتای نود روزه سید ضیاءالدین چندی کفیل وزارت عدلیه گردید . ودرسال‌های اخیرسناتوربود. درهرصورت روزنامه رعد مقاله‌های حساسی برای حاضر کردن ذهن خوانندگان بقبول قرارداد ۱۹۱۹ میلادی مینوشتندومردم‌راتشویق مینمودند وعمده‌ترین دلیل‌نو بسندگان مبلغ قرارداد مذکوراین بود که بمقتضای پیشآمد جهان دولت بریتانیا دردنیای آباد سایه انداخته وایران ناچارازتبعیت‌اوضاع جهانی خواهد بود وناچارباید جامعه‌ایرانی تن بقبول قرارداد بدهد . غافل ازاینکه دنیای بشریت آبستن حوادثی‌است که‌بزودی درروسیه دولت توانائی بنام‌اتحاد شوروی‌تشکیل خواهد شد که وضعیات جهان آزاد ومتمدن آنروزه‌را متزلزل خواهد کرد.خلاصه قرارداد۱۹۱۹ که بامضای وثوق‌الدوله وکاکس رسیده بود شدیداً بامخالفت ملیون ایران بلیدری مرحوم‌سید حسن مدرس وسایرسران آزادیخواهان‌ایران روبروشدولشگرهای انقلابی ومرکزیت طلب‌مسکو بفرماندهی (تروتسکی) سرتاسرقفقازرا دوباره‌متصرف وبدولت‌مساواتیان درباد کوبه ودولتهای گرجستان وارمنستان پایان بخشید واولین نماینده دولت مرکزی مسکو (براوین) بنمایندگی ازطرف حکومت عدالت خواه (لنین) بایران وارد و اعلامیه حکومت اتحاد جماهیرشوروی‌را درباره رفع وجبران تعدیات عمال دولتهای تزاری روسیه بمردم ابلاغ وپایه تدوین قرارداد ۱۹۲۱ میلادی ایران واتحاد جماهیرشوروی را ریخت وخاطرات‌نیك وجدیدی‌ازحکومت‌لنین درصفحات‌تاریخ‌ایران باقی گذاشت.

بالجمله سرانجام قرارداد ۱۹۱۹ بارضایت ایران و انگلستان ملغی ودر دوره چهارم مجلس شورای ملی رسماً الغای قرار داد مذکور عملی گردید . برای آنکه خوانندگان عزیز ازمفهوم قرارداد وثوق الدوله و کاکس مستحضرشوند باآنکه شرح کامل آنرا درتاریخ نهضت ایران که درسال ۱۳۱۲ خورشیدی منتشرشده دراینجا نیز مختصرتذکری داده میشود .

درقرارداد مذکورموضوع یکنواخت کردن‌نظامیان ایران بفرماندهی افسران انگلیسی وتمرکزامورمالی زیرنظرمامورین انگلیسی ازهم مواد قرارداد بود وبرای اجرای مواد نظامی‌درسال۱۲۹۶خورشیدی کمیسیونی باحضوروعضویت ژنرال‌سایکس وژنرال دیکسون وژنرال فریزروژنرال هدلس و کلنل المایس وشرکت مرحوم کلنل فضل‌الله خان یکی‌ازافسران جوان ژاندارمری ایران‌بمنظورتهیه مقدمات جمع آوری شصت هزارسربازتشکیل شد وچند جلسه نیزبمذاکرات ادامه دادند . چون مرحوم کلنل فضل‌الله خان ازنیات سوءافسران بیگانه نسبت بایران واستقلال ملی آگاه شده بود حس میهن پرستی این جوان ناکام را بخودکشی وادار نمود و در نتیجه انتحار مرحوم‌کلنل فضل‌الله‌خان هیجانی درمیان مردم وملیون ایران پیدا شده وبالطبع این نقشه خیانت ومخالف استقلال ملی ایران ازافواه افتاد وازبین رفت .

اقدامات کمیته مجازات

حوادث دیگری‌که مانع پیشرفت سیاست پشت پرده بیگانگان شد اقدامات افراد کمیته مجازات درباره قتل وترور مرحوم میرزا محسن صدرپشتیبان روحانی وثوق‌الدوله بدست احسان‌الله خان ورشیدالسلطنه وترورقتل منتخب الدوله خزانه دارواسدالله خان رئیس انبارغله‌که رضایت خارجی‌را برحیات وزندگانی هم میهنان خود ترجیح داده وگندم خوراك مردم‌را شبانه از انبار بخارج انتقال میدادند وقتل مدیرونویسنده روزنامه (عصرجدید) میگفتند‌که بنفع وسیاست خارجی منتشرمیشد.

دیگرازحوادث مهم ایندوره شروع بانتخابات نمایندگان دوره چهارم مجلس شورای ملی وورود (براوین) نماینده مختار دولت شوروی لنین بتهران بود که باپیامی بنفع ایران یعنی الغای معاهدات اجباری ولغوقرارداد وام وقرض ایران بروسهای تزاری

مانند امتیاز بانك استقراض روس وشیلات وغیره .

دیگر ازواقعات مهم ایندوره تشکیل وتوسعه پلیس جنوب یا (اس . پی . آر) بشماره ۵۴۰۰ تن افراد وتابین و ۴۷ افسر ارشد انگلیسی و ۲۵۶ تن افسران جزء هندی و ۱۹۰ تن افسران ایرانی همچنین تشکیل کمیسیون مختلط مرکب از نماینده انگلیس ونماینده روس ونماینده ایران برای کنترول امورمالی ایران که در کابینه سپهسالار تشکیل ودر کابینه اول وثوق الدوله ازبین رفته بود .

دیگرازوقایع مهم ایام فترت ورود (روتشتین) سفیرکبیر شوروی بتهران برای تدوین معاهده ۱۹۲۱ میلادی واستفاده ازباغ سفارت شوروی بمنظورجلب مردم بوسیله اجازه آزادی ورودمردم بباغ سفارت برای تفریح وتفرج درهنگام کودتا وحکومت نظامی .

دیگرازوقایع جالب نظرایام فترت بین دوره سوم مجلس شورای ملی ودوره چهارم مجلس یعنی میان سالهای ۱۲۹۵ تا ۱۳۰۰ خورشیدی که دوره چهارم مجلس شورای ملی افتتاح شدحمله وهجوم کمونیستهای قفقاز برشت وبندرپهلوی وپیشروی متجاسرین متفرقه وابسته بدسته‌های مرحوم میرزاکوچك خان رشتی معروف بجنگلی بحدودمنجیل ومازندران وتهدید تهران در کابینه مرحوم مشیرالدوله که اردوئی مرکب ازقزاق و سایرین تجهیزنموده وبعنوان جلوگیری وتفرقه متجاسرین برشت فرستاددرسال ۱۲۹۸ خورشیدی وپیشنهاد نماینده جنوبی بدولت مشیرالدوله بمنظورتغییرپایتخت ازتهران باصفهان وانتشاراعلامیه بانك شاهنشاهی درروزنامه ایران درباره انتقال بانك مرکزی شاهنشاهی باصفهان واعتراض نویسندگان آنروزروزنامه حلاج مانند آقای ابوالحسن - خان خدابنده‌لوسمت سردبیری آنروزجریده حلاج را داشتند وهدایت‌الله اعظمی طالقانی نویسنده سیاسی زیرا درآنموقع متجاسرین از طرف منجیل و از سوی مازندران تا دماوند آمده تهران راتهدیدمیکردندواوضاع تهران مشوش بود ولی جامعه وحشت‌زده نبود زیرا اغلب رهبران این دستجات متفرقه ملیون ایران بودندکه علیه نفوذخارجی مبارزه میکردند .

دراین هنگامه وابستگان بسفارت انگلیس آماده حرکت باصفهان شده‌بودند چنانکه شنیده میشد بستگان سفارت برای حرکت باصفهان زیاده از یکصد وپنجاه

قاطر کرایه نموده و آماده حرکت بودند ولی دولت مشیرالدوله باکمال قدرت درمرکز مستقر بوده ونیروئی برای تفرقه متجاسرین بگیلان فرستاده وعنوان (متجاسر) لغتی بود که حکومت مشیرالدوله بشورشیان داده بود زیراراضی نبود ملیون افراطی ایران راطاغی ویاغی معرفی نماید چنانکه مشاهدات نویسنده درزیر گفته خواهد شد.

دیگرازوقایع مهم آن ایام هجوم کمونیستهای قفقاز بگیلان وفرارچند هزارنفر ازبازرگانان مهم ومالك وپیشه ورو کشاورزرشت وبندرپهلوی بتهران است درهنگام کابینه سپهداررشتی آخرین کابینه ایام فترت بین دومجلس دوره سوم وچهارم که در نتیجه کودتا از کار بر کنار شد (سپهدارمردی بود خیلی ساده ومعمولی که ابداً بدرد زمامداری نمیخورد برای نمونه قسمتی ازمشاهدات خود را دراینجا مینویسم.

درآنروزگاربکمك مالی فیروزمیرزانصرةالدوله وچندنفردیگرعده‌ای روزنامه منتشرمیشدکه درجامعه ارزشی نداشت ولی ازلحاظ آنکه مندرجات جراید ملی را بی‌اثر کنند برای مؤسس واقعی آنها بیفایده نبود حسنعلی بدربکمك دوستان خود چندامتیازجمع آوری نموده بود دریك روزنامه بشخص معینی ناسزامیگفت ودرجریده دیگردفاع میکرد. درصورتیکه هردو روزنامه ازیك دفترخارج میشد ازآنجمله در روزنامه بدرشرحی نسبت بسپهداررشتی نخست وزیروقت بدگوئی شده بود وشاید بیش ازچند نفرمحدود وغیروارد مندرجات آنروزنامه‌را نخوانده بودند.

نویسنده یك روزبرای انجام کاری بخانه سپهداررشتی نخست‌وزیر وقت برای کاری رفته واوضاع را ازنزدیك مورد مشاهده قراردادم اولین موضوعیکه توجه مرا جلب کردحرکات نخست‌وزیر آنروزبود چنانکه دیدم‌سپهدارروزنامه(بدر)رادرجیب بغل خودگذاشته‌وهرکس‌وارد خانه ایشان میشود پس ازسلام وعلیك‌روزنامه‌مذکور را ازجیب‌خود درآورده بتازه‌وارد نشان میداد ومیگفت آقاجان ببین (این فلان‌فلان شده نسبت بمن چه نوشته است) باخود گفتم عجبا کار مملکت بجائی رسیده که یك آدم (ابله) را در این کشور نخست‌وزیر نموده ورشته امورمردم را بدست اینگونه اشخاص میدهند این موضوع نظایرزیادداشت که ذکر آنها دراین‌تاریخ نامناسب‌است.

باری مقصود خلاصه شرح وقایع ایام فترت واوضاع قبل ازکودتای سوم‌اسفند

است رشته سخن را ازدست ندهیم پس ازپیدایش انقلاب درروسیه بعد ازپایان جنگ بین‌الملل اول وتزلزل موقعیت افسران روسی در قزاقخانه یك افسرفرانسوی را بنام (کلرژه) دررأس تشکیلات قزاقخانه گذاشته بودندازاین روی افسران ایرانی وافسران روسی مأمورتربیت قزاق ازاین پیشآمد ناراضی بودند درآنموقع مرحوم مشیرالدوله علاوه برسمت نخست‌وزیری عهده‌دارمقام وزارت جنگ ومشغول اقدامات علیه دستجات مسلح گیلان که بنام متجاسر خوانده شده بودند بود و دراین زمینه چنانکه گفتیم اعلامیه صادروآنان را چون علیه مرکزیت مملکت قیام کرده بودند متجاسرخوانده ومشغول تهیه نیروئی برای اعزام بگیلان بود زیرا درآنزمان آشفتگی شمال ایران و اوضاع درهم وبرهم تهران موجب شده بود که‌وابستگان سفارت بیگانه‌دولت مشیرالدوله را سخت تحت فشارقرارداده بودند تا دولت پایتخت را ازتهران باصفهان انتقال داده ویکسره ایران تحت نفوذ سیاسی جنوبیها درآید - برای آنکه برآشفتگی وضعیات افزوده و کابینه مشیرالدوله را مرعوب نمایند تاهرچه زودتر در موضوع تغییر پایتخت مصمم شود.

درآنروزهای تیره وتار اعلامیه‌ای ازطرف بانك شاهنشاهی در روزنامه ایران انتشاریافت که بانك شاهنشاهی از لحاظ حفظ شئون اقتصادی خود درظرف چند روز دیگرازتهران باصفهان نقل مکان خواهدکرد انتشاراین اعلامیه‌باعث وحشت عمومی شده ومردم را ناراحت کرده بود:

اعتراض مؤثر نویسندگان حلاج

دریك چنین‌موقع خطیر نویسندگان‌روزنامه آقایان دفتری وخدابنده‌لو سایرین بوسیله درج اعتراض‌نامه درنامه حلاج‌به اولیای بانك‌خاطرنشان نمودند که رفتن‌شما ومنحل کردن بانك شاهنشاهی نه تنها موجب تأسف ملیون ایران نخواهد شد بلکه موجب مسرت است که سرحلقه زنجیر کابوس اقتصاد ملی ایران ازمیان خواهد رفت ولی انتشاراین اعلامیه سیاسی که باچهرهٔ اقتصادی‌دراین وضعیات تیره وتارانتشاریافته موجب‌ترس‌مردم‌وخرابی‌اوضاع‌بازارشده‌وبایداولیاء بانك‌ازعهده‌خسارات وارده برتجار واصناف ومردم برآید - مرحوم امیررضوانی‌مدیرروزنامه (گلشن) نیزمطلب‌را دنبال

نموده وباقدام بیمورد بانك شديداً اعتراض نمود وازجریان دعوت امیررضوانی ببانك واظهارات رئیس بانك که (ما ازلحاظ اقتصاد بانکی مبادرت به‌نشراین اعلامیه کردیم وداخل امورسیاسی نمیشویم) میگذریم ولی ازقسمت سیاسی آن که برای‌خود اینجانب پیش آمد برای تکمیل اطلاعات خوانندگان تاریخ معاصردراینجا نقل مینمایم .

مشیرالدوله با من چه‌گفت

چند روز از این مقدمه گذشته بودکه دیدم ابوالحسن خدابنده‌لوکه درآن اوقات کارمند دارائی بود وبا آقای‌محمود جم‌مدیرالملك‌وزیرمالیه آشنا بودندنویسنده را ملاقات وگفتند آقای محمود جم مدیرالملك وزیرمالیه مرا خواست وگفت از شما تقاضاکنم که ایشان‌را فردا عصردرخانه مشارالیه دیدار نمائید بنده درساعت معین در خیابان نادری بخانه ایشان رفتم ومشارالیه‌را ملاقات کردم آقای جم‌پس ازاحوالپرسی پرونده‌ای راکه شامل چند ورقه کاغذبودنشان‌دادندکه صفحه زیرین بزبان‌انگلیسی نوشته شده وورقهٔ‌روی آن ترجمه فارسی زبان انگلیسی بوده وروی ورقه یادداشتی مرحوم مشیرالدوله خطاب بآقای جم نوشته بودندکه چون شما با مدیرحلاج‌سابقه آشنائی دارید ایشان را بخواهید واعتراض وابسته سفارت انگلیس را بایشان نشان بدهید تا بهرنحوی‌که مقتضی است موضوع را جبران وازسفارت رفع گله بنمایندکه صلاح مدیر حلاج است زیرا بقسمتی‌ازمقاله روزنامه حلاج‌که درنامه سفارت بزبان انگلیسی ترجمه شده بود اعتراض نموده وتعقیب غیرقانونی‌مرا ازدولت خواستارشده بودندآقای جم نیزاصراارداشت که اینجانب‌موضوع را درروزنامه حلاج تردیدنموده و از بانك معذرت بخواهم نویسنده باکمال عصبانیت اعتراض نموده وگفتم مسئول مندرجات نامه حلاج من میباشم ومن مقاله روزنامه را درست وصحیح ووواردمیدانم زیرا درنتیجه اعلامیه بانك رشته امورزندگانی مردم پریشان ودر هم فروریخته و از این راه خسارات زیادی بملت ایران وارد آمده‌که بانك باید جبران‌کند حال بانك مدعی است‌که ما نظر سیاسی نداشته‌ایم جبران خسارات مردم را نمینماید نویسنده مقاله را نیزمعرفی نمیکنم زیرا تأثیری درمسئولیت مدیرروزنامه حلاج ندارد .

بنابراین اگردولت میخواهد تعدی غیرقانونی بنماید میتواند واگرمقصود آقای

مشیرالدوله عمل قانونی است بوابسته سفارت بگوید طبق معمول در کارگذاری وزارت‌خارجه مرااحضار ونماینده بانك‌شاهنشاهی نیزحاضرشود اگرمن محکوم‌شدم هرگونه محکومیت را میپذیرم واگر بانك محکوم شدکه حق نداشته است چنین اعلامیه‌ای بدهد ازعهده خسارات مردم بر آید (چون دراینموقع کاپیتولاسیون برقرار بودومحاکمه بااتباع خارجه دروزارت امورخارجه انجام‌میشد) خلاصه پس‌از اصرار زیاد آقای جم و امتناع اینجانب سرانجام گفت مطلب خود را بنویس تا از نظر آقای مشیرالدوله بگذرد وبنده نوشتم وامضاءکردم ورفتم تابعد چه شود .

درباغ مشیرالدوله

پس ازچند روزدیدم مهدیخان پیشخدمت مرحوم مشیرالدوله بدفتر روزنامه حلاج آمد وگفت آقا فرمودند غروب‌امروز به‌باغ بیائید باشما کاری دارم . نویسنده در وقت معهود بباغ مشیرالدوله رفتم ومرا هدایت کردند در(دهلیز) ساختمان‌میان‌بیرونی واندرونی بمحض ورود مشاهده کردم که قبلادوصندلی ویك‌میز کوچك در آنجاحاضر است نشستم ودراندرون بمشیرالدوله پیغام فرستادندکه فلانی حاضر است بیدرنگ آقای مشیرالدوله وارد شد وپاکتی دردست داشت باینجانب داد وگفت آقای حلاج این پاکت را پس ازرفتن ازباغ بازوبدان مقداری ازحقوق خودم را بشماهدیه‌کردم وازخدا خواستم امثال شما مردم میهن پرست را درکشورزیادکند زیرا ازگفته وعمل شما دولت استفاده‌کرد وازموضوع بنفع کشوربهره‌ورشد . زیرادرپاسخ نامه سفارت نوشتیم روزنامه حلاج آزاد است واصراردرخواست دولت را بیمورد تشخیص داده وبرای محاکمه حاضراست .

آنها نیزصرف نظرکردند وگفته بودند حلاج مرد بیغرض است ونبایدموضوع تعقیب شود وبایدازلحاظ قدردانی‌دراینجابنویسم که دردورهٔ اول‌انتشار روزنامه‌حلاج جوانان میهن پرست ودانشمندی مانند آقای‌دکتر احمد متین‌دفتری که درآنوقت‌رئیس دفتروزارت امورخارجه بودند وآقای محمد علی‌خان مجدفطن‌السلطنه رئیس ادارهٔ تجارت وزارت فواید عامه وآقای ابوالحسن خدابنده‌لو کارمند جوان آنروز وزارت دارائی وآقای مهندس علی زاهدی درتأسیس وانتشارونگارش مقالات سیاسی نهایت

درجه بالاینجانب درانتشاردوره اولیه روزنامه حلاج مساعدت نموده ودرروش سیاسی روزنامه حلاج در آندوره‌هامؤثربوده‌اند و آقای هدایت‌الله اعظمی طالقانی سالهابسمت سردبیری یانویسنده‌گی مساعدت وکمك نموده‌اند .

نخستین قیام پادشاه فقید

دیگرازوقایع ایام فترت در کابینه مشیرالدوله اقدام عده‌ای ازافسران جوان قزاقخانه بریاست سرهنگ رضاخان سوادکوهی برای خلع (کلرژه) ازریاست قزاقخانه وانتصاب (استرالیسکی) یکی ازافسران روسی قدیم قزاقخانه که مورد توجه‌افسران ایرانی نیز بوده است بریاست قزاقخانه بمنظورحفظ موجودیت ایران اقدام نموده بودند .

تجهیز قوا برای سرکوبی متجاسرین

دیگرازوقایع مهم آن‌دوره اعزام عده‌ای قزاق برشت وبندرپهلوی برای جلوگیری ازهجوم کمونیستهای قفقازی ووابستگان وسواران میرزاکوچك‌خان بسوی تهران بود بالجمله دراین گیرودار کابینه مشیرالدوله از کاربر کنارو کابینه سپهداررشتی زمامدارامورپریشان کشور شد . دراین هنگامه بود که چندین هزارنفرتاجرو کاسب وملاك وکشاورزواعیان بندرپهلوی ورشت ازگیلان فرارنموده وبتهران بی‌سروسامان ریختند وبالاخره درنتیجه تأثیرات جنگ بین‌الملل اول وانقلاب روسیه‌واقدامات‌عمال بیگانه وعدم لیاقت زمامداران کشوروتهی شدن خزانه دولت ومتلاشی شدن نیروی انتظامی وخرابی قسمتی ازمملکت وتلفات مردم ازقحطی مصنوعی سال ۱۳۳۶هجری قمری که نتیجه ویرانی دهستانها وطمع‌ورزی مالکین زمینهای کشاورزی که همه‌مردم اعم ازعالی ودانی نسبت بآینده نگران وباخدا رازونیازداشتند.

ناگهان درشب سوم‌اسفند ۱۲۹۹ خورشیدی برقی خیره کننده که پرتو سوزدل میهن‌پرستان ایران بود ازطرف‌قزوین بواسطه طلوع ستاره درخشان سلسلهٔ پهلوی درآسمان باعظمت ایران باستان درخشیده وبا ضربهٔ‌مؤثروخیره کننده درتهران انجام ومقدمات ایران نوین عصرمعاصررا فراهم ساخت که پس ازاین شرح خواهیم داد .

مختصری از اوضاع پیش از کودتا

در پیش گفتیم پس از مشیرالدوله سپهدار رشتی زمام امور را در دست گرفته چندین وهزار نفر از مردم گیلان از ترس آدم کشی وچپاول کمونیستها بتهران آمدند ودر آن روزها عمده‌ترین کار کابینه سپهدار رسیدگی بوضعیات گیلانیان فراری از رشت بود وبکارهای دیگر نظری نداشت.

مرحوم سپهدار رشتی خیلی آدم ساده‌وبی‌بندوبار بود وهرچه به‌دهانش میگذشت میگفت بدون توجه بمقام وموقعیت خود. چنانکه در یکی از روزها برای درخواست رهائی یکی از دوستانم نوری‌زاده بمنزل نخست وزیر رفتم و ملاحظه کردم سر تاسر تالار را مهاجرین گیلانی اشغال نموده وباهم به‌صحبت وگفتگو مشغولند وملاحظه اینکه در کجا نشسته وچه میگویند مراعات نمیشود دریك چنین هنگامه در روزنامه (بدر) که خیلی کم منتشر میشد نسبت بسپهدار نسبتهائی داده شده بود که هیچکس نمیخواند. دیدم خود سپهدار روزنامه بدر را درجلو خود روی میز گذاشته وهر کس وارد میشد نخستین حرفش این بود که آقا به‌بین این روزنامه درباره من چه نوشته است.

نویسنده ازجای خود بلندشده باخود گفتم وقتیکه این مرد نتواند خود ومنزل وخانه‌اش را کنترول کند درباره مملکت چه خواهد کرد وچطور خواهد توانست یك کشور آشفته را آرام کند. بعدها دانستم که واسطه ایشان برای نخست وزیری طباطبائی بوده که خود را باحمد شاه نزدیك و محرم ساخته و بانصایح خود مشغول خرابکاری است. رشته مطلب را دنبال کنیم.

چنانکه گفتیم قزاقها که درحکومت مشیرالدوله برای جلوگیری از کمونیستها و متجاسرین بگیلان رفته بودند پس از چندماه جنگ وزدوخورد باکمونیستها ومتجاسرین بواسطه نرسیدن تجهیزات عقب نشسته وچهارهزارتن قزاق درقزوین توقف کردند. دراین هنگامه‌ها استرالسکی افسر روسی قدیمی قزاق معزول وسردار همایون بریاست قزاقخانه وسردار انتصار مظفر اعلم بریاست بریگاد مرکزی که تازه از سربازان قدیمی تشکیل شده بود برقرار ونیروی انگلیس بفرماندهی (کلنل اسمایس) بین قزوین ومنجیل اردوزده ومواظب عملیات کمونیستها درگیلان بودند.

سردار بهادر بختیاری و یپرم وجمعی ازمجاهدین وسواران بختیاری بتهران

قیام آزادیخواهان در شهرستانها

تاپیش از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ شمسی

درهنگام قیام و نهضت مردم تهران بمنظور برقراری حکومت ملی و مشروطیت واجرای قانون در کشور دسته‌ها واشخاص ملت دوست ومیهن پرست در شهرستانها نهضت وقیام نموده و نسبت بملت ومملکت خدماتی انجام داده‌اند وفدا کاریهائی نموده‌اند که باید در تاریخ تحولات سیاسی ایران درقرون معاصر ثبت وضبط شود. ازاین روی قیام مذکوررا بطورفهرست دراینجا یادداشت مینمائیم.

۱ــ قیام مجاهدین تبریز بسرپرستی مرحوم ستارخان سردارملی و باقرخان سالار ملی وجنگ و مبارزه آنان با سواران رحیم خان (چلپیانلو) شاهسون قراجه داغی واردوی استبداد بریاست شاهزاده عین‌الدوله درموقع محاصره تبریز وبتوپ بستن محل مجلس شورای ملی.

۲ــ قیام مردم تبریز علیه تجاوزات سالداتهای روس وشهید شدن مرحوم آیت‌الله ثقة‌الاسلام.

۳ــ نهضت اجتماعی وقیام اصلاح طلبان تبریز بسرپرستی ورهبری مرحوم شیخ محمد خیابانی علیه کابینه میرزاحسن وثوق‌الدوله درباره امضای قرارداد تحمیلی ۱۹۱۹ وثوق‌الدوله و کاکس وشهید شدن مرحوم خیابانی بوسیله مامورین مخبر السلطنه والی آذربایجان.

۴ــ قیام بختیاریها بفرماندهی مرحوم حاج علی‌قلی‌خان سرداراسعد و نجفقلی‌خان صمصام السلطنه بختیاری بمنظور تصرف اصفهان وحمله بطهران برای برقراری حکومت مشروطه درایران.

۵ــ قیام وفداکاری مجاهدین گیلان بریاست مرحوم محمد ولیخان سپهسالار تنکابنی وسردارمحی گیلانی و(یپرم) رئیس داوطلبان ارامنه درهنگامه‌ی مشروطیت.

۶ـ نهضت مرحوم سید عبدالحسین لاری باچند هزار تفنگچی در فارس برای تأسیس حکومت قانونی در کشور .

۷ـ قیام آزادیخواهان میهن پرست وملت دوست بسرپرستی مرحوم میرزا کوچك خان رشتی معروف به جنگلی بکمك داوطلبان آذربایجانی وسواران یارمحمد خان کرمانشاهی بمنظور جلوگیری ازتعرض و تجاوزات سربازان روس درموقع عبور ومرور بسوی (فرونت) جنگ باترکها هنگام جنگ بین الملل اول.

۸ـ قیام عده‌ای ژاندارم بفرماندهی مرحوم کلنل محمد تقی خان درمشهد و خراسان بمنظوراجرای اصلاحات ومبارزه بادخالتهای عمال بیگانه درکشور

حمله قزاقهای ایرانی بتهران

بالجمله درتاریخ دوم اسفند ۱۲۹۹ خورشیدی قزاقهای متوقف درقزوین بریاست وفرماندهی اعلیحضرت فقید سرتیپ رضاخان که سابقاً رئیس (آتریاد) فوج قزاق همدان بود بسوی تهران حرکت نمودند . اخبار عزیمت قزاقها بتهران منتشر وچند نفر از طرف احمدشاه از آنجمله سید ضیاءالدین مشاور خصوصی احمدشاه بعنوان جلوگیری از ورود قزاقها بتهران تاقزوین و کرج رفتند و سربازان بریگاد مرکزی رادر میدان سپه عصرهمانروز سان دیده ومامور حفاظت دروازه‌ها شدند . باوجود اینگونه اقدامات بی‌اثر بامداد روزسوم اسفند ماه ۱۲۹۹ خورشیدی پیشاهنگان اردوی قزاق بفرمان سردارسپه بایك حمله مختصر وشلیك چند تیر بشهروارد و کلانتریهارا اشغال وازساعت ورودبتهران مطابق فهرستی که قبلا تهیه شده بود شروع بگرفتار نمودن اشخاص ناراحت نموده وحکومت نظامی درتهران بفرماندهی (کلنل کاظم سیاح) دایرواعلامیه رضاخان بعنوان فرمانده قوا که بعد ازاین خواهید خواند درشهر منتشروبیانیه‌ای نیز از طرف سید ضیاءالدین طباطبائی بعنوان رئیس الوزراء منتشر گردید که شرح اعضای کابینه کودتای نود روزه بعدخواهد آمد .

خلاصه متن اعلامیه فرمانده کودتا

هموطنان هنگام عقب نشینی از باطلاقهای گیلان درزیر آتش توپ دشمنان احساس نمودیم که منشاء ومبدأ تمام بدبختیهای ایران وذلت وفلاکت قشون. خیانتکاران داخلی هستند وباید اول آنهارا ازمیان برداشت. حال که مشیت کردگاری وخواست حضرت خداوندی فرصتی برای ما تدارك نموده که اینك درتهران هستیم باید بدانید که بتهران آمدیم برای اینکه پایتخت را پاك وشایسته این نمائیم که معنی حقیقی سرپرستی مملکت ومرکزیت حکومت بدان اطلاق گردد. ماحکومتی میخواهیم که ناموس و عصمت گیلانی وتبریزی وکرمانی را با خواهرومادر وخانواده خود فرق نگذارد ـ حکومتی که برای قرض یکصدهزارتومان ازخارجه آبروی یك ملتی را نریزد ودرآمد کشوررا صرف تجمل وزینت معدودی نکند بالاخره حکومتی میخواهیم که بازیچه دست عمال خارجی نباشد وعظمت قشون را سرلوحه مرام خود قرارداده و خدمت گذاران بملت ومملکت را تشویق وخائنین بکشوررا کیفردهد.

امضاء رئیس دیویزیون قزاق وفرمانده کل قوا ـ رضا

عامل واقعی کودتا کیست

برای تکمیل اطلاعات خوانندگان عزیز یادآور میشود چون پس از آرامش اوضاع طرفداران سیدضیاءالدین کودتای سوم اسفند را بسید نسبت میدادند در این زمینه بیانیه‌ای ازطرف پادشاه فقیدزیرعنوان (عامل کودتامنم) درشهر منتشرودربیانیه مذکوراعلیحضرت رضاشاه‌پهلوی صریحاً نوشته‌بودند که عامل‌واجراکننده کودتامنم.

خانواده اعلیحضرت رضاشاه پهلوی

اعلیحضرت پادشاه فقیدسرسلسلهٔ‌دودمان‌پهلوی بموجب‌تاریخ سوادکوه‌منتسب بیکی از خاندانهای پاک‌نژاد ایرانی میباشندکه در سوادکوه مازندران از ایام قدیم سکنی‌داشتند جدمرحوم رضاشاه پهلوی مرادعلیخان باوندداست که در فوج‌سوادکوه فرماندهی داشت و در جنگ هرات شهید شده است اعلیحضرت رضا شاه فقید فرزند عباسعلی خان‌فرمانده فوج‌محلی سوادکوه مذکوربود ودرتاریخ ۱۲۹۵ هجری‌قمری درناحیه الشت متولدشده وازسالهای طفولیت مرحوم عباسعلی خان دارفانی‌را وداع گفته ودرزیر سرپرستی عموی‌خودنصرالله‌خان یاورفوج‌سوادکوه پرورش‌یافته‌ودرسال ۱۳۱۸ هجری‌قمری دربریگاد قزاق‌درقسمت توپ‌خانه سبک‌بخدمت مشغول‌وبواسطه ابرازدلیری وشجاعت دراندک مدتی‌بدرجات مهم نظامی ارتقاء یافته و درسال ۱۲۹۶ شمسی بریاست تیراندازان (آتریاد همدان) بر قرار و چنانکه‌گفتیم در کابینه مشیرالدوله که چندین‌هزار نفرقفقازی‌وارمنی‌وگرجی‌وروسی‌بحدود گیلان آمده‌بودند باابوالجمعی خودمأمور تعقیب کمونیستها ومتجاسرین شده وپس‌از عقب‌نشینی قزاقها بمنظور اصلاح پایتخت چنانکه درمتن اعلامیه فرمانده‌کودتا مندرج است تهران را متصرف و معظم‌له بسمت فرمانده‌کل قوا بر قرار و اولین‌کابینه کودتا بشرح زیر تشکیل‌شد.

سید ضیاءالدین طباطبائی‌یزدی رئیس‌الوزراء ـ مسعود خان کیهان وزیرجنگ،

مشیر الملک هدایت وزیر فرهنگ، میرزا محمود جم مدیر الملک وزیر مالیه، مؤدب الدوله نفیسی وزیر صحیه و خیرات عمومی، مشیر معظم خواجوی وزیر پست و تلگراف، موقر الدوله وزیر تجارت، میرزا حسین خان دادگر عدل الملک کفیل وزارت داخله، منصور السلطنه عدل کفیل وزارت دادگستری، اگر چه پس از تشکیل کابینه سیدضیاء اوضاع تااندازه‌ای آرامش یافته وجریان عادی پیدا کرد ولی مردم ازتندروی سیدضیاء وتجاوزاطرافیان خصوصی سید ناراضی وپیوسته بدربار احمد شاه شکایت میکردند

ازطرف احمد میرزا نیز مشار الملک بسمت وزیر دربار منصوب ومحرمانه بکمک ملیون تهران علیه کابینه سیدضیاء مشغول کارشده بود. ازطرف دیگر طرفداران سید ضیاء الدین محرمانه باسمت فرماندهی اعلیحضرت پادشاه فقید ناراضی بوده و درصدد بر آمده بودند قوای متفرق ژاندارمری را درباغشاه تمرکز داده وغفلتاً فرمانده قوا را از کاربر کنار نمایند.

انتشار اینگونه اخبار باعث جلب توجه پادشاه فقید شده وبرای جلوگیری از پیشامد نامناسب- تغییروزیرجنگ وکلنل کاظم خان را ازحکومت نظامی مورد نظر قرارداده وامرفرمودند دوتن مأمورقزاق پاس وزارت جنگ ازورود آقای مسعود کیهان بمحوطه عمارت وزارت جنگ جلوگیری نمایند- بدستورعمل شد- ومسعود کیهان ازسمت وزارت جنگ برکنارشدند.

همچنین کلنل کاظم خان ازسمت حکومت نظامی برکنارومرحوم سرلشگرمحمود انصاری که یکی ازافسران ارشد قزاقخانه وطرف اعتماد پادشاه فقید بود بحکومت نظامی تهران برقرار گردیدند دراینموقع ملیون تهران که از طرز کار سید ضیاءالدین ناراضی بودند کم کم دراطراف پادشاه فقید جمع شده و آزادانه علیه کابینه سیدمشغول کارشدند وموجبات آزادی زندانیان سیاسی فراهم شد.

درمجالس رسمی شربت بجای نوشابه‌های الکلی مصرف شد

سیدضیاءالدین بمنظورجلب مسلمانان متعصب بحکومت سیدضیائی دستورداد ازفروش مشروبات الکلی جلوگیری نمایند همچنین درموقع جشن رسمی در گلستان دستورداد برای پذیرائی ازمهمانان خارجی بجای تهیه نوشابه‌های الکلی شربت (به

لیمو) وشربت (آلبالو) بیاورند ودرموقع جشن شربت ساده را بافتخارحضار برداشته وسر کشید .دیگراز کارهای خوب کابینه سیدضیاءالدین تشکیلات‌وزارت صحیه‌عمومی استکه بعدها بجای آن وزارت بهداری تأسیس شده ودایراست .

عزیمت سیدضیاءالدین ازطهران باروپا

بالجمله چون حکومت نود روزه سید ضیاءالدین بامخالفت عمومی ودربار روبروو موجب سوءظن فرمانده کل قوا شده بود وسابقاً روزنامه رعد بواسطه بستگی بارامنه بویژه دریافت کمك ازالکساندرتومانیانس اجاره دار تحدید تریاك ومقالات (گاسپاراپیکیان) و(مکردیچ) علیه ملیون ایران بویژه انتشارمقالات تبلیغی برای‌تهیه زمینه اجرای قرارداد وثوق‌الدوله‌و کاکس ۱۹۱۹ میلادی طرف‌نفرت‌ملیون ایران‌بود وتوقیف اشخاص مهمی مانند مرحوم سیدحسن مدرس ودیگران مردم اظهارمخالفت نموده واحمدشاه نیز بوسیله مشارالملك‌وزیر دربارخود نسبت‌بکابینه‌مزبور‌اظهاربی‌میلی میکردوانتشارحمایت‌سفارت‌انگلیس‌ازسیدمردم‌رابرای‌تظاهرعلیه کابینه‌سیدضیاءالدین حاضر کرده بودوازطرف‌حکومت نظامی‌مرحوم سرلشگرمحمود انصاری مردم آسوده خاطربودند زمینه برای فرارسیدضیاءالدین آماده شده بود .

نویسنده چگونه درمخالفت شرکت کردم

دراول خرداد ماه ۱۳۰۰ خورشیدی مرحوم حسین صدرائی که یکنفربازرگان وازمعاریف فرقه دموکرات ایران بود بمن گفت فلانی میدانید همه اهل بازاروعلمای روحانی و آزادیخواهان تهران باحکومت سیدضیاءالدین مخالفند زیرا سید سابقه خوبی میان ملیون ایران ندارد . مشارالملك وزیردربارنیزمراتب‌نارضایتی احمدشاه را بعلماء وبازرگانان اطلاع داده است ولی مقامات خارجی بشدت ازسید ضیاءالدین طرفداری میکنند فرمانده قوا نیزازموضوع مطلع وبرای آزادی مردم کلنل فضل‌الله خان را ازحکومت نظامی بر کناروسرتیپ محمود انصاری راکه مردی میهن پرست است بسمت حکومت نظامی تهران برقرارنموده تا مردم بتوانند آزادانه اظهارعقیده نمایند امروزعصر درمسجد شاه‌برای تظاهرعلیه کابینه سید ضیاء قسمتی ازعلمای‌روحانی وبازرگانان‌وپیشه‌وران جمع وعلیه کابینه‌اظهارعقیده‌خواهند کرد ازطرف آزادیخواهان

ودسته‌های حزبی نیز شما را درنظر گرفته‌اند که دراجتماع شرکت نموده وبنام احزاب سیاسی گفتنی ها را بگوئی چون میدانم همه چیزرا میدانی دستورخاصی نداریم ولی نسبت بخارجیها تند نباید رفت که صلاح نیست وآقای سید یعقوب شیرازی نماینده سابق مجلس شورای ملی ازطرف علمای روحانی بیاناتی خواهند کرد وپس ازگفتار ایشان نوبت شما است دانسته باشید .

فردای روزمذکورباچند نفردوستان خصوصی بمسجد شاه رفتم ودیدم طبق دعوت هیئت مدیره (میتینگ) عده‌ای ازعلمای تهران بازرگانان وپیشه‌وران سرتاسر مسجدرافراگرفته وجمعیت زیادی درصحن مسجدمجتمع اند . دراین هنگام مرحوم سید یعقوب شیرازی بالای منبررفته وپس ازخطبه درباره همکاری سید ضیاء باعمال بیگانه و ارامنه عضوفرقه (داشناکسیون) وجمع آوری جواهرات واندوخته‌های ثروتمندان ولایات بویژه امیرافشاروانتقال آنها ببانك شاهی بنام خودش که بعدباهمان اعتبارات در اروپا وفلسطین وتهران زندگانی میکند وگرفتاری وحبس بیمورد رجال مانندمدرس ومحمد ولیخان سپهسالارودیگران اظهاراتی نموده وپس ازایشان بنده گفته‌های آن مرحوم را تأیید نموده وعزل سید را اردربارخواستارشدیم وجمعیت اظهارات ناطقین را باکف زدن تأیید نموده وباکمال آرامش متفرق شدند .

درنتیجه این اوضاع ومخابره قطعنامه (میتینگ) باحمد شاه سیدضیاءالدین پس ازنودروزحکومت ازترس مردم ازسردارسپه وفرمانده قوا درخواست نمود که مشارالیه را باچند نفرنظامی محافظ تامرزقصرشیرین برسانند درنتیجه فردای روزمذکورسید ضیاءالدین باچند نفرقزاق ومقداری پول طلا وجواهرعازم سرحد عراق شده وبسوی فلسطین رهسپارگردید .

سید ضیاءالدین پس ازپانزده سال توقف دراروپا وفلسطین بتهران بازگشته و دردوره‌های چهاردهم وپانزدهم ازطرف یزد بسمت نمایندگی درمجلس شورای ملی انتخاب واکنون باخریداری باغ سعادت آباد درشمیران بخوشگذرانی مشغول است.

بالجمله حکومت نود روزه سید ضیاءالدین باگفته ملك‌الشعراء بهار(حکومت سیاه) ازکاربرکناروأوضاع بحال عادی برگشت وآقای احمد قوام‌السلطنه که درموقع

کودتا والی خراسان بود وازطرف کلنل محمد تقی‌خان بدستورسید ضیاء توقیف ودر تهران زندانی شده بود ازمحبس خارج وبسمت نخست وزیری برقرار ومشغول کار گردیدند وبرای اولین مرتبه تیمسار رضا خان سردارسپه باحفظ سمت فرماندهی کل قوا باسمت وزیرجنگ در کابینه وزیران قوام السلطنه شرکت جست.

قوام‌السلطنه بمنظورتهیه پشتیبان قانونی برای دولت درصدد افتتاح مجلس شورای ملی برآمد وبزودی دوره مجلس چهارم را باهمان نمایندگان که در موقع زمامداری وثوق‌الدوله انتخاب شده بودند مجلس شورای ملی را مفتوح ومشغول کار گردید. دوره چهارم مجلس شورای ملی عده‌ای ازنمایندگان مجلس بریاست‌ولیدری فیروزمیرزا نصرة‌الدوله تشکیل فراکسیون دادند وچون نصرة‌الدوله ومرحوم‌مدرس درنتیجه پیشآمد کودتا مدتی زندانی شده بودند ونصرة‌الدوله بواسطه خشمی که نسبت به‌برخی ازوابستگان سفارت انگلیس درباره توقیف خود وپدرش عبدالحسین میرزا فرمانفرما داشت درصورتیکه خویشتن مهمترین عامل تدوین قرارداد ۱۹۱۹ میلادی وثوق‌الدوله و کاکس بود علیه قرارداد مزبوردرمجلس قیام نموده و بکمک مرحوم‌سیدحسن‌مدرس‌بوسیله طرح قانونی‌رسماً وعلناً قراردادمذکورراالغاءواعلامیه وکلای ملت بمقامات خارجی مقیم تهران تسلیم گردید.

دیگراز کارهای دوره‌چهارم مجلس شورای ملی طرح موضوع‌دادن امتیازنفت شمال‌بدو کمپانی امریکائی (سینکلر) و(استانداراویل) بود که باعث جنجال وسر و صدای زیادی شده وسرانجام ازبین رفت. دیگراز کارهای مهم ایندوره جلب مستشار مالی ازامریکا یعنی آوردن (دکترمیلیسپو) بتهران بود والحق دکتر میلیسپو در این دوره اصلاحات مهمی درامورمالی ایران نمود که تاهنوزدنبال میشود.

دیگر ازاصلاحات مهم ایندوره وضع و تصویب قانون نظام وظیفه وتوسعه‌امور لشگری ووحدت امور فرماندهی قشون بود که در نتیجه جدیت و رهبری و کوشش اعلیحضرت فقید انجام وخرابیهای دوره اول جنگ‌بین‌الملل اول‌وپراکندگی نیروی ایران تااندازه‌ای ترمیم وامورمردم روبراه شد دیگر از کالاهای قابل ذکر ایندوره انتخابات دوره پنجم بود که باسرعت انجام‌شد. خلاصه د ره چهارم مجلس‌شورایملی

که درتیرماه ۱۳۰۰خورشیدی افتتاح شده بود درتاریخ خرداد ماه ۱۳۰۲ خورشیدی پایان یافت ودوره پنجم مجلس در بهمن ۱۳۰۲ شمسی گشایش یافت .

تهیه مقدمات انقراض سلطنت قاجار

از کارهای مهم دوره پنجم مجلس شورایملی که پایه رژیم حکومت کنونی را پی ریزی کرد ماده واحده قانونی مصوب دوره پنجم مجلس شورایملی که درزیر ملاحظه خواهد شد ماده واحده قانونی اختصاصی ریاست عالیه کل قوای دفاعیه وتأمینیه مملکتی است (مجلس شورای ملی ریاست کل قوای دفاعیه وتأمینیه مملکتی را مخصوص آقای رضاخان سردارسپه دانسته که بااختیارات تامه درحدود قانون اساسی وقوانین مملکتی انجام وظیفه نماید وسمت مزبور بدون تصویب مجلس شورای ملی ازایشان سلب نتواند شد ۱۳۰۲ شمسی).

خلاصه باآنکه تااندازه‌ای وسایل انتظاماتی فراهمترشده بود اوضاع کشوردر ایندوره روز بروزوخیمتر وموجبات تحول اساسی درشئون کشورهویدا شده بود : در این وضعیات مستوفی الممالك مستعفی ومقام نخست وزیری بسردارسپه تفویض ومعظم اله مرحوم شاهزاده سلیمان میرزا رهبرسوسیالیستهای آنروزرا بعنوان وزیر فرهنگ در کابینه شرکت دادند . چون مرحوم سلیمان میرزا درسازمانهای وزارت فرهنگ که تازه تشکیل شده بود تسلطی نداشت وعلاقه زیادی بتوسعه مدارس وتعلیم وتربیت کودکان داشت غالب روزها ازپشت میزوزارتی برخاسته وبرای سرکشی به‌مدارس میرفت وضمن مشاهدات خود بااندك پیشامد غیرمنتظره معلمین یامدیران مدارس را موردخشم وناسزا قرارداده وازآنان بازخواست میکرد وباین وسیله فرصت اصلاحات اساسی را درفرهنگ کشورازدست میداد زیرا وزارت فرهنگ برای اداره تمام کشور باید تصمیم بگیرد نه تنها چند مدرسه ابتدائی تازه تشکیل شده تهران . ازاین روی اغلب فرهنگیان ومعلمین آنروزه تهران بمخالفت باآنمرحوم متحد شده وعده‌ای از معلمین برهبری دانشمندان آقای زین العابدین فروزش مدیرروزنامه نجات ایران وآقای محمدجناب‌زاده‌مدیرروزنامه (آسمان) که درآنموقع بوظیفه معلمی درمدارس انجام وظیفه مینمودند جمع شده و(بیانیه‌ای) علیه سلیمان میرزا وزیرفرهنگ کابینه‌سردار

سپه تدوین ودرصدد چاپ وانتشار بیانیه مذکور بر آمدند .

چون چاپخانه‌ها (سانسور) وتحت نظرمأمورین شهربانی مرحوم سرتیپ محمد درگاهی بود ازچاپ آن خودداری مینمودند آقایان مذکور بدفتر روزنامه حلاج آمده و موضوع را بااینجانب درمیان گذاشتند اینجانب گفتم فردا تشریف بیاورید جواب خواهم داد چون اعلیحضرت پادشاه فقیددر آنموقع نسبت بنویسنده بی مرحمت نبودند عصر همانروز بکاخ نخست‌وزیری رفتم و موضوع را عرض کردم (فرمودند ـ من نسبت باشخاص نظرخاصی ندارم چون سلیمان میرزا زیاد ازمعارف دم میزد گفتم شاید بتواند در وزارت فرهنگ باپشتیبانی دولت برای جامعه ملت ایران خدمتی انجام بدهد معلوم میشود ازعهده اصلاحات فرهنگی برنمیاید شما بروید وبکارخود مشغول باشید وازابراز عقاید بیغرضانه مردم ومعلمین جلوگیری ننمائید) اینجانب یکسره بدفتر حلاج آمده وموضوع رابمعلمین گفته وبیانیه مذکوررا بعنوان ضمیمه روزنامه حلاج چاپ ومنتشر کردم .

نهضت جمهوری طلبی درایران

چنانکه خوانندگان عزیز درتاریخ ملاحظه فرموده‌اند که چون ملت ایران از پادشاهان قجر در ظرف یکصد وشصت سال از دوره آغا محمد خان وبرادرزاده‌اش فتحعلیشاه ومحمد شاه وناصرالدین شاه ومظفرالدین شاه و محمد علیشاه واحمد شاه آخرین پادشاه این خانواده نه تنها خیری ندیده بودند بلکه خاطره کورشدن چندین هزار نفر ایرانی درشهر کرمان وشکستن و خرد کردن سنگ آرامگاه نادرشاه در مشهد وبیرون آوردن استخوان پادشاه عادل کریم خان زند درشیراز وجنگهای غیرمنظم وبی نقشه بیست ساله باروسها وقبول معاهده شوم ترکمانچای بمنظور واگذاری قسمتی ازشهرهای ایرانی ومسلمان نشین قفقاز بروسهای تزاری وقبول (کاپیتولاسیون) قضاوت کونسولها وسپس درموقع ناتوانی وپریشانی نتایج جنگهای روس وایران جنگ باعثمانیها بخاطر ضعیف کردن عثمانیها در مقابل روسها وعزیمت بیموقع بافغانستان وهرات و جنگ بی ثمر باانگلیسها بتحریك عمال دول اروپائی که درنتیجه یك سوم خاك میهن نیاکان را تسلیم بیگانگان نموده وهزاران افراد رشید ودلیر ایرانی را بدون تجهیزات کامل جنگی بکشتن داده‌اند ازلحاظ اقتصادی علاوه برخسارات فراوانی که بواسطه

تلفات هزاران افراد وملیونها خسارات مردم وگسیخته شدن رشته کاروکسب وتجارت وزندگانی عادی مردم . ملیونها طلا وجواهرات که بوسیله نادرشاه ولشگریانش از بابت غرامت لشگرکشی ازهندوستان بایران آورده شده بوددراندك مدت ازبین بردند وازدوره ناصرالدین شاه که قرض ازخارجه شروع شد تاآخردوره مظفری گمرکات جنوب وشمال کشور بعنوان وثیقه وام وقرض بعمال جنوبی وشمالی واگذارودرداخله مملکت امتیاز بانك شاهنشاهی با اجازه انتشار اسکناس بانگلیسها واگذار وبانك استقراضی روسهارا مسلط برضعیات اقتصادملی ایران نموده بودند . همچنین رشته مخابرات وارتباط خبری ایران را بامعالك خارجه باختیار (کمپانی هند واروپ) واگذار وهسته مرکزی نیروی ملی ایران را بعنوان قزاقخانه درتحت فرماندهی افسران روسی قرارداده بودند که بالنتیجه چنانکه آغا محمدخان به برادرزاده‌اش فتحعلیشاه گفته بود که باید این ملت راچنان اداره کنی که هفت خانه بیك دیگ محتاج باشد تاخیال ضدیت باسلاطین قاجاریه در خاطر کسی خطور نکند دردوره مظفری بکمال خودرسید ولی چنانکه تاریخ گواه است وخدای جهان . درمواقع لازم موجبات تجدید حیات ایران را فراهم مینماید دراین هنگامه نیزملت رابیداروهمه رابرای قیام علیه سلطنت قاجار آماده ساخته بود وشدآنچه باید بشود .

پیشاهنگان نهضت جمهوری در ایران

دردوره پنجم مجلس شورای ملی احزاب وفرقه‌های سیاسی مختلفی درتهران تشکیل وغالباً در نهضت ملی وبیداری جامعه وتغییراوضاع (پیچ یاتحول سوم) تاریخی آنروزگار آشفته شرکت مؤثرداشته‌اند. ازاین روی شرح آنرادراینجا لازم میدانم تاخوانندگان نسلهای آینده اشخاص مؤثر ایندوره مهم رادرنظرداشته وازشرح وقایع جریانات مذکور مطلع شوندابنك درتوضیح مطلب گفتیم دردوره پنجم مجلس شورای ملی برای پیشرفت نهضت ایران وهدف ملی دسته‌های مختلفی زیرعنوانهای گوناگون تشکیل وهمه بسوی یك هدف پیش میرفتند . ازآنجمله فرقه سوسیالیست بریاست سید محمد صادق طباطبائی وسلیمان میرزاومیرزاقاسم خان صورکه درسازمان جدید وزارت پست وتلگراف سهم بسزائی داشته‌اند .

فرقهٔ (دموکرات مستقل) بریاست مرحوم سید محمد تدین که چندین دوره بریاست شورای ملی برقرار و در موقع تصویب و اعلام قانون (انقراض سلطنت قاجاریه) در دوره پنجم رئیس مجلس شوری بوده است باشرکت سید عبدالحسین و سید علی سلطانی وحبیب‌الله یزدانشناس از آزادیخواهان معروف آندوره فرقه سیاسی (رادیکال) بریاست مرحوم علی اکبر داور منحل کننده تشکیلات عدلیه قدیم و مؤسس سازمان جدید دادگستری بمنظور اجرای قانون الغاء (کاپیتولاسیون) قضاوت کنسولها در ایران باشرکت زین‌العابدین فروزش مدیر و نویسنده مؤثر روزنامه (نجات ایران) ودکتر صدیق بانی تأسیس (دانشسرای عالی) ووزیر فرهنگ دکتر احمد متین دفتری که بعدها بسمت نخست وزیری و وزارت دادگستری وو کالت درمجلس شورای ملی انتخاب شده بودند و شرکت مؤثری در تأسیس احزاب اصلاح طلب داشته‌اند.

عده‌ای از بازرگانان مانند عبدالحسین نیک‌پور و مرحوم کاشف ومحمد خرازی وعلی وکیلی ورضا نیکعهد بازرگانان واصناف بازار. دراینجا یادآور میشویم که نهضت جدید ایران بوسیله ۳ طبقه مهم ایجاد و اداره شده و توسعه یافته است که باید رهبران این قسمت در تاریخ تحولات قرون معاصر ثبت شود از این نظر مینویسیم که عمده نهضت و بیداری مردم بوسیله علمای اعلام روحانی انجام شده چنانکه در پیدایش مشروطیت مرحوم آیت‌الله آخوند ملا محمد کاظم مجتهد خراسانی وحاج میرزا حسین حاج میرزا خلیل مجتهد تهرانی و ملاء بدالله مجتهد مازندرانی در عراق و در ایران مرحوم سید عبدالله مجتهد بهبهانی وسید محمد طباطبائی مجتهد سنگلچی تهرانی وثقة‌الاسلام تبریزی وحاج سید عبدالحسین لاری کاملا در ایجاد وضعیات بیداری جامعه مؤثر بوده‌اند ودر سالهای اخیر حضرت آیت‌الله بروجردی مجتهد و مرجع تقلید شیعیان و آقای حاج سید محمد مجتهد بهبهانی وحاج سید ابوالقاسم مجتهد کاشانی در بیداری وحفظ جامعه اسلامیت اثر تاریخی مهمی داشته‌اند.
ودر دوره تحول سوم قرن معاصر یعنی ترقیات بعد از کودتای ۱۲۹۹ شمسی آقایان دانشمند محترم علی دشتی مدیر و نویسنده با قریحه روزنامه شفق سرخ وفاضل گرامی مدیر لایق وجدی روزنامه دنیاپسند اطلاعات آقای عباس مسعودی ومدیر و نویسنده روزنامه (پست تهران) محمدعلی مسعودی ودانشمند وفاضل آقای زین‌العابدین رهنما نویسنده ومدیر

روزنامه (ایران) وفاضل گرانمایه ودانشمند محقق آقای حبیب‌الله نوبخت مدیر و نویسنده روزنامه (بهارستان) ودانشمند گرامی آقای شکرالله صفوی مدیر روزنامه (کوشش) ومرحوم ابراهیم ناهید مدیر و نویسنده روزنامه (ناهید) ودانشمند عزیز آقای عباس خلیلی مدیر و نویسنده روزنامه (اقدام) ودانشمند گرامی ابوطالب شیروانی مدیر و نویسنده روزنامه (میهن) و آقای احمد ملکی مدیر و نویسنده رزنامه (ستاره) ودانشمند ارجمند اعتصام زاده مدیر و نویسنده روزنامه (ستاره جهان) ومرحوم احمد دهقان مدیر و نویسنده روزنامه (تهران مصور) و آقای عادل خلعت بری مدیر روزنامه (آینده ایران) آقای بیوك صابر مدیر و نویسنده روزنامه (سیاسی) ودانشمند هنرور آقای میر سپاسی مدیر و نویسنده روزنامه (آرزو) و آقای سید محمد بیامی مدیر روزنامه (پیام) و نویسنده و مورخ آقای تشید مدیر (مجله تاریخی) ودر شیراز دانشمند وفاضل ملت پرست ومنور الفکر آقای فضل‌الله شرقی وفرزند ارجمندش آقای عزیز شرقی. و آقای استخر مدیر و نویسنده روزنامه (استخر شیراز) و آقای سید محمد تقی گلستان مدیر و نویسنده روزنامه (گلستان) و آقای محمد حسین مجاهد مدیر روزنامه (بهار ایران) ومرحوم احمد عرفان مدیر و نویسنده روزنامه (عرفان اصفهان) وفرج‌الله کاویانی مدیر روزنامه (کرمانشاه) و گلشن آزادی وتهرانیان نویسندگان و مدیر جریده خراسان و گلشن آزادی آقای ساعی حریرچیان گوینده و نویسنده (نسیم شمال) وسایر نویسندگان که سهم بسزائی در ترقی ووضعیات ایران نودارند

در اینجا از ذکر اینمطلب در و گذار نمیشود که مهمترین عامل بیداری ملل دانشمندان وعلما و نویسندگان میهن پرست میباشند که بوسیله نگارشات سودمند وبیغرضانه خود خفتگان وادی جهل را بیدار وجامعه ملت خود را بشاهراه ترقی وتکامل مدنیت جهان رهبری نموده وبسوی هدف مشترك ملی هدایت مینمایند واین نویسندگان وشعرا میباشند که بقول نظامی شاعر دانشمند فارسی زبان مقام آنان را درصف پیمبران فرض نموده ودرحق طبقه گوینده و نویسنده مدیحه سرائی میکند. نگارنده نیز از لحاظ اینکه درنتیجه اتحاد شمشیر وقلم نهضت بیداری ایرانیان درعصر معاصر انجام شده بود ازاین روی از ثبت نام پرافتخار ایندسته هنرمند و رهبر جامعه خودداری ننمودم ودرقسمت (اعلام) که مکمل این تاریخ خواهد بود مختصر ترجمان حال یا (بیوگرافی) آنان را

برشته تحریر خواهم کشید. رشته مطلب را ازدست ندهیم.

☆ ☆ ☆

خلاصه در نتیجه تبلیغات نویسندگان وچون طبقه روشنفکر مقتضیات را برای یك تحول اساسی وزمینه را برای تغییر وضعیات آماده دیدند ازطرفی دیگر سروصدای جمهوریت ترکیه پس ازشکست خلافت عثمانی وتجزیه شدن مملکت سلطان محمد فاتح شهر اسلامبول (قسطنطنیه) ولشگرکشی یونانیان در آسیای صغیر بمنظور تصرف سرزمین اصلی ترکها قیام مردانه وفعالیت میهن پرستانه مصطفی کمال پاشا (اتاترك) وتجدید حیات ترکیه درتهران طنین اندازشده بود. همچنین جدیت و کوشش ودرایت میهن پرستانه اعلیحضرت (سردارسپه) وفرمانده کل قوا صلاحیت ذاتی پادشاه فقیدرا برای سرپرستی وتجدید حیات ایران نومشهود خاص وعام نموده بود.

ملیون بوسیله مرحوم فرج‌الله بهرامی (دبیراعظم) مراتب را درپیشگاه پادشاه فقید روشن ومعظم‌له‌را برای قبول‌اجرای رژیم جمهوریت درایران حاضر نموده وبکار پرداختند. دراینموقع مرحوم سید حسن مدرس بامساعدت مادی ومعنوی وابستگان بدربار احمد میرزا ومخالفت عده‌ای دیگر ازعلمای روحانی ورجال مخالف درزیر شعار مخالفت که جمهوری خواسته انگلیسها است قیام نموده وبواسطه اشتباه کاریهای خود وابستگان سفارت شوروی‌را نیز باخود همراه نموده وبا ملیون ونهضت واقعی مردم مخالفت کردند. چنانکه مرحوم سیدحسن مدرس غالباً میگفت من باجمهوری‌شدن ایران مخالفم ولی باتغییراوضاع بنفع شاهنشاهی سردارسپه موافقت مینمایم.

آنچه من ازسیاست جنوبی درایران فهمیده‌ام

آنچه نویسنده درظرف چهل سال‌نویسندگی درایران دیده وخوانده ومیداند وابستگان سفارت جنوبی دراغلب کارها مستقیم یاغیرمستقیم بعنوان دوستان بهره‌ور شده وسیاست خودشان‌را ازپیش برده‌اند.

شاید عده‌ای مختصرمامورین‌تهیه اطلاعات داشته باشند که ازدوایرمالی‌واداری واقتصادی اطلاعاتی گیرآورده وباشخاص مخصوصی کتباً تحویل میدهند وشاید در بین اینگونه مامورین ازهرطبقه باشد، دسته‌ای دیگر کسانی میباشند که بعنوان‌واسطه

دراغلب کارهاازشهرداری گرفته تاهر کجا ممکن باشد دخالت نموده وبواسطه جابجا کردن اشخاص درتمام رشته‌های اداری واجتماعی واقتصادی کشور بمقتضای روزاعمال نفوذ مینمایند نفعی هم میبرند وشایدهم اصلا باسفارت آشنائی نداشته باشند وبااین عنوان استفاده میکردند دسته‌ای دیگر بودند که وظایف آنها تبلیغ عظمت انگلیس در جهان بویژه در ایران است که مردم را باشتباه انداخته خود بخود روح ملی ایران واستقلال‌طلبی آنانرافاسد نموده وهمه‌را اتکالی‌بار آورده وسررشته حیات ملی ایران‌را بنفع‌سیاست بیگانه دردست گرفته‌وایران‌را باداشتن استقلال پوشالی‌درمحور سیاست خارجی نگاهدارند واشخاص ضعیف النفس بگمان اینکه همه کارها بدست بیگانگان است مجاناً بعمال آنها خدمت نموده و باصطلاح نان خود را میخورند وحلیم انگلیسهارابهم میزنند.

رشته سخن‌را ازدست ندهیم‌نویسنده درایام نهضت‌جمهوری که شهرت‌میدادند جمهوریت خواست‌انگلیسهاست دیده وفهمیده وتحقیق کرده بودم که اینگونه‌شهرتها بی‌اساس‌است وعمال وابسته بسفارت نه تنها بانهضت جمهوری مخالفت داشتند بلکه باسردارسپه نیزکه تماس زیادی باافکارملیون واقعی ملت خود داشت مخالف بودند زیرا در آن اوقات غالباً درکردستان ولرستان بوسیله عمال آنها ایجاد اغتشاش نموده وبرای دولت ایجادگرفتاری مینمودند.

درسفارت انگلیس چه گفتم

درآنروزهانویسنده به درخواست‌حبیب‌الله رشیدی بامرحوم مستعان‌السلطان برای ملاقات مسیوهاوارد نایب اول سفارت انگلیس بدفتر سفارتخانه مذکور رفتم وباهاوارد ملاقات کردم نامبرده‌نخستین پرسشی که‌ازمن کرد اینمطلب بود بامقدمه‌ای فلانی من شنیده‌ام شماآدم هوشمندی میباشید خواستم ازشمابپرسم چرا توجه‌بیشتر سردارسپه رئیس‌الوزراء بسوی مازندران‌وشمال‌کشوراست. نگارنده چون‌تااندازه‌ای بطرزفکر اروپائیهای مقیم ایران آشنا شده بودم ومیدانستم پرسش سیاسی بیجهت نیست وچرا اولین سئوال یکمرد سیاسی ازمن این مطلب است. پس ازکمی اندیشه بلاتأمل درجواب گفتم. از حقیقت امربی اطلاعم ونمیدانم ولی آنچه ازدورفهمیده‌ام

توجه حضرت معظم‌له بشمال بواسطه دوام‌است .

اول علاقه‌حضرت‌اشرف بزادگاه خویش مازندران‌واملاك زیادی که‌درطبرستان دارند . زیرا البته میدانید ثروت طبیعی مازندران از غالب نقاط کشور بیشتر است بادادن پاسخ مطلب تمام شد . ولی درباره مازندران یاد آور میشوم درموقع هجوم امیرتیمور بمازندران‌چنانکه سیدظهیرالدین‌مورخ تاریخ‌مازندران‌مینویسد امیرتیمور از(قلعه ماهانسر) مقدارششصد هزارقطعه‌نقره ودویست‌هزارقطعه طلاویکصدوبیست شمش طلا وسیصد بارشترافزاروأسباب نقره ومقدار نامعلومی منسوجات وسایراشیاء قیمتی بدست آورده سال ۷۹۵ هجری قمری .

همچنین‌در تاریخ ظفرنامه نظام‌الدین شامی که بوسیله نماینده(کمپانی اشکودا دربیروت چاپ شده وبایران آورده‌وتوزیع کرده‌اند درباره هجوم امیرتیموربمازندران مینویسد ازطرف امیرتیمورمالیات سالیانه مازندران عبارت‌بود ازهفت هزاراسب وسه هزارگاو بااین‌ترتیب معلوم است که‌علاقه خاطربادشاه‌فقید برای تجدید آبادی‌مازندران وسعی وکوشش دربازه آبادی‌املاك برای چیست) . موضوع‌دوم علاقه‌ونگرانی پادشاه فقیدبمازندران‌وشمال مملکت‌نگرانی ازعملیات همسایگان‌شمالی است که‌مبادابهانه‌ای پیدا نموده‌وازضعف آنروزه‌ایران استفاده‌نمایند اینست‌بنظرمن‌علاقه‌وتوجه‌سردارسپه بزادگاه‌خویش ، این بود پاسخ من به پرسش مسیوهاوارد و گفته های مرا پسندید .

اجتماع مردم دربهارستان علیه جمهوریت

ملیون تهران از فرصت استفاده نموده و باپشتیبانی حکومت وقت بتظاهرات جمهوری طلبی پرداخته وباتکای دولت ازجلب توجه اکثریت جامعه که غالباً بیسواد ونادان بودند غفلت نموده وزمینه را برای تبلیغات مخالف آزادگذاشتند ازاین روی درنتیجه تحریك مردم بازاری وکسبه وپیشه‌ورو کارگربوسیله عده‌ای ازروحانیون و عاملین دربارِاحمد میرزا ووابستگان سفارت شوروی مردم درسوم فروردین ۱۳۰۴ خورشیدی دربهارستان واطراف مسجد سپهسالار واطراف ساختمان عمارت مجلس شورای‌ملی جمع شده وباکمال شدت بتظاهرات جمهوریت طلبی اعتراض نموده و جمهوری خواهان را مورد ضرب وستم قراردادند تاجائیکه حضرت اشرف‌سردارسپه

نخست وزیر بمجلس آمده ودستوردادند بیدرنگ حکومت نظامی دایرو ازتظاهرات مخالف وموافق جمهوری خواهان جلوگیری شود .

مدرس چه گفت

نویسنده درهمان روزها بامرحوم سیدحسن مدرس ملاقات ودرباره جمهوریت پرسشی کردم آنمرحوم گفتند (من باجمهوریت ایران مخالفم ولی بامقام پادشاهی هر آدم لایقی دراین کشورموافقت میکنم زیرا علاوه بر آنکه موضوع جمهوریت باطریقه جعفری مناسب نیست ملت نیزهرروز گرفتاردسته بندی برای انتخاب رئیس جمهور نمیشود) براستی بعقیده نویسنده آنموضوع نیز بدیهی است که رژیم پادشاهی وجمهوری عامل مهمی درترقی وتنزل ملل واقوام محسوب نمیشود ومؤثر نیست زیرا رشد وترقی ملل وجامعه‌ها افراد لایق ودانا وتوانای اجتماعات میباشند که باعث ترقی وتکامل یا تنزل وپریشانی ملل وطوایف میشوند . زیرا ملاحظه میشود که دراین عصروزمان مللی باداشتن رژیم پادشاهی بحداعلای ترقی خود رسیده‌اند مانند ممالك انگلستان و سوئد ونروژوژاپون . همچنین مللی هم مانند امریکای شمالی وفرانسه وسویس ازرژیم جمهوریت بهره‌ورشده وبحدرشد وترقی جهان مدنیت رسیده وپیش میروند .

بنابرمراتب مذکوررژیم مخصوص جمهوری وپادشاهی نیستکه موجب ترقی و تنزل ملل واقوام میشود بلکه باید استعداد جامعه برای ترقی آماده شده وراه تکامل وترقی شاهراه مدنیت جهانیان را طی نمایند تا بسر منزل مقصود برسند ونخستین اقدام برای رشد وترقی یکقوم وجامعه بنظراینجانب داشتن حکومت ملی ومیهن پرست وتواناست که بتواندامنیت واقعی ملت را اعم ازامنیت سیاسی واقتصادی واخلاقی واجتماعی حفظ نموده وافراد را بوسیله آموزش وپرورش متناسب بااستعداد مردم و مقتضیات جهان مترقی آماده ومهیانماید ونیز پرورش اخلاقی را برانباشتن معلومات نظری برتری وترجیح بدهد . خلاصه داشتن رژیم سلطنتی یاروش جمهوری تنها وسیله رشد وترقی نیست بلکه این نتیجه اخلاق ملی وروش آموزش وپرورش خوب است که ملل را باوج ترقی وکمال میرساند یاجامعه‌ای را بسوی تنزل وسقوط میکشاند .

بواسطهٔ نهضت جمهوری موجبات انقراض سلطنت قاجاریه نزدیک شد

دراین هنگامه‌ها موضوع جمهوری ازمیان رفته وملیون برای تغییر سلسلهٔ پادشاهی درایران مشغول کارشدند. پس ازتهیه مقدمات عده‌ای تاجر واصناف واحزاب ودسته‌های متفرقه درباغ دانشکده افسری تحصن اختیار کرده وازمجلس شورای ملی عزل احمد میرزا وانقراض پادشاهی قجررا خواستارشدند. مردم شهرستانها نیز با تلگرافات پی درپی ازدوره پنجم مجلس شورای‌ملی خواستند تاهرچه زودتر بموضوع خاتمه داده وخواسته جامعه ملت ایران را تصویب نماید. بالجمله پس ازچند ماه آشفتگی اوضاع و پریشانی افکار بالنتیجه درنهم آبانماه ۱۳۰۴ خورشیدی بموجب قانونی که درزیر ملاحظه میشود سلطنت قاجاریه منقرض ومقام ریاست عالیه حکومت موقتی بنام نامی **اعلیحضرت رضا شاه پهلوی** تصویب وبموقع اجراگذارده شد.

ماده واحده

مجلس شورای‌ملی بنام سعادت ملت انقراض سلطنت قاجاریه را اعلام نموده‌و حکومت موقتی را درحدود قانون‌اساسی وقوانین موضوعه مملکتی بشخص آقای رضا خان پهلوی واگذارمیکند تعیین تکلیف حکومت قطعی موکول بنظروتصویب مجلس مؤسسان است که برای تغییرمواد ۳۶ـ ۳۷ـ ۳۸ـ ۴۰ متمم قانون اساسی تشکیل میشود. این قانون که مشتمل بریك ماده است درجلسه نهم آبانماه یکهزاروسیصد وچهارشمسی به‌تصویب مجلس شورای ملی رسیده است) کسانیکه دراین جلسه از رأی دادن امتناع کرده‌اند سیدحسن مدرس ـ سیدحسن تقی‌زاده ـ دکترمحمدمصدق حسین علاء.

تشکیل مجلس مؤسسان

درهمانسال وبه‌پیروی ازقانون مذکورمجلس مؤسسان مرکب ازنمایندگان کلیه شهرستانها باشرکت چندتن ازعلمای روحانی ورؤسای ایلات قشقائی وبختیاری وایلات کرد وخراسان وترکمانهاورجال مهم‌مانند قوام‌الملك شیرازی وشوکت‌الملك بیرجندی امیرقاینات وغیره درمحل تکیه دولت چون ازلحاظ ساختمان مناسب بود تشکیل و

ومواد ۳۶ـ۳۷ـ۳۸ و ۴۰ قانون اساسی مصوب سال ۱۳۲۴ هجری قمری رانسخ وبجای مواد منسوخ مواد زیر تصویب وبموقع اجراء گذارده شد .

اصل سی وششم (سلطنت مشروطه ایران ازطرف ملت بوسیله مجلس مؤسسان به شخص اعلیحضرت شاهنشاهی رضاشاه پهلوی تفویض شده ودر اعقاب ذکور ایشان نسلا بعد نسل برقرار خواهد بود) اصل سی وهفتم ـ ولایت عهد باپسر بزرگ پادشاه که مادرش ایرانی الاصل باشد خواهد بود، درصورتیکه پادشاه اولاد ذکور نداشته باشد تعیین ولیعهد برحسب پیشنهاد شاه و تصویب مجلس شورای ملی بعمل خواهد آمد مشروط بر آنکه آن ولیعهد ازخانواده قاجار نباشد ولی درهر موقع که پسری برای پادشاه بوجود آید حقاً ولایتعهد بااوخواهد بود .

اصل سی وهشتم ـ درموقع انتقال سلطنت ولیعهد وقتی میتواند شخصاً امور سلطنت را متصدی شود که دارای بیست سال تمام شمسی باشد . اگربااین سن نرسیده باشد نایب السلطنه ازغیرخانواده قاجار ازطرف مجلس شورای ملی انتخاب خواهد شد .

☆ ☆ ☆

پس ازتدوین وتصویب وتکمیل قانون اساسی مجلس مؤسسان منحل ودرتعقیب مصوبات مذکوراعلیحضرت پادشاه فقید نخستین کابینه وزیران را بمجلس شورایملی معرفی ودرچهارم اردیبهشت ماه ۱۳۱۵ خورشیدی رسماً تاجگذاری فرموده ورشته تجدید ترقی وتکامل ایران باستانی را بکف باکفایت خود گرفتند که پس ازاین شرح خواهیم داد .

خلاصهٔ شرح وقایع تاریخ قاجاریه

چنانکه خوانندگان عزیز ملاحظه فرموده‌اند ازبدوتاجگذاری آغا محمد خان تا انقراض سلطنت قاجاریه بوسیله عزل احمد میرزا آخرین پادشاه این سلسله یك پنجم خاك کشور در قفقاز و مرزهای خراسان با میلیونها مردم مسلمان ساکنین آن نواحی ازبین رفته و همچنین ملیونها تن ایرانیان دلیررا بدون تهیه تجهیزات کامل از روی هوا وهوس درجنگهای بیست ساله باروسها بواسطه غارت بیمورد تفلیس درزمان آغامحمدخان و پس از جنگ باعثمانیها بخاطر روسها بمنظورضعیف کردن ترکها در

مقابل روسها (چنانکه تاریخ دوره قاجار شاهد است) پس از حمله و محاصره شهرهات وجنگ با انگلیسها مردم را بکشتن داده ویك چهارم افراد ملت را ازبین برده‌اند.

علاوه بر آنکه در نتیجه فرمان آغا محمدخان چندین هزار نفر را در شهر کرمان بواسطه پناهدادن به لطفعلیخان زند مردم را کور کرده و در لشگر کشیهای داخله کشور دهستانها را ویران ومردم را بیخانمان وثروت ملی را بباد فنا داده‌اند همچنین علاوه براینکه تمام اندوخته نادرشاه افشار را که ازحیث غرامات جنگ از هندوستان باین کشور آورده بودند همه را جمع وتلف کردند.

عاقبت کار پادشاهان قاجار بجائی رسیده بود که گمرکات مملکت که دروازه کشور محسوب میشوند بعنوان (رهن و گرو) تسلیم بیگانگان شده بود درداخله کشور نیز اقتصاد ملی ایران را بعنوان بانك شاهنشاهی وبانك استقراضی بوابستگان انگلیس وروس واگذار و بگفته آغامحمدخان سنگ آرامگاه نادرشاه را شکستند واستخوان کریمخان زند پادشاه عادل ووکیل لایق ملت را درشیراز ازقبر در آورده وبتهران نقل کردند و بهترین رجال ملی ایران مانند میرزا تقی خان امیر کبیر را کشتند ومرحوم سیدجمال‌الدین اسد آبادی را تبعید نموده وایران را درهنگام پادشاهی سلسله قاجار فاقد رجال میهن پرست ولایق وتوانا نمودند. حاصل آنکه درتمام مدت یکقرن و نیم چنانکه ملاحظه میشد ایران بطرف سقوط ونزول رهسپار وبیم انقراض استقلال سیاسی وقضائی واقتصادی افکار ملت را پریشان کرده بود.

پیچ دوم تاریخی یا تحول دوره دوم عصر معاصر پیدایش مشروطه طلبی درایران است

چنانکه اوضاع نشان میدهد دراین دوره پر افتخار جامعه ایرانیان بجنبش در آمده وبرای جلو گیری ازسقوط مملکت وبربادی استقلال ملی بمبارزه پرداخته وازهیچگونه فدا کاری فرو گذار ننمودند تا اینکه توانستند دشمنان دیرین را سر کوب نموده وموجبات تجدید حیات ایران نورا فراهم بنمایند.

دوره تحول سوم که دوره تجدید حیات ملی ایران است از سوم اسفند ۱۲۹۹ خورشیدی شروع میشود که قسمتی ازآنرا نوشته وبقیه بتدریج ازنظر خوانندگان عزیز خواهد گذشت - اینك مطلب.

اقدام کابینه مستوفی الممالک برای الغای کاپیتولاسیون در ایران

پس از تاجگذاری پادشاه فقید بفرمان اعلیحضرت کابینه مستوفی الممالک تشکیل واولین اقدام کابینه مذکور اقدام برای الغای قضاوت کنسولها بود که خلاصهٔ بیانات مشارالیه درزیر چاپ میشود.

متن بیانات مستوفی درمجلس شورای ملی

البته خاطر محترم آقایان نمایندگان مستحضر گردیده که اراده اعلیحضرت همایون شاهنشاهی تصمیم گرفته است که مقررات کاپیتولاسیون درمملکت ایران باسرع اوقات مرتفع گردد. درزمینه این اراده سنیه همایونی دستخطی هم بافتخار بنده صادروو صول یافته است ولازم بتوضیح نیست که این اقدام چه اندازه برای مملکت ضروری ومفید است. منظور بنده در اینموقع اینستکه خاطر محترم آقایان را مستحضر دارم که بنا بدستور مبارك شاهانه فراهم ساختن موجبات الغای کاپیتولاسیون ازاین ببعد پروگرام دولت خواهد بود مخصوصاً خاطر آقایان را مستحضر میدارد که عملیات دولت اعلیحضرت شاهنشاهی در نیل باین مقصود کاملا مبنی براصول مسلم بین الملل وحفظ و احترام حقوق مشروع دولت ایران خواهد بود. برای اجرای الغای قضاوت کونسولها تجدید نظر در مقررات قوانین وتشکیلات دادگستری لازم بود ازاین روی علی اکبر داور تشکیلات قدیمی عدلیه را منحل وطبق اختیارات قانونی که درمجلس شورای ملی تصویب شده بود سازمان وزارت دادگستری را تجدید نمود که تاکنون ادامه دارد سال ۱۳۰۶ خورشیدی) برای آنکه خوانندگان عزیز بهتر و بیشتر نسبت باوضاع تاریخی کشورخویش آشنائی بیشتری داشته وعامل اصلی سرترقی وتکامل ملت ومملکت را درقرون معاصر بهتر ازپیشتر بشناسند ازذکر خصوصیات تاریخی نمیگذریم شاید برای تکمیل اطلاعات خوانندگان عزیز لازم باشد تاریخچهٔ مازندران را شرح دهیم.

جغرافیای تاریخی مازندران

چنانکه میدانیم وتاریخ بهترین گواه است. سرزمین مازندران بواسطه موقعیت طبیعی که دارد غالباً ازدستبرد ملل متجاوز بر کناربوده ودلیران این سرزمین بهشت آسا ازسالیان درازدرکوهستانهای جنوب دریای مازندران یا (بحرخزر) زندگانی نموده و

شجاعان کوهنشین مازندران را مورخین وافسانه نویسان قدیم بلقب (دیو) ها یاد کرده‌اند دیو (یعنی مردان زورمند و تنومند) چنانکه در شاهنامه فردوسی هفت خوان رستم یعنی سختی موقعیت کوهستان طبرستان ومبارزه با (دیو سفید) فصل قابل توجهی را تشکیل میدهد وواژه یالغت (دیو) هم اکنون بمعنی بزرگ ودلیر در خانوادهای معروف مازندران برقرار است و بیشتر معاصرین نویسنده مانند مرحوم (دیوسالار) که یکی از سران آزادیخواهان دوره اول مشروطیت بود میشناختند درهرصورت مردم کوهسار جنوب دریای مازندران بویژه سوادکوه وجنگلهای انبوه ونعمت بی پایان این خطه مینوسرشت بمردم آنمرز وبوم فرصت داده که درپناهگاههای کوه وجنگل فارغ ازدغدغه دشمن بادشمنان ملیت ایران دست وپنجه نرم کنند. چنانکه پس ازورود اعراب بایران تاسیصد سال پس از هجرت نبوی لشگریان عرب بواسطه رشادت دیلمیان گیلان وسلحشوران طبرستان بخصوص ایلات سوادکوه نتوانستند باین مرزوبوم قدم گذارده وتسلط یابند تاظهور علویان که بعنوان فرار ازستمکاران خلفای بنی امیه وبنی عباس بمازندران رفته ودر آنجا مقیم وسرافراز شدند و بامردم آنسامان برای استقلال مازندران همراه وهمداستان شدند مغولها نیز چنانکه شاید وباید درمازندران پیشرفت ننمودند تالشگریان امیرتیمور پس ازکوشش فراوان وتهیه راه‌عبور ازگرگان بمازندران وگیلان وتحمل زحمات فراوان سرانجام پس ازگرفتن مبلغی باج وخراج ازمعموره‌های کناردریا بدون تجاوز بکوهستان ناچار مازندران را تخلیه نموده و عقب نشستند. از این روی میتوان گفت که طوایف قسمت مهمی ازگیلان ومازندران چنانکه لهجه‌های محلی وخانوادگی خود را تاامروز حفظ کرده‌اند خون پاک ایرانیان قدیم را نیز درنژاد خود محفوظ نگاهداشته وایرانی پاک نژاد مانده‌اند.

دودمان اعلیحضرت رضاشاه پهلوی پادشاه فقید

چنانکه میدانیم. اعلیحضرت رضاشاه پهلوی منسوب بیکی ازخاندانهای قدیم ایرانی میباشند که درسوادکوه مازندران سکنی داشته ودرجنگ دلیران سواد کوه غالباً فرماندهی داشته‌اند. معظم‌له فرزند عباسعلی خان فرمانده فوج سوادکوه بود که درذیحجه ۱۲۹۵ هجری قمری وفات یافته‌اند وجدایشان مرحوم مراد علی خان

سواد کوهی درمحاصره شهرهرات شهید وطن شده سال ۱۲۷۳ هجری قمری اعلیحضرت فقید درسال ۱۸۷۵ میلادی مطابق ۱۲۹۵ هجری قمری درناحیه الشت سواد کوه متولد ودر سال ۱۳۶۰ هجری قمری یا ۱۳۲۴ خورشیدی متأسفانه درجزیره (ژهانسبورك) درحال دوری ازمیهن دنیا را وداع گفته‌اند خلاصه درایام طفولیت ازپدرمحروم ودرتحت سر پرستی عموی خود مرحوم نصراله خان فرمانده فوج سواد کوه تربیت شده وچون خوی سپاهی گری را ازنیاکان دلیرخود بارث میبرد ازسواد کوه بتهران آمده ودرسال ۱۳۱۸ هجری قمری مطابق ۱۹۰۰ میلادی بقزاقخانه وارد شده وبواسطه لیاقت ذاتی دراندك مدتی بدرجه افسری قزاقخانه نایل وپاگون افسری را برروی شانه‌های لباس نظامی دوخت چنانکه صاحبمنصبان ارشد و پیر مردان قزاقخانه میگفتند درمدتیکه در قزاقخانه خدمت میکرد فرمانده دسته توپ مسلسل بود و بهر کجا مأمور میشد فاتح برمیگشت .

ازمرحوم سرلشگرخدایارخان شنیده‌ام یك روز در هنگام صف نظام یکی از افسران روسی نسبت بدی بافسران ایرانی داده بود سردار سپه بلاتامل نسبت بافسر روسی حمله نموده وایشان را وادار بعذرخواهی مینمایند .

✩ ✩ ✩

درصفحات پیش نیز گفته بودیم که معظم له باعث اخراج (کلرژه) از قزاقخانه وباعث تجدید انتصاب (استرالیسکی) صاحبمنصب قدیمی قزاقخانه در کابینه مشیرالدوله شده وقزاقخانه را پس ازانقلاب روسیه ازنفوذ مستقیم متفقین درسالهای اخیر جنگ بین الملل اول بر کنار داشته بود . خلاصه رضا خان سردار سپه پادشاه فقید تمام مراتب افسری را بوسیله جنگهای دلاورانه تامقام سرتیپی طی نموده وبالنتیجه بسمت فرماندهی فوج (اتریاد همدان) یاتیراندازان همدان برقراروسرانجام ماموریتهای نظامی فرمانده اردوی قزاق گردیدودرجنگهای گیلان بامتجاسرین وکمونیستهای متجاوزروبرو شده وپس از عقب نشینی بتهران وارد وبامقدرات ملت همعنان وکشتی طوفانی ایران رادراین قرن پر آشوب ازگزندحوادث بر کنارداشت که شرح مختصر آنها گذشته وخلاصهٔ آنرا دراینجا تکرارمینمائیم تانسل جوان ایران بهترو بیشتر بتاریخ قرون معاصرمیهن نیاکان خود آشناشود .

مقایسهٔ ایران نو با ایران قرون پیش

برای دانستن اهمیت تاریخی سوم اسفند ۱۲۹۹ خورشیدی ومقایسه مختصری بین گزارشهای گذشته و ایام کنونی دورنمای روشنی دراینجا مینویسیم تاخوانندگان عزیزامتیازوفرق ایران نوامروزرا با روزگاران قبل از کودتای سوم اسفند بخوبی درك فرمایند بویژه بر جوانان تازه برشد رسیده لازم است که از وضعیات تاریخی ملت و مملکت ونیاکان خود بخوبی واقف شوند تا تحت تأثیر تبلیغات بی سروته ستون پنجم ملل بیگانه که در لفافه حزبی و طبقاتی افکارمسموم خود را ترویج نموده و موجب اشتباهکاری وتحریك احساسات جوانان بنفع دول بیگانه میشوند برکنار بوده و بیش ازپیش برای وحدت ترقی وتکامل ملت وکشورخود پیش قدم شوند.

درگذشته غالباً سیاست وروش حکومتهابراین منوال قرارداشت که حتی الامکان میان دسته های مردم نفاق و دوئیت ایجاد نمایند تا خود بآسانی بتوانند برخر آرزو سوار و برجان ومال مردم مسلط شوند ومردم را چنان تربیت کرده وبارمیاوردند که هر شهر از شهرستانهای کشور نیاکان باآنکه هم نژاد وهم کیش بودند نسبت بمردم شهرهای دیگرباچشم دورنگی نگاه مینمودند این رویه ورفتار بیجانه تنها ازطرف هیئت حاکمه وقت جلوگیری نمیشدبلکه بارفتارو کردارخود تقویت نموده وشعرای هرزه گوی را واداشته بودند که اشعار نفاق آورسروده ودر زبانهای عوام جاری میکردند مانند این گونه ابیات: (س . کاشی به‌ازاکابرقم - باوجودیکه س . . به از کاشی‌است) یا (بروجائی که تبریزی نبینی - زتبریزی بجزهـ . . نبینی) ونظایراینگونه اشعارمهمل و دشمن پسند که ذکرآنهادراینجا بیمورد است- خلاصه نه‌تنهااهالی شهرهارا باهم دشمن و مخالف همدیگرنموده وبمفاد اصطلاح باشعارسیاسی (تقسیم کن تا حکومت کنی) عمل میکردند بلکه‌مردم‌ساکن یك‌شهرو آبادی را نیزعلاوه برتبلیغات مذهبی بمنظور تشدید مخالفت بین مردم طرفداران تصوف و عرفان را نیز برخلاف عقاید وحدت پرست عرفای حقگو که برای عالمیان جز خدای واحد نشناخته و عالم بشریت را نیز نژاد ونسل یك خانواده دانسته‌اند وهمه‌را عضوپیکریك اجتماع میدانندچنانکه سعدی شیرازی فرماید:

بنی آدم اعضای یکدیگرند   که در آفرینش زیك گوهرند
چوعضوی بدرد آوردروزگار   دگر عضو ها را نماند قرار

با اینحال ازدوره صفویه که فرزندان (شاه حیدر) باورنگ پادشاهی تکیه‌زدند صفوف دیگرعرفابعنوان شاه نعمةالله تشکیل شد وسالهاجنگ حیدری ونعمتی رادامن زده وازنفاق مردم استفاده میکردند دردوران قاجاریه نیزبنام (شیخی و متشرعه) یا مسلمان وغیرمسلمان چه‌خونها که ریخته‌نشده است همچنین درفرهنك ومعارف‌عمومی ملت که باید غیرازترویج وحدت ملی وداشتن‌هدف‌مشترك ملی نقشه وبرنامه دیگری نباشدتاقبل‌ازکودتای ۱۲۹۹ خورشیدی فرزندان‌ونونهالان کشوررادسته دسته‌نموده و برای‌هردسته‌وجمعی‌تربیت‌وپرورش‌خاصی‌ترویج‌نموده وبدین‌وسیله‌بذر نفاق‌ودوئیت را درکانون‌سینه‌بی کینه‌جوانان‌ومردان‌جامعه‌ملت بردبارایران‌ریشه‌دارمیکردند چنانکه درفهرست عنوان مدارس‌تعلیماتی تا پیش‌ازکودتا چنین ملاحظه میشود مدرسه‌اسلام- مدرسه ارامنه - مدرسه‌زردشتیان - مدرسه بنی‌اسرائیل - مدرسه‌سن‌لوئی - مدرسه ژاندارك - مدرسه انگلیسی - مدرسه امریکائی - مدرسه مذهب جعفری وغیره این بود فهرست مختصری ازموجبات نفاق بین مردم واما طرزحکومت‌دردوقرن معاصر.

دورنمای حکومت یکصد و شصت ساله را تماشا کنید

چنانکه ملاحظه شد در دورنمای سلطنت یکصد و شصت ساله که بوسیله آغا محمد خان - یعنی کسیکه فرمانداد شصت هزار چشم مردم کرمان را کور کردند برای آنکه چرا لطفعلی‌خان زند را بشهرخود راه داده وتسلیم هوا و هوس یکتن دیوسیرت نشده بودند کسیکه بموجب مندرجات تاریخ (روضة‌الصفا) جلد قاجاریه‌به‌برادرزاده وولیعهدخود فتحعلیشاه گفته بود (مردم ایران‌باید، هفت خانه‌بیك دیگ محتاج باشند تا خیال سرکشی را ازسربدر کنند) کسیکه دستور داد (روغن داغ کرده) روی سرمردکور(شاهرخ) نوه نادرشاه ریختندو جواهرات نادری رابرای نصب (تارك) کلاه خود جمع آوری کرده شبها ساعتی چند درسفروحضر با جواهرات بازی میکرد کسیکه فرماندادسنك آرامگاه نادرشاه افشاررادرمشهد شکسته وپس ازخراب کردن قبراستخوان‌پوسیده پادشاه عادل کریم‌خان زند را ازشیرازبارك تهران

بیاورند و در زیر راهرو خوابگاه خویش جایداد زیرا چون قدرت مقابل شدن با سرداران زنده دل را نداشت با مرده‌ها ناسازگاری میکرد معلوم است جانشینان یك چنین مرد سفاك چه برسر ایران آورده‌اند که تاصدسال دیگرجبران تلفات وخسارات آن نخواهد شد.

بالجمله دوران یکصد وشصت ساله وسعت منطقه جغرافیائی وعظمت لشگر کشی نادرشاه وامنیت وعدالت روزگاران کریم‌خان‌زند وثروت واقتصاد ملی واستقلال سیاسی واداری و قضائی و فرهنگی ویگانگی ملت را بباد فنا داده و سرانجام تمام گمرکات جنوب وشمال درگرو ودخالت بیگانه‌ها در امور قضائی (کاپیتولاسیون) و قبضه کردن رشته‌مخابرات‌وتلگرافات کشور بوسیله کمپانی‌هند واروپ وتسلیم اعتبارات مالی ببانك شاهنشاهی ودخالتهای بانك استقراضی درامور بازرگانی و کشاورزی این کشورچنان دست وپای این ملت بردباررا درزنجیرفلاکت کشیده بودکه هرچندسال یکمرتبه گرفتارقحطی ویا بیماریهای واگیروخطرناك شده‌بودند مانند قحطی شدیدو گرسنگی سال ۱۲۸۸ هجری قمری دوره ناصری وقحطی مصنوعی سال ۱۳۳۶هجری قمری پس ازجنگ بین‌الملل اول وبیماری واگیرخطرناك سال ۱۳۱۰ هجری قمری که ازطریق هند وافغان وبلوچستان بایران سرازیروملیونها تن ملت ایران راه نیستی درپیش گرفته وازبین رفتند.

قیام ملت برای مبارزه باعوامل بدبختی ایران

باآنکه دردوره های اولیه پادشاهان قاجارطبق سفارش ووصیت‌سردودمان‌این سلسله آغا محمدخان ازپیدایش رجال کارآمد درمیان جامعه جلوگیری مینمودند و میکشتند ویاسربه‌نیست میکردند مانند (قایممقام ومیرزاتقی‌خان امیرکبیروسید-جمال‌الدین اسدآبادی) ودیگران بازهم درخفا رجال‌ومردان کاری این جامعه درزیر لوای دین‌ومذهب‌ونویسندگی درمقامات‌درباری برای‌تجدید حیات ایران وجلوگیری ازسقوط اضمحلال ملت خود بتکاپوومشغول کارمیشدند ودرظاهر نام ونشانی از رجال ملی دیده نمیشودزیرا ازدوره آغامحمدخان که ۱۲۱۰هجری قمری تاجگذاری‌نموده ودر ۶۳ سالگی در قفقاز کشته شده است اسم یا نامی ازکسی شنیده نمیشود زیرا با

کمترین سوء ظن و بدگمانی خانمانهای رجال باز مانده دوره نادرشاه و دوره کریمخان زند را داغدارمینمود :

دردوره فتحعلیشاه نیزغیراز فرزندان شاه مانند عباس‌میرزا ومحمد علی‌میرزا دولتشاهی وظل‌السلطان در دربارفتحعلیشاه مردقابلی که غیرازخانواده سلطنتی باشد دیده نمیشود ولی ازدوره محمدشاه فرزند عباس‌میرزاکه درسال ۱۲۵۰ هجری‌قمری تاجگذاری نمود بواسطه طول‌بیماری وپادرد محمدشاه کم کم‌ضعف دراقتدارسلاطین قاجارپیدا شده مردان ناموری برای‌اصلاحات امورجامعه ومملکت قد مردانگی علم نموده وحتی‌الامکان نام نیکی‌ازخود بیادگار گذارده‌اند ازآنجمله‌اند (میرزاعباس) معروف‌بحاجی میرزاآقاسی وقایممقام .

تاریخچه روابط روس وایران

چنانکه درتاریخ‌روابط ایران وروس که بوسیله جمال‌زاده دربرلن چاپ شده مینویسند بعضی ازطوایف روس یامسکویهای‌قدیم ازقرنها پیش‌درتابستانها موسم گرما (لتکاهها) یاکشتی های بادی خود را برای چپاول بنادر جنوبی دریای مازندران از هشترخان ازطریق رود ولکاکه یخ‌هاآب میشد عبور داده وداخل دریای مازندران یا بحرخزرمیشدند وشبانه در بندرهای کنار دریا ازکشتی‌ها پیاده شده وپس ازدستبرد بازمیگشتند .

ازطرف ایرانیهانیزدرموقع لزوم‌درتابستان (دیده‌بان)هائی دربنادرمیگماشتند چنانکه هم‌اکنون اگردرصحنه ساختمان صفویه دربهشهرصفی‌آباد بایستیم با دوربین بخوبی قسمت زیادی از دریا بویژه سواحل بادکوبه دیده میشود اینگونه عادات و رسوم بعضی ازدسته‌های ساکن کناره‌های رود ولکا برقراربود تا پیدایش امپراطوری روسیه دردوره (پطرکبیر)که روسها بموجب وصیتنامه پطر برای رسیدن باسلامبول وخلیج فارس متوجه ممالك عثمانی و ایران شده وپس از بیست سال جنگ تدریجی با ایران معاهده ترکمانچای را تحمیل کردند وپس‌ازتحمیل‌معاهده‌ی مذکوردردریای مازندران شروع بدریانوردی بلارقیب نمودند چه ایران در دریای مزبور تجهیزات دریائی نداشت که باآنها مقابله نماید با این تفصیل که روسها ازسال ۱۲۴۳ هجری

قمری دراین کشورمسلط شده بودند ومحمدشاه فرزند عباس‌میرزا نیزدر زیر حمایت معاهدهٔ ترکمانچای‌شاه‌شده بود اگر(حاج میرزا آقاسی)درموضوعی گفته باشد(ما برای آب شور بحرخزر) نمیتوانیم با ضعف و زبونی محمد شاه با روسهای تزاری مجادله کنیم بعقیده نویسنده دوراز انصاف است که اینموضوع راموجب تمسخرقرارداده و به یك تن آبادی دوست و زحمتکش وسلیم النفس بیجهت توهین کنیم زیرا چنانکه در تاریخ دوره های جنگ ایران و روس خوانده‌ام عمده شکست ایرانیان بواسطه نداشتن تجهیزات کامل بویژه توپخانه‌مکمل بوده‌ازاین روی حاج‌میرزا آقاسی درباره کارخانه‌توپ سازی درتهران وایجاد آب و آبادی در اطراف تهران نهایت درجه بذل مساعی نموده است که تاریخ نباید فراموش کند این نکته‌نیزقابل‌توجه است که مهمترین علل‌شکست لشگریان ایران درقفقاز نداشتن تجهیزات یعنی توپ وتفنك بوده‌و چنانچه بعضی از مورخین مینویسند عده‌ای ازقشون ایران فاقدسرنیزه وشمشیر بوده‌وغالبا باچوبدستی ناچار بمقابله توپخانه منظم وتفنگهای سالداتها و قزاقان روسی رفته و شهید حماقت درباریان فتحعلیشاه قاجارمیشدند.

بالجمله بعقیده نویسنده حاج میرزا آقاسی مردی خیر خواه و آبادی دوست و باندازه توانائی اصلاح طلب بوده است. یکی دیگر از مردان اصلاح طلب مرحوم قایم‌مقام بود که برای اصلاح امردربار قاجار دست باصلاحات زد وجان خودرا فدای اصلاحات نمود. یکی دیگرازمردان‌تاریخی بدوسلطنت ناصرالدین شاه مرحوم‌میرزا تقی خان امیر کبیربود که اموروجمع آوری مالیات‌را منظم وبرای جمع آوری سربازان لشگرقاعده (بنیچه) رابااین ترتیب تدوین وبموقع اجراگذاشت.

(هریك از بخشهایادهستانهای کشورموظف بودندطبق‌دستوررسمی دولت‌عده‌ای ازجوانان را بتناسب جمعیت محل جمع آوری نموده وتسلیم فرمانده محلی نمایند ضمناً اهالی آبادی موظف بودندسالیانه مقداری گندم درسرخرمن ومبلغی پول‌بوسیله (کدخدا) بخانواده سربازمسافربدهند ازاین روی سربازان در ایام مسافرت خیالشان ازبابت خانواده راحت بوده و فقط در هر ماه مبلغی بعنوان جیره دریافت نموده و زندگانی مسافرت خودرا ادامه میدادند. جمع آوری سوار منحصربایلات وطوایف

کشور بود زیرا هر ایل یا طایفه و عشیره عده‌ای سوار تهیه نموده و بوسیله فرمانده محل بمحل خدمت میفرستادند. دیگر از کارهای مهم تاریخی مرحوم میرزا تقی‌خان فراهانی امیر کبیر تأسیس مدرسه دارالفنون است در سال ۱۲۶۸ هجری قمری بنابر مراتب مذکور امیر کبیر در امور فرهنگی و لشکری و مالیاتی اقدامات مصلحانه نمود و بپاداش خدمات خود شهید خیانت ناصرالدین شاه شد.

دیگر از مردان دوره چهارمین دوره پادشاهان مذکور (ناصرالدین شاه) میرزا حسین خان سپهسالار قزوینی است که بمنظور حاضر کردن ذهن ناصرالدین شاه باصلاحات عمومی موجبات مسافرت ایشان را بفرنگستان فراهم نمود و نخستین صدراعظمی است که باعث تشکیل شورای وزیران گردیده و ساختمان عمارت بهارستان و مسجد سپهسالار یادگار تاریخی اینمرد بزرگوار است. دیگر از مردان نامور دوره ناصری حاج علیخان و حاج محمد حسن خان اعتمادالسلطنه‌اند که بانی تشکیل دیوان عدالت در ایران شده و بوسیله تأسیس انجمن دانشوران مرکب از اشخاص دانشمند و فاضل کتب مهمه‌ای ترجمه و تألیف کرده‌اند که کمك مهمی به بیداری ایران نموده‌اند اعم از کتابهای تاریخی مانند ترجمه‌های تاریخ ساسانیان و تاریخ اشکانیان و کتب ادبی دیگر.

پیدایش علمای روحانی بزرگ شیعه در قرن معاصر

در اوایل قرن تسلط قاجاریه علمای بزرگ روحانی بظهور رسیده و از خود اثرات مهمی بیادگار گذاشته‌اند که باید نام نامی این بزرگواران زیب تاریخ تحولات ایران معاصر گردد از آنجمله‌اند. شیخ احمد احسائی و شیخ محمد حسن جواهر و شیخ مرتضی انصاری ساکن کربلا و نجف که حوزه‌های طلاب علوم دینیه را در عتبات عالیات وسعت داده و با برجا کرده‌اند رحمت‌الله علیهم اجمعین دیگر از دانشمندان در این دوره مرحوم سید کاظم رشتی مقیم شهر بغداد است که میگویند درحوزه درس ایشان زیادتر از صد نفر حاضر میشدند زیرا مشارالیه درعلم کلام سرآمد عصر خود بوده‌اند از حوادث ایندوره ادعای سید علیمحمد باب است که بعنوان مهدویت درفارس و شیراز قیام نموده و پس از تبعید به شهر تبریز بحکم علمای روحانی تیرباران شده و پس از مقتول شدن سید باب تابعانش درمازندران و زنجان و آباده و سایر نقاط بانیروی دولتی بجنگ پرداخته و

سرانجام بواسطه تبعید (میرزا یحیی ازل ومیرزا حسینعلی بهاء) از تهران به بغداد و بعد بجزیره‌قبرس وعکا - واقدامات حکومت اغتشاشات موقوف وبجای جنگ وستیز به تبلیغات پرداخته‌اند .

زدوخورد شیخی ومتشرعه درتبریزوهمدان

یکی دیگرازعلمای اخباری ایندوره مرحوم حاج میرزا کریمخان کرمانی اخباری است که درشهر کرمان مقیم بوده وصاحب تألیفات زیادی بعربی وفارسی است . دسته مذهبی اخباری نیز چندی درتبریزوهمدان گرفتارمجادله بوده واشخاص روحانی منفعت دوست غالباً عوام رابعنوان (شیخی) ومتشرعه بجان هم میانداختند وجمعی رابکشتن میدادند مانندکشتارشهرهای تبریزوهمدان وقتل وغارت چند خانواراخباری .

علمای بزرگ روحانی دورهٔ ناصری

آیت‌الله مرحوم حاج میرزا حسن شیرازی درعراق عرب (سامرای) ساکن و بواسطه‌قیام علیه کمپانی‌رژی انگلیسی که میخواست بابانك امتیازدرتمام کارهای‌مملکت اعم ازمعادن وجاده‌ها ومخابرات وارزاق مردم‌دخالت نماید وسرانجام تبدیل باجازه بانك شاهنشاهی شد باتحریم (دخانیات) که فتوای آن ازطرف آیت‌الله مرحوم میرزای شیرازی انجام شده بود مردم علیه اقدامات ناصرالدین شاه قیام کرده ودرموقع‌هجوم بارك سلطنتی‌وعمارت گلستان تهران درنتیجه تیراندازی سربازها بفرمان آقابالاخان سردارافخم جمعی بیگناه مقتول وقربانی طمع ورزی ناصرالدین شاه شده وموضوع ازمیان رفت .

دیگرازعلمای‌روحانی‌مهم ایندوره آیت‌الله مرحوم سید محمد طباطبائی‌مجتهد سنگلجی است که سالها عهده دار مجامع دینی وتبلیغی برای‌ترویج دین مبین اسلام بوده وصدهانفررا ازگمراهی وضلالت نجات داده وسرانجام مهمترین رهبرمشروطیت ایران گردید .

همچنین آیت‌الله مرحوم سید عبدالله مجتهد بهبهانی که خدمات تاریخی مهمی بمشروطیت ایران نموده وسر انجام درراه ملت خواهی شهید شد . دیگر از علمای دانشمند روحانی ایندوره مرحوم حاجی سبزواری است که درزمان خود سر آمد

حکمای الهی در ایران و آثار و تألیفات مهمه‌ای در حکمت و منطق از خود بیادگار گذاشته‌اند همچنین میرزا حسن جلوه حکیم حکمت الهی همچون ستاره درخشانی در این عصر جلوه گری نموده است.

مرحوم شیخ هادی نجم آبادی از بزرگان مجتهدین عصر ناصری بوده‌اند که برای تأسیس بیمارستان وهدایت مردم اخلاق ورفتار ساده وقابل توجهی داشته‌اند. ازعرفای زمان ناصرالدین شاه مرحوم (صفیعلیشاه) مؤلف تفسیر صفی که تمام ترجمه قرآن شریف‌را بنظم در آورده‌اند باید فراموش نکرد.

همچنین مرحوم ملاسلطانعلی کنابادی در توضیحات مشکلات دینی بروش عرفای اسلامی شایسته ذکر تاریخی است. همچنین اقدامات ومعروفیت حاج ملاعلی کنی ساکن تهران دردوره ناصرالدین شاه قابل تذکر است.

اقدامات علمای روحانی صدر مشروطیت

آیت‌الله مرحوم ملامحمد کاظم خراسانی ومرحوم سیدابوالحسن صدراصفهانی وملا عبدالله مازندرانی وحاج میرزا حسین حاج میرزاخلیل تهرانی علاوه برتوسعه حوزه طلاب علوم دینیه درنجف اشرف و کربلای معلا خدمات مهمی بمشروطیت ایران ونجات ملت از غرقاب فنا بجای آورده‌اند که در کلیه صفحات تاریخ مشروطیت ایران ثبت شده ودراینجا تکرار آنها لازم نیست.

در دوره رضا شاه فقید که انگلیسها بتصرف کشور عراق مبادرت ورزیده وبرروی کلیه اوضاع اجتماعی عتبات سایه افکن شدند. آیت‌الله مرحوم شیخ عبدالکریم نهاوندی مجتهد عالیقدر معاصر بشهرقم پرتوافکن شده ودراین شهر موجبات تحصیلات چندین هزار نفر از طلاب علوم دینیه‌را فراهم ساختند وبرای تهیه وسایل زندگانی طلاب بیمارستان شایسته‌ای در شهرقم تهیه نموده‌اند که قابل توجه تاریخی است. پس ازرحلت مرحوم شیخ عبدالکریم بخواهش جمعی ازمؤمنین طریقه حقه مذهب جعفری آیت‌الله حاج آقاحسین بروجردی که خدایش بسلامت بدارد سرپرستی طلاب وحفظ حوزه‌های دروس دینی این خطروخیر وراقبول فرموده واکنون چندین سال است مشغول ترویج دین مبین وتربیت وپرورش طلاب علوم دینیه میباشند امید است خداوند کریم وتوانا

معظم‌له‌را درطریق ثواب‌بیش ازپیش مدد و پشتیبانی فرمایند .

سید جمال‌الدین اسد آبادی

یکی ازاشخاص تاریخی‌دوره ناصرالدین‌شاه‌سید جمال‌الدین اسد آبادی‌معروف بافغانی است‌که بالباس روحانیت اقدام به‌بیداری مسلمانان عموماً وایرانیان خصوصاً نموده ویادگارقابل توجهی بیادگارگذاشته‌اند چنانکه در شهرمکه بتأسیس انجمن (ام القری) با شرکت نمایندگان سایر ملل اسلامی همت نموده ودر اروپا روزنامه (عروة الوثقی) را انتشارداده است (علت آنکه خویشتن‌را افغانی نامیده است ازنظر این بودکه چون درآنزمان ازطرف دولت افغانستان درسایرممالك نماینده‌ای وجود نداشت خودرا افغانی نامید تاازگزند مامورین ایران دراروپا بر کنار باشد)

رجال سیاسی دوره قاجاریه

چنانکه‌میدانیم‌چون دردورهٔپادشاهان‌قاجار بویژه‌دورهٔ آغامحمدخان‌وفتحعلیشاه ازپرورش‌رجال‌باکفایت‌درایران‌جلو گیری‌مینمودندطبعاًاشخاص برجسته‌ای‌درآنزمانهای شاغل مشاغل مهم نبود ودردورهٔ فتحعلیشاه مستوفیان ونویسندگان دفاترباج وخراج وسربازگیری بعهده رجال متفرقه بود ولی اغلب کارهای مهم از قبیل حکمرانی و فرماندهی را شاهزادگان متصدی بوده‌اند از این روی در دورهٔ آغا محمد خان و فتحعلیشاه ومحمد شاه نام وعنوان رجال‌سیاسی کمتردیده میشود ولی دردورهٔناصری بواسطه تماس‌ایرانیان بااروپائیان کم کم مردان کار آمد داخل کارشده واز خود اثری باقی گذاشته ورفته‌اند. چنانکه بعد ازقتل میرزا تقی خان امیرکبیر میرزا نصرالله خان معروف به میرزا آقاخان نوری درتکمیل‌مدرسه دارالفنون واصلاحات، قشونی ومالی رشته امیرکبیررا دنبال نموده وبی‌اثرنبوده است . دیگرازمردان سیاسی ایندوره‌میرزا ملکم خان (ارمنی) است که باداشتن سمت رسمی نمایندگی ایران در لندن برای ایجاداصلاحات دراین کشورمبادرت بانتشارروزنامهٔ بنام قانون نموده وبواسطه‌ظرافت فکری وحسن انشاء درساده وخلاصه نویسی مطالب مهمه‌ای‌که لازمه ترقی است و تأسیس (فراماسون) وترویج وتشریح‌فواید قانون ملی که‌مانند قوانین‌ومقررات‌مذهبی مربوط بیك جمعیت خاصی نباشد وقانون طوری‌ازطرف نمایندگان ملت تدوین‌شود

که شامل تمام دسته‌های جامعه ملت باشد اقدامات شایان نموده و روشنفکران و رجال درباری را با اصول حقوق بین الملل آشنا نموده چنانکه دانشمندان در تعریف قانون چنین نوشته‌اند.

قانون چیست

قانون را بطور کلی چنین تعریف کرده‌اند.

١ـ قانون روابطی است اساسی که مشتق از طبیعت اشیاء است. یعنی رشته مرئی یا نامرئی است که امور معنوی یا اشیاء مادی را بهم ارتباط میدهد.

٢ـ در اجتماعات بدون قانون واقعی و متناسب زندگانی مشکل است زیرا ترتیب وتعیین حدود و مشخصات هر کاری را قانون باید معین کند زیرا درصورت فقدان قانون انتظام کارها گسسته و رشته امور نامنظم میشوند.

٣ـ قانون بیان رابطه علت و معلول است.

٤ـ قانون باید با اخلاق عمومی و رسوم ملی متناسب باشد.

٥ـ قانون باید مطابق نیازمندیهای مردم بوده و با مقتضیات عصر و ترقی جامعه موافق باشد.

٦ـ قانون برای سعادت جامعه تدوین شده نه برای اطاعت و بندگی افراد بنفع یك طبقه خاص ازمردم.

٧ـ قانون لباس قدرت یا الفاظی است که برای اجرای قدرت بنفع جامعه یا اشخاص معینی تدوین شده است.

این بود تعریفی که نویسندگان و دانشمندان درجه اول مشروطیت از کلمه قانون میکردند زیرا تاقبل ازمشروطیت درایران هردسته و گروهی تابع دستورهای دینی یاملی خود بوده وغالباً باهم اختلاف داشتند وقانون ملی تدوین نشده بودکه شامل تمام افراد ملت باشد. ازاین روی چون مردم چنانکه شاید وباید ازمفهوم کلمه قانون بی‌بهره بودند بویژه آنکه موضوع ازطرف بعضی روحانیون مورد ایراد قرار گرفته وچنانکه میگفتند (مشروطه مشروعه) میخواستند. ازاین روی نویسندگان ودانشمندان مخصوصاً ملکم درروزنامه قانون مبادرت به تعریف قانون کرده بودند.

دیگر ازکسانیکه ازطریق علمی وادبی رنج فراوان برده و آثار نیکی از خود

بیادگار گذاشته مرحوم محمدعلیخان فروغی ذکاءالملك است که درحدود چهل سال بوسیله نوشتن کتب کلاسیك وتعلیم وتربیت درمدرسه سیاسی وچندین سال وزارت و نخست‌وزیری درمواقع حساس عمرصرف نموده وقابل ذکرخیر میباشد میرزا آقاخان کرمانی نیزتا حدی دراین راه قدم برداشته و آثاری مهیج وتحریك‌کننده دارد مانند (نامه‌های خطاب به‌جلال‌الدوله فرزند ظل‌السلطان و کتاب) (قهوه صورت) که بازوش انتقادی عقاید مختلف دینی را مورد انتقاد شدید قرارداده است.

مرحوم مؤیدالاسلام کاشانی مقیم (کلکته) نیز بوسیله انتشارروزنامه معروف (حبل المتین) خدمات شایسته‌ای به بیداری ایرانیان کرده است. چنانکه تذکرداده‌ام تألیفات حکیمانه آیت‌الله مرحوم حاجی‌سبزواری وروش اخلاق ساده مرحوم حاج‌شیخ هادی نجم آبادی درتهران بطوری‌جالب بوده است که پس ازدوثلث قرن تاهنوزهم در محافل خصوصی دانشمندان اسلامی مورد ضرب‌المثل است بطور مختصرشرح حال رجال دوره‌ی مشروطیت را نیز پس از این ذکر خواهم نمود. رشته‌ی سخن را از دست ندهیم

فرار سیدضیاءالدین پس ازنود روزدیکتاتوری

بالجمله پس‌ازحکومت‌نود روزهٔ سید ضیاءالدین وفرارایشان ازایران باذخایر گرانبهای‌جمع شده‌ازخانه‌امیرافشاردرخمسه ودیگران بسوی اروپا وفلسطین وپس‌از حکومت‌قوام‌السلطنه‌ومخبرالسلطنه‌هدایت‌پس از کودتا- اعلیحضرت‌پادشاه‌فقید رسماً عهده‌دار مقام نخست وزیری شده و اصلاحات اساسی‌را درتمام شئون اجتماعی مردم وکشورشروع نمودند مانند تفرقه پلیس‌جنوب وبرهم‌زدن کمپانی‌تلگرافی‌هندواروپ بواسطه تأسیس تلگراف بیسیم درقصروبسط اصلاحات ارتشی بواسطه اجرای قانون نظام وظیفه وتأسیس مدارس نظام ودانشگاه جنگ واعزام افسران جوان بامریکا و اروپا برای تحصیل علوم و فنون جنگهای موتوریزه جدید و هواپیما واعزام دانشجو باروپاوتجدید سازمان دادگستری‌متناسب بامقتضیات‌عصرمعاصروالغای تعرفه گمرکی سابق بادول همسایه که برضرروزیان‌استقلال اقتصادی ایران بود چنانکه بعدها شرح و توضیح داده خواهد شد.

نام رجالی که در پیشرفت اصلاحات مؤثر بوده و خدماتی صادقانه بپادشاه فقید کرده‌اند

از طبقه افسران نظامی سرلشگر عبدالله خان طهماسبی که در لرستان کشته شد سپهبد امیراحمدی - سپهبد مرتضی خان یزدان پناه - سپهبد جهانبانی - سرلشگر کریم آقاخان بوذرجمهری - سرتیپ محمد درگاهی - سرتیپ محمدعلی صفاری از رجال نظامی واما کسانیکه بارضا ورقبت برای تجدید بنای ایران نو - درمشاغل خود بذل همت و مساعی نموده‌اند فرج‌الله بهرامی دبیراعظم. محمد علی فروغی ذکاءالملک - سردارفاخر حکمت - حاج مخبرالسلطنه‌هدایت - علی منصورالملک - تیمورتاش - علی اکبرداور مستوفی الممالک - مؤتمن الملک ومشیرالدوله - محمود جم مدبرالملک - علی اصغر حکمت - علی سهیلی - دکتراحمد متین‌دفتری - سید محمد تدین - حسین دادگر عدل الملک - حاج آقارضارفیع - اشخاص فوق کسانی بوده‌اند که سالها بسمت ریاست مجلس شورای‌ملی ونخست وزیری یاوزارت بذل مساعی‌نموده ودرطریق پیشرفت اصلاحات مملکتی نقش عمده‌ای بازی کرده‌اند

روزنامه نگاران و نمایندگان مجلس

دانشمندان عزیز آقای علی دشتی مدیر روزنامه شفق سرخ و نماینده چند دورهٔ مجلس شورای ملی وسناتور - آقای عباس مسعودی مدیر و سرپرست لایق بنگاه مهم اطلاعات که شامل روزنامه یومیه اطلاعات و اطلاعات هفتگی وماهانه وژورنال دوتهران بزبان فرانسه ونشریه هفتگی بزبان انگلیسی و مؤسس چاپ وانتشار کتابهای مفید بوده وباداشتن سمت وکالت مجلس شورای ملی وسناتوری همواره بخدمات مطبوعاتی وملی خود ادامه داده وباعث سرافرازی‌جامعه مطبوعات فارسی زبان شده‌اند. محمد علی مسعودی نماینده مجلس شورای ملی و مدیروسرپرست‌روزنامه پست تهران - فاضل گرانمایه عبدالرحمن فرامرزی نویسنده زبردست و آقای‌دکترمصباح‌زاده‌سرپرست روزنامه کیهان - آقای زین‌العابدین رهنما مدیر ونویسنده روزنامه معروف ایران - آقای احمد ملکی مدیر روزنامه (ستاره) دانشمند گرامی آقای اعتصام‌زاده نویسنده و مدیر روزنامه (ستاره جهان) حسین

خان صبا مدیر روزنامه ستاره ایران ـ حضرت آقای حبیب‌الله نوبخت نویسنده فاضل و دانشمند روزنامه بهارستان ومؤلف چندین کتاب علمی وادبی بویژه جلدمکمل تاریخ منظومه شاهنامه ازتسلط اعراب بایران تاعصر پهلوی که شایسته هرگونه تقدیراست . ودرمدت نمایندگان سال ۱۳۲۱ شمسی درمجلس نیز باملاحظه خطرجانی از اظهارات شاه‌ومیهن پرستانه دریغ ننموده‌واکنون مدیر کتابخانه سلطنتی میباشند . آقای امین قلی مدیرونویسنده روزنامه (اصفهان) فاضل میهن پرست وباایمان آقای فضل‌الله شرقی نویسنده‌روزنامه‌ادبی‌وسیاسی (پارس) درشیرازومرحوم احمدعرفان‌مدیر روزنامه (عرفان) در(اصفهان) آقای شکرالله صفوی مدیرروزنامه (کوشش) آقای محمد جناب‌زاده‌مدیر ونویسنده روزنامه (آسمان) نویسندگان روزنامه حلاج آقای ابوالحسن خدابنده‌لوو هدایت‌الله بهشید و آقای فروزش نویسنده دانشمند روزنامه‌نجات ایران .

ضمناً ازذکراین مطلب فروگذار نمینماید که چنانکه گفته‌اند (هرملت سزاوار حکومتی است که دارد) چون مردم دردوران قاجاریه بواسطه ضعف وناتوانی وغفلت کمتر باموارحکومت ملی نظر داشته‌اند ازاین روی گرفتارتجاوز کابوس قاجاریه بودند ولی نظربانکه پس ازچندی ازخواب گران غفلت سربرداشته ومهیای زندگانی بهتری شدند بالطبع وضعیات کشورصورت دیگری بخود گرفته وبواسطه پادشاهی دودمان پهلوی ایران باستان جوانی از سر گرفته وبزودی باکاروان مترقی مدنیت جهانیان همقدم ورهسپارشد ـ رشته مطلب راازدست ندهیم .

چنانکه درسابق شرح دادیم پس از سید ضیاء الدین کابینه احمد قوام‌السلطنه چندی برقراروسپس حضرت اشرف سردارسپه علاوه برداشتن سمت فرماندهی بسمت نخست وزیری برقرارومشغول اصلاحات‌لازمه‌شدند تادرنهم آبانماه ۱۳۰۴ خورشیدی سلطنت قاجاریه منقرض واعلیحضرت فقید بریاست حکومت موقتی ایران برقرار و پس ازتشکیل مجلس مؤسسان وتکمیل قانون اساسی . شاهنشاهی ایران درخانواده پادشاه فقید پایدارودراردیبهشت‌ماه ۱۳۰۵ خورشیدی رسماًتاجگذاری فرمودند ودر دوره ششم مجلس شورای ملی اولین کابینه دوره جدید ایران عبارت است از نخست وزیری میرزاحسن مستوفی الممالک وثوق‌الدوله وزیرعدلیه حاج محتشم‌السلطنه‌وزیر

مالیه مشاورالممالک انصاری وزیر امور خارجه وحاج مخبرالسلطنه هدایت وزیر فواید عامه نصیرالدوله شیرازی وزیر فرهنگ ومحمد علی خان فروغی ذکاءالملک وزیر جنگ مشیراعظم اتابکی وزیر پست وتلگراف واحتشام السلطنه وزیر کشور پس از چندی در نتیجهٔ مخالفت دکتر مصدق و مدرس باشرکت وثوق الدوله در کابینه مستوفی نخست وزیر مستعفی و کابینه منحل و کابینه جدید باشرکت سید محمد تدین بوزارت فرهنگ و علی اکبر داور بوزارت دادگستری وفیروز میرزا نصرةالدوله بوزارت دارائی وعمادالسلطنه فاطمی بوزارت پست وتلگراف منصوب و کابینه جدید مستوفی الممالک تشکیل ودرهمین کابینه مرحوم علی اکبر داور موفق بتجدید سازمان دادگستری شده وموجبات الغای کاپیتولاسیون را چنانکه شرح داده‌ایم فراهم نمودند ولی کابینه جدید مستوفی عمر زیاد نکرد وحاج مخبرالسلطنه هدایت بسمت نخست وزیری منصوب وباشرکت داور موفق باصلاحات ورفع نواقص راه آهن وموضوع سربازگیری وامور مالی شدند وپس ازیکسال رسماً موضوع کاپیتولاسیون منتفی و کلیه ساکنین این کشور بدون دخالت نمایندگان خارجی برای قطع وفصل دعاوی راهی جز ارجاع موضوع بدادگاههای ایران نداشته وندارند واستقلال قضائی ایران عملی گردید . ۱۳۰۷ خورشیدی . اتفاق مهم دیگر دراین سال آمدن امان‌الله خان پادشاه سابق افغانستان بتهران ودعوت وپذیرائی درقصر صاحبقرانیه نیاوران شمیران است که بعلت غرور بیمورد پادشاه معزول افغان درباره رود هیرمند سیستان وشاید مطالب دیگری بود که نتیجه خوبی بنفع دو کشور ازمسافرت مزبور در آنموقع گرفته نشد .

اعزام محصل باروپا

چون نخستین اقدام دولت شاهنشاهی پهلوی تأمین امنیت عمومی اعم ازامنیت داخلی وقضائی وسیاسی و اقتصادی وامنیت خارجی وابسته بقدرت وتجهیزات نیروی نظامی بود. ازاین روی برای تجدید بنای ارتش بمقتضای زمان، قانون نظام وظیفه را از مجلس شورای ملی گذرانیده وبمنظور داشتن افسران مطلع وخوب وتحصیل کرده عده‌ای را باروپا فرستادند وموجبات رشد وترقی لشگریان ایران را وجه همت خود ساختند . دومین اقدام پادشاه فقید اقدام باعزام محصل فرهنگی باروپا بود چنانکه

دردوازدهم مهرماه ۱۳۰۷ یکصدوبیست تن دانشجوی جوان‌را انتخاب وبرای تحصیل علوم مالی واقتصادی ومهندسی دررشته‌های مختلف وتعلیم وتربیت وپزشگی درموقع وزارت مرحوم اعتمادالدوله‌قراگزلو انتخاب وروزپیش ازمسافرت دانشجویان بفرنگ کلیه محصلین منتخب را در کاخ پادشاهی حاضرواعلیحضرت‌فقید خطاب بدانشجویان جوان فرمودند (فرزندان من . شاگردان ومحصلین نظامی‌امنیه موقع عزیمت باروپا همه یك فرم‌لباس داشتند . شمارا هم می‌بینم که‌همه جامه یکرنگ‌پوشیده‌اید . بسیار مسرورم که درتعقیب محصلین لشگری این دفعه دسته‌ای ازمحصلین کشوری‌را باروپا روانه مینمایم واینك شماها ازمملکت پادشاهی‌بیك کشورجمهوری وارد خواهیدشد برای آنست که حس وطن پرستی فرانسویان را سرمشق خود قرار داده مخصوصاً . حب وطن را از آنها بیاموزید وباآن ذخیره بکشور خود بازگشت نموده مشغول خدمت شوید امیدوارم اولادهای من بادوذخیره مهم یکی حب وطن ووظیفه شناسی ودیگری تکمیل علومی که برای فراگرفتن آن علم انتخاب شده‌اید بایران مراجعت کنید تا بتوانیم شمارا باتحصیلات کافیه درهمین جا (یعنی کاخ پادشاهی شمارا به‌بینم)

بالجمله طبق قانون مصوب مجلس شورای ملی قراربود تاپنجسال سالی یکصد تن دانشجو باستثنای اعزام محصلین نظامی واختصاصی برای اخذ ودریافت علوم و فنون ودانش وهنر اروپا بفرنگستان اعزام دارند . همان جوانان و محصلین اعزامی پادشاه فقیدباروپا میباشند که امروزه دردانشگاه‌تهران‌بتدریس مشغول بوده وموجب سرافرازی ایران نوشده‌اند وهمه‌ساله قانون اعزام محصل‌باروپا ادامه‌داشته‌وروزبروز برشماره کاروان علم ومدنیت ایران نوبه‌اروپا وامریکا افزوده شده ومیشود .

اصلاحات مالی واقتصادی

چون تهیه وتجهیزوانتظام لشگروابسته بقدرت مالی است پادشاه فقید پس از اقدام برای اصلاحات لشگری وتمرکز امورنیروی ملی ایران وآماده کردن جوانان برای فراگرفتن دانش وهنراروپا وامریکا متوجه اصلاحات مالی شدند زیرا بدون اصلاحات مالی سایراصلاحات اساسی انجام نمیشد . زیرا بدون اصلاحات مالی‌سایر اصلاحات بی‌اثربود . زیرا چنانکه گفته‌اند (تشنجات سیاسی واداری واجتماعی ملل

را باید در زوایای امور اقتصادی جستجو کرد) از این روی مهمترین برنامه دولتها اصلاحات اقتصادی است و اصلاحات اقتصادی وابسته بتولیدات کشاورزی و صنعتی است وبرای مصرف محصولات صنعتی تهیه بازار مصرف واستفاده از ملل عقب مانده از قافله تمدن جهانیان است .

علاقه شدید پادشاه فقید بامور اقتصادی

پس از اقدام برای تنظیم امور لشگری و آماده کردن جوانان با استعداد برای پیشرفت ترقی وتکامل سطح معلومات اجتماعی ملت متوجه اصلاحات مالی شدند برای آنکه سرچشمه ترقیات مدنیت امروزه جهان را سرمایه واعتبارات مادی ملی وامور اقتصادی تشکیل میدهد و مسلم است که بدون اصلاحات امور مالی سایر اصلاحات صورت پذیر نیست وبرای انجام این آرزو تشکیل بانک ملی بمقتضیات امروزه از لوازم اولیه میباشد برای آنکه علاقه شدید اعلیحضرت فقید را باوضاع اقتصادی که سرچشمه اصلاحات است یادآور شویم بیاناتی را که درهنگام افتتاح بانک ملی ایران در پاسخ ترجمه اظهارات (دکتر لندن بلات) رئیس آلمانی بانک مذکور فرموده‌اند در اینجا نقل مینمائیم .

بیانات شاهانه راجع ببانک ملی ایران

(تأسیس بانک ملی یکی از آرزوهای دیرینه ملت من بوده وحال که بعون الله تعالی بعملی کردن این آرزوی ملی موفقیت حاصل شده لازم میدانم نکات چندی را باطلاع عموم برسانم زیرا درانظار دنیا پیشرفت اینقبیل مؤسسات نمونه لیاقت ملی محسوب تواند شد بنابراین برهرفردی ازافراد ملت خود توصیه وتأکید میکنم که ازهیچ قسم فداکاری برای محکم نمودن این اساس عام المنفعه خودداری ننمایند ونیز بامساعدتهای خاصی که ازناحیه من ودولت برای کلیه امورمربوط باقتصادیات مملکت معطوف بوده ومیباشد یقین دارم که افراد ملت من نیزمراتب وطن پرستی وفداکاری راکه شایسته عموم ملل راقیه است بمنصه بروزخواهندرسانید) .

دومین قدم اصلاحات مالی یا تعادل بودجه

بودجه چیست ؟ چنانکه میدانیم درقانون محاسبات عمومی درتحت‌ماده واحده بودجه را چنین تعریف کرده‌اند (بودجه دولتی سندی است که‌معاملات دخل و خرج مملکتی برای مدت معینی درآن پیش بینی و تصویب شده باشد مدت مزبور را سال مالی گویندوعبارت ازیکسال‌خورشیدی‌است) تا قبل‌ازمشروطیت‌درایران‌عنوان‌بودجه جمع وخرج کشوری با زحماتیکه مرحوم میرزاتقی‌خان فراهانی امیرکبیر ومیرزا ـ حسین‌خان‌سپهسالارقزوینی کشیده‌بودند موضوعی‌نداشت وجمع وخرج کارهای‌دولتی وابسته بمقتضیات زمان واراده پادشاه بود .

دردوران‌مشروطیت‌اولین کتابچه‌بودجه جمع‌وخرج دولتی‌توسط‌میرزاابوالقاسم ناصرالملك همدانی قراگوزلوتقدیم دوره اول مجلس شورای ملی شده است درنتیجه تأسیس وزارت مالیه بجای وزیردفترو مستوفیان قدیم عنوانی پیداکرده است دردورهٔ دوم مجلس شورای ملی نیز بوسیله (شوستر) امریکائی خزانه‌دار کل بودجه جمع و خرج‌کشوری عنوانی پیدا کرده وکسربودجه بواسطه مستمریات وحقوقهای گزاف شاهزادگان که باعث‌جنجال وهیاهودرمجلس شده بودومطالبه مالیات ازشعاع‌السلطنه بالاخره بواسطه (التیماتوم) روسها اوضاع مالی منجربه تعطیل دوره دوم شورای‌ملی وتبعید عده‌ای ازنمایندگان و اخراج شوستراز ایران شدولی سرانجام خواسته ملت صورت عمل بخودگرفته واولین بودجه مملکتی دردوران پادشاهی اعلیحضرت فقید در کابینه احمد قوام‌السلطنه بوسیله دکتر میلیسپو و سایر مستشاران امریکائی بمبلغ بیست وسه میلیون تومان یا دویست وسی ملیون ریال تدوین و درسال ۱۳۰۲ خورشیدی بدوره چهارم مجلس شورای ملی تقدیم وبجریان افتاده است .

انحصار تجارت خارجی

دیگرازاصلاحات اقتصادی‌بمنظورحفظ وتوسعه صنایع‌داخلی تصویب و اجرای قانون انحصارتجارت خارجی است بشرح زیرکه با تصویب ماده واحده مصوب بیستم اسفندماه ۱۳۰۹ خورشیدی از تاریخ تصویب قانون مذکور تجارت خارجی ایران در انحصاردولت بوده وحق‌واردکردن‌وصادرکردن کلیه محصولات طبیعی‌وصنعتی‌وتعیین

موقتی یا دائمی میزان واردات وصادرات مزبوره بدولت واگذار میشود دولت میتوانست تا تصویب متمم این قانون ازورود مال التجاره خارجی تجارت ایران جلوگیری نماید .

راه آهن سرتاسری ایران

ایجاد وتأسیس راهها وجاده های کشور مهمترین عامل اموراقتصادی بوده واز ادوارباستانی همواره پادشاهان کشور گشامتوجه اهمیت اینموضوع بوده اند چنانچه در تاریخ مینویسند داریوش بزرك شاهنشاه هخامنشی یا (خدامنشی) ایران برای لشگر-کشی و حمل و نقل تجهیزات قشونی مبادرت بایجاد راهها و جاده ها نموده وبرای آگاهی اردوهای لشگری ازامور یکدیگر مبادرت بتأسیس وسایل پستی و(پیك)قاصدها نموده که تاکنون درجهان مدنیت برقراراست همچنین ساختمان جاده وراه لشگر کشی درمازندران بزرگترین مشکل قشونکشی امیرتیمور بوده است .

دردنیای کنونی موضوع راه آهن جزء ضروریات زندگانی ملل متمدن شده است زیرا هیچیك ازوسایل عبورومرورراعم ازاتومبیل وهواپیماتاکنون نتوانسته اندجانشین دائمی راه آهن شده و باکمترین هزینه موجبات حمل و نقل سنگین ترین بار ها و فراوانترین کالاها را بمقصد برسانند از این روی یکی از خواسته‌های جامعه دانشمند ملت ایران کشیدن راه آهن سرتاسری ایران بود ودراین راه غالباً بمشکلات سیاسی واقتصادی برخورد کرده وقربانی لایقی نیزداده است چنانکه موضوع راه آهن ازاوایل دوره ناصرالدین شاه مورد توجه رجال ایران قرارگرفته بود ولی همسایگان جنوبی وشمالی ایران بویژه روسها مانع آبادی ایران وکشیدن راه آهن بودند چنانکه دردوره اول مشروطیت چون مرحوم (صنیع الدوله) هدایت تحصیلات خودرا در آلمان انجام داده وبرای ایجاد راه آهن مشغول اقدام شده وبا چند نفر ازنمایندگان دوره اول شورای ملی دراین زمینه گفتگو کرده بود عمال سفارت روس ازقضیه آگاه و درنتیجه دونفر آدم کش گرجی تبعه روس مشارالیه رادرروزروشن درخیابان تهران مقتول نموده وباآنکه قاتلین ناجوانمرد ازطرف ایرانیان گرفتارشدند سفارت روس تزاری ازضعف دربار پادشاه قاجاراستفاده نموده وبعنوان آنکه محاکمه آدمکشان سیاسی روسی باید در محاکم روسی انجام شود آنان را تحویل گرفته وبهمراهی چند قزاق روسی بروسیه

بردند و بواسطه اینگونه عملیات مظاوم کش موجبات سرنگونی تاج وتخت تزارهای روس را سریعتر کردند .

باری دردوران سلطنت پادشاه فقید این خواسته جامعه ملت ترقی طلب ایران چهره گشائی نموده و روزیکشنبه ۲۳ مهرماه ۱۳۰۶ خورشیدی پادشاه فقید در میان شلیك چند تیر توپ کلنگ نقره‌ای راکه حاج مخبرالسلطنه هدایت بدست مبارك شاهنشاه دادندو اعلیحضرت فقید درمحل کنونی ایستگاه راه آهن تهران برزمین زدندو چنین فرمودند (بعون‌الله تعالی یکی از آرزوهای دیرینه من قدم دیگری ازمراحل عملی خودرا طی کردو درمحلی که ایستگاه آینده راه آهن خواهد بود عملیات ساختمان راه آهن را افتتاح میکنم ودرهمان موقع که درتهران شروع بساختن راه آهن میشوداجازه میدهم که در جنوب وشمال یعنی دراهوازو بندرجز نیزشروع بساختن راه بشود) .

استقلال روابط تلگرافی

دیگراز کارهای مهم دوره پهلوی تأمین روابط بین‌المللی ایران باکشورهای خارج است زیرا سالها بود یك کمپانی سیاسی انگلیسی بعنوان کمپانی هند واروپ روابط مخابراتی ایران را تحت نظر گرفته وهرطورمنافع بیگانگان اقتضا میکرد اخباردرست ونادرست ازایران بخارج میفرستاده وانتشارمیدادند و کلیه خطوط تلگرافی ایران با خارج ازخط بوشهروزاهدان و بندرعباس و جلفای آذربایجان تحویل کمپانی مذکور بوده وایران نمیتوانست مستقیماً با دنیای خارج مخابره نمایددرسال ۱۳۰۹ خورشیدی نه تنها امتیاز کمپانی هند واروپ الغاءشد بلکه بواسطه جدیت درنصب ستونهای تلگراف بیسیم درقصر قاجار استقلال مخابراتی ایران تأمین ودخالت عمال بیگانه نیزمتروك شد .

پس ازبرگذاری جشن نصب ستون تلگراف بیسیم درقصر که بوسیله اعلیحضرت پادشاه فقید لوحه فلزی تاریخ آنروز نیز درزیرستون مزبورمدفون گردید ومدعوین بشهرباز گشتند نویسنده نیزدرتیپ روزنامه‌نگاران حضورداشته وبعد از آمدن بشهربرای انجام کاری بکاخ نخست‌وزیری رفتم درموقع ملاقات باحضرت اشرف نخست‌وزیر باینجانب فرمودند مدیرحلاج بنظرشما جشن امروزچه اثری داشت اراتمند عرض کردم قربان امروزیك روزتاریخی است که با استقلال کامل با تمام معنی ایران بستگی دارد البته

میهن پرستان قلباً در این جشن شرکت داشته ودوام دولت آنحضرت را از خداوند توانا خواستارند پادشاه‌فقید باحال تأثرفرمودند اینگونه‌تصورات واحساسات‌مخصوص تیپ‌وطبقه‌روشنفکران‌است واکثریت جامعه ملت نان‌میخواهدوامنیت‌ومادامیکه‌دولت نان وامنیت ملت را تأمین نکرده نباید آسوده‌خاطر باشد . اینست مهمترین خاطرات عمر نویسنده‌این تاریخ .

تأمین استقلال قضائی ایران

چون درموقع تشکیل‌دیوان عدالت درزمان ناصرالدین‌شاه‌بوسیله‌حاج‌علیخان اعتمادالسلطنه‌بموجب فرمان‌ناصرالدین‌شاه منطبق‌باعهدنامه ترکمانچای کاپیتولاسیون یا قضاوت‌کونسولات را در ایران برسمیت شناخته بودند وطبعاً ایران فاقد استقلال قضائی بود چنانکه درفصل اول فرمان مذکورچنین مینویسد .

فصل اول - کتابچه دستورالعمل عدلیه (دیوان‌ناصری)

نظربآنکه یك طرف داعی یا مدعی علیه ممکن است‌تبعه خارجه باشند وباید کاریکه فیمابین‌تبعه این‌دولت‌واتباع‌خارجه اتفاق‌میافتدبگذرد ومداخله وزارت‌عدلیه درآن‌جایزنیست مگراینکه‌تبعه خارجه نیز بااطلاع‌سفارت آندولت ووزیرامورخارجه رجوع بدیوان عدالت بنمایند سال ۱۲۷۹ هجری قمری) با این ترتیب معلوم است که ایران فاقداستقلال قضائی بوده ویاآنکه دردوره مشروطیت نیزبا وضع قوانین جدید وزارت عدلیه بوسیله میرزاحسن‌خان مشیرالدوله تأسیس وتادوره پنجم مجلس‌شورای ملی جریان داشت کارگذاریها دروزارت خارجه برقرار وکنسولهای خارجی در امور قضائی بعنوان حفظ حقوق اتباع خود دخالت میکردند .

چنانکه تذکرداده شد پس‌اعلام مشروطیت‌درسال ۱۳۲۶ هجری قمری‌مرحوم مشیرالدوله بوزارت عدلیه منصوب و تا سال ۱۳۲۹ هجری قمری اساسنامه و قوانین عدلیه جدید تکمیل وبموقع اجراگذارده شده ومحاکم باقتضای وقت صورت‌قانونی بخودگرفتند این روش ادامه داشت تا سال ۱۳۰۵ خورشیدی که بمنظورتهیه موجبات الغای کاپیتولاسیون تشکیلات‌دادگستری بوسیله علی‌اکبرداور باتکای قانون‌اختیارات منحل ومجدداً با روش‌نوین متناسب با مقتضیات عصرتشکیل و کاپیتولاسیون ملغی‌و کلیه شکایات‌اتباع داخله وخارجه بدادگاههای دادگستری‌ایران احاله شده‌واستقلال

قضائی ایران برقرار گردید .

کنگره فردوسی برای تجلیل ازدانشمندان

درسال ۱۳۱۳خورشیدی برای معروفیت ایران نودرکشورهای خارجه‌وبمنظور تجلیل ازدانشمند میهن پرست ایرانی کنگره مهمی از دانشمندان خارجی در موقع افتتاح آرامگاه‌جدید فردوسی‌طوسی شاعروطن دوست ایران که‌باعزمی راسخ درمدت سی‌سال رنج‌فراوان دردوره سلطان محمود غزنوی شاهنامه را تنظیم وبیادگار گذاشته درپایتخت تشکیل‌وباعث‌تجدید معرفی‌میهن نیاکان درنزد خارجیان گردید ویادخیری اززحمات دانشمند تاریخی ایران باستان شد چنانکه فردوسی خود فرماید .

بسی رنج بردم دراین سال سی　　　　عجم زنده کردم بدین پارسی

دراینجا یاد آورمیشوم که برای تجلیل روح بزرگوارفردوسی توجه پادشاه‌فقید رضاشاه پهلوی ومحمد علیخان فروغی نخست وزیر و میرزا علی اصغر حکمت وزیر فرهنگ درخورتقدیراست .

اعزام محصل بخارجه برای پرورش رجال

با اینکه ازدوره محمد شاه قاجار که پنج‌نفرمحصل‌هنر آموزباروپا فرستاده‌اند غالباً ازایران بوسیله دولت یااشخاص مختلفه دانشجوبفرنگستان فرستاده شده‌وحتی درزمان ناصرالدین شاه یکمرتبه سی تن‌محصل جوان درسال ۱۲۹۹ هجری قمری اعزام شده ودرسال ۱۳۲۷ هجری قمری چاپخانه‌سربی‌بایران (تبریز) آورده‌وبتألیف وترجمه وچاپ‌کتب اروپائی پرداخته‌اند تأثیر زیادی درمحیط ملت ومملکت نداشت زیراگاهگاهی اقدامی میشد وبی‌اثرمیماند تادردوره اعلیحضرت رضا شاه‌کبیر که در ظرف دهسال مرتباً وبطورمنظم ازروی یك قانون مدرن درظرف ده‌سال سالی‌یکصد وپنجاه تن محصل ودانشجویان علمی وفنی وتربیتی وپزشکی ومهندسی ونظامی و هنری باروپا فرستادند وهمانها هستندکه باعث موجودیت دانشگاه تهران شده و موجبات رشد وترقی نسل معاصررا فراهم نمودند .

تاریخچه فرهنگ جدید ایران

چنانکه یادآورشدیم اعزام محصل باروپا اززمان محمد شاه قاجارشروع شده که پنج تن محصل برای کسب علوم وفنون بفرنگستان روانه نموده‌اند ودر زمان ناصرالدین شاه درموقع صدارت میرزا تقی خان فراهانی امیر کبیر بمنظور تأسیس دارالفنون وتنظیم امورایران موضوع اعزام محصل باروپا وجلب معلم واستاد ومشاق نظامی وفنی ومهندسی بویژه تکمیل فنون طبی وجراحی ومهندسی نظام عده‌ای را انتخاب وباروپا ولندن فرستادند همچنین درسال ۱۲۶۶ هجری قمری بنای تأسیس دارالفنون شروع شده ودرسال ۱۲۶۷ هجری قمری مدرسه برای قبول داوطلب آماده کارشده وعده‌ای ازمعلمین ایرانی وفرنگی برای تعلیم فنون مختلفه‌پیاده نظام‌توپخانه ومهندسی‌نظام سوارنظام پزشکی‌وجراحی‌ومعدن شناسی‌وداروسازی استخدام‌وهریك ازاستادان خارجی موظف بودند دروس خود را بزبان‌فارسی تهیه وبرای‌چاپ کردن وانتشاردادن تسلیم مقامات صالحه نمایند.

گشایش رسمی دارالفنون

افتتاح رسمی دارالفنون روزیکشنبه پنجم‌ربیع‌الاول۱۲۶۸ هجری قمری‌صورت گرفته وقبلادستورداده شده بودکه حکام ایالات وولایات محصلین بااستعداد راجهت فراگرفتن علوم وفنون جدید بدارالفنون بفرستند. درنتیجه همت وپشتکارامیرکبیر مدرسه دارالفنون رونق‌گرفته ودرظرف چند سال عده‌ای دانشمند برای ایران آماده کردکه‌توانستند مقداری کتب علمی‌جدیداروپا را ترجمه ودرچاپخانه مدرسه‌مذکور چاپ نمایند پس ازعزل ومقتول شدن‌امیر کبیرسرپرستی دارالفنون بعهده میرزا آقاخان نوری صدراعظم وقت واگذارشده ومدیریت‌مدرسه مذکوریعنی دارالفنون بمسؤلیت مرحوم رضا قلیخان هدایت‌مؤلف جلدتاریخ (روضة الصفا) جلد قاجاریه واگذارشده است همچنین درزمان میرزا تقی‌خان امیر کبیراعزام دانشجو باروپا وجلب استادومعلم فرنگی بایران صورت جدی‌تری‌بخود گرفته وازهمان زمان‌ترجمه کتب ازبان‌فرنگی بزبان ایرانی رونق بیشتری پیداکرد چنانکه اولین کتابی که درآندوره ترجمه ودر

جاپخانه دولتی چاپ کرده‌اند تاریخ اسکندر است که اززبان انگلیسی ترجمه شده واولین روزنامه رسمی فارسی درزمان محمد شاه درسال ۱۲۵۳ هجری قمری حاوی گزارش اقدامات درباری دراین اوقات چاپ شده است .

تاریخچه تأسیس چاپخانه وروزنامه نگاری درایران

چنانکه میدانیم ازدوقرن پیش درشهرارومیه سابق (رضائیه) وجلفای اصفهان ازطرف کاتولیکها و(ارامنه) چاپخانه دایروتبلیغات دینی مسیحی را چاپ نموده‌ومیان خودمنتشرمینمودند ولی ازسال ۱۲۳۳ هجری قمری‌بوسیله آقای زین‌العابدین‌تبریزی وبعد میرزا صالح شیرازی چاپخانه سنگی بایران وارد ودر تبریز وتهران مبادرت بچاپ کتاب‌وروزنامه نموده‌اند مانند کتابهای(مآثرسلطانی وناسخ‌التواریخ جلدقاجاریه همچنین درسال ۱۲٤۰ هجری قمری درتبریزوتهران چاپخانه دایربوده وکتب‌مطبوعه آنهادربعضی‌ازکتابخانه‌های‌قدیمی پیدامیشود وچاپخانه‌های‌سنگی که‌باآنهاتصاویری‌به چاپ‌میرسید درتبریز(باسمه خانه) میگفتند زیرا درزبان فارسی رنگ آمیزی(ابروی زنان)راکه‌باگیاه‌مخصوصی‌بنام وسمه‌باابرومیکشیدند تاهنوزهم (وسمه کشی)میگویند یعنی رنگ آمیزی صورت یاابروازاین لحاظ چاپ تصاویررا با لهجه تبریزی (باسمه خانه میگفتند) ودراصل وسمه‌خانه میباشد :

روزنامه‌نگاری در ایران

اولین روزنامه درسال ۱۲۵۳ هجری‌قمری‌درزمان محمد شاه چاپ وانتشاریافته بنام (وقایع‌اتفاقیه) وپس ازآن جراید (علمیه دولت علیه ایران) بعد درسال ۱۲۵۵ روزنامه (نظامی علمیه وادبیه) منتشرشده است نخستین روزنامه مصوردرایران‌جریده (رسمی دولت علیه ایران) است درسال ۱۲۹٤ هجری قمری اولین مجله هفتگی که درایران چاپ ومنتشرشده مجله (گنجینه فنون است)که درتبریزسال ۱۲۸۲ هجری قمری چاپ ومنتشرشده است اولین روزنامه فکاهی درایران روزنامه کاریکاتوری (طلوع است)که دربوشهرمنتشرشده وپس ازآن درطهران روزنامه‌های(شیخ‌چغندر) و(بهلول) و(حشرات الارض) و(شیدا) ودرسالهای معاصر روزنامه معروف ناهید و حلاج فکاهی .

بهار روزنامه نگاری در ایران

در ایام پیدایش مشروطیت در ایران وخارج ازایران بویژه درطهران بر شماره جرایدافزوده‌شدچنانکه‌درخارج‌از کشورجراید(ام‌القری) (وعروة الوثقی)و(قانون)و (اختر)و(حبل‌المتین)معروف‌است‌ودرتهران‌جراید(رعدوبرق‌وشرق‌وشوری‌وندای‌صبح وصبح‌صادق وندای‌وطن وشرف‌وشرافت وصوراسرافیل‌وروح‌القدس وحبل‌المتین‌یومیه درتهران ونسیم شمال همچنین دوره‌های بحرانی مشروطیت روزنامه‌های ایران‌وشفق سرخ وستاره ایران‌ووطن (حلاج) و(اقدام)و(جنت) وحصارعدل و آینده‌ایران ادامه داشت تاپیدایش طلوع‌سلطنت پادشاه فقیدکم کم روزنامه‌های چهره‌بهتری بخود گرفته وباطرز آبرومند و کاغذهای ورق بزرگ چاپ ومنتشرشدند مانند روزنامه‌های‌ایران واطلاعات وشفق سرخ وستاره جهان وکیهان وفرمان وطلوع وپست تهران کانون و آزاد ومهرایران وتجدد ایران ومیهن وجراید هفتگی ناهید وتهران مصورو نسیم شمال وپیام و(فردا) دراینجا ازذکر این مطلب فرو گذار نمینماید که بنگاه آبرومند اطلاعات‌شامل چاپخانه وروزنامه‌یومیه اطلاعات‌واطلاعات هفتگی واطلاعات ماهانه وژورنال دوتهران بزبان فرانسه ویك ژورنال دیگر بزبان انگلیسی وچاپ و انتشارچندین جلدکتاب مهم حاصل زحمات عمریکفرد لایق مطبوعات تهران است . که در مدت ۳۸ سال تمام بالیاقت وپشتکار وجدیت باکمك برادرمهربان وبزرگتراز خودش آقای حاج میرزا حسن‌خان مسعودی وبرادر کوچکترش آقای‌جواد مسعودی‌و برادرزاده‌هایش آقایان محمدعلی مسعودی مدیرونویسنده روزنامه پست تهران وقاسم مسعودی نویسنده‌روشنفکر توانسته است‌بنگاه آبرومنداطلاعات‌رابوجود آورد که‌نه‌تنها بمسعودیهاتعلق‌داردبلکه‌باعث آبرومندی‌سایرافراد توانای‌ملت ایران‌شده است‌براستی خدمات ذیقیمت دانشمند عزیز آقای عباس مسعودی که چندین دوره درمجلس‌شورای ملی بوظایف نمایندگی‌ملت سرگرم واکنون‌بعنوان سناتوردرمجلس سنا انجام وظیفه مینماید شایسته تقدیروثبت تاریخ است همچنین زحمات روزنامه‌نگارمعروف مدیر و نویسنده روزنامه شفق سرخ آقای علی دشتی مترجم کتاب اعتماد بنفس و مؤلف کتاب ایام محبس که چندین دوره در شورای ملی ومجلس سنا بسمت نمایندگی و

سناتوری مشغول وزیاده ازسی وپنجسال است باقریحه روشنی که دارند مرتباً بوسیله قلم رهبرخودبوسیله مطبوعات جامعه خود رابراه مستقیم ترقی وتکامل هدایت نموده وباعث آبرومندی مطبوعات ایران دربرابر بیگانگان شده است . همچنین حسن قریحه وزحمات دانشمندان عزیز آقایان عبدالرحمن فرامرزی وعباس خلیلی مدیرونویسندگان روزنامه‌های کیهان واقدام نباید فراموش شود همچنین زحمات هاشمی حایری مدیر ونویسنده فاضل روزنامه طلوع ونیك انجام مدیرروزنامه (فردا) شایسته تذکر است همچنین نویسندگان مجله خواندنیها وتهران مصورو آشفته وترقی و کاویان وسپیدو سیاه را نباید فراموش کرد مخصوصاً زحمات دانشمند گرانمایه آقای حبیب اله نوبخت را درچاپ وانتشارروزنامه معروف (بهارستان) چه درشیراز وچه درتهران واظهارات میهن پرستانه معظم‌له را در مجلس شورای ملی هنگام تجاوز متفقین بایران در سال ۱۳۲۰ خورشیدی واثراتیکه ازخود باقی گذاشته‌اند باید ثبت تاریخ شود فداکاری و اثرنفوذ شاعر توانا ونویسنده دانشمند آقای صادق سرمد مدیر روزنامه صدای ایران ونماینده‌مجلس درسالهای اخیرنیز دانش نوبخت فرزند برومند نوبخت بانتشارروزنامه (سیاست‌ما) نموده وباعث‌فروزندگی آسمان مطبوعات ایران شده‌اندهمچنین دانشمند عزیز آقای رحیم‌زاده صفوی مدیر فاضل روزنامه (آسیای وسطی) اثرات مهمی در تغییروضعیات ایران جدید داشته‌اند همچنین آقای محمد جناب‌زاده مدیر و نویسنده روزنامه (آسمان) ودانشمند عزیز آقای فروزش مدیرونویسنده روزنامه نجات ایران بوسیله قلم وزبان ازعوامل مؤثرایران نوبوده‌اند که نباید فراموش شود زحمات آقای بیوك صابرمدیرروزنامه‌سیاسی وفاضل گرانمایه آقای‌میرسپاسی مدیرونویسنده‌روزنامه آرزوشایسته ثبت تاریخ ایران نواست همچنین کوشش آقای اسداله طوفانیان مدیر روزنامه طوفان شرق و آقای‌عادل خلعتبری مدیردانشمند روزنامه آینده‌ایران و آقای هوشمندمدیرونویسنده‌روزنامه معروف‌سعادت‌بشرو آقای‌افراسیاب آزادمدیرونویسنده روزنامه آزاد و آقای حسین فقید مرندی مدیرونویسنده روزنامه مشت آهنین .

البته خوانندگان عزیزمتوجه این نکته خواهند بود که تجلیل نویسنده ازاهل قلم بویژه نویسندگان مطبوعات ازاین نظراست که خدمات اهل قلم ونویسندگان به

ترقی وتعالی ملل واقوام بیشتر ازسایرطبقات ملت است واین طبقه شریف نویسندگان وگویندگان میباشند که میتوانندقوم وملتی رابشاهراه ترقی وتکامل ویادرفلاکت وادبار سرنگون نمایند ازاین روی نظامی شاعرعالم و سخنگوی روشن بین گویندگان را در ردیف پیامبران ذکرنموده و آنان را بابهترین عبارتی تجلیل نموده است رشته سخن را ازدست ندهیم برای آنکه خوانندگان عزیز از توجه دولت پهلوی بمطبوعات و نظریه رجال آندوره درباره روش مطبوعات مستحضرشوند مقدمه تصویب نامه هیئت وزیران راکه درسال ۱۳۱۷ خورشیدی ابلاغ شده دراینجا یادداشت مینماید.

متن تصویبنامه هیئت وزیران

چون منظوراساسی ازنشرروزنامه‌ها ومجلات درکشوراز لحاظ تربیت عمومی وتقویت روح ملی وازلحاظ علمی و ادبی رهبری نویسندگان بسبك نگارش صحیح و تقویت زبان‌فارسی است‌ودرهرصورت مندرجات هرروزنامه برای نویسندگان‌سرمشق ونمونه قرارمیگیردوزارت‌معارف برای حفظ جنبه‌های‌علمی‌وادبی‌وتربیتی موظف‌است برطبق مواد زیرکلیه روزنامه‌هاومجله‌های فعلی کشوررا مورد بازرسی دقیق قرارداده وازاین تاریخ ببعد اجرای این مواد را درنظرداشته باشند.

مدیرمسئول روزنامه ومجلات علاوه برشرایط مندرجه درقانون مطبوعات‌باید تسلط کامل بزبان فارسی داشته واطلاعات کافی در باره نامه‌نگاری داشته باشد و در قانون سابق مطبوعات در مورد قبول مسئولیت در امور مطبوعات اخلاق داوطلب و درخواست کننده‌امتیازرا برسطح معلومات‌ترجیح میدادند زیرا بقول شاعر(چه دزدی‌با چراغ آید گزیده‌تربرد کالا). درپایان این قسمت میگوئیم که درسالهای اخیرمجلات مفیدی درکشورچاپ ومنتشرشده است که قابل ذکراست ـ مجله اطلاعات هفتگی و ماهانه ـ مجله شهربانی ـ مجله ژاندارمری ـ مجله آشفته ـ مجله کیهان ورزشی ـ مجله کیهان‌بچه‌ها ـ مجله دنیای‌جدید ـ مجله امید ایران ـ مجله تهران مصور ـ مجله خواندنیها ـ مجله ترقی ـ مجله روشنفکر ـ مجله اقتصاد ـ مجله فردوسی و مجله بامشاد و نیز باید گفت که در سالهای اخیر چندین روزنامه ما (بوبوخ) بزبان ارمنی درتهران چاپ ومنتشرشده است رشته سخن رادنبال نمائیم.

نویسندگان نامی معاصر

نویسندگان معروف ومترجمان نامی که توانسته‌اند درسالهای اخیر اثر قابل توجهی بزبان فارسی ازخود بیادگار گذاشته وبه نیروی اندیشه ومطالعه واستقراء جامعه فارسی زبان بیفزایند در اینجا بطور فهرست یادآورشده و امید است درآینده بتوانم شرح جامعی دراین زمینه بمعرض افکارعمومی بگذارم .

۱ـ محمدعلی فروغی ذکاءالملك نویسنده تاریخ ملل قدیم ومؤلفات مهم دیگر.

۲ـ حسن پیرنیا مشیرالدوله مؤلف دانشمند تاریخ ایران باستان .

۳ـ استاد دانشمند سعید نفیسی محقق تاریخ سیاسی واجتماعی وادبیات ایران .

٤ـ رشید یاسمی مترجم جلد سوم تاریخ ادبی ایران از انگلیسی بفارسی و سایر مؤلفات مهم دیگر بویژه تاریخ کردستان .

٥ـ علی اکبر دهخدا مؤلف مجلات کتاب امثال وحکم وکتاب لغات فرهنگ دهخدا

٦ـ بدیع الزمان فروزانفر مؤلف فاضل چندین کتب ادبی وتاریخی ولغت فارسی وعربی .

۷ـ حبیب الله نوبخت گوینده ونویسنده شاهنامه منظوم ازتسلط اعراب تاشاهنشاهی اعلیحضرت رضاشاه فقید ورساله‌های علوم منطق وفلسفه .

۸ـ سید محمدتقی فخرداعی گیلانی مترجم فاضل کتب تاریخ تمدن اسلامی و تاریخ ایران تألیف ژنرال (سایکس) انگلیسی وشعرالعجم شامل تحولات ادبیات ایران درگذشته وحال تألیف (شبلی نعمانی) هندوستانی .

۹ـ علی اصغر حکمت مترجم دومجلد تاریخ ادبی ایران وسخنان (نغز فارسی) و کتابهای سودمند دیگر.

۱۰ـ علی پاشاصالح مترجم مجلد اول تاریخ ادبی ایران ازانگلیسی بفارسی و تألیفات دیگر.

۱۱ـ جلال همائی مؤلف تاریخ ادبیات ایران .

۱۲ـ محمدتقی ملك الشعراء بهار مؤلف کتابهای (سبك شناسی) ادبیات فارسی و تاریخ سیستان .

۱۳ـ سیدمصطفی طباطبائی مترجم و مؤلف چندین کتاب افسانه های اخلاقی (رمان) وتألیفات دیگر.

۱۴ـ محمدعلی خلیلی مؤلف دانشمند فرهنك لغات امیر کبیر و سایر تألیفات مهم دیگر.

۱۵ـ ابوالقاسم پاینده مؤلف تاریخ زندگانی حضرت محمد (ص).

۱۶ـ محمدجناب‌زاده نویسنده روشنفکر مؤلف کتاب (اوراق پراکنده) وتألیفات دیگر.

۱۷ـ جمال‌زاده اصفهانی مؤلف چندین کتاب مهم اخلاقی و اجتماعی و تاریخ روابط ایران وروس درقدیم.

۱۸ـ سیدحسن تقی‌زاده فاضل بزرگوار وسناتور مؤلف ومحقق (تاریخ گنج شایگان) وتلبیس ابلیس درایران درباره فتنه‌انگیزی عمال بیگانه دراین کشور و نوروزنامه.

۱۹ـ کاظم‌زاده ایرانشهر دانشمند بزرگوار و نویسنده عالیقدر درباره تعلیم وتربیت نونهالان ملت بوسیله روش نو وفرهنك جدید فرهنگستان.

۲۰ـ علی دشتی دانشمند حساس مؤلف ومترجم کتاب (اعتماد بنفس) وایام محبس وکتب دیگر.

۲۱ـ اعتصام‌الملك تبریزی مترجم عالیقدر کتاب (ژان والژان) ازفرانسه بفارسی.

۲۲ـ دکتر رضازاده شفق مؤلف تاریخ ادبیات ایران.

۲۳ـ دکتر بهاءالدین پازارگاد مؤلف (تاریخ فلسفه سیاسی) واثر مهم تاریخی.

☆☆☆

بالجمله چون تدوین نام وفهرست مؤلفات مردان دانشمند عصرمعاصر راکتابی مخصوص لازم است از این روی برای آنکه نام نامیشان را زیب دفتر تاریخ تحولات سیاسی ایران درقرون معاصر نموده باشم عجالتاً فهرست اسامی یکدسته ازبزرگان و برجستگان ملت را تاآنجائیکه دردسترس هست بدون زمینه‌سازی و ملاحظه تقدم وتأخر نگاشته و شرح مفصل آنرا بجلد مکمل این تاریخ واگذار مینماید تا خدا چه خواهد.

۱ـ نصرالله فلسفی استاد ادبیات دردانشگاه .

۲ـ دکترذبیح‌الله صفا .

۳ـ علی‌اکبرسلیمی مؤلف کتاب گلهای رنگارنگ .

٤ـ فاضل محترم هاشمی‌حایری .

٥ـ مصطفی فاتح نویسنده کتابهای بانگداری و(نفت) .

٦ـ عبدالعزیزجواهر کلام مؤلف دایرة‌المعارف اسلامی.

۷ـ دانشمندعزیز آقای حبیب یغمائی،مصحح کتاب(گرشاسب نامه)و کتب‌مهم دیگر.

۸ـ فاضل بزرگوار آقای رحیم‌زاده صفوی مؤلف مجلدات کتاب شهر بانو.

۹ـ زین‌العابدین رهنما مؤلف چندین کتاب اخلاقی .

۱۰ـ دانشمند عزیز آقای عباس خلیلی مترجم ومؤلف چندین کتاب مهم‌تاریخی وادبی .

۱۱ـ علینقی بهروزی مؤلف کتاب (شیرازخال لب هفت‌کشوراست) .

۱۲ـ رکن‌زاده آدمیت مؤلف کتاب دلیران تنگستان وفارس وجنگ بین‌الملل وسخنوران فارس .

۱۳ـ ابوالقاسم سحاب مؤلف‌تاریخ‌زندگانی‌سیدالشهداء(ع)وسر گذشت‌حضرت امام جعفرصادق وعلی‌ابن موسی‌الرضا (ع) .

۱٤ـ محمد حجازی رمان‌نویس معروف .

۱٥ـ دکترمحمدمعین‌استاد دانشگاه و مؤلف کتب تاریخی .

۱٦ـ صنعتی‌زاده کرمانی مؤلف چندین کتاب اقتصادی وتاریخی وافسانه‌ای .

۱۷ـ علی‌اصغرشمیم مؤلف تاریخ ایران وفرهنك‌لغت امیر کبیر .

۱۸ـ حسین خلیلی فرمترجم کتاب اکتشاف دریاها و مؤلف تاریخ پناهندگان سیاسی در ایران درادوارمختلف .

۱۹ـ دانشمندگرامی حسین شجره اصفهانی مؤلف تاریخ ادبیات ایران .

۲۰ـ حاج‌سیدعلی جناب‌اصفهانی مؤلف تاریخ کامل اصفهان‌ازقدیم‌تاعصرمعاصر

۲۱ـ جوان خوش‌قریحه و فاضل شجاع‌الدین شفا مؤلف و مترجم معروف

۲۲ـ مهندس ثابتیان مؤلف شرح حال ادیب صابر (ترمزی) خراسانی .

۲۳ـ فاضل محترم علی اکبر تشید مؤلف کتاب قیام سادات علوی و مؤلفات دیگر.

۲۴ـ اقبال یغمائی مؤلف کتاب جغرافیای تاریخی بسطام و شرح زندگانی بایزید بسطامی و جغرافیای تاریخی دامغان .

۲۵ـ حسینعلی بهرامی مؤلف فرهنك لغات گیاهی و مؤلفات دیگر.

۲۶ـ افراسیاب آزاد مؤلف کتاب (سربازی وطن) .

۲۷ـ یمین شریف مؤلف چندین کتاب تربیتی برای کودکان .

۲۸ـ دانشمند عزیز محمود شهابی مؤلف تاریخ ادوار فقه اسلامی .

۲۹ـ فاضل محترم عباس شوقی مؤلف چند کتاب بویژه کتاب تربیت و مطالعات درامریکا (روش تعلیم و تربیت درامریکا) .

۳۰ـ دانشمند محمدعلی ناصح مؤلف سرگذشت جلال‌الدین خوارزمشاهی در هنگام پیشرفت لشکر مغول در ایران .

۳۱ـ عزیز شرقی شیرازی مؤلف چند مجموعه‌ی اخلاقی شامل گفته‌های بزرگان بعنوان (چراغ هدایت) .

۳۲ـ آقای مصطفوی نویسنده کتاب آثار باستانی .

۳۳ـ آقای نصرة‌الله مشکواتی نویسنده تاریخچه آثار باستانی ایران .

۳۴ـ آقای دکتر بهمن کریمی مترجم و نویسنده چندین کتاب تاریخی و آثار باستانی ایران .

۳۵ـ دانشمند عزیز آقای معدل شیرازی .

۳۶ـ آقای دکتر خطیبی استاد دانشگاه

۳۷ـ فاضل گرامی آقای جواد فاضل مؤلف و مترجم خوش‌فکر چندین کتاب سودمند اخلاقی ودینی .

۳۸ـ دانشمند محترم آقای حسینقلی مستعان مترجم بینوایان و چندین کتاب سودمند

۳۹ـ دانشمند گرامی آقای ناظرزاده کرمانی مولف چندین کتاب

۴۰ ـ دانشمند محترم آقای میرسیدحسین یگرنگیان نویسنده و مؤلف کتاب

ترورهای سیاسی و کتب دیگر .

اقدامات انجمن دانشوران دوره ناصری

دراواخر دوره ناصری بهمت حاج محمدحسن خان اعتمادالدوله وفروغی اصفهانی و فرزند دانشمندش مرحوم محمدعلیخان فروغی ذکاءالملك و عده‌ای دیگراز فضلاء (انجمن دانشوران) را تشکیل داده وکتب زیادی اعم از تألیف واقتباس وترجمه از زبانهای عربی و فرانسه وانگلیسی چاپ وانتشار داده‌اندکه تا هنوز هم زینت بخش کتابخانه‌های عمومی وخصوصی ایران‌است دراینجا باید گفت که بین فضلای ایران‌دوست ممالك اروپابیشتر ازسایر جاهادانشمندان وفضلای انگلیسی زبان‌درباره تاریخ وادبیات ایرانیان تحقیقات نموده واثرهای جاویدانی از خود باقی گذارده‌اند و اغلب اینگونه نگارشها بزبان فارسی ترجمه شده و مورد استفاده ایرانیان قرارگرفته است مانند کتابهای تاریخ ساسانیان واشکانیان تألیف (لرنس) وتاریخ گذشته وحال نگارش‌ژنرال (سایکس) وتاریخ ایران تألیف (سرجان‌ملکم) .

از همه مهمتر تالیفات (تاریخ کامل ادبیات ایران) بوسیله ایرانشناس دانشمند مشهور در چهار مجلد مستر (برون) که باید زحمات اینگونه دانشمندان در این تاریخ ثبت و ضبط شود بالجمله پس ازتأسیس وانحلال انجمن‌دانشوران دوره ناصری در دوره مظفر الدین شاه بهمت جمعی از فضلا در تهران جمعیتی بعنوان (انجمن معارف) بهمت حاج میرزا یحیی دولت آبادی و سـایر معارفخواهان تشکیل و در اندك مدتی در تهران (ده باب) دبستان بطرز جدید دایر کردند درهمین موقع بهمت مرحوم حاج‌میرزاحسن رشدیه‌درتبریزمدرسه‌ابتدائی‌رشدیه تأسیس ومشغول کاربودند ضمناًاز کارهای مهم‌انجمن‌معارف تأسیس‌روزنامه‌معارف وایجاد کتابخانه‌ملی‌است که تا کنون برقراراست ـ دربرقراری کتابخانه ملی مظفرالملك و(انجمن آدمیت) که درصدر مشروطیت اقدامات مهمی انجام داده‌اند همراهی مؤثر کرده همچنین تأسیس شرکت چاپ درهمین اوان یعنی درسال ۱۳۱۷ هجری قمری عملی گردیده ودرتهران‌چاپخانه

ملی دایروشروع بچاپ کتب وروزنامه کرده‌اند وهم دراین سال بهمت مرحوم میرزا۔
حسن خان مشیرالدوله برای تربیت و پرورش مأمورین لایق ومطلع وزارت خارجه
مبادرت بتأسیس مدرسه علوم سیاسی نموده وبوسیله محمدعلیخان فروغی ذکاءالملك
چندین کتاب تاریخ ملل‌مشرق‌واروپابرای تدریس درمدرسه مذکورتألیف وترجمه‌شده
است درسال بعد دبیرستان فلاحت نزدیك بهارستان دایر وعده‌ای محصل قابل تربیت
کرد درسال ۱۳۳۸ هجری قمری بودجه کل معارف ایران درحدود مبلغ یك‌ملیون و
دویست هزار تومان معلوم و کانون معارف ایران عبارت بود از مدرسه دارالفنون و
مدرسه علوم‌سیاسی-دارالفنون شامل‌قسمتهای‌طب‌ومهندسی‌نظام نیزبودچنانکه سابقاً
تذکرداده شده است‌خلاصه از سال‌۱۱۹۹هجری قمری چاپخانه بایران وارد ودرسال
۱۲۲۷هجری قمری (باسمه‌خانه) یعنی چاپ سنگی درشهرتبریز برقراربوده است .

معارف دردوران مشروطیت

چنانکه میدانیم درسال ۱۳۲۸ هجری قمری دردوره دوم مجلس شورای ملی
قانون اداری وزارت معارف و اوقاف ازمجلس شورای ملی گذشت ورسیدگی بامور
کلیه مدارس وتعلیمات مملکت‌بوزارت معارف‌واگذارگردید. درنتیجه‌اقدامات‌ملیون
معارف پرورعده مدارس درکشورروبفزونی گذاشت وپیشرفت وترقی محسوسی در
فرهنگ ایران‌جلوه‌گرشد زیرا درسال‌۱۲۹۷ خورشیدی چند دبیرستان ودارالمعلمین
ودارالمعلمات که بعدها بعنوان دانشسرایعالی یادانشسرای مقدماتی نامیده شدند در
تهران‌دایرونیزدرکابینه‌وثوق‌الدوله‌بوسیله مرحوم نصیرالدوله شیرازی‌برادرزن‌نخست
وزیرمذکوروزیرمعارف چهل مدرسه ابتدائی مجانی دولتی درتهران تأسیس ومجله
اصول تعلیمات ابتدائی درسال ۱۲۹۸ خورشیدی ازطرف وزارت معارف چاپ ومنتشر
شده است وهم دراین سال برنامه دبیرستانها اصلاح وشعب علمی وادبی ازهم‌تفکیك
شده ودرسال ۱۳۰۲ خورشیدی یعنی سال قبل ازتاجگذاری اعلیحضرت فقید شماره
کلیه‌آموزشگاههای فرهنگی درکشوراعم ازابتدائی‌ومتوسطه وعالی درحدود ۱۳۳۶
وعده دانش آموزان درحدود یك میلیون وده هزارمحصل بود .

نهضت فرهنگی ایران درزمان شاهنشاهی پهلوی

چنانکه میدانیم پس ازانقراض سلسله قاجار وبرقراری شاهنشاهی دودمان اعلیحضرت پهلوی‌درتمام رشته‌های فرهنگ ملی کشورترقیات شایانی ملاحظه میشود چنانکه ازسال ۱۳۰۷ خورشیدی تاسال ۱۳۱۲ خورشیدی علاوه براعزام دانشجویان نظامی وفنی باروپا وامریکا برای دریافت دانش وهنرفرنگستان تاپنجسال سالی یك صد وپنجاه تن محصل بااستعداد جوان بمنظور آموزش وتحصیل علوم پزشکی و مهندسی وتعلیم وتربیت وعلوم طبیعی وحقوق بفرنگستان رهسپار و پس از تکمیل معلومات بمیهن عزیزبازگشته ومشغول خدمت شده‌اند وامروزه غالباً بسمت‌استادی دردانشگاه تهران به‌تربیت نسل معاصرپرداخته و اندوخته‌های علمی وفنی خود را نثارنونهالان کشورنیاکان مینمایند .

تاریخ ساختمان دانشگاه تهران

درسال ۱۳۱۲ خورشیدی‌بوسیله پادشاه فقید ساختمان دانشگاه شروع‌وعبارات زیرکه درلوحه فلزی نقش شده وبادست اعلیحضرت فقید زیربناگذاشته شده چنین است (هنگام شاهنشاهی‌پادشاه‌ایران رضاشاه‌پهلوی‌سردودمان‌پهلوی‌ساختمان دانشگاه تهران بفرمان او آغازواین نبشته‌که بیادگاردردل سنگ جای‌گرفته بزمین سپرده شد بهمن ماه۱۳۱۲ خورشیدی .

افتتاح دانشگاه تهران

در سال ۱۳۱۹ خورشیدی دانشگاه تهران شامل دانشکده های پزشکی و دندان پزشکی‌ودانشکده فنی‌ودانشکده داروسازی ودانشکده‌علوم وحقوق‌وادبیات بریاست آقای‌دکترعلی‌اکبرسیاسی‌دایرودرسال ۱۳۳۲ خورشیدی‌آقای دکترعلی‌اکبر سیاسی ازریاست برکناروسرپرستی دانشگاه تهران بعهده جناب‌آقای دکتر منوچهر اقبال که درعلوم پزشکی بویژه امراض عفونی ماهروازحیث لیاقت وشایستگی‌یکی ازبهترین رجال عصرحاضربشمارمیروند وچندی نیزسرپرست وزارت فرهنگ‌بوده‌اند واخیراً بواسطه‌بروزلیاقت باحفظ ریاست‌دانشگاه عهده‌داروزارت دربارشاهنشاهی‌نیز شده‌اند . بالجمله روزبروزدانشگاه مذکورازحیث کمیت‌وکیفیت‌بسوی ترقی‌وتکامل

اعلیحضرت همایون شاهنشاه درموقع افتتاح آرامگاه بوعلی سینا

جناب آقای دکتر منوچهر اقبال درموقع سخنرانی

رفته وامیدواریم تاچند سال دیگربزودی دانشگاه تهران ازمزایای علمی عصر حاضر بهره‌ور شده وموجبات کارولوازم بطوری فراهم گردد که دانشگاهیان ایران بتوانند باعالیترین وبهترین دانشگاههای جهان متمدن همکاری ورقابت نموده وباعث افتخار ایران وایرانیان گردند.

علاوه بردانشگاه تهران درسالهای اخیردرشهرمشهد وتبریزو اصفهان و شیراز دانشکده‌های پزشکی وآموزش عالی بهداشت عمومی ودانشکده ادبیات و کشاورزی دایرومقدمات تأسیس دانشکده پزشکی درشهراهوازنیزفراهم شده است.

اقدامات اساسی

دراین چند سال درنتیجه‌ی توجهات مخصوص شاهنشاه واقدامات مجدانه دانشمند ملت پرست وفرهنگ دوست جناب آقای دکترمنوچهراقبال وسایردانشمندان واستادان دانشگاه بروسعت وپیشرفت دانشگاه تهران افزوده شده‌است - چنانکه برسایرمؤسسات فنی و علمی موجود دانشگاه یك کرسی پزشکی آزمایشی تأسیس و موجبات نصب کوره اتمی نیزفراهم شده است تا دانشجویان هوشمند ایرانی از وسایل فنی بهره‌ور وبهتروبیشترباعلما ودانشمندان جهان مدنیت همکاری ومساعدت بنمایند.

انجمن حفظ آثار ملی

یکی دیگر ازمؤسسات و انجمن های شایان توجه در عصر شاهنشاهی پهلوی که خدمات مهمی بتاریخ ملی ایران در حفظ آثار باستانی میهن نیاکان را بعهده گرفته واقدامات شایسته‌ای مانند ساختمان آرامگاه فردوسی درخراسان وآرامگاه بوعلی‌سینا درهمدان وسعدی وحافظ درشیرازبطرز آبرومندی انجام داده‌اند (انجمن حفظ آثارملی است) که بوسیله عده‌ای ازرجال میهن پرست وملت دوست مانندمرحوم محمدعلیخان فروغی ذکاءالملك وآقای علی‌اصغر حکمت و آقای ابراهیم حکیمی (حکیم الملك) وآقای حسین علاء و عده‌ای دیگرتأسیس و تاکنون بانهایت جدیت و پشتکارانجام وظیفه نموده واکنون باتوجهات مخصوص اعلیحضرت شاهنشاه موجبات تجدید ساختمان آبرومند آرامگاه نادرشاه را درمشهد فراهم نموده‌اند.

همچنین درتعمیروتجدید ساختمان و تعمیرصحن مطهرحضرت امام رضا (ع) و

ساختمان محل خزانه مبارکه و کتابخانه آستانه مقدس رضوی و تعمیرات صحن حضرت معصومه (ع) درشهر قم و تعمیرات دقیق مساجد تاریخی مسجدشاه و مسجدشیخ لطف‌الله وچهل ستون درشهر اصفهان و ساختمان موزه در شهر شیراز باحسن عقاید پاك انجام داده‌اند که درخورتقدیر وستایش است .

تربیت بدنی ورزش

دیگراز کارهای مهم اجتماعی درایران نو پیشرفت امور ورزش و تربیت بدنی بطرزجدیددراین کشور است که باتوجهات مخصوص شاهنشاه بخوبی پیشرفت نموده و بوسیله انجمن تربیت بدنی جوانان نوخاسته ملت بیدار ایران در مسابقات ورزشی جهان متمدن شرکت نموده و جوانان قهرمان ایرانی بامساعی وکوشش خود اسباب افتخاروسربلندی جامعه‌ی ایران‌نوشده و میشوند .

رجال معارف پرور عصر معاصر

میدانیم نخستین رجال معارف پروردرعصرمعاصرمرحوم میرزا تقی‌خان امیرکبیر فراهانی است که دارالفنون را دایرنموده وراه پیشرفت فرهنگ جدید مغرب زمین را برای کاروانهای علم وادب وهنرمفتوح نمود وپس ازوی میرزا نصراله‌خان معروف به میرزا آقاخان نوری دارالفنون را اداره نموده و مرحوم حاج میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه باعث تشکیل انجمن دانشوران‌دوره ناصری شده ومرحوم محمدعلیخان فروغی ذکاءالملك ازراه تالیف وترجمه بمعارف ملی کمك نموده وباسمت استادی و تدریس باعث پیشرفت‌فرهنگ ملی شده ومرحوم میرزاحسن‌خان مشیرالدوله‌اساسنامه معارف جدید ایران را تدوین وباوضاع وزارت فرهنگ صورت رسمیت داده ودکتر امیراعلم درتشکیل مجلس حفظ‌الصحه وتأسیس جمعیت شیروخورشید سرخ درایران اثرتاریخی‌ازخودباقی گذاشته ومیرزا احمدخان نصیرالدوله‌شیرازی‌برای ایجادمدارس ابتدائی‌مجانی زحماتی‌کشیده ومرحوم‌اعتمادالدوله قراگوزلوازروی یك‌برنامه مرتب سالیانه‌تاپنجسال باعث اعزام محصل‌باروپاشده‌ونام نیکی‌ازخود درفرهنگ‌ایران باقی گذارده‌اندکه درفصل آینده اسامی کلیه وزرای فرهنگ معاصررا یادداشت خواهیم نمود ولی دراینجا گفته میشودکه آقای علی اصغرحکمت مهمترین عامل ساختمان و

تأسیس دانشگاه ایران و کتابخانه ملی وموزه ایران باستان وتشکیل کنگره فردوسی درتهران است که تاریخ فرهنگ ایران نباید نادیده بگیرد.

شکی نیست که تمام اینگونه اقدامات مهم وتاریخی وتجدید حیات ایران نو درعصرمعاصر حاصل وثمره نیات عالیه و پشتیبانی و مساعدت ذات همایونی اعلیحضرت رضاشاه پهلوی پادشاه فقید بوده است که شب وروزخود را وقف ترقی وپیشرفت میهن عزیزوهموطنان گرامی نموده وتاسرحد امکان ازکوشش وفداکاری دریغ نفرمودند ولی (از لحاظ ابراز قدر دانی از مردان دانشمند و لایقی که توانسته اند نیات حسنه اعلیحضرت پادشاه فقید را عملی سازند یادآور میشویم) که اینموضوع مسلم است که بدون رجال مطلع ولایق ومورد اعتماد واطمینان کاری صورت نخواهد گرفت. بنابر مراتب مذکور کثرت وقلت جمعیت ملل واقوام چندان درپیشرفت وترقی ملل وطوایف بشری مؤثر نیستند مانند کثرت جمعیت هندوچین وقلت جمعیت سویس وسوئد زیرا با آنکه جمعیتهای هندوچین چندین برابر شایدصد برابر جمعیت سویس وسوئد میباشند ازحیث علوم وفنون واخلاق و ترقی وتکامل فرسنگها از قافله تمدن سویس و سوئد وجزایرانگلیس دورمانده وازتهیه لوازم اولیه زندگانی شاید مهجورباشند چرا برای آنکه ترقی وتنزل ملل واقوام وابسته بکثرت جمعیت نیست بلکه وابسته برجال و مردان مطلع وطن پرست ولایق است که درمیان جمعیتهاپیدا شده وباعث ترقی وتکامل یا تنزل وفنای ملت وقوم خود شده‌اند. یکی دیگرازاقدامات مهم فرهنگی اقدامات وجدیت آقای دکترمحمود مهران است درمبارزه بابیسوادی وتأسیس مدارس حرفه‌ای و صنعتی.

فهرست اسامی وزیران فرهنگ جدید درعصرمعاصر

فهرست اسامی زمامداران ووزیرانیکه ازدوره ناصرالدین شاه تاکنون بعنوان وزارت علوم واوقاف ومعارف ورجال حاضر بنام وزارت فرهنگ زمامدارامورمعارف ملی شده ودرسرنوشت ملت درنهضت فرهنگی مداخله داشته‌اند.

۱ـ حاج محمد حسن‌خان اعتمادالسلطنه مقدم

۲ـ علی قلی میرزا اعتضادالسلطنه

۳ـ مخبرالدوله هدایت

٤ـ محمود علاءالملك

۵ـ مهدیقلی خان هدایت مخبرالسلطنه

٦ـ جعفرقلی خان نیرالملك

۷ـ مرتضی قلی خان هدایت صنیع الدوله

۸ـ حسن پیرنیا مشیرالدوله

۹ـ نظام الدین مهندس الممالك

۱۰ـ محمد علی علاءالسلطنه

۱۱ـ ابراهیم حکیمی (حکیم الملك)

۱۲ـ اسداله میرزا شهاب الدوله

۱۳ـ مرتضی ممتازالملك

۱٤ حسین پیرنیا مؤتمن الملك

۱۵ـ احمد نصیرالدوله شیرازی مؤسس بیست دبستان دولتی مجانی در تهران

۱٦ـ عبدالحسین شیبانی وحیدالملك

۱۷ـ دکتراسمعیل مرزبان (امین الملك)

۱۸ـ اسماعیل ممتازالدوله

۱۹ـ دکترامیراعلم

۲۰ـ حسن اسفندیاری (محتشم السلطنه)

۲۱ـ دکترحسن (حکیم الدوله)

۲۲ـ صادق مستشارالدوله

۲۳ـ نظام الدین حکمت مشارالدوله

۲٤ـ مهدی فاطمی عمادالسلطنه

۲۵ـ یوسف مشاراعظم

۲٦ـ سلیمان میرزا

اعلیحضرت همایون شاهنشاه یکی از کلاسهای اکابر را دیدن میفرمایند

۲۷ـ یحیی قراگوزلو اعتمادالدوله (اعزام چهارصد محصل بفرنگستان)

۲۸ـ سید محمد تدین

۲۹ـ دکتراحمد محسنی عمادالملک

۳۰ـ علی اصغرحکمت (مؤسس دانشگاه تهران وموزه‌ایران‌باستان)

۳۱ـ اسماعیل مرآت

۳۲ دکترعیسی صدیق(بانی دانشسراها)

۳۳ـ مصطفی منصور السلطنه

۳۴ـ دکترعلی‌اکبرسیاسی

۳۵ـ سرتیپ علی ریاضی

۳۶ـ دکترقاسم غنی

۳۷ـ سید باقرخان کاظمی

۳۸ـ غلامحسین رهنما

۳۹ـ دکترفریدون کشاورز

۴۰ محمد تقی ملک‌الشعراء بهار

۴۱ـ دکترعلی شایگان

۴۲ـ دکترمنوچهر اقبال

۴۳ـ دکترعبدالحمید زنگنه

۴۴ـ مسعود کیهان

۴۵ـ دکترشمس‌الدین جزایری

۴۶ـ حبیب‌اله آموزگار

۴۷ـ دکتر کریم سنجابی

۴۸ـ دکترمحمود حسابی

۴۹ـ دکتر آذر

۵۰ـ آقای رضا جعفری

۵۱ـ دکترمحمود مهران(مؤسس‌تأسیس دانشکده درشهرستانها واقدام برای

ترویج فرهنگ میان بیسوادان سالمند) .

ونیز در این قسمت یاد آور میشویم که درمدت ۵۱ تن وزیری که در رأس فرهنگ ایران قرار گرفته ودرحدود یکقرن ازعمر ملت را تابع نظرات خود نموده‌اند تنها نام چند نفر را باید دراینجا تکرار کرد که درموقع تصدی زمام امورمعارف یك ملت کهن سال وباستانی هدف و آرزوئی داشته و اثری ازخود بیادگار گذاشته ورفته‌اند مانند مرحوم مشیرالدوله که تدوین کننده اساسنامه تشکیلات جدید وزارت فرهنگ بوده و بازحمات فراوان چند جلد تاریخ ایران باستان را تألیف وباذکر شواحد مورخین یونانی ازحقوق ایران کهن دفاع نموده‌اند .

درپایان قسمت فرهنگی یاد آور میشویم که فرهنگ جدید ایران از زمان فتحعلیشاه سرچشمه گرفته زیرا روشن بینان جامعه ملت در آندوره علت العلل ضعف و ناتوانی مردم را نتیجه نداشتن فرهنگ خوب ومتناسب باعصر معاصر تشخیص داده و برای اعزام محصل باروپا آماده شده‌اند چنانکه دردوره محمدشاه پنجنفر محصل باروپا اعزام ودردوره ناصری علاوه براعزام دانشجو باروپا مدرسه دارالفنون دایر وچندین استاد ومعلم ومشاق فرنگی استخدام ودرتهران وتبریز مطبعه دایر وشروع بچاپ کتاب کرده‌اند . وچنانکه درصفحات گذشته تذکر داده‌ایم پس از تکمیل دانشگاه تهران درزمان پادشاه فقید بواسطه تشکیلات دانشکده پزشکی ودانشکده داروسازی و دانشکده های علوم وفنی ودانشکده پزشکی آزمایشی ودانشکده های حقوق و کشاورزی ودام پروری وبعلاوه دانشکده افسری دردوران خجسته **اعلیحضرت محمدرضاشاه** جوانبخت درشیراز ومشهد وتبریز واصفهان دانشکده‌های پزشکی وادبیات دایر شده وهمه روزه برتکمیل دانشکده‌های مزبور افزوده میشود. اخیراً نیز موجبات دانشکده علمی وفنی ومعدن شناسی ونفت دراهواز فراهم شده وافتتاح خواهد شد .

درزمان یحیی اعتمادالدوله بفرمان پادشاه فقید موجبات اعزام مرتب دانشجویان باروپا فراهم وذکرخیری در معارف ایران برای خود ذخیره کرده‌اند . دکتر صدیق نیز مؤسس دانشسراها بوده وبرای نونهالان کشور معلمین کافی ولایق تهیه کرده‌اند و این نکته نیز شایان تذکر است که درسابق بواسطه کوشش فوق العاده ابوالحسن فروغی

جناب آقای دکتر محمود مهران وزیر فرهنگ

در تهران (دار المعلمین) برقرار و در نتیجه فارغ التحصیلان دار المعلمین سابق دانشسرایعالی رونق گرفته است . همچنین علی اصغر حکمت باجدیت و پشتکار خستگی ناپذیر خود بکمك ومساعدت وراهنمائی مرحوم محمدعلی فروغی ذکاءالملك واراده ملت پرستانه اعلیحضرت رضاشاه پهلوی موجبات تأسیس دانشگاه تهران و کتابخانه ملی وموزه ایران باستان وموزه مردم شناسی و کنگره فردوسی را فراهم نموده که درحال حاضر و آینده ایران نواثرات مطلوبی خواهد داشت عده‌ای از آقایان وزیران هریك چند ماه یاسالی زمامداری نموده وبدون اثر قابل توجه صندلی وزارت فرهنگ را بدیگری سپرده و رفته‌اند .

باید دید مدعیان اصلاحات فرهنگی چه میکنند

درموقعیکه مرحوم سلیمان میرزادر کابینه سردارسپه بوزارت فرهنگ برقرار شده بود مرحوم مذکور بجای اجرای اصلاحات اساسی وتدوین نقشه کامل فرهنگ ایران نو غالباً بمدارس تهران سرکشی نموده و مانند یك مدیر معمولی آموزشگاه نسبت بمعلمین وخدمتگذاران جزء خشمگین میشد وچنانکه معروف بود برای تهدید آموزگاران برای انجام وظایف معلمی گفته بود (من وزیرچهل هزارسربازهستم) در صورتیکه بدستورهایم رفتار نکنید میدهم شمارا تنبیه کنند اینموضوع دسته‌ای ازمعلمین مدارس را عصبانی نموده علیه ایشان مبادرت باجتماع نموده وبیانیه تندی نیزعلیه نامبرده تدوین نموده ومیخواستند چاپ ومنتشر نمایند چون چاپخانه‌ها در آنروزها زیر نظر حکومت نظامی بود مطابع ازچاپ بیانیه مذکورامتناع نموده وبه هراداره روزنامه نیز برده بودند مدیران جراید وقت ازچاپ آن خودداری نموده بودند .

دراینموقع دوتن ازنمایندگان اتحادیه معلمین دانشمند عزیز آقای زین العابدین فروزش که بعدها بواسطه چاپ وانتشارروزنامه نجات ایران اثر مهمی درتجدیدعظمت ایران نوباقی گذاشتند ونویسنده بزرگوار آقای محمد جناب زاده مدیر ونویسنده روزنامه (آسمان) بدفترروزنامه حلاج آمده ودرخواست چاپ وانتشاربیانیه مزبور را نمودند . نویسنده بایشان گفتم تا فردا بشما جواب خواهم داد آنان قبول نموده ورفتند . اینجانب بمنظورجلوگیری ازسانسورمأمورشهربانی بکاخ نخست وزیری رفته

و بدیدار اعلیحضرت فقید که در آن اوقات با سمت نخست وزیری مشغول بودند نایل آمده وموضوع‌را معروض داشتم . پادشاه فقید فرمودند (حلاج ازمعارف چه‌خبر داری آیا این مخالفتهاغرض ورزی‌نیست) عرض کردم خیرقربان مردم باتعجب میگویند سلیمان میرزا صلاحیت وزارت را ندارد ومانند یك مدیر دبستان سرگرم رسیدگی بکارهای‌خصوصی‌است‌درصورتیکه وزیرفرهنگ بایدباموررفرهنگ‌تمام کشوررسیدگی نموده ووسایل پیشرفت فرهنگ ملی‌را فراهم بنماید. معظم‌له فرمودند حلاج چون سلیمان میرزاسالها بود درمجلس‌وخارج دم‌ازاصلاحات معارفی میزد وبااوضاع جدید مخالف بود . میخواستم ارزش صلاحیت ایشان‌را بدانم‌والبته بزودی آدم جدی‌تری‌را بوزارت معارف خواهم گماشت . نویسنده پس‌ازمصاحبه مذکوربدفترروزنامه آمده و باقوت قلب بیانیه معلمین‌را بضمیمه روزنامه حلاج چاپ نموده وانتشاردادم ضمناً از ذکراین‌نکته فروگذار نمینماید که باغ وساختمان‌فعلی وزارت فرهنگ بوسیله‌مرحوم سلیمان میرزاازورثه ظل‌السلطان برای سردارسپه خریداری‌شده وازطرف‌اعلیحضرت فقید بفرهنگ ایران هدیه شد و از آنزمان وزارت فرهنگ دارای ساختمان قابل توجهی گردید . رشته سخن‌را ازدست ندهیم .

موقوفات ایران

چنانکه میدانیم . ازروش دینی و اموربنگاههای خیریه ومعابد واوقاف دینی در دوره‌ی هخامنشیان یا خدامنشان تا انقراض سلسله پادشاهان هخامنشی بوسیله اسکندرمقدونی چنانکه شاید وباید اطلاعات مسلمی دردست نیست ولی پس ازافول ستاره اقبال پادشاهان اشکانی یا پارتهای خراسانی‌وبرقراری دودمان پادشاهان‌ساسانی به‌تخت‌شاهنشاهی ایران دین زردشت دین‌رسمی‌ایرانیان شده ودرسرتاسر کشورایران آذربایجان که هفت آتشکده معروف درآنجا دایرشدکه بنام هفت ستاره مشتری و زهره ومریخ وزحل بزبان اوستائی نامیده میشدند و کثرت واهمیت مغان و مؤبدان تاباآنجا رسیده بودکه درزمان شاپوروانوشیروان یا بهرام گوروقباد نخستین طبقه‌ی ممتازه ملت‌را تشکیل‌داده ومقام مؤبد ومؤبدان دردربارشاهنشاهی‌مقدم برسایررجال بوده وبعلاوه سرپرستی‌وپرورش‌شاهزادگان وامرای ملت بعهده مؤبدان واگذارشده

بود . در نتیجه‌ی اینگونه مطالعات تاریخی بخوبی معلوم میشود که برای حفظ و نگاهداری آتشکده‌ها در کشور و ترویج دین زردشت موقوفاتی موجود بوده که پس از تسلط اعراب مسلمان مانند اموال دولتی بتصرف کشورگشایان مسلمان درآمده و ازمیان رفته است . پس از تشکیل حکومت اسلامی درایران بمنظور ساختمان مساجد وبقاع متبرکه برقراری موقوفه وپرداخت اعانه وهدایا صورت تازه‌ای بخودگرفت .

چنانکه ازطرف امرای علوی که درمازندران حکومتی تشکیل داده بودند در قرن اول شهادت حضرت حسین(ع) مبلغ قابلی مردم وپیروان علی (ع) بوسیله علوی و سادات حسنی از مازندران بکوفه فرستاده و شروع بساختمان مقبرهٔ منورحضرت سیدالشهدا(ع) نمودند . همچنین در دوران آل بویه ازطرف عضدالدوله دیلمی وسایر شیعیان بساختمان نجف اشرف پرداختند .

بالجمله ایرانیان برای ساختمان مساجد ومدارس اقدام نمودند بویژه در روزگاران ملکشاه سلجوقی برای پرورش و تعلیم جوانان مسلمان چندین مدرسه باسامی (نظامیه) در بغداد ونیشابور وسایرجاها ازطرف خواجه نظام‌الملك طوسی وزیر هوشمند وملت دوست ملکشاه ساخته وپرداخته شده وبرای هزینه وحقوق معلمان اوقافی برقرارنمودند این رشته بطورمتناوب ادامه داشت تازمان صفویه که از طرف پادشاهان وبزرگان وبانوان دوره صفویه موقوفه‌های زیادی دایرشد که درزمان نادرشاه قسمتی ازاملاك موقوفه جزء خالصجات دولتی وقسمتی دیگررا مردم طماع و پولپرست ازبین بردند . همچنین بمنظور آبادانی مشهد رضوی وساختمان مقبره منور حضرت رضا علیه‌السلام وهزینه زوارمشهد رضا املاك زیادی موقوفه شده که قسمتی از آنها در اوایل قاجاریه ازبین رفته است نویسنده طوماری دراداره اوقاف خراسان وکتابخانه آستانه مبارکه دیده‌ام که شرح آن دراین مختصر نگنجد خلاصه درقرنهای اخیر نیز املاك وجواهر وفرشهای گرانبهای زیادی وقف حضرت حسین (ع) وحضرت رضا (ع) و حضرت معصومه وحضرت عبدالعظیم در شهرری واحمد ابن موسی (ع) معروف بشاهچراغ درشیراز وسایراماکن مقدسه ومساجد ومدارس نموده‌اند که فهرست تمام آنها دراین یادداشت تاریخی نگنجد وبآینده وامیگذاریم ومیگذریم و در اینجا یادآور

میشویم که جریان اوقاف تاقبل ازپیدایش مشروطیت درایران ترتیب درست وصحیحی نداشت واداره اینگونه موقوفات بویژه املاك موقوفه‌های دینی ومذهبی وابسته به تقوی و پرهیز کاری متولیان خودسر بود از این روی قانونی از مجلس شورای ملی گذشت که رسیدگی باموراوقاف ونظارت درعایدات ومخارج موقوفه‌را بعهده وزارت فرهنگ(اداره کل اوقاف) واگذار نمودند که تاحال رو بتکامل اداری رفته‌وخواهدرفت.

بالجمله درتاریخ شعبان ۱۳۲۸ هجری قمری ضمن قانون اداری وزارت‌معارف (فرهنگ) موادی‌هم درموضوع وظایف اداری وجمع آوری ونظارت در موقوفات و روش تحقیق بتصویب مجلس شورای‌ملی‌رسیده وپس ازتصویب قانون مزبور اداراتی بنام اوقاف دربعضی ازنقاط کشورتأسیس شد ولی دارای سازمان کاملی‌نبود تادردیماه سال ۱۳۱۳ خورشیدی دردوره سلطنت اعلیحضرت‌فقید رضاشاه کبیر بمنظوراصلاحات لازمه درامورواوقاف کشورقانون دیگری ازمجلس شورای ملی گذشت ومتعاقب آن‌در اردی بهشت‌ماه سال ۱۳۱۴ آئین نامه قانونی آن نیز از تصویب هیئت محترم دولت گذشت و بمرحله اجراء درآمد و ازآن تاریخ در وزارت فرهنگ تهران پایتخت شاهنشاهی اداره‌ی کل اوقاف دایرودرشهرستانها درادارات فرهنگ یامستقیماً دایره‌ای بنام اوقاف رسماً شروع بکار نمود چنانکه یادآورشدیم اداره‌ی اوقاف تاسال ۱۳۲۷ خورشیدی نیزضمیمه ادارات فرهنگ درشهرستانها انجام وظیفه مینمود ولی ازاواخرسال ۱۳۲۷ ادارات‌اوقاف‌ازادارات‌فرهنگ‌تجزیه‌ومستقلاً‌اداره‌میشودودراموردخل وخرج‌موقوفات درحدود قانون ومقررات وتاحدیکه توسعه‌ی سازمانهای فعلی اجازه میدهد نظارت بعمل میاورند ومخصوصاًدرآمد موقوفات براثراجرای عمل مزایده ونظارت‌ومراقبت صحیح بمنظورحفظ عایدات اوقاف هر سال بمقدار قابلی نسبت بگذشته اضافه شده است بویژه آنکه‌درسالهای‌اخیرشخص‌مطلع‌وپاکدامنی‌همچون آقای‌نصرت‌اله‌مشکواتی بسمت مدیر کل اوقاف در رأس ادارات اوقاف قرارگرفته و با کمال جدیت با داشتن همکاران خوب‌اداری درانجام وظیفه کوشامیباشند. ونیز آقای دکترمهران‌وزیرلایق فرهنگ علاوه براقداماتیکه درباره مبارزه بابیسوادی نموده وطبق فرمان شاهنشاه درسراسر کشورصدها کلاس برای آموزش بزرگسالان فراهم‌نموده وشبها عده‌بیشماری

به‌تحصیل مشغولند برای اداره اوقاف نیز اقدامات مؤثری نموده‌اند که قابل ذکر و ثبت در تاریخ ملی ایرانست زیرا اگر امور اوقاف چنانکه شاید و باید اداره شود از لحاظ مالی پشتیبان مهمی برای پیشرفت فرهنگ اجتماعی واخلاق دینی مسلمانان خواهد بود .

اداره کل نگارش و وحدت کتب درسی در کشور

یکی از ادارات مهمی که در فرهنگ جدید عصر معاصر شایسته توجه است وتأثیر بسزائی در ترقی وتکامل فرهنگ ایران نوداشته وخواهد داشت ـ اداره‌ی کل نگارش است که در سالهای پیش بعنوان اداره‌ی انطباعات نامیده میشد ـ زیرا تا قبل از تشکیل وتأسیس سازمانهای فرهنگ نو مدارس کشور بصور گوناگون اداره میشد وهر مدرسه که از طرف دیگران در مملکت دایر یا بوسیله افراد یا جمعیتهای داخلی اداره میگردید با داشتن عنوانهای مختلف ومتناقض بهترین نمونه ونمایش وجود تفرقه واختلاف در میان جامعه‌ی ملت بود ـ مانند مدرسه ارامنه ومدرسه اتحادیه (آلیانس) بنی اسرائیل ومدرسه زردشتیان ومدرسه اسلام ومدرسه جعفری وغیره .

بالجمله باتصویب واراده دولت شاهنشاهی واسطه اداره‌ی انطباعات برای ایجاد وحدت کتب درسی در کشور با داشتن کارمندان وهمکاران دانشمند و مساعدت رجال عالیقدر برای دبستانها و دبیرستانها طبق برنامه‌های فرهنگی بمنظور تدریس در کلیه کلاسهای مدارس کتابهای لازم ویکنواخت تدوین ودر دسترس معلمین ومحصلین مملکت گذارده‌شد و بیش از پیش موجبات پیشرفت اصل وحدت جامعه‌ی ملت فراهم‌شده‌است .
همچنین کمك ونظارت در تألیفات وترجمه وبررسی فیلمهای سینماها ونمایشنامه‌ها بعهده این اداره مهم گذاشته شده که از لحاظ سازمان اداری فرهنگ بمنزله کلاس عالی محسوب میشود .

بنگاه کل تبلیغات کشور

دیگر از تأسیسات مهمی که در سالهای اخیر دایر شده واثرات مهمی در امور سیاسی واقتصادی اجتماعی وپرورش ملی داشته ودر انتشار وحفظ دانش وهنر باستانی ملت نهایت درجه مؤثر وکوشا بوده‌اند اداره کل تبلیغات کشور است که همه روزه مردم را از اوضاع داخله وخارجه آگاه نموده وخانواده‌ها وجوانان وکودکان را بشاهراه زندگانی

عمومی رهبری وهدایت مینمایند، شکی نیست که کارکنان واداره کنندگان این مؤسسه گرانبها درنهضت جامعه‌ی ملت بسوی ترقی وتکامل عامل مؤثری بوده وخواهند بود.

بمنظور احترام بدانشمندان ملی وشهرت ایران باستان

درسال ۱۳۱۸ خورشیدی پس از تکمیل آرامگاه فردوسی در طوس ازطرف وزارت فرهنگ بدستور شاهنشاه فقید یکصد تن ازفضلا ودانشمندان ملل مختلف شرقی وغربی دعوت بعمل آمده وبا شرکت میهمانان عالیقدر ایران جمعاً بخراسان رهسپار و پس ازافتتاح آرامگاه جدید شاعر وحکیم ونویسنده توانا وزنده کننده شهرت ایران نو فردوسی پاکزاد وبازگشت بتهران انجمن دانشمندان مذکور بعنوان کنگره فردوسی تشکیل وبواسطه ایراد خطابه‌های علمی وادبی باعث تجدید معروفیت کشور نیاکان شدند.

گزارش دوران تحصیلی اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی خلدالله ملکه

اعلیحضرت همایون شاهنشاه پادشاه جوانبخت که خدایش درهر حال یار ومدد کار باد محمد رضاشاه پهلوی خلداله ملکه ـ درسال ۱۲۹۹ خورشیدی درتهران پابعرصه وجود گذارده ودر نتیجه قدوم مبارک وبخت بلندش ستاره درخشان دودمان پهلوی در آسمان تیره وتار آنروزی میهن عزیز طلوع نموده و ازهمان روزهای اول افق آسمان ایران نو را روشن وفروزان فرمودند ـ اعلیحضرت همایونی درسالهای پنج وشش شروع بتحصیلات رسمی فرموده وپس ازشش سال تحصیلات ابتدائی درتهران ومطالعات مافوق برنامه بوسیله با اخلاقترین معلمین تهران بمصاحبت چند تن ازفضلای نامدار مانند مرحوم مستشارالملك گرگانی بفرمان پدر تاجدارش پادشاه فقید در سال ۱۳۱۰ خورشیدی بقصد تکمیل وادامه تحصیل علوم وفنون بفرنگستان رهسپار ودر کشور آباد وسرزمین با اخلاقترین مردم اروپا (سویس) شهر (رول) واقع در کنار دریاچه (لمان) که هوائی دلکش ومناظری دلفریب دارد در مدرسه (لوروز) که بهترین آموزشگاه سرزمین سویس است به‌تحصیل مشغول وپس ازفراغت ازتحصیل بااستقبال بینظیری که شایسته پادشاهان نامداراست درمیان شادی وکف‌زدن خانواده شاهنشاهی ومعاریف و رجال مردم تهران بپایتخت شاهنشاهی نزول اجلال فرمودند.

چنانکه درهمان‌اوقات ازاشخاص مطلع خارجی وداخلی شنیده شده است در دورهٔ تحصیل درمدرسه (لمان) اعلیحضرتش بواسطه هوشمندی وجهد وکوشش برای آموختن علوم و فنون مقدماتی سر آمد اقران خویش بوده‌اند و درتمام مدت‌دانش-آموزی علاقه مفرطی بزبان و ادبیات ایران ابراز میفرمودند و بهمان اندازه هم نسبت باموزتربیت‌بدنی وورزش نیزتوجه خاص مبذول میفرمودند .

چنانکه هم اکنون ملاحظه میشودکه ذات‌همایونی دراسب‌سواری وهواپیمائی وراه‌پیمائی بهترین نمونه دلیران‌ایران بشمارمیروند ودرهواپیمائی باندازه‌ای‌پیشقدمی میفرمایندکه غالباً از پیشگاه مبارکش در خواست تأمل شده است حاصل آنکه اعلیحضرت همایون محمدرضاشاه پهلوی علاوه برداشتن اخلاق پهلوانی و فرماندهی درچند زبان ملل دیگرمانند زبان فرانسه وانگلیسی وآلمانی ادیب وبا زبان‌روسی نیز آشنائی دارند درعلوم حقوق سیاسی وعلوم اجتماعی و تاریخ وجغرافیا نیز تسلط کامل دارند و از میکانیك رانندگی وهواپیمائی نیز سررشته دارند وازحیث صفات جوانمردی نیاکان پاك‌نژاد ایرانی نیز بهره کافی داشته و بجرئت میتوان گفت که قلب مبارکش دائماً متوجه‌اکثریت طبقه زحمتکش وندارملت بوده ودرتمام‌بیانات‌ملوکانه توجه وزیران واولیای اموررا‌باصلاح‌امورمردم جلب‌میفرمایند ودرفرمان تقسیم‌املاك پدرتاجدارش میان کشاورزان چنین دستورفرموده‌اند .

متن فرمان تقسیم املاك پهلوی

جناب شادمان ـ نظر بعلاقهٔ خاص وعقیدهٔ‌راسخی که همواره بتأمین آسایش و رفاه حال زارعین ورعایا داشته‌وداریم ومیل قلبی مااین بوده است که املاك‌مزروعی اعلیحضرت شاهنشاه فقید پدر بزرگوارمان که برطبق قانون بما منتقل شده است به تملك خود زارعین هرحوزه درآید وهرچند عواید املاك مزبورتاپایان تاریخ مطابق فرمان مورخ سوم اسفند ۱۳۱۸ خورشیدی بمصرف امورخیریه میرسد وازاین‌حیث رضایت خاطرما نیزفراهم بوده است لیکن چون‌واگذاری این املاك باقساط طویل - المدت ومالك بودن‌زارعین بیشتربخیروصلاح کشورتشخیص داده میشود بموجب‌این دستخط مقررمیداریم که املاك مزروعی که بماانتقال یافته باقساط طویل‌المدة‌بزارعین

واگذارشود وبرای اجرای این منظور هیئتی از اشخاص بصیرومطلع دعوت نمائید که وسایل اجرای این اموررا فراهم سازند ووجوه حاصل ازفروش این املاك بایجادمنابع تولیدی وقف- ودرآمد آن طبق فرمان مورخ سوم اسفند ۱۳۲۰ خورشیدی بمصرف خواهد رسید - کاخ مرمر ۷ بهمن ۱۳۲۹ خورشیدی .

☆☆☆

چنانکه همه دانسته‌اند کلیه وجوه نقد که ازطرف شاهنشاه فقید دربانك گذاشته شده بود و باعلیحضرت همایونی منتقل و در ظرف سالهای گذشته بمصارف خیریه رسیده‌است) رشته سخن را دنبال نمائیم - اعلیحضرت همایون پس ازبازگشت ازمسافرت تحصیلی برای تکمیل تحصیلات نظامی داخل دانشکده افسری ودانشگاه جنگ شده وبا تمام دسته‌های نظامی ولشگری آشنا وبرای فرماندهی کل ارتش آماده شدند .

ازدواج اعلیحضرت همایونی با خانواده سلطنتی مصر روابط تاریخی مصر و ایران

چنانکه مورخین نوشته‌اند ازروزگاران باستان روابط مصروایران که دوملت قدیمی بودند برقراربود ومسافرت جنگی خشایارشاه هخامنشی بمصر در تاریخ مصر ثبت شده است - داریوش کبیر سرزمین مصر را درکتیبه بیستون (موداریا) نام‌برده و قبطیها مملکت فراعنه را (خم) یا (زمین خم) یعنی زمین (سودا) نامیده‌اند زیرارنگ خاك مصرسیاه است .

موقعیت جغرافیائی مصر

مصربوسیله تنگه سوئزازآسیا جدا میشود - معروف است که سردار اسلامی فاتح مصر گفته است - مصر گاهی یك شبانه روز برگرد وخاك میشود چنانکه تنفس در آن مشکل است شبانه روزی دیگر دریائی پرموج ازآب شیرین است وروزدیگر کناره‌های رود نیل پرازگل وسنبل وریحان است - رود نیل درحدود یکهزار فرسخ طول دارد وآبهای نیل باختلاف فصول گاهی آسمانی وگاهی نیز سبز و زمانی سرخ میشود که خیلی تماشائی است - هردت مورخ یونانی گفته‌است مصر تحفه‌ایست که نیل با خود آورده است .

وضعیات تاریخی مصر

در تاریخ ملل قدیمی شرق سازمان دولت مصر را از پنجهزار و چهار سال پیش از تولد حضرت مسیح دانسته‌اند و در سال ۵۲۵ پیش از میلاد بدست (کمبوجیه) پادشاه هخامنشی ایران منقرض شده است .

شهرهای مهم قدیمی مصر

پایتخت دوره‌های فرعونی مصر (منفیس) نام داشته و شهر قاهره نزدیك منفیس بدست اعراب مسلمان ساخته شده است یعنی اردوگاه مسلمانان فاتح مصر تبدیل بشهر قاهره شده است .

تاریخ ازدواج اعلیحضرت همایون محمدرضاشاه با علیاحضرت فوزیه

در سال ۱۳۱۷ خورشیدی موجبات ازدواج اعلیحضرت همایونی با علیاحضرت - فوزیه که از شاهزادگان خانواده خدیوی مصر یعنی محمد علی پاشای مشهور است فراهم در هنگام ورود علیاحضرت فوزیه بتهران جشنهای مفصلی از طرف ملت بافتخار عروسی اعلیحضرت برقرار گردید و پس از یکسال والاحضرت شهناز پهلوی قدم بعرصه وجود گذارده و دودمان سلطنتی را منور کردند - بالاخره در سال ۱۳۲۶ خورشیدی ازدواج مذکور فسخ و علیاحضرت فوزیه بکشور مصر بازگشت فرمودند .

قضا و قدر چه میکند

در اینجا بی مناسبت نیست که از لحاظ تاریخی یادآور شویم که قضا و قدر هم با بخت جوان و روشن بینی ذات همایون شاهنشاهی هم قرین است زیرا پس از صدور طلاقنامه و عزیمت علیاحضرت فوزیه بخانواده خود با آنکه در ظاهر هیچگونه تزلزلی در موقعیت پادشاهی سلسله خدیوی در مصر معلوم نبود - پس از چندسال بواسطه قیام افسران نظامی مصر سلطنت خانواده خدیوی در مصر منقرض و رژیم سلطنتی اکنون تبدیل به جمهوری شده تا در آینده چه بشود .

بالجمله بعقیده نویسنده (این یك نکته دلپسند تاریخی از خوشبختی ذات همایونی رهبر سعادت و ترقی جامعه ملت ایران در عصر معاصر است که باید ثبت تاریخ ایران معاصر باشد .

والاحضرت شهناز پهلوی

چنانکه یاد آور شدیم والاحضرت شهناز پهلوی که بهترین یادگار وصلت شاهنشاهی ایران با خانواده سلطنتی مصر بود درسال ۱۳۱۹ خورشیدی بعرصه وجود آمده و پس از دوران کودکی بفرمان پدر تاجدارش باچند نفر سرپرست نجیب ومهربان برای تحصیلات لازمه و تربیت مناسب خانواده شاهنشاهی بکشور سویس عزیمت و مشغول تحصیل شدند. پس از تکمیل تحصیلات بپایتخت نزول اجلال فرموده ودرسال ۱۳۳۵ خورشیدی بااجازه وفرمان پدر تاجدارش باجناب آقای مهندس اردشیر زاهدی ازدواج فرمودند.

وصلت ذات همایون شاهنشاهی باعلیاحضرت ملکه ثریا پهلوی

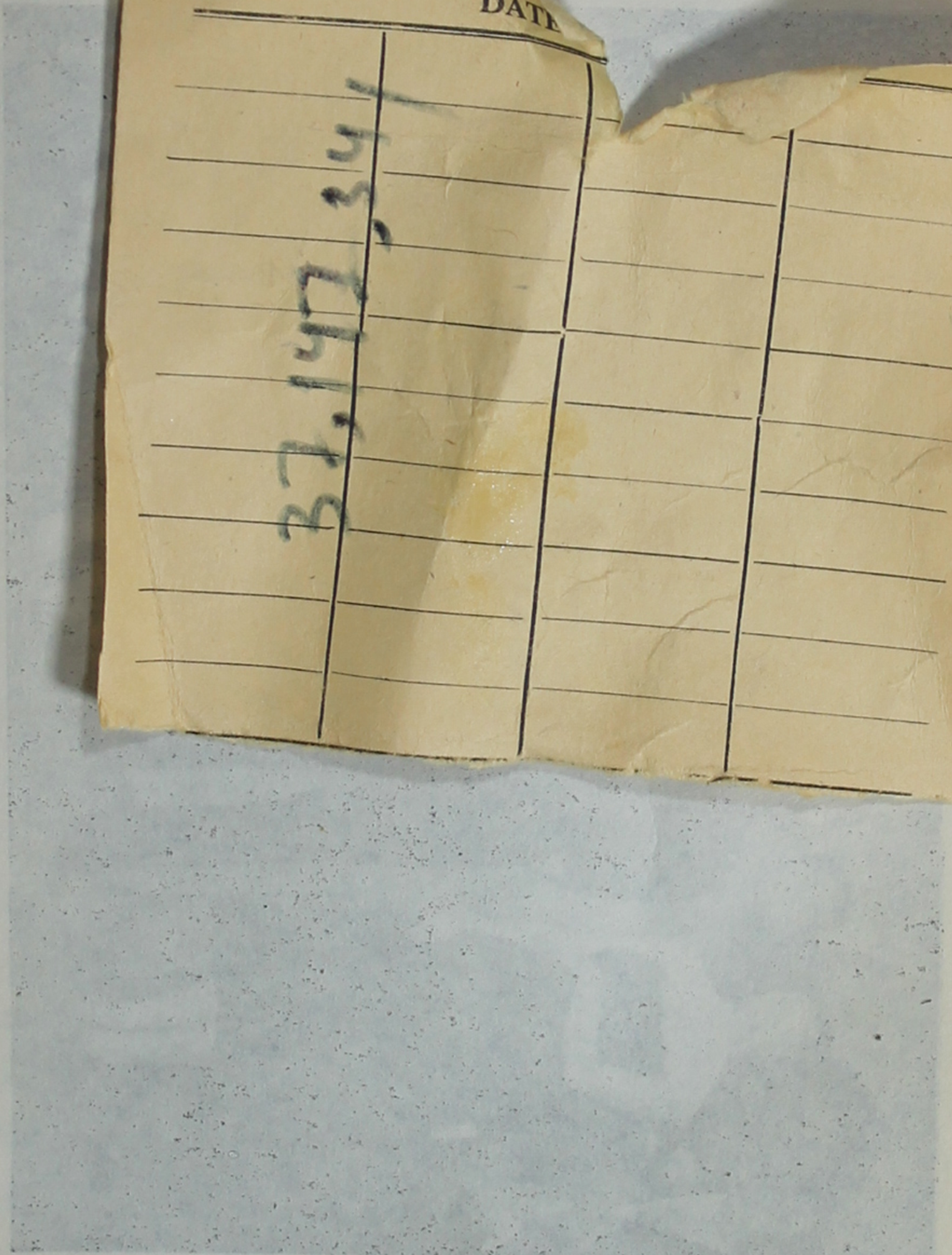
درسال ۱۳۳۰ خورشیدی موجبات وصلت اعلیحضرت همایون محمد رضاشاه پهلوی شاهنشاه ایران باعلیا حضرت ملکه ثریا پهلوی فرزند دلبند وخجسته مقدم جناب آقای خلیل اسفندیاری بختیاری که از بزرگ زادگان ایل جلیل بختیاری بوده وازطرف مادر علیاحضرت نیز منسوب بیکی ازخانوادهای نجیب آلمانی میباشند فراهم شد علیاحضرت ملکه ثریا پهلوی ازحیث معلومات واخلاق ونوعپرستی بهترین نمونه نونهالان بشریت محسوب ودرنتیجه دوقطب درخشنده درفضای ایران نوبهم نزدیك شده وامید است درپرتو این وصلت فرخنده ومبارك نمرات نیکوئی برای آینده ایران داشته باشد و سالهای سال آثار روشنی بخش گفتار وکردار اعلیحضرتین شاهنشاه وملکه در محیط تاریخ ایران نوطنین انداز باشد. باش تاصبح دولتت بدمد- کاین هنوز از نتایج سحر است

تاریخچه بنیان فرهنگ جدید ایران

بالجمله چنانکه میدانیم فرهنگ جدید ایران اززمان فتحعلیشاه قاجار شروع میشود که روشن بینان جامعه ملت. علت العلل ضعف وناتوانی ملت را دربرابر تجاوزات روسها نتیجه‌ی نداشتن فرهنگ خوب ومتناسب باعصر معاصر تشخیص داده وبرای اعزام محصل باروپا اقدام کرده‌اند چنانکه دردورهٔ محمد شاه پنج نفر دانشجو بفرنگستان اعزام ودردوره ناصرالدین شاه علاوه براعزام سی تن محصل باروپا چندین استاد و معلم فرنگی بمنظور آموزش علوم پزشکی ومهندسی نظام استخدام کرده‌اند ودرنتیجه اقدامات میهن پرستانه مرحوم میرزا تقی خان فراهانی امیر کبیر مدرسه دارالفنون افتتاح

خاندان جلیل سلطنتی درشب فرخندهٔ عروسی اعلیحضرت همایونی با علیا حضرت ملکه ثریا پهلوی

ودرتهران وتبریز برای چاپ کتاب چاپخانه دایر کردند .

دردورهٔ مظفرالدین‌شاه نیز مدرسه فلاحت را تأسیس ودایر نموده بودند باوجود اینگونه اقدامات ـ معارف جدید ایران چنانکه شاید وباید پیشرفتی نداشت تاپیدایش مشروطیت ایران که راهنمایان جامعه مردم را بتوسعه واصلاح فرهنگ ملی رهبری نموده ودرنتیجه تأسیس (انجمن معارف) پس ازانجمن دانش دوره ناصری که بواسطه حاج علیخان وحاج محمد حسن‌خان اعتمادالسلطنه دایرشده وازبین رفته بودانجمن معارف چندین مدرسه و کتابخانه عمومی درتهران دایر و بوسیله حاج میرزاحسن رشدیه مدرسه رشدیه را درشهر تبریز دایر نمودند همچنین مرحوم حاج میرزایحیی دولت آبادی باعث ایجاد مدرسه (سادات) درتهران شده است .

اینگونه اقدامات فرهنگی دنبال میشد تادوره مشروطیت که حس معارف پروری مردم تحریك شده وبرشماره مدارس افزود وازطرف رجال دولتی مرحوم میرزاحسن خان مشیرالدوله بمنظور تربیت مأمورین خوب برای وزارت خارجه (مدرسه سیاسی) رادایر وبا کوشش آقای ابوالحسن فروغی بمنظور تربیت معلم مدرسه (دارالمعلمین) برقرار ودر کابینه میرزا حسن‌خان وثوق‌الدوله بوسیله مرحوم نصیرالدوله شیرازی برادر زن وثوق‌الدوله ده مدرسه ابتدائی مجانی دولتی درتهران دایر شده است ولی اساس نهضت فرهنگ جدید را باید دردوران شاهنشاهی اعلیحضرت فقید رضاشاه پهلوی ثبت کرد زیرا توسعه آموزش وپرورش موجب شدکه مردان دانشمند فرهنگ دوست مانند مرحوم محمد علی فروغی وعلی اصغر حکمت وسید محمد تدین ودکتر صدیق ودکتر علی اکبرخان سیاسی وابراهیم حکیم‌الملك ومرحوم ممتازالدوله وسایر معارف پروران باتقویت اعلیحضرت فقید بکار پرداخته ودرنتیجه درسال ۱۳۱۹ خورشیدی دانشگاه تهران مرکب ازدانشکده‌های علوم ودانشکده فنی وپزشکی ودارو سازی ودامپزشکی وکشاورزی وادبیات دایر وبوسیله آقای دکتر صدیق اساس دانشسرایعالی ودانشسراهای مقدماتی ایجاد ودر سرتاسر مملکت علاوه برتأسیس وتوسعه شماره دبستانها عده زیادی نیز دبیرستان تأسیس شد .

همچنین بفرمان پادشاه فقید برای آموزش وپرورش نظامیان وتکمیل معلومات

افسران بوسیله ارتش همه ساله عده‌ای باروپا وامریکا اعزام‌ودرتهران مدارس‌ابتدائی ودبیرستان نظام ودانشکده افسری ودانشگاه جنگ برقرارو کانون علم و فرهنگ وهنررا درقلب ارتش جوان ایران فروزان نمودندکه درحال تحریراین تاریخ صدها تن افسران دانشمند وعالم وباتجربه برای فداکاری درراه‌میهن عزیزحاضرو آماده‌اند.

خوشبختانه در سالهای اخیردرتبریز و شیراز ومشهد واصفهان دانشکده‌های پزشکی وادبی دایرودرنتیجه فعالیت میهن پرستان و کمکهای ذیقیمت اعلیحضرت همایون محمد رضا شاه پهلوی وتشویق دانش آموزان ودانشجویان باتوجه مخصوص ذات همایونش علوم وفنون وادبیات ملی روبتوسعه وتکامل رفته ونویدخوشبختی و سعادت فرهنگی نسل معاصررا بشرط پرورش‌اخلاقی محصلین جوان در آسمان‌ایران نومینوازندوامید است‌بزودی جامعه نجیب ودلباخته فرهنگ جدید عصرمعاصرایران درراه‌مدنیت‌جهانیان سربلند نموده ومانند نیاکان خویش رهبرملل دیگرشرق و آسیا گرددو همچنین تأسیس دانشکده معقول ومنقول که بمنظور تربیت خطبای‌دینی در مسجد سپهسالارتهران تأسیس شده نباید فراموش‌شود .

اوضاع اقتصادی ومالی ایران نو

قبل ازشرح وتوضیح اوضاع مالی‌ایران درقرون معاصرباید بدانیم معنی‌عبارت ترجمه اصطلاحات اقتصادی مغرب زمین یعنی مقصود ازکلمه بودجه که مکرر در جراید ومحافل ازاین جمله گفتگومیشود چیست . درقانون محاسبات عمومی که در اول مشروطیت تدوین شده بودجه‌را چنین‌تعریف کرده‌اند (بودجه دولتی سندی‌است که معاملات دخل وخرج مملکتی برای مدتی معین درآن پیش بینی وتصویب شده باشد ومدت مذکوررا‌سال مالی میگویند وعبارت ازیکسال شمسی است) این اصلی است که دردوران مشروطیت برقرارشده ودستورالعمل وزرای‌مالیه دروضعیات کنونی است که باید محل درآمدها وهزینه معلوم وروشن باشد تامملکت ازلحاظ مالی پریشان وجامعه ملت دررفاه باشند .

لیکن ازدوره‌های قدیم تاپیدایش وبرقراری مشروطیت درایران توازن دخل و

خرج کشور مقامات دولتی صورت منظم ورسمیت بخودنگرفته بود وطرز وصول عایدات عمومی ودستورهای مخارج وابسته بعایدات املاك دیوانی ومالیات اصناف وپیشه وران وپیشامد ونیازمندیهای روزانه برگزارمیشد بدین معنی که دستور کلی از طرف شاه صادرمیشد وبوسیله عده‌ای نویسنده بالقاب مستوفی ووزیر دفترومیرزا دفاتر مالیاتی هرشهرستان تدوین میشد وقسمتی ازمملکت را بعنوان (تیول) بفرمانفرماها وحکام ولایات واگذارنموده وهزینه ومخارج تأمینیه دهستان یا شهرستان را بعهده والی میگذاشتند .

تازمان مرحوم میرزا تقی‌خان فراهانی امیر کبیر که بوسیله تدوین قانون(بنیچه) امورسر بازگیری ودریافت مالیات را منظم کرد. بالجمله زمامداران وقت برای دریافت باج وخراج کشوری راههای گوناگون درپیش گرفته بودند . چنانکه بعناوین (ابواب جمعی) ازحکام وفرمانداران یاتیول یعنی واگذاری یك قسمت ازاملاك خالصه دولتی رابرجال وشاهزادگان ـ وهر گوشه‌ای ازگوشه‌های کشوررابعهده حکمرانان وفرمانداران محلی برگذارودربرابرعایدات وصولی حقوقی پرداخته وانجام وظیفه مینمودندبعضی ازدرآمدها را نیزمانند دروازه‌بانی (گمرك) شهرها رابعنوان اجاره کنترات میدادند بنابراین برای هرشهری گمرکی مخصوص میگرفتند .

خلاصه عایدات دولتی عبارت بود ازمالیات(سرانه) دردهستانها ـ مالیات اراضی آباد ـ درآمد خالصجات مالیات‌صنفی.ضرابخانه ـ حشم وگله‌داری ـ دروازه‌بانی ـ راهداری معلوم‌است وصول اینگونه مالیاتها تاچه حدباعث‌رنج وگرفتاری مردم میشد ـ ازطرف دیگرقسمتی ازدرآمد تلف و مبلغ قابلی هم بخزانه دولت عایدنمیشد ـ بخصوص در هنگام ضعف وناتوانی دولت مانند دوره مظفری که مالیات عمومی یاتفریط ویالاوصول مانده وعمال‌انگلیس وروس موقع را مغتنم شمرده بادادن‌مبلغی وام گمرکات سرحدی یا دروازه‌های کشوررا که بتازگی بوسیله مستشاران بلژیکی ایجاد شده بود بعنوان رهن وگروتحت نظرخودگرفته بودند .

صرف نظراززیانهای دخالت بلژیکیها درامورگمرکات ومالی ایران باید گفت دخالت مستشاران بلژیکی بریاست‌مسیو(نوز) و(مرنارد) وغیره برای امورمالی‌ایران

خالی ازفایده نبودند زیرا از آنزمان ببعد امور گمرکات سروصورتی بخود گرفته و گزارش دخل وخرج مملکتی صورت بهتری پیدا نموده وبنیان تنظیم بودجه‌عمومی را دردوران مشروطیت تسهیل کرد چنانکه دردوره اول مشروطیت نخستین کتاب (بودجه درآمد وهزینه کشوری) بوسیله مرحوم میرزا ابوالقاسم ناصرالملك همدانی وزیرمالیه که بعد ازفوت مرحوم عضدالملك نایب السلطنه شد بمجلس شورای ملی تقدیم شد.

خلاصه پس ازاقدامات بلژیکی‌ها درزمینه تهیه‌وتنظیم بودجه عمومی‌مستشاران امریکائی بویژه (شوستر) دراین راه صدماتی را متحمل ودرتمرکزعایدات ومخارج کشوری خدمات شایسته‌ای انجام دادند.

بالجمله چنانکه یادآورشدم اولین دفترچه نماینده وجمع وخرج مملکتی‌در دوره اول مجلس شورای ملی درسال ۱۳۲۶ هجری قمری مطابق سال ۱۹۰۷ میلادی بوسیله میرزا ابوالقاسم ناصرالملك همدانی وزیرمالیه وقت بامبلغ سه‌میلیون‌ویکصد وهشتادهزاروسیصد وشصت تومان کسر بودجه تقدیم مجلس شورای‌ملی گردیدوبرای کسر بودجه بوسیله وزیرمالیه کابینه عبدالحسین میرزا فرمانفرما رئیس‌الوزراءنخستین کابینه دوره اول مشروطیت ازمجلس تقاضای استقراض ازخارجه را پیشنهاد نمودند دراینموقع که عامه جامعهٔ ملت ازازدیادقروض ووام دولتی نگرانی‌حاصل نموده‌بودند وبخش‌عمده نارضایتی‌مردم راازوضعیات ولخرجیهای درباریان‌مظفری باعث شده‌بود انتشار کسربودجه کشوری موجب جنجال وهیاهودرداخل و خارج کشور در دوره اول مجلس شورای ملی شده وبالنتیجه کابینه فرمانفرما منحل و موجبات تشنج وکشمکش بین طرفداران مجلس ودربار گردید. خلاصه ازآنزمان به بعد همواره درزمینه اصلاح بودجه وتمرکزعایدات ومخارج عمومی کوششهائی بعمل میامد تا بالاخره درسال ۱۳۰۲ خورشیدی بواسطه جدیت وکوشش مستشاران امریکائی که درتحت ریاست دکترمیلیسپوبرای اصلاحات مالی خزانه دولتی باین کشور آمده‌بودند توازن بودجه جمع وخرج مملکتی چهره نیکوئی بخود گرفته وگزارش امور مالی بصورت کتابچه رسمی‌ازطرف مستشارمالی امریکائی‌چاپ ومنتشر گردید ـ در کتابچه

مذکور فهرست کل درآمد وهزینه پیش بینی شده برای سال ۱۳۰۲ خورشیدی اعم از مالیات مستقیم وغیرمستقیم ومنافع خالصجات ونفت جنوب وغیره درحدود مبلغ دویست وسی ملیون ریال برآورد وصورت مخارج پیش بینی شده درهمین حدود تدوین شده بود درصورتیکه پس ازبیست سال دردوران پادشاهی اعلیحضرت فقید بودجه عمومی کشور بطور تصاعدی پانزده برابر بالا رفته وروز بروز بر درآمدهای خزانه افزوده میشد.

چنانکه امروز پس ازشانزده سال ازشاهنشاهی اعلیحضرت همایون محمد رضا شاه پهلوی اثرات ترقیات اقتصادی ومالی ایران باستانی را بخوبی درک مینمائیم وتصور ترقیات مالی مهمترین عامل ترقی وتکامل جامعه ملت وآبادی مملکت را در ایران امروزاست بویژه درآمد سرشار معادن نفت آبادان بهترین سرمایه عمران وآبادی ایران نوخواهد بود.

بالجمله چنانکه میدانیم تااول مشروطیت درایران بیش ازدوبانک بنام (بانک شاهنشاهی) ازطرف انگلیسها وبانک استقراضی ازطرف روسها درایران نبود وکلیه امور پولی وصرافی ایران بادست عمال بیگانه وبنفع خارجی بگردش افتاده بود در موقع انقلاب ۱۹۱۷ میلادی درروسیه بانک استقراضی روسها درایران ازبین رفت و بعداً طبق معاهده ۱۹۲۱ میلادی بایران واگذار گردید در نتیجه تمام امور پولی و بانکی ایران بدست عمال بانک شاهنشاهی افتاده وبواسطه دادن اعتبارات بانکی ببعضی ازمنفعت جویان غالباً اشخاص طماع ازاعتبارات بانک شاهنشاهی سوءاستفاده نموده بواسطه خریداری گندم و جوو سایر خواربار عمومی واحتکار آنها موجبات نگرانی وقحطی مصنوعی را فراهم ساخته باعث فنای هزاران تن افراد بیگناه ایرانی میشدند.

چنانکه درسال ۱۳۳۶ هجری قمری بواسطه خریداری وجمع آوری مایحتاج مردم وحمل آنها بمرزهای کشور ترکیه و عراق برای سپاهیان انگلیسی و هندی در ایران بویژه در تهران قحطی آشکار و بموجب آمار ازسیصد هزارتن نفوس آنروزه پایتخت هفتاد هزار نفر از دنیای ما رخت بربسته و بزمامداران نالایق لعنت تاریخی فرستادند.

خلاصه دردوره اول مشروطه نمایندگان واقعی ملت وبعضی ازرجال روشنفکر

مانند صنیع الدوله ومستشار الدوله و مشیر الدوله ودیگران باندیشه تأسیس بانکملی افتاده واقداماتی نیز نمودند تاجائیکه عده‌ای از بانوان دستبندها و گوشواره‌های خود را برای تهیه سرمایه بانك ملی فروختند و تحویل عده‌ای از نمایندگان دادند ولی با تمام کوششی که ازطرف ملیون بعمل آمد عدم لیاقت زمامداران وقت و کوشش ستون پنجم خارجی مانع پیشرفت مقصود مردم شده وزحمات داوطلبان سعادت ملی‌را بباد فنادادند بالاخره مقدرات ملی در روزگاران اعلیحضرت رضا شاه فقید مقدمات آنرا فراهم ساخته وطبق قانون مصوب مجلس شورای ملی درسال ۱۳۰۸ خورشیدی‌بانك ملی ایران باسیصد میلیون ریال سرمایه تشکیل وبوسیله لیندن‌بلات مستشار آلمانی بجریان معاملات وبانکی پرداخت .

برای آنکه علاقه شدید اعلیحضرت فقیدرا باوضاع اصلاحات‌مالی که‌سرچشمه سایر اصلاحات‌است یادآورشویم بیاناتی‌راکه درهنگام افتتاح‌بانك ملی ایران‌شاهنشاه فقید درپاسخ ترجمه اظهارات (لیندن بلات) رئیس آلمانی بانك فرموده‌اند در اینجا مندرج مینمائیم .

متن نطق شاهانه

تأسیس‌بانك ملی‌یکی‌از آرزوهای دیرینه ملت من‌بوده وحال‌که بعون‌الله‌تعالی بعملی‌کردن این آرزوی ملی موفقیت حاصل شده لازم میدانم نکات چندی‌را باطلاع عموم برسانم ـ زیرادرانظاردنیا پیشرفت‌این‌قبیل مؤسسات نمونه لیاقت ملی‌محسوب تواند شد. بنابراین برهرفردی ازافراد ملت خود توصیه و تأکید میکنم که از هیچ قسم فداکاری برای محکم‌نمودن این‌اساس‌عام‌المنفعه خودداری ننمایند بامساعدتهای خاصی که ازناحیه خود من‌ودولت برای‌کلیه امورمربوط باقتصادیات مملکت‌معطوف بوده ومیباشد ـ یقین دارم‌که افراد ملت من نیز مراتب وطن پرستی وفداکاری که شایسته عموم ملل راقیه است بمنصه بروزخواهند رسانید .

☆ ☆ ☆

اینك ملاحظه مینمائیم که از سال ۱۳۰۸ خورشیدی تاکنون علاوه بر سرمایه زیاد ومهم بانك ملی ایران ازقبیل جواهرات وطلا ونقره وملیونها تومان **اسکناس** و

پولهای مسکوك وفلزهای قیمتی وتمرکز درآمد عمومی کشور دربانك ملی بمنظور توسعه معاملات بازرگانی وتحکیم موقعیت کارخانه‌های صنعتی وساختمانی وتوسعه وافزایش آبادیهای کشاورزی واستقراضی وتعمیر و آبادی جاده ها وشهرها چندین بانك بعنوان (بانك رهنی) (بانك کشاورزی) بانك ساختمانی (بانك صادرات) (بانك سازمان برنامه) بانك پهلوی (بانك سپه) وازطرف تجار (بانك بازرگانی) باسرمایه واعتبارات مهم تشکیل وروز بروز بر وسعت دایره فعالیت آنها افزوده میشود - علاوه بر بانکهای مذکور چند سازمان وشرکتهای مهم وقابل توجه مانند سازمان برنامه که سرپرست چندین کارخانه ریسندگی وقندسازی وسیمان بوده بفعالیت مشغولند وشرکت بیمه وشرکتهای فرش و چای وشیلات بتوسعه اقتصادیات ملی سرگرم شده‌اند.

توسعه بازرگانی ومعاملات اقتصادی

چنانکه میدانیم در نتیجه امنیت عمومی و آزادی مشاغل و لغو کاپیتولاسیون وانحلال بانك استقراضی روس و بانك شاهنشاهی انگلیس در تهران با آنکه در دو جنگ اول ودوم بین الملل وانقلاب روسیه ودخالت عمال روسی و انگلیسی بعنوان جنگ با آلمان خسارت زیادی بملت و کشور نجیب ایران رسیده وبا آنکه از پایان جنگ دوم بین الملل تاکنون بواسطه خود خواهی وغرور بعضی از زمامداران خود سر وضعیات کشور چنانکه شاید و باید خوب نیست معهذا امور تجارت و بازرگانی و کارهای اقتصادی و صنعتی نسبت بسالهای پیش رونقی بسزا یافته وشماره بازرگانان تهران و شهرستانها صدی چندصد بالارفته وشماره ثروتمندان متوسط بموجب آمارهای اقتصادی وبانکی یك بر پنجاه فزونی یافته وبهر کجای مملکت ازشمال گرفته تاجنوب وازمشرق گرفته تامغرب کشور رشته آبادی وجاده سازی بهم متصل وهمه‌روزه بر دایره آبادیها وخطوط راه آهن افزوده میشود - درصورتیکه تاقبل از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ خورشیدی عبارت بود ازجاده قم وتهران که بوسیله کمپانی (لنچ) انگلیسی ساخته‌شده بود وجاده تهران و قزوین وهمدان که بواسطه روسها درست شده وجاده اردبیل و آستارا که بوسیله یك شرکت ایرانی تعمیرشده بود که قابل مقایسه باجاده سازی امروزه یکی ازشهرستانهای ایران مانند مازندران نیست زیرا جاده‌ها و کاروانسراهای قدیم

کجا وهزاران کیلومتر راه آهن وصدها کیلومتر (تونل) خط آهن سرتاسری کشور کجا قابل مقایسه است .

تأسیس کارخانه های مهم

همچنین ازطرف دولت از آغاز سلطنت پادشاه فقید تاکنون صدها ملیون تومان سرمایه صرف تأسیس وایجاد کارخانهای صنعتی مانند کارخانه‌های قند وسیمان وحریر-بافی وپارچه بافی وگودرن و گونی بافی وچای سازی شده واین کارخانه‌ها غیراز کارخانه های مهم سلحه‌سازای وتخشائی ارتش و کارخانه‌های تعمیرات راه آهن ودخانیات است که درتهران ومازندران وورامین و مهاباد وشاه آباد غرب وفارس وخراسان ساخته وبکار افتاده است .

خلاصه و نتیجه

چنانکه خوانندگان عزیز ملاحظه فرموده‌اند باکمترین دقت برارباب دانش و مطلع پوشیده نیست که ازهنگام پیدایش کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ تاکنون باآنکه ایران بیطرف گرفتار اثرات دوجنگ اول و دوم بین الملل شده وخسارات زیادی از حیث تلفات افراد بیگناه وخرابی وویرانی آبادیها وزیانهای مالی شده بازهم در نتیجه کوشش افراد ملت درپناه شاهنشاه ایرانی نژاد وملت دوست وترقیخواه ومیهن پرست وجوان وجوانبخت اعلیحضرت محمدرضاشاه پهلوی که خدایش سلامت وپاینده بدارد وضعیات ایران نو بخواست خداوندلایزال وتوانااو توجه شاهنشاه ازشاهراه ترقی وعظمت ایران نو بازنمانده و باکمال جدیت وکوشش ومساعدت بخت واقبال ومقتضیات زمان همه روزه پیش وپیشترمیرود تا بخواست خداوند توانا بحداعلای رشد وترقی برسد وباکاروان مدنیت جهانیان همعنان شود ـ رشته نگارش را ادامه دهیم .

غافل گیرشدن ایران درسال ۱۳۲۰ خورشیدی

باآنکه کابینه دولت اعلیحضرت همایون رضا شاه فقید ازآغاز شروع جنگ بین الملل دوم اعلان بیطرفی نموده وموضوع بیطرفی متمایل به متفقین بانهایت دقت اجرا میشد وفقط چند تن مهندس و کارشناس آلمانی دراین کشور مشغول کار بودند و اثری در وضع بیطرفی ایران نداشتند و دولت پادشاه فقید باکمال جدیت سرگرم

اصلاحات بودند چنانکه عادت وعملیات تاریخی عمال دول مستعمراتی است که درمواقع لازم که موردی برای استفاده در نظر بگیرند بابهانه جوئی های مختلف نقض قول نموده وبرای سعادت وحفظ کشورخودشان حاضرمیشوند با تدبیرات گوناگون ملیونها افراد سایرملل را بطرف نیستی سوق داده وکشورشان را نیزخراب نموده اندکه درهنگام جنگ بین الملل دوم نیز بمنظوراستفاده ازموقعیت جغرافیائی ایران وخواربار ونفرات این کشورروسها را نیز با خود همدست نموده ومملکت ستمدیده وتازه ازخواب بیدار شده مارا ویران وجامعه ایرانی را وحشت زده و پریشان وپادشاه ایران را برخلاف وعده وقول خودشان که پادشاه فقید را بامریکای جنوبی خواهند برد اول بجزیره موریس وسپس بجزیره ژوهانسبورک تبعید نموده وثروت وجواهرات را سربه نیست کرده وپادشاه فقید را (دق کش) نمودند لعنت برجنگ و لعنت برسیاست و تزویر و حیله گری رجال عهد شکن اروپا ـ بالجمله برای اثبات جملات بالا قسمتی ازترجمه کتاب خاطرات چرچیل را ازکتاب (اطلاعات) دریکربع قرن دراینجا درج مینمائیم تا برای نسل معاصرانتباه وبرای آیندگان عبرت باشد وبدانند هیچگاه نباید بگفته این وآن یا تعهدات قوی باضعیف مطمئن شده ـ وخون وشرافت خود وملت ومملکت را بهدر داده و غافل گیر شوند زیرا یقین داریم اگرمردانه پیش نمیامدند تسخیر و چپاول ایران باین سرعت انجام نمیشد وشاید لقمه بنام ایران (گلوگیر) مردان حیله گر فرنگستان میشد رشته سخن را ازدست ندهیم وانتقام تاریخی را بجبر تاریخ واگذار می نمائیم .

چرچیل ضمن خاطرات خود نوشته است

درسال ۱۹۴۱ میلادی برای ما اهمیت فوق العاده داشت که از راه ایران خط ارتباطی درجه اول ومهم باروسیه داشته باشیم تاازیکطرف برای روسیه مهمات ومواد کمکی که فرستادن آنها ازراه اقیانوس منجمدشمالی دشوار بود بفرستیم وازطرف دیگر ازلحاظ لشکرکشی ونظامی ایران استفاده کنیم ولی ازلحاظ احتیاط دراین زمینه بتأنی پیش میرفتیم تااینکه از طرف (لرد ویول) نایب السلطنه هندستان تلگرافی بدین مضمون مخابره شد (شنیده ام دولت انگلستان در نظر دارد درفتار ملایم وآمیخته باحسن نظر

نسبت بدولت ایران پیش گیرد این سیاست بنظر من غیر قابل درك میباشد (یعنی باید باایران باتندی رفتار کرده وازهیچ قسم رفتار غیرعادلانه کوتاهی نکرد) وبعد مینویسد (بعقیده من بایدشدیدترین فشارهای ممکن را) یعنی غافلگیر کردن و کشتن مردم را بلافاصله و پیش از آنکه تکلیف جنك روسیه باآلمان معلوم شود بایران وارد آورد و پس ازچند سطر دیگر مینویسدتاوقتی که قوای کافی در کشورعراق تمرکز نداده‌ایم باید مدارا نموده ونباید بادولت ایران بخشونت گفتگو کرد .

بالنتیجه ۲۵ اوت ۱۹٤۱ میلادی مطابق شب سوم شهریورماه ۱۳۲۰ خورشیدی (ماآخرین یادداشت خودرا بدولت ایران فرستادیم وبطور غافلگیر سحرگاه هجوم و حملات خودرا ازسمت دریا وطرف اهوازشروع کردیم وایرانیها کاملاغافلگیرشده و مقاومتشان ناچیز بودواین کار بنفع ماتمام‌شد) زیرابنا بمثل لاتینی که میگویند (وقتی شمشیر آمد زبان قانون بسته میشود) زیرا حرف حساب از دهان توپ بیرون میآید (روسها نیز باکسب نظرما) یعنی تحریك سیاسیون انگلیس (حاضرشدند بشرط شرکت مادر تهاجم اولیه شروع به هجوم نمایند نقل از اطلاعات یکربع قرن) خوب است خوانندگان عزیز اینگونه گفتارهای تاریخی راتکرار نموده وبخاطر بسپارند تابرای تجدید غافلگیر نشدن همیشه مواظب رفتاروگفتاراطرافیان خودوکشور باشند .

در آنموقع در تهران چه خبر بود

چنانکه میدانیم شب سوم شهریورماه ۱۳۲۰ خورشیدی تقریبا چهارساعت از نیمه شب گذشته سفرای روس وانگلیس بخانه شخصی آقای علی منصورالملك نخست وزیروقت رفته ودستوردادند مشارالیه راازخواب بیدار و یادداشت خشنی بمعظم له تسلیم نموده و گفتند امشب نیروی انگلیس و روس (بدون خبر واعلان جنك طبق حقوق بین‌الملل) درجنوب وشمال قوای مرزدارایران راغافلگیرنموده وبسوی داخله ایران سرازیر شده‌اند .

دراین هنگامه‌ها معلوم‌است نیروهای غافلگیر شده بدون دستور واطلاع از مرکزفرماندهی ونداشتن تجهیزات و اختیارات دربرابر دشمنان مجهز ومحیل کاری ساخته نیست و نیزمسئولیتی ندارند وفدای جهالت وعدم ایاقت زمامداران مرکزی

میشوند که هم شاه و هم سپاه را در حال اشتباه وغفلت وانتظار نگاه میدارند ازاین روی متاسفانه سرتیپ بایندر وعده‌ای از برادران نظامی ما در خرمشهر کشته شقاوت وفریب خصم انگلیسی شده و شماره زیادی نیز درحدود شمال بواسطه بمباران هوائی وشلیك توپ وتفنك روسها تلف شده و باخون خود صفحه تاریخ سوم شهریور ۱۳۲۰ خورشیدی را برای عبرت آیندگان گلگون ورنگین نمودند رحمت‌الله علیهم اجمعین .

مقدمات برکناری شاه‌فقید

دراثر حمله وهجوم وتجاوز نیروهای انگلیس وروس درجنوب وشمال کشور واعلام رسمی تجاوز متفقین بایران بیطرف روز چهارم شهریور ماه ۱۳۲۰ خورشیدی آقای علی منصورالملك از مقام نخست وزیری مستعفی و مرحوم محمدعلی فروغی ذکاءالملك بسمت نخست وزیری برقرارو آقای علی سهیلی بسمت وزیر امورخارجه معلوم وشروع بکار کردند تاهنگامیکه درنتیجه پیشروی قشون روس بسوی تهران و فشارجدی سفرای انگلیس وروس باادامه سلطنت اعلیحضرت رضا شاه پادشاه فقید ازمرحوم فروغی خواستند تامتن استعفانامه راتهیه نموده وامضاء فرمایند دراین هنگامه کابینه فروغی مرکب از آقای علی سهیلی وزیرامورخارجه ـ مجید آهی وزیردادگستری ـ علم پست وتلگراف ـ اسمعیل مرآت وزیر فرهنگ ـ دکتر سجادی وزیرراه ـ گلشائیان وزیردارائی ـ سرلشکر نخجوان وزیر جنگ ـ وثیقی وزیر بازرگانی ـ رام وزیر کشاورزی تشکیل و بمنظور ایجاد آرامش در مردم مبادرت باعلامیه زیر نمودند .

متن اعلامیه دولت فروغی

دراینموقع که مذاکره با نمایندگان دولتین انگلیس وشوروی نسبت بتقاضای اخیر درجریان است هیئت دولت لازم میداند مردم را متوجه نمایند تا مطمئن باشند که ازهیچ اقدام لازمی فروگذار نخواهد شد ثانیاً ـ اخیراً دیده میشود که شایعات و اراجیف درمیان مردم زیاد منتشر میشود وموجبات نگرانی خاطرها را فراهم میسازند لزوماً تذکر داده میشود که باین شایعات بی‌اساس بهیچوجه وقعی نگذاشته و بآنها ترتیب اثر ندهند .

پس ازانتشار اعلامیه مذکور ازطرف دولت فروغی درباره حفظ حقوق ملی ایرانیان

وتسلیم آلمانیهای مقیم ایران بانگلیسها وروسها نامه های رسمی بین دولت و سفرای متفقین مبادله شد واوضاع تا اندازه‌ای آرامش یافت همچنین درتعقیب اقدامات مزبور در بیست و پنجم شهریور ماه ۱۳۲۰ خورشیدی مرحوم فروغی نخست‌وزیر درمجلس فوق‌العاده شورای ملی حاضرشده و وضعیات حاصل ازتجاوزنیروی متفقین را بایران چنین تشریح کردند.

متن بیانات فروغی نخست وزیروقت درمجلس

آقایان نمایندگان - یکی ازمهمترین قضایا و امور راکه واقع شده است باید بعرض مجلس برسانم وباطلاع عموم نیز برسد و متأسفم که با اینکه کسالت مزاج و اینکه نفس ندارم وقضیه هم طوری بسرعت انجام گرفته است که هیچ‌مجالی نداشته‌ام که فکری بکنم‌تا بیاناتی که دراینجا میکنم مرتب باشد ازاین جهت‌معذرت میخواهم و آن قضیه اینست که اعلیحضرت رضاشاه پهلوی بموجباتی اراده کرده‌اند که ازسلطنت کناره گیری کنند وامرسلطنت را بجانشین قانونی خودشان تفویض فرمایند ایشان استعفانامه‌ای نوشته‌اندووالاحضرت همایون ولیعهد زمام اموررا بدست گرفتند دراینموقع متن استعفانامه را بترتیب زیرقرائت کردند.

متن استعفانامه پادشاه فقید از سلطنت

(نظربآنکه من همهٔ قوای خود را دراین چند ساله مصروف امور کشور کرده و ناتوان شده‌ام حس میکنم که اینك وقت آن‌رسیده است که‌یك قوه وبنیه جوانتری بکارهای کشور که مراقبت دائم‌لازم دارد بپردازدکه اسباب رفاه ملت را فراهم آورد بنابراین امورسلطنت رابه ولیعهد و جانشین خود تفویض کردم و از کارکناره نمودم)

ذات همایونی پس از استعفا ازمقام سلطنت کایه اموال خودرا نیز بوالاحضرت صلح‌فرمودند.

متن صلحنامه املاك واموال پادشاه فقیدبه‌اعلیحضرت همایونی

بنام خداوند متعال - چون ازابتدای تأسیس وتشکیل سلطنت خود پیوسته در فکرعمران‌و آبادی کشور بوده واین‌مطلب را درمقدمه‌برنامه اصلاحات کشورخودقرار داده بودم وهمواره درنظرداشتم آن رویه عمران سرمشق کلیه صاحبان زمین واملاك

گردد تا در موقع خود بتوانم از ثمرهٔ این املاك کلیه ساکنین و رعایای کشور خود را بهره‌مند نمایم این فرصت در این موقع که فرزند ارجمند عزیزم اعلیحضرت محمدرضا شاه پهلوی زمام امور کشور را بدست گرفته‌اند حاصل شده است. بنابراین مصالحه نمودم که کلیه اموال و دارائی خود را اعم از منقول وغیرمنقول و کارخانجات وغیره را از هرقبیل که باشد بایشان بمال الصلح ده گرم نبات موهوب تا بمقتضای مصالح کشور بمصارف خیریه و فرهنگی وغیره بهرطریق که صلاح بدانند برسانند.

پس از ابلاغ صلحنامه مذکور با علیحضرت همایون محمدرضاشاه پهلوی خلدالله‌ملکه دستخط زیر از پیشگاه اعلیحضرت محمد رضاشاه پهلوی شاهنشاه ایران بعنوان فروغی نخست‌وزیر وقت صادرشده است.

متن دستخط همایونی

جناب نخست‌وزیر چون منظور اصلی اعلیحضرت پدر بزرگوار ما در واگذاری اموال خودشان بما این بود که بمصارف خیریه برسد وما همیشه سعی داشته وداریم که وسیله آسایش ورفاه عموم را ازهرحیث فراهم آوریم بنابراین چنین تصمیم نمودیم اموالی که ازقبیل املاك ومستغلات و کارخانه‌جات بما واگذارشده بمنظور ترقی کشاورزی و بهبود حال کشاورزان وترقی اوضاع شهر وصنایع کشور و بهبود حال کارگران وترقی فرهنگ وبهداری بدولت وملت اعطاء بنمائیم تا برحسب اقتضاء برای انجام منظورهای بالا یا املاك را بفروش برسانند یا با حفظ توسعه آبادی آنها درملك دولت نگاه بدارند ضمناً مقرر میداریم اگر کسانی باشند که نسبت باملاك ادعای غبنی داشته باشند پس از رسیدگی بشکایات آنها ازمحل همین املاك رفع ادعا بشود).

☆☆☆

درنتیجه اعلیحضرت محمدرضاشاه پهلوی شاهنشاه میهن‌پرست وملت دوست و نوع‌پرور درتعقیب حسن نیت ذات همایونش نسبت بحال زحمتکشان و کشاورزان درسال ۱۳۲۹ خورشیدی فرمان تقسیم املاك خصوصی شاهنشاهی را چنانکه درزیر ملاحظه میشود صادرفرمودند.

متن فرمان شاهانه درباره تقسیم املاک سلطنتی

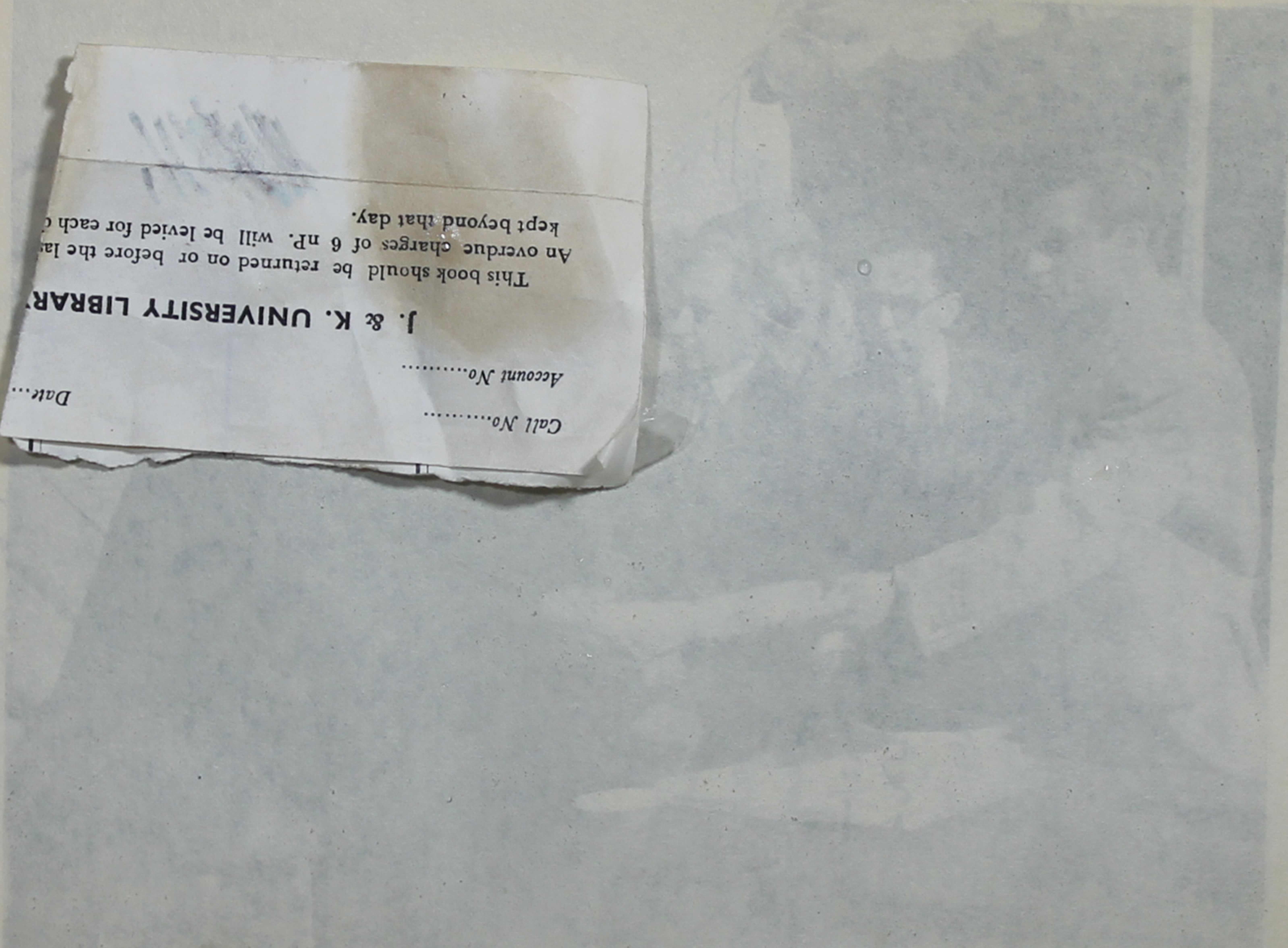
جناب آقای شادمان نظر بعلاقه خاص وعقیده راسخی که همواره بتأمین آسایش ورفاه حال زارعین ورعایا داشته وداریم ومیل قلبی ما این بوده است که املاک مزروعی اعلیحضرت شاهنشاه فقید پدر بزرگوارمان که بر طبق قانون بما منتقل شده است بتملک خود زارعین هر حوزه کشاورزی در آید هرچند عواید املاک مزبور تا این تاریخ مطابق فرمان مورخ سوم اسفند ماه ۱۳۲۸ خورشیدی بمصرف امور خیریه میرسید وازاین حیث رضایت خاطر ما نیز فراهم بوده است لیکن چون واگذاری این املاک باقساط طویل المدت بزارعین واگذار شود وبرای اجرای اینمنظور هیئتی از اشخاص بصیر ومطلع دعوت نمائید که وسایل اجرای این امور را فراهم سازند وباوجوه حاصل از فروش املاک بایجاد منابع تولیدی وتأسیس شرکتهای مفید بحال کشاورزان اختصاص خواهد یافت این منابع تولیدی وفق در آمد آن طبق فرمان مورخ سوم اسفندماه ۱۳۲۸ خورشیدی بمصرف خواهد رسید.

کاخ مرمر هفتم بهمن ماه ۱۳۲۹ خورشیدی محمدرضاشاه پهلوی

رشته‌ی ثبت وقایع را ازدست ندهیم ـ خلاصه اوضاع مجلس ودولت در آنروزها آشفته وحکومت نظامی درزیر فرماندهی سپهبد امیراحمدی در پایتخت دایر واعلیحضرت پادشاه فقید روز بیست وپنجم شهریور ۱۳۲۰ خورشیدی ازتهران بعزم اصفهان خارج و درمهرماه سال مذکور از بندرعباس با مقداری ازخاک پاک میهن نیاکان خویش بادیده گریان از حیله گری و تجاوز ستمکاران در کشتی پستی مأمورین دول عهد شکن که برخلاف وعده وقولی که داده بودند بجای امریکای جنوبی اعلیحضرت پادشاه فقید را بدواً بجزیره موریس برده وپس ازمدتی بجزیره (ژهانسبورک!) نقل مکان داده وسرانجام ازغم وغصه دوری ازوطن محبوب جان بجان آفرین تسلیم نموده وپس از چند سال جنازه آنمرد بزرگ تاریخی را از جزیره مزبور بخاک پاک اجدادش ایران باستانی آورده ودر آرامگاه ابدی درجوار تربت حضرت عبدالعظیم درشهر (ری) بامانت سپردند رحمت الله علیه.

اعلیحضرت همایونی درموقع تقسیم اراضی سلطنتی بین رعایا

دوران شاهنشاهی اعلیحضرت محمدرضاشاه پهلوی

چنانکه یادآور شدیم پس از استعفای پدر تاجدارش از پنجم شهریور ۱۳۲۰ زمام شاهنشاهی ایران را در کف باکفایت خود گرفته ومشغول رسیدگی بامور ملك وملت شدند نخستین کابینه وزیران درسلطنت همایونش به نخست وزیری مرحوم محمدعلیخان فروغی ذکاءالملك تشکیل وبمجلس شورای ملی معرفی شده و برای حل مشکلات بین ایران و متفقین مشغول اقدام شدند وبلافاصله پس ازحرکت شاه فقید از تهران مرحوم فروغی نخست وزیر درخواست تشکیل جلسه‌ی فوق العاده مجلس شورای ملی رانموده وموجبات معرفی وسوگندنامه اعلیحضرت محمدرضاشاه جوان و جوانبخت را فراهم ساخت وبا آنکه درآن روزها ازطرف عمال تبلیغاتی و سیاسی دول متجاوز و تبلیغات ناروائی نسبت بخانواده سلطنتی میشد و ستون پنجم کمینفرم باکمال شدت مشغول پاشیدن تخم نفاق بین افرادساده‌لوح و ناراضیهای جامعه ملت بودند درهنگام عبور موکب همایون اعلیحضرت محمدرضاشاه پهلوی برای امضای سوگندنامه بمجلس شورای ملی مردم بتظاهرات شاه‌پرستانه پرداخته ومسیرموکب همایونی را پرازهیاهووهلهله کرده بودندکه موجب تعجب وشگفت خبرگزاران خارجی و نظامیان بیگانه درتهران شده بود.

بالجمله پس انجام امضای سوگندنامه درمجلس درنتیجه اقدامات وحسن تدبیر مرحوم فروغی سلطنت همایونی رسماً بسفرای دول مقیم پایتخت معرفی و مقدمات معاهده جدید ایران ومتفقین فراهم وبزودی دوره سیزدهم مجلس شورای ملی افتتاح گردیده ومعاهده مذکورتصویب گردید دراین هنگامه کابینه فروغی مستعفی و کابینه آقای علی سهیلی با شرکت مجید آهی وزیر دادگستری وعلی اصغرحکمت وزیر بهداری - محمود بدروزیر دارائی - سرلشکرجهانبانی وزیرجنگ - منصورالسلطنه عدل وزیرفرهنگ - عضدی وزیرراه - هژیروزیرپیشه وهنر - حسین عدل وزیر کشاورزی - فضل‌الله بهرامی وزیر پست وتلگراف مشغول بکارشدندوپس از چندی چنانکه تاریخ نشان میدهد بواسطه ضعف حکومتها و هرج و مرج و آشفتگی داخلی که کابینه های حکومتی زود بزود عوض شده وموجبات پریشانی وتزلزل ملل فراهم میگردد بویژه آنکه عمال مغرض

خارجی برای توسعه عملیات و اغراض سیاسی میخواهند از وضعیات پریشان ملت بهره‌ور شوند بیش از پیش علیه کابینه‌های ملت پرست مشغول تبلیغات سوء میشوند. تا کابینه‌ها موفق باصلاحات اساسی نشوند. زیرا اصلاحات اساسی مستلزم آرامش ودوام حکومتهاست تا فرصت برای طرح نقشه‌های اصلاحی داشته باشند.

خلاصه کابینه‌های آقایان علی سهیلی واحمدقوام السلطنه وساعد مراغه‌ای ومرتضی - قلیخان سهام السلطان بیات وابراهیم حکیمی حکیم الملک وصدرالاشراف وهژیر وعلی منصور منصورالملک ورزم آرا ودکتر مصدق و سپهبد زاهدی و حسین علاء در ظرف پانزدهسال تشکیل کابینه وزیران را داده‌اند.

براستی چنانکه نویسندگان روزنامه اطلاعات نوشته‌اند درظرف پنجسال دوره نخست‌وزیری وشانزده سال ایام شاهنشاهی اعلیحضرت رضاشاه فقید بیشتر از پنج بار کابینه‌های وزیران تغییر نکرد و این ثبات کابینه ها بهترین وسیله مبادرت باصلاحات بود که دراوضاع ایران امروز مؤثر افتاد.

امیداست در آینده نیز از گذشته پند گرفته ودر میهن عزیز ما بویژه درعصر پرافتخار اعلیحضرت همایون محمدرضاشاه پهلوی کابینه‌های لایق وجدی ومیهن‌پرست وملت - دوست وشاه‌پرست زمامدار امور گردیده وبا دوام کابینه ها دنباله اصلاحات اساسی را گرفته افراد ملت بخصوص طبقه زحمتکش کارگر و کشاورز را قرین رفاهیت و میهن نیاکان را ازهرحیث آباد وملت را با کاروان ترقیات وتمدن بشری همعنان نمایند.

اقدامات نوعپرستانه خانواده شاهنشاهی

چنانکه میدانیم درظل توجهات مخصوص ذات همایونی ازسال ۱۳۲۰ خورشیدی تاکنون بمنظور مساعدت بامستمندان ویتیمان بویژه مساعدت و کمک با دانش آموزان بی‌بضاعت ومحصلین بااستعداد دانش وهنر و بیماران گرفتار چند جمعیت خیریه مجهز با سرمایه کافی واعضای میهن پرست وملت دوست ولایق واصلاح طلب درتحت نظر و رهبری والاحضرت اشرف پهلوی ووالاحضرت شمس پهلوی وعلیا حضرت ملکه ثریا پهلوی تشکیل و بوظایف نوعپرستانه مشغولند چنانکه جمعیت شیروخورشید سرخ بواسطه وظایف مهمی که انجام داده اند شهرت جهانی داشته ودرنزد خودی وبیگانه

باعث افتخار ملت ایران شده است .

بسرپرستی والاحضرت شمس پهلوی بانجام وظایف بشردوستی مشغول وجمعیت حمایت مادران و کودکان درظل حمایت والاحضرت اشرف پهلوی عهده‌دار کمک به مادران و کودکان بی‌بضاعت بوده وجمعیت خیریه ثریا پهلوی مشغول مساعدت و کمک بدانش آموزان بی‌بضاعت وخانمان‌های فقیران ومستمند است . چنانکه درسالهای اخیر بمناسبت جشن عیدملی نوروزچندین هزاردست جامه‌ولباس نومیان دانش آموزان دختر وپسرتوزیع و باعث وموجب سروروخوشحالی چند هزارخانواده را فراهم و کودکان امروزکه مادران وجوانان دلیرفردا خواهند بود بسی شادمان شده واز خداوند توانا سلامتی وعظمت وشوکت خانواده شاهنشاهی را از پروردگار عالمیان خواستارشده ومیشوند ـ همچنین درهنگام بروزحوادث طبیعی مانند زلزله وسیل و بیماریهای واگیر کمکهای مؤثری نموده‌اندکه درتاریخ ثبت است .

پیشرفت ورزش درایران

درنتیجه‌ی توجهات ومنویات اعلیحضرت همایونی وسرپرستی والاحضرت شاهپور غلامرضا امورتربیت بدنی وورزش درایران بسرعت ترقی نموده وقهرمانان وپهلوانان وجوانان ورزشکارایران درسالهای اخیردراغلب مسابقات ورزش بین‌المللی شرکت نموده وبواسطه بروزلیاقت وغلبه برورزشکاران ملل دیگرباعث سرافرازی ملت و افتخارات مملکت شده‌اند . بطوریکه اکنون درغالب مسابقات ورزشی از جوانان ایران دعوت شده وقهرمانان ملل باپهلوانان ایران هماهنگی مینمایند .

وقایع مهم پانزدهسالهٔ اخیر وروش زمامداران

چنانکه گفتیم درظرف شانزده سال سلطنت پادشاه فقید بیشتراز پنج بار کابینه وزیران تغییرنکردوتوانستند باپشتیبانی وراهنمائی اعلیحضرت فقید موفق باصلاحات اساسی شوند ونخست وزیران‌دوران شانزده ساله مذکورعبارت‌بودند ازمرحوم محمد علی فروغی ذکاءالملک مهدیقلی خان هدایت حاج مخبرالسلطنه محمود جم مدیرالملک و دکتر احمد متین دفتری ـ ولی در پانزده سال دوره دموکراسی اخیر تاکنون ۲۴ کابینه ونخست وزیر آمده ورفته‌اند تا درآینده چه شود خدا داناست . یکی از

علل مهم اصلاحات و آبادی در دوره رضا شاه کبیر دوام کابینه های وزیران بوده است ولی در پانزدهسال اخیر در چند کابینه خدمات قابل توجهی انجام شده که باید در صفحات تاریخ سیاسی ملت ثبت و برای آیندگان بیادگار گذاشته شود .

اول ـ حسن نیت وتدبیرمرحوم محمد علیخان فروغی ذکاءالملك درباره تهیه وسایل عزیمت پادشاه فقید وانجام تشریفات برقراری سلطنت سلطان ابن سلطان اعلیحضرت محمد رضاشاه پهلوی خلداله ملکه که خدایش مدد فرماید وتدوین معاهده ایران و متفقین امریکا وشوروی وانگلیس وتثبیت موقعیت کشور و آرامش ملت پس ازپریشانی و آشفتگی اوضاع جنگ بین‌الملل .

دوم ـ حسن اقدامات علی سهیلی درباره تهیه وسایل ملاقات سران سه دولت امریکا وشوروی وانگلیس ورزولت رئیس جمهوری امریکای شمالی وچرچیل نخست وزیر وقت انگلستان واستالین نخست وزیرممالك اتحاد جماهیر شوروی درتهران و صدور اعلامیه زیر بنفع ایران واستحکام مقام سلطنت اعلیحضرت محمدرضاشاه پهلوی :

ترجمه متن اعلامیه رسمی سران سه دولت راجع بایران
(بوسیله وزارت امور خارجه)

رئیس جمهوری کشورهای متحده امریکا نخست وزیر اتحاد جماهیر شوروی ونخست وزیرممالك متحده انگلستان پس ازمشورت بین خود وبا نخست وزیرایران مایلند موافقت سه دولت را راجع بمناسبات خود باایران اعلام دارند دولتهای متحده امریکاواتحاد جماهیرشوروی وممالك متحده انگلستان کمکهائیرا که ایران درتعقیب جنگ برعلیه دشمن مشترك ومخصوصاً درقسمت تسهیل وسایل حمل ونقل مهمات از ممالك ماوراء بحار باتحاد جماهیرشوروی نموده تصدیق دارند .

سه دولت نامبرده تصدیق دارند که این جنگ مشکلات اقتصادی خاصی برای ایران فراهم آورده ـ موافقت دارند که بادرنظرگرفتن احتیاجات سنگینی که عملیات جنگی جهانی بر آنها تحمیل وکمی وسایل حمل ونقل دردنیا وهمچنین کمی مواد خام وسایر حوایج کشوری ـ کمکهای اقتصادی خود را تاحد امکان بدولت ایران ادامه دهند .

اعلیحضرت همایون شاهنشاه وعلیا حضرت ملکه ثریا پهلوی با آیزنهاور رئیس جمهور آمریکا و بانو

DATE

37,147,341

راجع بدورهٔ بعد ازجنگ دول کشورهای متحده امریکا واتحاد جماهیر شوروی وممالك متحده انگلستان بادولت ایران موافقت دارند که هرنوع مسائل اقتصادی که در پایان مخاصمات ـ ایران با آن مواجه باشد ازطرف کنفرانسها یامجامع بین المللی که برای مطالعه مسائل اقتصادی بین المللی تشکیل یا ایجاد شود بامسائل اقتصادی سایر ملل متحده امریکا واتحاد جماهیر شوروی وممالك متحده انگلستان درحفظ استقلال وحاکمیت وتمامیت ارضی ایران بادولت ایران اتفاق نظردارند و بمشارکت ایران باسایر ملل صلحدوست درزیر برقراری صلح بین الملل وامنیت وسعادت بعد ازجنگ برطبق اصول منشوراتلانتیك که مورد قبول هرچهاردولت است استظهاردارند.

(وینستون چرچیل) (ژ.و. استالین) (فرانکلن . د . روزولت)

(مورخ اول دسامبر ۱۹۴۳ مطابق نهم آذرماه ۱۳۲۲ خورشیدی)

(نقل ازمجموعه نشریه وزارت امورخارجه)

سوم ـ اقدامات قابل توجه مرحوم احمد قوام السلطنه درباره مبارزه با ستون پنجم بیگانه درحفظ استقلال کامل باتمام معنی ایران ومسافرت بمسکو برای جلوگیری ازتجزیه آذربایجان ازپیکراصلی میهن عزیزایران واستقامت مدبرانه دربرابردشمنان وطن وملت ایران.

چهارم ـ اقدامات سیاسی ومدبرانه ابراهیم حکیمی (حکیم الملك) بوسیله آقای حسین علاء سفیرکبیرایران درواشنگتن دربارهٔ ارجاع اقدامات ستون پنجم بیگانه درآذربایجان بسازمان ملل متحد.

پنجم ـ اقدامات کابینه ساعد مراغه‌ای دربارهٔ ندادن امتیازنفت به (کافتارزه) باپشتیبانی مجلس شورای ملی وکمك به تهیه مقدمات ملی کردن نفت ایران.

ششم ـ اقدامات دکترمصدق دربارهٔ ملی کردن نفت ایران ومبارزه کردن با سیاست پوسیدهٔ قرن نوزدهم عمال استعماردرایران ـ ولی درحین عملیات ازجاده اصلی منحرف شده بجای مبارزه باعمال خارجی بواسطه عملیات مغرورانه خوداوضاع کشور را متشنج وباعث تفرقه بین دولت وملت گردید که نه تنها خودوهمراهانش بکام حوادث فرورفتند.

خلاصه صرف نظر از فساد انحراف عملش در آخر کار در موضوع ملی کردن نفت خدمات قابل توجهی انجام داده‌اند.

هفتم - قیام بیست و هشتم مرداد ۱۳۳۲ خورشیدی مردم علیه تجهیزات جنگی دکتر مصدق و نخست وزیری سپهبد زاهدی و بازگشت اعلیحضرت از بغداد واروپا بتهران وتدوین وامضای قرارداد نفت باکنسرسیوم مرکب از کمپانیهای امریکائی و انگلیسی وفرانسوی وهلندی وتجدید عملیات فروش نفت جنوب بنفع ایران که در نتیجه (کانون جاسوسی و قاچاقچی گری) در آبادان متلاشی وبعضی از سیاسیون جنوبی باشتباهات عمال سابق خود در ایران واقف شده وروش بهتر ودوستانه‌تری نسبت بایران پیش گرفتند وبالنتیجه موفقیت کابینه سپهبد زاهدی درامنیت وآرامش ملت و تصفیه صفوف ارتش ازاشخاص ناراحت امور مملکت جریان عادی بخود گرفته وامید است بزودی ثمره اصلاحات بارور ومورد استفاده جامعه ملت قرار گیرد.

☆ ☆ ☆

ازحوادث شومی که درظرف پانزده سال اخیر روی داده است علاوه برهجوم وحمله لشگرهای شوروی وانگلیس درسال ۱۳۲۰ خورشیدی که شرح آن داده‌شد چندین حادثه داخلی قابل ثبت تاریخ بظهور رسیده که دراینجا یادداشت مینمائیم.

یکی از حوادث شوم که بخواست خداوند توانا بخیر گذشت این بود که در پانزده بهمن سال ۱۳۲۷ خورشیدی درجشن تأسیس دانشگاه تهران درصحن دانشگاه شخص خائنی بعنوان (فخر آرائی) برای اغفال (اسکورد) محافظین ذات همایونی دستگاه عکاسی را درراه عبور اعلیحضرت دایر نموده ودرموقع عبور مرکب ملوکانه بوسیله اسلحه کمری چند تیر خطرناك بچهره گلگون وموقر ومتین شاه و به پشت فرزند دلیر ایران پرتاب نمود که اگر خدایش حافظ ونگاهبان نبود ووجود مبارکش را در این عصر رستاخیز ملل متمدن جهان برای اجرای اصلاحات بنفع جامعه ستمدیده ایران مصون ازحوادث نمیداشت جریان تاریخ ایران معاصر شاید به نحو دیگری یادداشت میشد. براستی حفظ وجود اعلیحضرت همایون شاهنشاه دراین پیشامد خائنانه که از طرف دشمنان استقلال و سربلندی ایران نوتهیه شده بود یکی ازمعجزات تاریخی است

که همیشه درمواقع سخت ومشکل بعرصه ظهورو بروزرسیده است وفخر آرائی خائن مذکوراز طرف محافظین شاه بیدرنگ مقتول وفرصت بیشتری برای تیراندازی بخائن مزبورداده نشد.

دراینجا یك نکته مهم را برای عبرت آیندگان مینگارم. درعصرمعاصر آدم کشیهای سیاسی درایران غالباً هدف خودرا درمعابد مردم تشخیص داده ودرمحیط دینی واجتماعی مقصد ومنظورخود را بموقع اجرا میگذارند وجنایت را برعبادت ترجیح وبرتری داده‌اند چنانکه ناصرالدین شاه را میرزا رضای کرمانی درحرم مطهرحضرت عبدالعظیم در(شهرری) مقتول وهژیر نخست وزیرمنتسب بدربارشاهنشاهی رادرمسجد سپهسالاردر موقع دادن هدیه (خلعت) بر‌ؤسای دسته های سینه‌زن کشتند ورزم آرا نخست وزیروقت که افسری تحصیل کرده وجغرافیادان درجه اول نظامیان ایران بود بوسیله‌خلیل طهماسبی درموقع شرکت درمجلس فاتحه‌خوانی یکنفراز علمای روحانی در مسجد شاه کشته شد و نسبت به اعلیحضرت همایون شاهنشاه میهن پرست وملت دوست واصلاح‌خواه ایران نو درمحیط دانشگاه بوسیله یکنفرخائن جسارت ورزیدند.

بنابرمراتب تاریخی مذکورمحیط علمی ومعابد ازجاهای دیگر برای رجال معروف خطرناکتراست وباید ازگذشته عبرت گرفت.

دیگر از وقایع مهمه ایندوره قیام مصدق و یارانش بعنوان (ملی کردن نفت ایران) ومبارزه باعملیات جاسوسان انگلیس که خواستهٔ همه جامعه ملت ایران بود درظرف ۳ سال یعنی ازسال ۲۹ تاسال ۱۳۳۲ خورشیدی محیط این کشوررا متشنج و موجبات پریشانی وتجزیه ایران باستانی و تفرقه ملت‌را فراهم کرده بودند زیرا در ضمن مبارزه باسیاست ناروای‌عمال انگلیسی باپشتیبانی‌تمام ملت ونیروی‌دولتی‌مشغول کاربودند دکترمصدق بواسطه‌اغراض خصوصی وکینه توزی‌ومغروری ازتوجه‌عمومی سوء استفاده نموده ازراه حقیقی مبارزه باعمال فساد بیگانه منحرف وعلیه کلیه‌رجال ومقام سلطنت مشغول‌اقدامات مزورانه شده وبرخلاف قانون اساسی وخواسته‌جامعه ملت فقط بادسته بندیهای سیاسی بواسطه پول ونیروهای دولتی بعنوان (رفراندم) مصنوعی وتفسیرقانون‌اساسی‌مجالس تقنینیه شورای‌ملی ومجلس‌سنارا منحل و بقدری دربارشاهنشاهی‌را تحت‌فشار گذاشتند تاذات همایون شاهنشاهی‌ناچاربرای جلوگیری

ازز دوخوردهای مردم درسال ۱۳۳۲ خورشیدی بوسیله هواپیما ازتهران به بغداد واز عراق باروپا عزیمت فرمودند درنتیجه دربیست وهشتم مرداد ماه سال مزبور مردم تهران باهمراهی عده‌ای نظامی وپاسبانهای تهران برهبری معنوی علمای روحانی حضرت آقای حاج سیدمحمد مجتهد بهبهانی که علاوه برمجتهد بودن یکنفر ازعقلای درجه اول روحانیون تهران است و آیت‌الله سیدابوالقاسم کاشانی که درموقع مبارزه باتجاوزات عمال شرکت سابق نفت جنوب پشتیبان درجه اول دکترمصدق بودند مردم قیام نموده ودرظرف چند ساعت زدوخورد دراطراف دژمصدق (خانه شخصی خودرا بوسیله تانك وتوپهای مسلسل وتفنگ داران مانند دژجنگی آراسته بود تا ازتهاجم مردم درامان بوده وبرروی تخت‌خواب لم داده مانند نیاگان مادرش سلاطین قاجار برایران حکومت کند) دکترمصدق گرفتار وباوضاع پریشان و آشفته حکومت دوساله مصدقی پایان داده شدودولت سپهبد زاهدی برقراروموجبات بازگشت ذات همایونی فراهم وموکب اعلیحضرت شاهنشاه به پایتخت نزول اجلال فرمودند .

دیگر از وقایع قابل ذکر حکومت سپهبد زاهدی حل مشکل نفت وتجدید روابط مودت باانگلیس است (که دردوره دکترمصدق قطع شده بود) وقرارداد استخراج وفروش نفت ایران و پرداخت غرامات عادلانه بشرکت سابق نفت جنوب بوسیله کنسرسیوم مرکب ازکمپانیهای امریکائی وانگلیسی وفرانسوی وهلندی وشروع به تکمیل آبادانی واصلاحات دوره رضاشاه فقید وافتتاح (دوره هیجدهم مجلس شورای ملی ومجلس سنا وکشف سازمان جاسوسی ستون پنجم بیگانه که بوسیله سران حزب توده درسازمان نظامی ارتش رخنه نموده وعده‌ای‌را بطمع مقام وپول وجوانان‌را با تبلیغات فریبنده گمراه وعلیه استقلال میهن تجهیز نموده و در نتیجه آشفتگی دوره مصدقی براوضاع لشگری ایران مسلط شده بودند براستی اگر استقامت کارمندان اداری دولت وافراد میهن پرست مقاومت نکرده بودند شاید وضعیات بیش از پیش وخیم وموضوع ایران موجب مخاطرات بین‌المللی میشد وشاید ایران میدان جنگ شده وتروخشك باهم میسوختند درهرصورت بخواست خداوند تواناوتوجه مخصوص شاهنشاه ومساعدت وهمراهی نمایندگان وطن پرست شورای ملی ومجلس سناوسایر

تیمسار سرلشگر تیمور بختیار معاون نخست وزیر و رئیس سازمان امنیت

رجال و کمك وهمراهی ملت ودولت امریکای شمالی خائنین گرفتارو بعضی اعدام و برخی زندانی دائم با کاروجمعی کشته واوضاع کشورقرین آسایش و آرامش گردید .
ناگفته نگذاریم که در تثبیت اوضاع و آرامش مردم وگرفتاری جوانان فریب خورده اقدامات میهن پرستانهٔ تیمسار سرلشگر تیمور بختیارو سایرافسران فرمانداری نظامی تهران بی اثر نبوده وشایسته ثبت درتاریخ است .
بطوریکه تاریخ گواه است دراینجا باید گفت که درقرن پیش برخی ازسیاسیون ودانشمندان انگلیسی باحسن نظر بایران نگریسته وهمواره نگران اوضاع ایران بودند واگرخواستاراستقلال کامل باتمام معنی ایران نبودند ازمساعدت بضعف وزبونی ایران نیزخودداری میکردند. چنانکه مورخین نامی انگلیسی مانند (لرانس) مورخ تاریخ اشکانیان وتاریخ ساسانیان که دردوره ناصری بوسیله انجمن دانشوران برهبری مرحوم حاج حسن خان اعتمادالسلطنه که بزبان فارسی ترجمه شده و تدوین تاریخ عمومی ایران بوسیله (سرجان ملکم) وتاریخ مفصل ایران بواسطه (سرپرسی سایکس) که بوسیله دانشمند عزیز سید محمدعلی فخرداعی ترجمه وموجب استفاده مورخین معاصر ایران است . همچنین ۳ جلد تاریخ ادبیات ایران که باکمکهای ذیقیمت مرحوم شیخ محمدخان قزوینی بوسیله (مستربرون) نویسنده ایران دوست انگلیسی تدوین وبوسیله آقایان علی اصغرحکمت ورشید یاسمی وعلی پاشا صالح بزبان فارسی ترجمه شده بهترین یادگارتاریخی وعلمی است که بواسطه نویسندگان دانشمند انگلیسی بملت ایران اهداء شده وموجب قدردانی است بخصوص سیاست عمومی انگلستان برای حفظ استقلال این کشوردرمقابل تجاوزات روسهای تزاری بی اثر نبوده است .
همچنین همراهی‌های بعضی ازافسران توپخانه ومهمات‌سازی انگلیس درموقع جنگهای ایران وروس شایسته تقدیر است ولی در قرن اخیر پس از تسلط کامل در هندوستان عمال مستعمره طلب انگلیسی در هند بعنوان حفظ هندوستان در گذشته بنادرخلیج فارس وغالب آبادیهای جنوب ایران را باروشهای نامطلوب خود با تقویت متنفذین محلی مانند (خزعل) درخوزستان وبعضی شیوخ عرب درخلیج فارس همیشه بحالت خراب وویرانه نگهداشته ومانع آبادی و آرامش مردم جنوب ایران بوده و

مستقیم وغیرمستقیم با اشخاص ناراحت علیه حکومت مرکزی درتماس بودند پس از اعلام مشروطیت نیز روسهای تزاری‌را بدخالت درامور کشورتحریک نموده وبا تدوین وامضای معاهده ۱۹۰۷ میلادی باروسها وتدوین قرارداد ۱۹۱۹ میلادی وثوق‌الدوله و کاکس وتبعیداعلیحضرت شاه فقیدبجزیره دورافتاده وبدآب وهوای (ژوهانسبورک) وتبلیغات ناروا درایران وخارج از ایران قلوب اکثر میهن پرستان راجریحه دارنموده و موجبات قیام مردم را در سال ۱۳۲۹ خورشیدی علیه سیاست شرکت نفت جنوب بوسیله سوء سیاست خود فراهم ساختند تا بجائیکه در سال گذشته بعضی ازسیاسیون انگلیس گفته‌بودند وضعیات‌ایران نتیجه‌اشتباهات سیاسی برخی‌از کارکنان انگلیس درایران بوده‌و بعدهاجبران‌خواهد شد ـ امیدواریم روح‌موقع شناسی‌وعدالت طلبی رجال معاصر انگلیسی در تجدید روابط ایران وانگلیس باحسن نظر بیشتری بایران‌نگریسته برای ایران دوست‌وفاداری باشند ـ رشته سخن‌را ازدست ندهیم .

مصدق کیست وچه منظورداشت

چنانکه گفته‌اند. نباید بگفته سیاستمداران فریفته شد زیرا ممکن است نیات خودرادر گفتارهای خود پنهان کنند وشنونده‌را اسیرحسن بیان ومنطق خویش‌نمایند بلکه بایددیدچه‌میکنند ودرتعقیب گفتار ـ رفتارشان چگونه است. زیرانیات‌زمامداران سیاسی‌ازرفتارشان پیداست نه‌گفتارشان ـ خلاصه باید دید چه میکنند نه‌آنکه چه میگویند. دکترمصدق ازحیث‌خانواده وتحصیل وعمل یکنفرازرجال مبرزسیاستمدار ایران معاصربود که اگربراه راست میافتاد واسیراغراض خصوصی نمیشد قطعاً یکی ازسران سیاسی ایران معاصربود ولی چه بایدکردکه طمع چشم عقل‌را کور میکند واغراض خصوصی مردرا بدام هوس میاندازد .

بالجمله چون مورخ کمترباشرح حال اشخاص نظردارد مگرمورد نیازباشداز این روی ازذکرخصوصیات تراجم احوال دکتر محمد مصدق صرف نظر نموده ودر کلیات آنچه لازم است دراینجا یادداشت مینمائیم .

میدانیم دکترمصدق فرزند وزیر دفتر وازطرف مادرمتولد از شاهزاده خانم (نجم‌السلطنه) ومنسوب به ناصرالدین شاه قاجار بود درایام کودکی پس ازتحصیلات

مقدماتی مدتی بادربار ناصری ومظفری مربوط ودر موقع قیام محمد علی میرزا علیه مشروطیت مشاورمحمد علی میرزا بودپس از غلبه مشروطه طلبها ایشان برای تکمیل تحصیلات باروپا رفته ودرسویس موفق باخذ درجه دکتری درحقوق‌شد وپایان نامهٔ خود را موضوع فقه اسلامی‌قرارداده بود انتشاررساله‌مذکوردرمحافل علمای‌روحانی مورد بحث قرار گرفته‌وعده‌ای ازروحانیون‌نسبت بایشان اعتراض نموده ودراسلامیت مشارالیه‌حسن نظر نداشتند پس ازبازگشت ازاروپا در کابینه مشیرالدوله وزیردارائی شده وسازمان آنروزه وزارت دارائی را منحل‌وجمعی را اخراج وتشکیلات‌جدیدی نیز بوزارت‌مالیه داد مدتی هم بسمت وزیرامورخارجه مشغول کارشده ومجدداً باروپا رهسپارودرهنگام نخست وزیری صمصام‌السلطنه بختیاری بایران باز گشت نموده و بسمت والی فارس درشیراززمامدارامور گردید تاکودتای ۱۲۹۹ خورشیدی ازفارس بخاك بختیاری فرار نموده‌ودرموقع مناسب بتهران آمد .

دردوره‌چهارم مجلس شورای ملی بسمت نمایندگی تهران درمجلس‌شورایملی شرکت نموده نظربآنکه . چند نفرازنمایندگان نسبت باعتبارنامه معظم له اعتراض داشتند ومیگفتند دکترمحمد مصدق نسبت بدین اسلام‌لاقید است ودرپایان نامه‌خود درموضوع‌فقه‌اسلامی‌اظهارات‌ناروائی نموده است . مصدق‌السلطنه ازلحاظ عوام‌فریبی و رفع اشکال معترضین بازمینه‌سازی قبلی وجمع آوری مستاجرین موقوفه مادرش مرحوم نجم‌السلطنه یکروزدرموقع تشکیل جلسه رسمی‌مجلس شورای‌ملی‌باجمعیت طرفداران خودش وارد باغ بهارستان‌شده وبایکدست (قرآن کریم) وبادست دیگر پرچمی که شامل تصویرخیالی حضرت محمد (ص) پیغمبراکرم بود ازمیان جمعیت عبور نموده وازپله‌های تالار مجلس شورای‌ملی بالا رفته وباهیمنه وژست مخصوصی لااله الاالله گویان وارد جلسه رسمی شده یکسره‌درپشت تریبون قرارگرفته ودرنطق غرای خودکه قبلا نوشته بود بااشاره به‌تصویرحضرت رسول بقرآن مجیدقسم خورد که بدین‌اسلام‌علاقمند بوده ودرترویج‌این شریعت الهی ودین مبین همیشه بذل‌مساعی خواهدکرد .

خلاصه‌آنکه دکترمحمد مصدق دردوره چهارم مجلس شورای ملی بجزچند

نطق درزمینه مخالفت باوثوق‌الدوله ونصرة‌الدوله وسید ضیاءالدین طباطبائی درباره قرارداد ۱۹۱۹ میلادی و کودتا کردواز اظهار نظر دیگری خود داری نموده وفقط درزمینه شناسائی اشخاص سرشناس وجمع آوری اطلاعات درباره امور کشوری وانتظارموقع مناسب برای اجرای هدف خود مشغله دیگری را تعقیب نمیکرد زیرا آینده رامبهم میدانست وغالباً باآقای حسین علاء ومرحوم مشیرالدوله بگفتگومیپرداخت .

دردوره پنجم مجلس شورای ملی بواسطه فعالیت زیاد وریخت وپاش کریمانه آراء زیادتری بسمت نمایندگی تهران انتخاب وبرای مبارزه بانهضت جمهوری‌خواهی که بنفع پادشاه فقید میدانست وجلوگیری ازمقدمات انقراض سلطنت قاجاریه خود را حاضرمیکرد باروشی محکم درعقب اینگونه پیشآمدها بامخالفین آندوره مانند مرحوم سیدحسن مدرس قمشه‌ای وفیروزمیرزانصرة‌الدوله همکاری نموده وازنطقهای استدلالی وحقوقی وديدوبازديد وتبليغات خصوصی فروگذارنمینمود بطوریکه تمام محافل خصوصی تهران میدانستند که مصدق‌السلطنه دارای نظریه مخصوصی است که درموقع مناسب تعقیب‌خواهدکرد زیرادرهنگام‌لزوم بمنظوراغفال‌جامعه مظلوم‌پسند باگریه‌های مصنوعی وغش‌های اختیاری بطوری جلوه‌گری مینمود که ازهر بازیگر تماشاخانه‌ای بهتر بازی میکرددرصورتیکه درموقع‌عادی خیلی توانا ومحکم وباجرئت سخنرانی‌میکرد.چنانکه درموقع‌حمله به‌رزم آراءدرمجلس‌شورای ملی‌معلوم شد .

بالجمله چون زمینه انقراض سلطنت قاجاریه ازسالها پیش درمیان جامعه تهیه شده‌بود باتمام‌اقدامات علنی وسری ایشان سرانجام اکثریت دوره‌پنجم مجلس شورای ملی درنهم آبانماه ۱۳۰٤ خورشیدی بریاست مرحوم سید محمد تدین بیرجندی و لیدری آقای محمدصادق طباطبائی وسلیمان میرزا وعلی اکبرداوروحسین عدل‌الملك دادگربوسیله تدوین وتصویب ماده واحده مجلس‌شورای ملی به‌سلطنت سلسله‌قاجار پایان داده و اعلیحضرت رضا شاه فقید را بسمت نایب‌السلطنه و مقام ریاست حکومت موقتی‌منصوب نمودند که بعداً درحدود قانون‌اساسی مصوب مجلس‌مؤسسان مرکب ازنمایندگان تمام‌شهرستانها وطوایف کشوروطبقات ملت مقام شاهنشاهی‌ایران ازطرف ملت تفویض دودمان ایرانی‌پاك نژاد خاندان پهلوی گردید . پس ازبرقراری

سلطنت اعلیحضرت فقید درایران دکترمحمد مصدق موقتاً ازسیاست کناره گرفته و گاهی بتوقف درباغ مجبورو بگوشه‌ای نشسته‌سرگرم کشیدن نقشه‌های انتقام‌ازطرفداران پادشاه فقید ویافتن یاران فداکارمانند جوان ترقی طلب مرحوم حسین فاطمی مدیر روزنامه باختر وکریم‌پور شیرازی سخنران هرزه درای گردید تابتواند بوسیله‌قلم فاطمی وزبان کریم‌پور بوسیله تبلیغات گوناگون درملت ایجاد نفاق نماید و بوسیله عبدالعلی لطفی قاضی دادگستری بواسطه تدوین فهرست (الف) (ب وج) اکثر رجال کشوررا درانظارعامه خائن جلوه داده ومورد تنفرهمگانی قراربدهد تاهنگام‌فرصت قیام نموده واکثریت ملت رابسوی‌هدف خودمتوجه نماید بالاخره دکترمحمد مصدق تا دوره چهاردهم که موضوع نفت شمال وآمدن (کافتارزه) نماینده عالی بازرگانی شوروی بایران برای‌گرفتن اجازه استخراج نفت شمال‌موقع‌را برای تظاهرواقدامات خود مناسب و مهیا نمیدید - از ابراز هرگونه‌گفتار وعملیات زننده مخالف دولت خودداری مینمود - بویژه پس ازتبعید بخراسان .

لیکن درحکومت احمدقوام‌السلطنه ومطرح شدن‌موضوع نفت‌شمال‌وگله‌های مردم وملیون ازوابستگان شرکت سابق نفت ایران وانگلیس زمینه رابقول‌خودش برای دکانداری وتظاهرات مناسب دیده ورهبری دسته‌هائیرا که بعنوان جبهه ملی متشکل‌شده بودند رسماً بعهده‌گرفته وباتهیه طرح قانونی‌جلوگیری ازدادن‌امتیازات به‌بیگانه مشغول‌کارشد .

پس ازتعطیل دوره پانزدهم وانتخابات دوره شانزدهم مجلس شورای ملی با کوششهای فوق‌العاده وهزینه زیاد غیرمستقیم ومرعوب کردن رجال مخالف انتخابات تهران را بنفع جبهه ملی که وابسته خودش بودند تمام نمود واولین سنگ‌محکم بنای حکومت‌نهضت‌مصدقی‌رادردوره شانزدهم‌نصب نمودوغیرمستقیم‌نویسندگان‌هرزه‌درای را بتوهین نسبت به‌نزدیکان دربارشاهنشاهی تشویق مینمود وبعنوان آزادی مطبوعات علناً ازاینگونه اشخاص حمایت میکرد ودرزیرپرده بابرخی ازسران حزب توده‌قرار ومداری گذاشته ومحصلین‌جوان فریب‌خورده احزاب تندرورابشعارنویسی درکوچه‌ها وتظاهرات علیه مقام سلطنت درمحافل اجتماعی حتی تماشاخانه ها وسینماها تشجیع

نموده وپشتیبانی مینمود .

بالجمله دردوره شانزدهم با مبارزات دامنه‌دارو کشته‌شدن مرحوم رزم آرا وهژیر وتصویب قانون نه ماده‌ای ملی‌شدن نفت ایران دکترمصدق بازبردستی مخصوص بسمت نخست وزیری بااختیارات تام (قانون‌گزاری) مشغول وپس از واقعه تیرماه ۱۳۳۱ خورشیدی زمام‌وزارت جنك را نیزدردست گرفته و بدینوسیله رشته قانونگزاری و کشوری ولشکری و اموراقتصادی رادرید قدرت فکری خود متمرکزنموده وباکمال آرامش خیال درپناه تانك وزره پوش نظامیها و مأمورین خفیه اطلاعات خویش در خیابان کاخ تهران خانه‌شماره۱۹درروی‌تخت خواب لمیده وباندیشه ریاست نیمه قجر بودکه دربیست‌وهشتم مرداد ماه ۱۳۳۲ خورشیدی‌پس‌ازعزیمت‌اعلیحضرت همایونی ببغداد واروپا جام‌شکیبائی مردم پرشده‌جمعی‌ازجوانان تهران وسربازان و پاسبانان برهبری سپهبد زاهدی نخست وزیروپشتیبانی معنوی‌مقامات روحانی حضرت آیةالله آقای سید محمد مجتهد بهبهانی و حاج سید ابوالقاسم کاشانی و دیگر مقامات قیام کنندگان ۲۸ مردادماه بایك حمله درظرف چندساعت زدوخورد (دژ) مصدقی راکه استحکام آن (باسند کتبی) سرلشکر ریاحی رئیس ستاد مصدقی تضمین شده بود درهم فروریخته ودکترمصدق پس ازفراردستگیر وباخیالات خوددرزندان لشکر دو زرهی دمسازگردید ـ رسیده بود بلائی ولی بخیرگذشت .

حکومت سپهبد زاهدی

پس ازواقعه بیست و هشتم مرداد ۱۳۳۲ خورشیدی حکومت مصدقی ساقط وکابینه سپهبد زاهدی باشرکت آقای دکتر علی‌امینی وزیردارائی سرلشکر هدایت وزیر جنك ـ رضا جعفری وزیر فرهنك ـ حاج محمد نمازی وزیرمشاور ـ دکتر شادمان‌وزیر دادگستری و آقای نصرالله انتظام وزیرامورخارجه تشکیل وبکارمشغول شدند وموکب اعلیحضرت همایونی وعلیاحضرت ملکه ثریاپهلوی باهلهله وشادمانی مردم بتهران وارد وموجبات افتتاح مجالس تقنینه شورای ملی ومجلس سنافراهم و بزودی افتتاح گردید ازلحاظ سیاست خارجی‌باید‌گفت درسالهای اخیرکمکهای فنی‌و اقتصادی وبهداشتی ونظامی ومالی دولت ممالك‌متحده امریکای شمالی چه در زمان

والاحضرت شهناز پهلوی ـ تیمسار سپهبد زاهدی و آقای مهندس اردشیر زاهدی

(روزولت) رئیس جمهور فقید وچه در دوره (آیزنهاور) رئیس جمهوری فعلی امریکا از بعد از جنگ بین الملل دوم ازهرجهت شایسته توجه وتقدیر بوده وملت ودولت وتاریخ ایران هیچگاه اینگونه کمکها و مساعدت ملل دوست آزادیخواه و بشر دوست را فراموش نخواهند کرد زیرا کمکهای مالی وفنی امریکا موجب دلگرمی ایرانیان شده و در رفع مشکلات زائیده ازحوادث جنگ اخیر خیلی مؤثر بوده است .

☆ ☆ ☆

خلاصه نخستین اقدام دولت سپهبد زاهدی با راهنمائی ذات همایونی و پشتیبانی نمایندگان مجالس تقنینیه شورای ملی وسنا حل مشکل نفت بود که در نتیجه قرارداد با کنسرسیوم مرکب از نمایندگان کمپانیهای امریکائی وانگلیسی و فرانسوی وهلندی بزرگترین مشکلات مالی وسیاسی ایران معاصر حل وروابط عادی رسمی با در نظر گرفتن اصل مودت متقابل با انگلستان برقرار ودرآمد سرشار دولت از نفت همه ماه وصول و بمصرف عمران جاده ها وعمران آبادی شهرستانها رسیده وخواهد رسید .

یکی دیگر از اقدامات مهم دولت سپهبد زاهدی کشف سازمان نظامی مخفی حزب سابق توده درلشکر ایران بود که با ملیت ایران سازگار نبود درنتیجه عده‌ای ازافسران فریب خورده دستگیر واعدام وزندانی شده اند .

☆ ☆ ☆

شکی نیست که دراصلاحات وضعیات عمومی ایران که پس ازیکدوره توقف و تعطیل که درنتیجه اثرات جنگ بین الملل دوم پیداشده وخرابکاری دوره مصدقی نیز بیش ازپیش برپریشانی اوضاع ملت وخرابی آبادیهای کشور افزوده‌شده بود باپشتیبانی وراهنمائیهای اعلیحضرت همایون محمدرضاشاه پهلوی درتجدید وتکمیل اصلاحات کشور ورفاه وامنیت ملت مؤثر بوده وامیداست رشته اصلاحات اجتماعی باعث تجدید عظمت باستانی ایران نوشده وبزودی ملت ایران باکاروان مدنیت جهانیان همراه و درطریق پیشاهنگی صلح ورفاه جامعه بشریت همقدم وهمعنان گردد .

همچنین بایددانست که نمایندگان دوره هیجدهم شورای ملی ونمایندگان دوره دوم مجلس سنا عامل مهم رفع مشکلات نفت وسیاست خارجی کشور و تجدید عمران

مملکت دراین روزگار تاریخی بوده‌اند .

ایران و همسایگان ایران

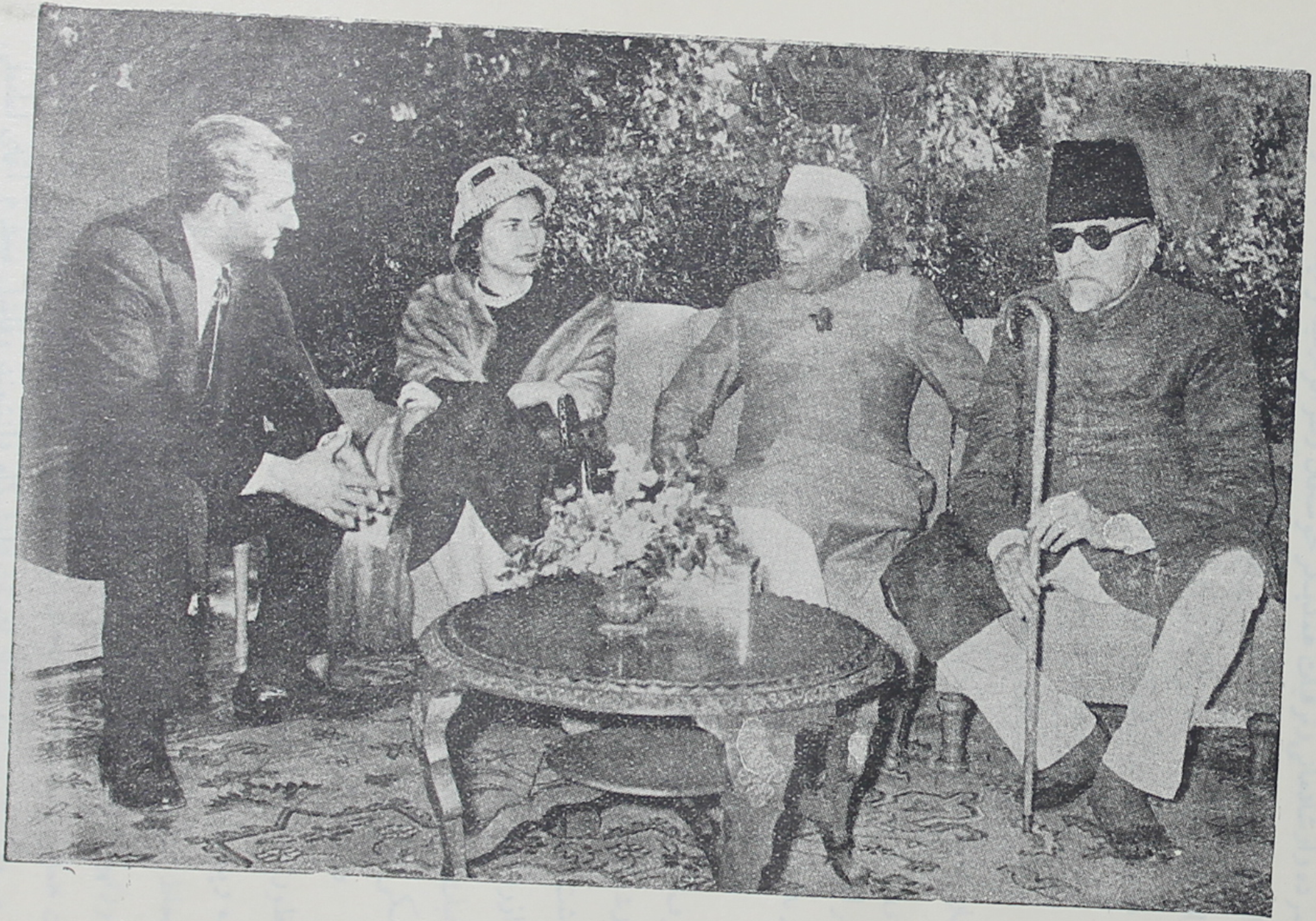
مطلب دیگر قابل توجه آنکه در کابینه زاهدی موضوع اختلافات مرزی ایران وشوروی تااندازه‌امکان حل وپس ازچندین سال گفتگودردوره نخست وزیری مارشال (بولگانین) دراتحاد جماهیرشوروی ـ طلاهای طلب ایران وصول ودرجلفای آذربایجان مرزایران و شوروی تحویل مأمورین ایران گشته و درعوض مطالبات دلاری کالا و گندم به نمایندگان دولت ایران تحویل داده و سیاست معتدل و دوستانه‌تری نسبت بکشور ایران اتخاذ شده است زیرا پس از فقدان (لنین) سیاست زمامداران روسیه درباره ایران مطابق خواسته ملیون حقیقی ایران نبود زیرا وابستگان کمونیستهای بین‌المللی باپشتیبانی عمال شوروی بواسطه مداخلات خود درامورداخلی ایران بویژه تقویت عناصر اخلالگر مخصوصاً پیشامد اوضاع آذربایجان پس ازغائله ۱۳۲۰ خورشیدی احساسات میهن‌پرستان ایران مجروح ونسبت بآینده ایران و روسیه نگران بودند واکنون درصورت ادامه مؤدت متقابل نگرانیها رفع وزمینه برای دوستی همیشگی همسایگی مهیا وآماده شده است .

هند وپاکستان وعراق

پیدایش استقلال کامل ممالك هند وپاکستان وعراق که سابقه تاریخی ودینی وبرادری وهمسایگی باایران باستان داشته ودارندموجب مسرت وخوشبینی ایرانیان شده وباروابط محکم ودوستی که فیما بین ایران وملل مزبورموجوداست برای ایران نو بهترین سرمایه‌دلگرمی وبرای آینده وضعیات جهان موجب تکامل مدنیت جهانیان است.

ترکیه وافغانستان

ملل شجاع ودلیرترکیه جوان وافغانستان دلاور وهمنژاد وهمزبان ایران در سالهای پرخطر بویژه ایام جنگهای بین‌الملل اول ودوم باملت باستانی ایران همره و درکناردوش بدوش هم باکاروان مدنیت جهانیان همقدم بوده واگرگاه گاهی در نتیجه پیشامدهای زندگانی بشری مانند دوبرادرشاید مناسباتی باهم نداشتند چنانکه صفحات تاریخ شاهد است پس ازرفع دلتنگی برادرانه باهم زیست نموده‌ازافسردگی

اعلیحضرت همایون شاهنشاه وعلیا حضرت ملکه ثریا پهلوی وجناب آقای نهرو نخست وزیر هندوستان

هم افسرده وازشادمانی وترقیات همدیکر خوشحال وسرافرازمیگردیدند درعصر معاصر نیز برادرانه باهم سازگاد بوده‌اند وایرانیان نیز از صمیم قلب خواستار ترقی وتکامل برادران همسایه وهم مرزایران وترکیه جوان وافغانستان بوده وآرامش وسعادت و ترقی ملل همسایه را ازخداوند توانا خواهانند .

خدمات تاریخی خانواده نمازی به‌شیراز

درشهرشیرازخانواده معروفی بنام نمازی هست که افراد این خانواده ایرانی و مسلمان ازچند قرن پیش - باتجارت ورشته بازرگانی‌را تعقیب نموده وخدمات قابل توجهی بآبادانی شیرازوهمشهریان خود نموده‌اند که ازهرحیث قابل ثبت درتاریخ‌قرن معاصراست تادیگران نیزبکردارهای شایسته تشویق شده ونام نیکی ازخودبیادگار گذارند .

درسالهای اخیرحاج‌محمدنمازی‌بامساعدت برادر بزرگوارش حاج مهدی‌نمازی باصرف‌میلیونها تومان پول ازسرمایه شخصی‌خودشان‌ساختمان دبیرستان قابل‌توجهی را درشیرازفراهم وپس ازساختمان مدرسه چون‌آب شهرشیرازخوب نبود برای‌حفظ بهداشت همشهریان خود مردم شیراز- آقای حاج محمد نمازی‌لوله‌کشی آب‌مشروب شیرازرا انجام ودرآمد آنراوقف بیمارستان نموده ودرشهرشیرازبیمارستانی ساخته و موجبات آنراازحیث‌لابراتواروابساب‌وابزارپزشکی‌وجراحی‌واستخدام بهترین‌استادان پزشکی ازامریکا تهیه نموده‌اند که درخاورزمین کمترنظیردارد .

درموقع افتتاح بیمارستان مذکور اعلیحضرت همایون محمد رضا شاه پهلوی بمنظورتشویق ازاشخاص آبادی دوست ومیهن پرست ونوع پروربشهر شیرازتشریف برده وپس ازمشاهده مؤسسات نمازی لوله‌کشی آب ومدرسه ودبیرستان وبیمارستان ازلحاظ تشویق حاج محمد نمازی را بعنوان وزیرمشاوردرکابینه آقای حسین علاء مامورتهیه نقشه تجدید واصلاح آبادی شهرستانها فرمودند . درهنگام تشریف فرمائی ذات همایونی‌شاهنشاه‌منظومه‌های زیرکه بهترین مشوق‌اشخاص خیروآبادی دوست ونوع‌پروراست بوسیله استاد ادبیات دانشگاه دانشمند وفاضل محترم آقای لطفعلی صورتگرسروده‌ودرپیشگاه‌اعلیحضرت‌همایونی‌خوانده شده‌است دراینجا نقل‌مینمائیم .

شاه سایه یزدان است

خرما سروی کز آن آرایش بستان کنند ‌ ‌ روشنا شمعی که او را زینت بستان کنند
جاودان بر پای باد و استوار و بی گزند ‌ ‌ کلبه‌ای کانجا غریبی را شبی میهمان کنند
نامرادیها نگیرد هرگز از آن دل سراغ ‌ ‌ کاندران یاران یکدل رازها پنهان کنند
تا جهان باشد بود رخشنده و گیتی فروز ‌ ‌ آفتابی کش برتبت سایه یزدان کنند
بیشمار است آفتاب و سایه‌یزدان یکیست ‌ ‌ این صفت را ویژه شاهنشه ایران کنند
پهلوی آن شاه دریا دل که از برنا و پیر ‌ ‌ چشم بر حکمش نهند و گوش بر فرمان کنند
ای سزاوار ستایش دیرزی جاوید زی ‌ ‌ تا درودت بیشمار و حمد بی پایان کنند
پایه آن خسروانی تخت بنهادی بداد ‌ ‌ زانکه شاهان نام را ازداد جاویدان کنند
خانه بیداد ویران کرده‌ای ز آنرو کنون ‌ ‌ مردم این خاك کهن را باز آبادان کنند
داد چون باشد بر آرند آبها از زیر خاك ‌ ‌ دشت‌های خشك را یکسر سرابستان کنند
خوب کرداران نمازی‌وار در بهبود خلق ‌ ‌ سیم و زر پاشند تا دارالشفا بنیان کنند
جمعی از دانا پزشکان نکواندیش را ‌ ‌ در صلاح کارها با خویش همدستان کنند
سدی از دانش بروی رنج و بیماری کشند ‌ ‌ ریشه هر درد را جویند و پس درمان کنند
برنو آموزان بیاموزند اسرار هنر ‌ ‌ عالمان با عمل از طفل ابجد خوان کنند
معدلت گستر شاهنشاها خطیبان بی خلاف ‌ ‌ خطبه بر نام تو پس بر نام نوشیروان کنند
هرچه دشوار است آسان کرده ایمانت بلی ‌ ‌ کار های صعب را با نیروی ایمان کنند
این سخن از گفته پیشینیان در خاطر است ‌ ‌ زیبد ار آویزش مردم بگوش جان کنند
چهره شه گر بشکفد گلها بیارایند چهر ‌ ‌ ور دژم گردد بزیر برگ رخ پنهان کنند
تا طراوت را مثل بر شاخه سوری زنند ‌ ‌ تا لطافت را بنام قطرهٔ باران کنند
سایه افکن رایت عالیت بر شیراز باد ‌ ‌ تا زمین فارس را چون روضه رضوان کنند

و نیز استاد بزرگوار اشعار زیر را سروده و درحضور شاهنشاه خوانده‌اند :

شاه که دانش پژوه و دادستان است ‌ ‌ بخت همایون او همواره جوان است
هرچه ستمگر ز بأس او بهراس است ‌ ‌ هرچه هنرور ز پاس او بامان است

منت بی مرخدای را که در این عصر — شاهی چونین فراز تخت کیان است
شاه (محمدرضا) که نام بلندش — زینت دیهیم خسروان جهان است
گاه مهالك چو اردشیر بزرگ است — روزمظالم چوشه انوشه روان است
ای پسر آن پدرکه صیت بزرگیش — در همه قطرجهان دهان بدهان است
شاه نکو داند این که کشور ایران — خاکی آسوده ازگزند زمان است
بخت توخندان شها که مشعل دانش — برسراین خاك پاك نورفشان است
تازه نهالی که کاشتش پدر شاه — اینك از فر شه درخت کلان است
پیرکهن سال را بهری همه شور است — مرد جوان را دلی همه هیجان است
تا بچمن سود از نسیم بهار است — تاکه به بستان زیان زباد خزان است
فرخدائی هماره با تو بود یار — تاکه جهان است وکردگار جهان است

پایان ونتیجه تحولات سیاسی ایران درقرون معاصر

چنانکه خوانندگان عزیز درتاریخ ملاحظه فرموده‌اند ازبدوپیدایش سرسلسله سلاطین قاجاروتاجگذاری آغامحمدخان تاانقراض سلطنت دودمان قاجاردردوره احمدشاه مخلوع بوسیله تصویب ماده واحده درمجلس شورای ملی درتاریخ نهم آبانماه ۱۳۰۴ خورشیدی اوضاع زمان برای‌این کشورچنان پیش آورده بودکه جامعه‌ملت ومملکت بسوی تنزل وپراکندگی پیش رفته وباعث نگرانی میهن پرستان واقعی شده بودزیرا ازطرفی درنتیجه جنگهای بی‌مطالعه و نقشه و تجهیزات با روسها یك چهارم از خاك وطن عزیزازپیکرایران باستانی جدا شده وبیش از پیش موجب ضعف وزبونی مردم این سرزمین‌دلیرپرورشده بود همچنین‌نفوس‌مملکت‌وشماره افراداین ملت که دردوره کریم‌خان زند در حدود پنجاه میلیون تن بود بواسطه جنگهای بی‌اساس با روسها و بعد با عثمانیها ومعاصره شهرهرات وبا انگلیسها وقحطی و بیماریهای واگیرکه نتیجه منطقی اینگونه لشگرکشیهاو کشت و کشتاربود دوسوم مردم‌یعنی درحدود سی‌ملیون نفرتلف شده بودکه بنا بنگارش بعضی ازنویسندگان نفوس این کشوردر اواخر دوره مظفری شاید زیادترازپانزده میلیون نبود .

درموضوع ثروت واقتصاد ملی درمدت یکصد وشصت سال قبل از مشروطیت

تمام ثروت اندوختهٔ نادرشاه و کریم خان زند وسرمایه‌های ملی را بباد داده بودند بواسطه قرض ووام ازروس وانگلیس دروازه‌های مملکت یعنی گمرکات ایران بعنوان رهن و گرو بوثیقه گذاشته ودرداخله کشور نیز بعنوان امتیاز بانك شاهنشاهی و اجاره شیلات بحر خزر عمال بیگانه را باموراقتصاد ملی ایران مسلط نموده بودند چنانکه در جلد قاجاریه تاریخ (روضة‌الصفا) نوشته‌اند بگفته آغا محمدخان هفت خانه ایرانی را بیك دیك میخواستند محتاج بنمایند .

همچنین بواسطه قبول دخالت مأمورین خارجی در امور محاکمات کشوری (کاپیتولاسیون) استقلال قضائی نیز از دست رفته ومقدمات مخاطرات استقلال ملی داشت فراهم میشدکه پیچ تاریخ ایران عوض شده و ملیون ایران که از مدتها پیش چنانکه درتاریخ نهضت ایران نوشته‌ام ازسالها پیش باندیشه نجات ملك وملت بودند قیام نموده وبعنوان (مشروطه طلبی) یاعدالت خواهی با ستمگران داخلی و خارجی بنای ستیز و مبارزه راگذاشته واز سقوط تدریجی مردم ومیهن عزیز نیاکان جلوگیری نمودند چنانکه در دوره اول شورای ملی مردم و نمایندگان ملت سرگرم مبارزه با درباریان ومستبدین داخلی و عمال خارجی شدند تا بالنتیجه محمدعلی‌میرزا بکمك (لیاخوف) قزاق روسهای تزاری مجلس را به توپ بسته وجمعی ازملیون را مقتول وگروهی‌را بی‌خانمان وجمعی‌را شهید وطن کردند .

در دوره دوم مجلس شورای ملی و غلبه ملیون و آزادیخواهان و نمایندگان ملت ازطرفی برای جلوگیری ازتقسیم ایران بعنوان معاهده ۱۹۰۷ میلادی با عمال بیگانه در مجادله وستیز بوده وازسمت دیگر برای استمداد ازدول و ملل دیگر و اصلاحات مالی وامنیت عمومی باستخدام (شوستر) ازامریکا و(یالمارسون وستداهل) ازسوئد بمنظور تنظیم امور مالی وخزانه‌داری کشور وسازمان ژاندارمری وشهربانی همت گماشته وپیش میرفتند .

دردوره سوم مجلس شورای ملی وشروع جنگ بین‌الملل اول وتجاوز روسها تا حدود قزوین وکرج برای ورود بتهران وقبضه کردن حکومت ملیون میهن پرست و نمایندگان ملت مجبور به‌مهاجرت وزدوخورد باسالداتهای تزاری شده واین‌مبارزات

تا پیشآمد کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ خورشیدی و طلوع ستاره درخشان دودمان اعلیحضرت پهلوی ادامه داشت پیچ سوم تاریخی یا تحول ایران نواز آغاز کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ خورشیدی ومقدمات برقراری سلطنت دودمان ستاره درخشان اعلیحضرت پهلوی شروع میشود که ایران نو- ازمرحله خطرسقوط بواسطه جانفشانی ملیون و آزادیخواهان گذشته بود زیرا ازبدومشروطیت درایران وکشاکش ومبارزات میهن- پرستان وجدال با عوامل بدبختی ملت دوره اول مجلس شورای ملی پس از یکدوره مبارزه ممتد درنتیجه بمباران قزاقهای لیاخوف روسی وسربازان سیلاخوری وممقانی محمدعلی میرزا متلاشی گشته ودوره دوم شورای ملی پس ازغلبه نیروی آزادیخواهان بفرماندهی محمدولیخان سپهسالار تنکابنی وسرداراسعد بختیاری وسردارمحی گیلانی ویپرم خان ارمنی افتتاح شده و در دنباله مبارزات ملت و نمایندگان ملت علیه تقسیم ایران بدومنطقه نفوذ بین روس وانگلیس بوسیله تدوین معاهده ۱۹۰۷ میلادی مشغول اقدام شده وبمنظوراصلاحات امورمالی وجلب توجه دولت امریکا بایران (شوستر) برای شهربانی وژاندارمری (وستداهل ویالمارسون) را ازسوئد استخدام وشروع باصلاحات نمودند که سرانجام درنتیجه اتمام حجة یا (التیماتوم) سفارت روس تزاری علیه اقدامات شوستر درباره وصول مالیات وتوقیف اموال شعاع السلطنه دوره دوم شورای ملی منحل و عده‌ای ازنمایندگان ملت بقم تبعید ودوره سوم مجلس شورای ملی نیز درنتیجه حوادث جنگ بین‌الملل اول تعطیل وگروهی از مردم وبیست ویك تن از نمایندگان مانند مرحوم سلیمان میرزا وسیدمحمدرضامساوات وسیدحسن مدرس وآقای سیدمحمدصادق طباطبائی درنتیجه تهدید سالداتهای تزارروس ازتهران مهاجرت نموده ودرسفروحضر بمنظورحفظ استقلال با تمام معنی کشورمشغول اقدامات شدند.

بالجمله چنانکه درصفحات گذشته شرح آن داده شده پیچ تاریخی سوم یاتحول دوره سوم درقرن معاصرازکودتای سوم اسفند ماه ۱۲۹۹ خورشیدی شروع و عقربه ساعت تاریخ معاصرمسیرخود را درایران بطرف قسمت بالای صفحه متوجه نموده ودر ظرف بیست و یکسال یعنی از ۱۲۹۹ تا سال ۱۳۲۰ خورشیدی که در نتیجه حوادث جنگ بین‌الملل دوم و ورود نیروی بیگانه بکشوراعلیحضرت پادشاه فقید از تهران

بطرف بنادر خلیج فارس و بعد با کشتی انگلیسی بجزیره (ژوهانسبورك) منتقل شدند دوره اصلاحات ایران مرتباً شروع ودرظرف این مدت علاوه برتجدید وتوسعه ساختمانها و آبادیها وراه آهن سرتاسری کشورتمام و کارخانه‌های اسلحه‌سازی و پارچه بافی وقند سازی در تهران و مازندران و مشهد و میاندوآب واراك دایرونیروی لشگری ایران تجدید سازمان نموده وادارات لشگری و کشوری بصورت تازه و بهتری درهمه جا برقرار وباعث تجدید حیات ایران نوشدند .

تاریخچه شاهنشاهی اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی

روزبیست وششم شهریورماه ۱۳۲۰ خورشیدی اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی برای نخستین بار درتالارمجلس شورای ملی با حضور نمایندگان دوره دوازدهم تشریف فرما شده وقسم نامه راخوانده وامضا فرمودند سپس خطابه شاهانه راقرائت فرمودند مبتنی برتوجه باصول مشروطیت وتفکیك قوای مقننه وقضائیه و اجرائیه از هم لزوم همکاری دائم و کامل بین دولت ومجلس واهتمام دراجرای دقیق قوانین برای حصول تأمین قضائی واصلاحات مربوط باموراجتماعی واقتصادی ومالی ونظامی .

نخستین کابینه وزیران دوره اعلیحضرت محمدرضاشاه پهلوی

محمدعلی فروغی نخست وزیر- مجید آهی وزیردادگستری-علی اصغرحکمت وزیر پیشه وهنر- گلشائیان وزیربازرگانی- سرلشکراحمد نخجوان وزیرجنگ - سرلشگرامان‌الله جهانبانی وزیر کشور - علی‌اکبرحکیمی وزیرکشاورزی - دکتر مشرف نفیسی وزیردارائی-حمیدسیاح وزیرپست وتلگراف - دکترصدیق وزیرفرهنگ.

نخستین دست خط ذات همایونی بفروغی نخست وزیر

جناب نخست‌وزیر- چون منظوراصلی اعلیحضرت پدربزگوار ما درواگذاری اموال خودشان بما این بودکه بمصارف خیریه برسد و ما همیشه سعی داشته وداریم که وسیله آسایش ورفاه عموم را ازهرحیث فراهم آوریم بنابراین چنین تصمیم نمودیم اموالی که ازقبیل املاك ومستقلات و کارخانجات بما واگذارشده است بمنظورترقی کشاورزی وبهبود حال کشاورزان وترقی اوضاع شهرها و ترقی صنایع کشور و بهبود حال کارگران و ترقی فرهنگ و بهداری بدولت وملت اعطا نمائیم تا برحسب اقتضا

برای انجام منظورهای بالایا املاك را بفروش برسانند ویا با حفظ وتوسعه آبادی آنها درملك دولت نگاهدارند ونیز مقرر میداریم که اگر کسانی باشند که نسبت باملاك غبنی داشته باشند پس ازرسیدگی بشکایات آنها ازمحل همین املاك رفع ادعا بشود

☆ ☆ ☆

درتعقیب این دستخط یافرمان مبارك نوعپرستانه ذات همایونی موجبات تقسیم املاك سلطنتی را در(ورامین) وقزوین (تاکستان) ومازندران وگرگان فراهم ساخته وتاکنون قسمت عمده املاك سلطنتی بین کشاورزان تقسیم وبعلاوه برای مساعدت و کمك بکشاورزان نیز همه گونه مساعدتهای مالی وفنی وبهداری نیزشده است ازتمام این مراتب مهمتر اینست که برحسب نیات ملوکانه همه ساله عده‌ای از جوانان و نونهالان کشاورز را برای آموختن روش فلاحتی و کشاورزی فرنگستان و آشنا و استاد شدن درموضوع آلات وافزارموتوری کشاورزی وفلاحت جدید به آلمان وایتالیا فرستاده‌اند ـ تاپس ازتحصیل و کارآموزی درباز گشت بمیهن عزیز بتوانند باپدران و خانمان خویش ترقی وتکامل محسوسی دروضعیات فلاحتی ایران بمنصه بروزوظهور برسانند

وقایع آذربایجان وپیشآمدهای غیرمنتظره

یکی ازاتفاقات مهم دوران سلطنت اعلیحضرت محمد رضا شاه پهلوی خلدالله ملکه وقایع آذربایجان است که درسال ۱۳۲٤ خورشیدی در کابینه ساعد مراغه‌ای که دردنبال تقاضای امتیازنفت شمال بوسیله (کافتارزه) نماینده عالی واعزامی از مسکو بظهور رسید وجعفرپیشه وری بکمك عده‌ای از مهاجرین قفقازی وحزب سابق توده درشهرتبریز تشکیل حکومتی داده وخودسرانه هیاهووجنجالی علیه زبان ملی (فارسی) وحکومت مرکزی برپا نموده و با مساعدت وکمك بیگانه‌ها خیالات دور و درازی داشته وموجبات تجزیه آذربایجان را بخیال خودش فراهم میگردکه در نتیجه حسن سیاست حکیم‌الملك و آقای حسین علاء موضوع بشورای امنیت اطلاع داده شده و لشگریان ایران بفرمان اعلیحضرت همایونی بایك نهیب دلاورانه بنیان تجزیه طلبان را برانداخته وبرای همیشه باینگونه اقدامات پایان بخشیدند .

درجشن دانشگاه

در جشن پانزدهم بهمن ماه سال ۱۳۲۷ خورشیدی تأسیس دانشگاه یکنفر نادان فریب خورده ازجاسوسان خارجی بنام ناصرفخرارائی درصحن دانشگاه بوسیله اسلحه کمری پنج کلوله خطرناك بسوی ذات اعلیحضرت همایونی شلیك نمود ولی خداوند توانا وجود مبارك اعلیحضرت شاه جوان و جوانبخت را حفظ فرموده و تیرانداز ناجوانمرد را بیدرنگ بدیار عدم فرستاده ودشمنان شاهنشاه وایران را در هرحال رسواوپریشان فرمود ـ شاعرخوب گفته است :

گر نگهدارمن آنست که من میدانم　　شیشه را در بغل سنگ نگهمیدارد

همچنین دردنباله اینگونه رقایع که بعقیده نویسنده همه باهم ارتباط دارنداگر چه درصورت ظاهر وعنوان متفاوت بنظرمیرسند ـ موضوع کشته شدن هژیر ورزم‌آراست درمسجد سپهسالار ومسجد شاه زیرا پس ازواقعه دانشگاه مرحوم هژیر را از لحاظ نزدیکی بدربار درمسجد سپهسالار در هنگام عزاداری وهدیه شال (ترمه) بدسته سینه زنان حسینی (امامی) نام مقتول وچندی بعد نخست وزیر وقت سپهبد ـ رزم‌آرا که افسری دانشمند وجدی بود ونقشه سرکوبی‌دار و دسته پیشه وری را در تبریزایشان تهیه نموده بودنددرمسجدشاه هنگامیکه برای پایان مجلس فاتحه یکنفر ازعلمای روحانی میرفت بوسیله (خلیل طهماسبی) مقتول نمودند .

بنظر نگارنده سرچشمه اینگونه فتنه‌ها یکی‌است زیرا همینگونه عوامل‌بودند که درنهضت مصدقی دختران و پسران نا بالغ را تحریك میکردند تا در سینماها و تماشاخانه‌ها نسبت بمقامات عالی نا سزاگوئی کنند .

بالجمله اعلیحضرت همایون محمد رضا شاه پهلوی در ظرف مدت پانزدهسال باندازه‌ای درراه رعیت نوازی و ملت خواهی و مقاومت در مقابل شداید ایستادگی فرموده‌اند تادرجوانی موهای شفاف‌ومشکی وچهره گلگون وپیشانی مبارکش سپید گردیده ولی هوشیاری و بیداری‌ذات همایونی ـ وکوشش برای سرافرازی‌ملت اینك موجبات‌تسریع پیشرفت ترقی‌وتکامل متناست بامقتضیات عصرمترقی‌دنیای متمدن‌برای ملت ومملکت‌فراهم‌وستاره‌درخشنده‌اقبال‌اعلیحضرتش درآسمان‌فیروزگون‌ایران‌نو ـ

اعلیحضرت محمد رضا شاه پهلوی واعلیحضرت ملك سعود پادشاه عربستان سعودی

DATE

اعلیحضرت همایونی درلباس احرام

DATI

37,147,341

شاهنشاه وعده‌ای از ملتزمین هنگام نوشیدن آب زمزم

به پرتو افشانی مشغول و مقام رهبری و سرپرستی جامعه نجیب و شکیبا و دلاور ایرانیان را در شاهراه مدنیت جهانیان مانند خورشید عالمتاب بسوی کمال تمدن بشری هدایت میفرمایند. رشته سخن را ازدست ندهیم.

تشریف فرمائی اعلیحضرت ملک سعود بتهران

چنانکه بر اهل اطلاع پوشیده نیست ـ نظر بآنکه ذات همایون اعلیحضرت محمد رضاشاه پهلوی خلدالله ملکه علاقه قلبی بدوستی و صلح صفا با دول و ملل دوست ایران بویژه دول و ملل مسلمان و برادر داشته و دارند همواره در تعقیب روش و سیاست خردمندانه اعلیحضرت فقید پدر تاجدارش سعی داشته و کوشا بوده اند که در صورت فرصت موجبات توسعه و تشیید مودت و دوستی و برادری را فراهم فرمایند چنانکه در سال ۱۳۳۴ خورشیدی طبق اقدامات و دعوتیکه شده بود اعلیحضرت ملک سعود پادشاه عربستان سعودی (نجد و حجاز) باعده‌ای از شاهزادگان و امیران عرب و ملتزمین رکاب و فدائیان و محافظین خصوصی اعلیحضرت ملک سعود باتدارك و تشریفات مجللی که ازطرف دولت و شهرداری تهران فراهم شده بود روز هفدهم مرداد ماه ۱۳۳۴ خورشیدی به تهران پایتخت ایران نزول اجلال فرموده و در قصر جهان نمای باغ و کاخ صاحبقرانیه (نیاوران) شمیران اقامت فرمودند ـ هنگام ورود پادشاه عربستان سعودی اعلیحضرت همایونی میهمان عالیقدر خودرا تافرودگاه مهرآباد استقبال فرمودند.

اعلیحضرت ملك سعود در مدت اقامت هشت روزه خود در تهران از مجلس شورای ملی و موزه ایران باستان و دانشگاه تهران و اسلحه سازی سلطنت آباد و موزه کاخ گلستان و گنجینه جواهرات بانك ملی ایران بازدید فرمودند.

بیانات اعلیحضرت ملك سعود

اعلیحضرت پادشاه عربستان سعودی در موقع ملاقات برؤسای مجلس شورای ملی و مجلس سنا فرموده‌اند (بدبختی مسلمانان جهان نداشتن اتحاد واتفاق است و بس ـ زیرا قدرت با داشتن پول و اسلحه تنها کافی نیست بلکه در اتحاد و اتفاق و برادری است) در جای دیگر فرموده اند (ما چون ایمان بخدا و کتاب خدا داریم بالطبع رفاهیت و آسایش بندگان خدا را سرلوحه اقدامات خود میدانیم).

تقدیم هدایا

از طرف اعلیحضرت ملك سعود يك شمشير مرصع باعلیحضرت همایونی تقدیم و يك گلوبند و دستبند و گوشواره جواهر نشان به علیاحضرت ملکه ثریا پهلوی هدیه شده است - همچنین برای آقایان وزیرن ورئیس ستاد ارتش وفرمانده نظامی نیزهدایائی عبارت ازشمشیر قاب طلا و جامه های زربفت وساعت قاب طلا فرستاده شده است و نیز از طرف اعلیحضرت همایونی یکساعت طلا الماس نشان وچهارقطعه قالی بسیار نفیس ویك بسته محتوی زعفران باعلیحضرت ملك سعود اهداء وبهمراهان اعلیحضرت ملك سعود از جانب ذات همایون شاهنشاهی نشانهای عالی تاج و همایون مرحمت شده است .

اعلامیه رسمی

بمناسبت عزیمت اعلیحضرت ملك سعود ازتهران اعلامیه زیردریك ساعت معین درتهران وشهر (ریاض) پایتخت سعودی منتشر شده است .

متن اعلامیه رسمی

درمدت مسافرت فرخنده اعلیحضرت ملك سعود ابن عبدالعزیز آل سعودبمنظور دیداراعلیحضرت همایون شاهنشاه ایران محمد رضاشاه پهلوی مذاکراتی بین رجال دولتین صورت گرفت وازاین مذاکرات معلوم گردید که هردو کشوربه تحکیم روابط برادری اسلامی بین خود وباسایرملل اسلامی علاقه وافردارند همچنین باحترام کامل ازاصول منشورسازمان ملل متحد وبه پشتیبانی از اعلامیه کنفرانس باندونك علاقمند میباشند واحساسات دوستانه‌ای که بین دوپادشاه رد وبدل گردید مسلم نمود که روابط فعلی و آینده هر دو کشور درکمال صمیمیت است و روز بروز براستحکام آن افزوده خواهد شد درتکمیل اینمنظور نمایندگیهای سیاسی دوکشوردرتهران وجده ازاین تاریخ بمقام سفارتکبرای ارتقا یافتند .

عزیمت از تهران

اعلیحضرت ملك سعود وهمراهان پس ازهشت روزاقامت درتهران ومازندران بامداد چهارشنبه بیست و پنجم مرداد ماه ۱۳۳۴ خورشیدی بوسیله چهار هواپیما از

فرودگاه مهرآباد بطرف ممالك سعودی عزیمت فرمودند درهنگام عزیمت بااعلیحضرت همایونی که درفرودگاه تشریف داشتند خدا حافظی نموده و هوا پیمای اعلیحضرت ملك سعود بسوی ممالك عربستان سعودی اوج گرفت .

جشن پنجاهمین سال مشروطیت درایران

بمناسبت پنجاهمین سال پیدایش مشروطیت درایران ازطرف نمایندگان مجلس شورای ملی ومجلس سنا در تهران جشنی فراهم واز مجالس مقننه کشور های اسلامی نیزدعوت شده بود که نمایندگان خودرا برای شرکت درجشن پنجاهمین سال مشروطیت درایران بتهران بفرستند طبق درخواستهای مزبور نمایندگان مجالس مقننه کشورهای پاکستان و افغانستان وترکیه وعراق و سوریه ومصر ولبنان درایام مرداد ماه ۱۳۳۴ خورشیدی بتهران وارد ودرجشنها شرکت نموده ودرهنگام توقف اعلیحضرت ملك سعود وتشریفات رسمی نیز درمراسم پذیرائیهای مذکور شرکت داشتند .

تلگرافات تبریك

درهنگام جشن مشروطیت ازطرف بعضی ازمجالس مقننه اروپاوامریکاتبریکاتی برؤسای مجلسین رسیده است چنانکه متن تلگرافهائی که درزیر درج میشود ازجانب رؤسای شوراهای اتحاد جماهیرشوروی برئیس مجلس سنا مخابره شده است

جناب آقای سیدحسن تقی زاده رئیس مجلس سنای ایران

بمناسبت پنجاهمین سال مشروطیت ایران تبریکات صمیمانه را بمجلس سنا وشخص جنابعالی تقدیم میداریم سعادت وترقی ملت ایران را خواستاریم ازموقع استفاده نموده امیدواریم که فعالیت مجلس سنای ایران موجبات تحکیم حسنه همجواری بین کشورهای مارا فراهم ودرتحکیم صلح بین ملل کمك خواهد کرد (ولکف) (لاتسیس)

جناب آقای سید حسن تقی زاده رئیس مجلس سنای ایران

بمناسبت پنجاهمین سال مشروطیت ایران خواهشمند است تبریکات صمیمانه ملت آذربایجان رابمجلس سناوشخص جنابعالی وبهترین ادیه را بملت ایران بپذیرید امیدوارم فیمابین کشورهای ماهمیشه صلح ومناسبات حسنه همجواری برقرار وملتین مامتفقاً درراه نیل ببزرگترین آرزوی بشریعنی صلح بین ملل مبارزه نمایند .

(رئیس شورایعالی جمهوری آذربایجان شوروی) بایراماوف

جناب آقای سید حسن تقی زاده رئیس مجلس سنا

در روز پنجاهمین سال مشروطیت ایران بهترین وصمیمانه‌ترین تبریکات را بسنای ایران و جنابعالی (رئیس مجلس سنا) تقدیم ترقی وتعالی دولت ایران‌را خواهانیم امیدواریم که مجلس سنای ایران با آرزوی ملت ترکمنستان مبنی بر تحکیم روابط همجواری بین کشورهای ماهمعقیده بوده خواهان برقراری صلح پایدار جهانی میباشید.

(عطایف) رئیس شورای عالی جمهوری ترکمنستان

پیام اعلیحضرت ملک سعود بشاهنشاه وپاسخ اعلیحضرت همایون محمدرضاپهلوی

متن پیام اعلیحضرت ملک سعود هنگام خروج از خاک ایران

بسم الله الرحمن الرحیم اعلیحضرت همایون شاهنشاهی برادر ارجمند محمدرضا شاه‌پهلوی تهران دراین موقع که خاک کشور برادر- ایران کشور آن اعلیحضرت راترک مینمایم بسی خوشوقتم که مراتب قدردانی وسپاسگذاری وامتنان خودرا ازمحبتهای صادقانه والطاف برادرانه وپذیرائی گرمی که دراین مدت از من شده است ودرتاریخ ملت بزرگوارتان معروف است ابرازدارم.

میهمان نوازی و پذیرائی صمیمانه ای که درکشور آن اعلیحضرت ازمن شده بهترین دلیل علائق اسلامی وروابط برادرانه است همچنین دوکشور ودوملت ماراکه درراه حق ومحبت وصلح وصفا برادرمیباشند موجب تشیید دوستی فیمابین است از احساساتیکه درشخص من نسبت بملت‌عربی سعودی اظهار فرموده‌اید افراد ملت را مستحضر خواهم داشت.

اتفاق کامل ووحدت کلمه تمام‌مسلمین جهان وموفقیت آنانرا درآنچه مقرون بخیروصلاح آنانست از درگاه خداوندمتعال خواستارم و امیدوارم مسلمانان‌عظمت دیرین خودرا تجدیدنموده و درنشر تمدن بشری وبرقراری عدالت وآرامش وصلح وصفاکه هدف ومنظور همه است وهمه در راه آن میکوشیم و مردم را بدان دعوت مینمائیم کامران گردند.

برای‌من موجب بسی‌مسرت وخوشبختی است که مسافرتم بایران‌ودیدار از آن

اعلیحضرت دلیل آن باشد که روابط دوستانه و علائق برادرانه ما محکم و ناگسستنی است و خود با کمال اشتیاق و غبطه منتظر تشریف فرمائی آن اعلیحضرت بکشور ما هستیم که درموقع مناسب انجام گیرد از آن اعلیحضرت تمنادارم که عواطف واحساسات برادرانه نسبت بخود وافراد خاندان جلیل شاهنشاهی و درودهای من و برادران ملتم را بنام ملت ایران بپذیرید (امضاء سعود).

متن پاسخ اعلیحضرت همایون شاهنشاه باعلیحضرت ملك سعود پادشاه عربستان سعودی

ریاض اعلیحضرت ملك سعود بن عبدالعزیز آل سعود پادشاه کشور عربستان سعودی تلگرام مودت و توديع آميز آن اعليحضرت برادر گرامی رسید از اینکه درمدت قلیل اقامت درخاك کشور همکیش اظهار خوشوقتی نموده اید مایه مسرت و سپاسگذاری ماگردید پذیرائی ساده و بی آلایشی که نسبت بآن اعلیحضرت برادرعزیز درایران ابراز شده اصولا مبنی بر علائق قلبی و روابط معنوی است که شارع مقدس اسلام درنهاد دوملت و دوکشور بودیعت گذارده وازخداوند لایزال مسئلت داریم که تأثیرات ونتایج این روابط شامل اتفاق و وحدت کلمه کلیه مسلمین کشور های اسلامی و استقرار صلح و آرامش جهان که از آمال مانیز میباشد مشهود گردد جای منتهی خوشبختی است که این مودت و علائق معنوی بین کلیه مسلمین جهان غیرقابل زوال است آرزو واشتیاق قلبی داریم که زودتر وقت مناسبی پیش آید بزیارت مکه معظمه و قبرمنورخاتم النبیین که آمال عموم مسلمین است نایل ولذا بدیدار آن اعلیحضرت برادرگرامی وملت اصیل عربی سعودی را در کشور عربستان سعودی تکمیل نمایم خواهشمندم عواطف ومحبت خالصانه مارا نسبت بکلیه خاندان جلیل آن اعلیحضرت ابرازومهر ویگانگی ماوملت ایران رابه ملت اصیل عربستان سعودی ابلاغ نمائید (محمدرضا پهلوی) (ازاطلاعات)

مسافرت رئیس جمهوری ترکیه بایران

نظر بآنکه از هنگام تشریف فرمائی اعلیحضرت پادشاه فقید بکشور ترکیه وملاقات بامرحوم (مصطفی کمال آتاترك) رئیس جمهوراسبق ورهبرعالیمقام ترکیه جدید درعین آنکه مناسبات همسایگی و برادری وهمکیشی بیش ازپیش بین دوملت ایران و

ترکیه برقرار بوده ودرغم وشادی همدیگرشریك بوده ومیباشند وفرصتی برای بازدید صادقانه حضرت رئیس جمهورترکیه ازایران پیدانشده بود .

نظر باینکه اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی ازصمیم قلب خواستارحسن روابط ومودت بین ایران وسایر ملل دوست بویژه همسایگان مخصوصاً ملل اسلامی میباشند بمنظور تشریف فرمائی حضرت رئیس جمهورترکیه بایران در تاریخ سی ام مرداد ماه ۱۳۳۴ خورشیدی اعلامیه رسمی مندرج در زیر در جراید تهران منتشر شده است .

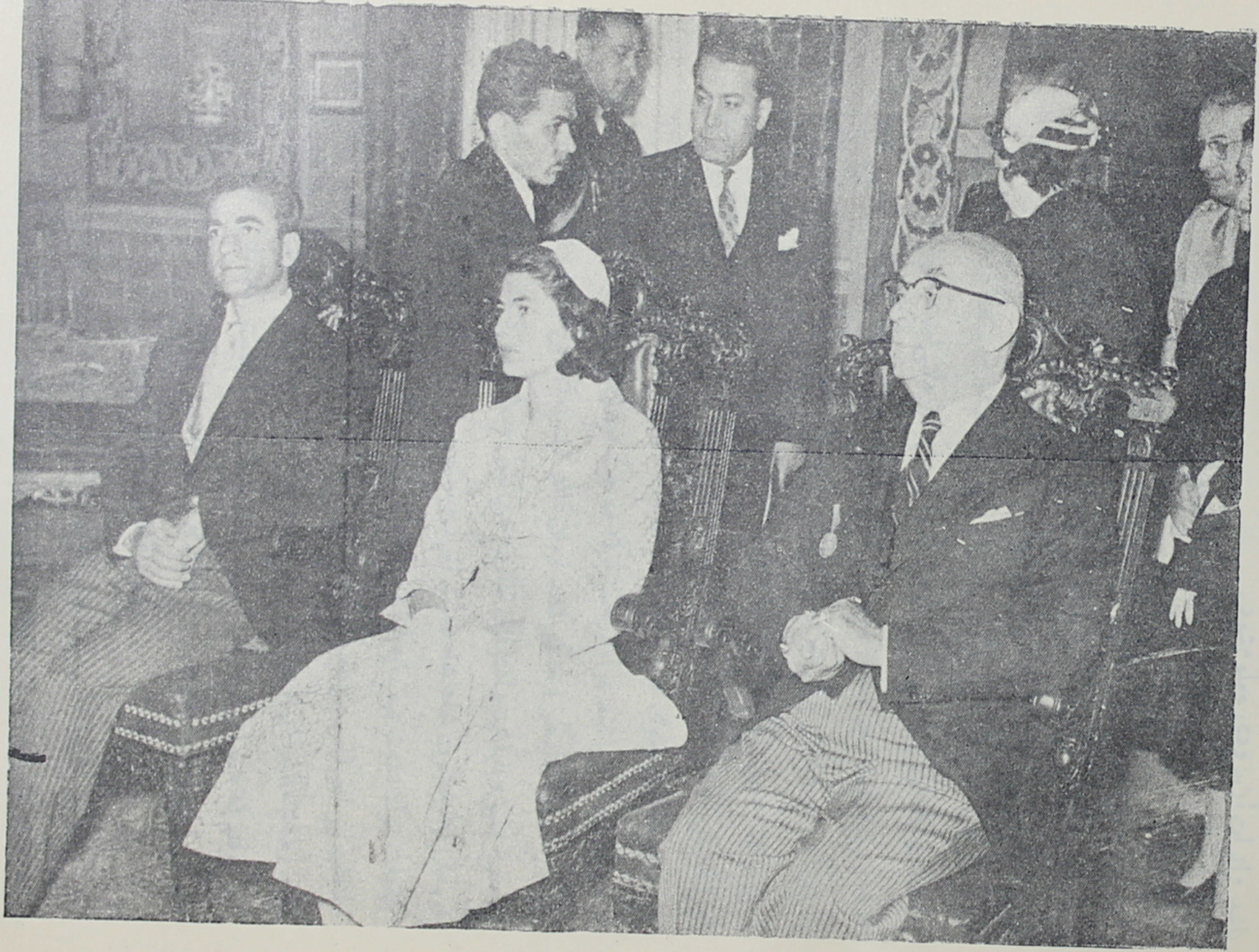
متن اعلامیه

نظر بعلائق دیرین موجود بین دو کشور دوست همسایه و برادر برحسب دعوت اعلیحضرت همایون شاهنشاه ـ حضرت جلال بایاررئیس جمهوری ترکیه در تاریخ بیست وهفتم شهریورماه ۱۳۳۴ رسماً بایران مسافرت خواهندفرمود .

تشریف فرمائی رئیس جمهور ترکیه بتهران

چنانکه دربرنامه رسمی نوشته شده بود حضرت جلال بایار رئیس جمهورو ملت دوست و برادر ایرانیان که قرنهاست پیوستگی تاریخی وهمسایگی و برادری باهم داشته ودارند در ساعت سه بعد ازظهر روز دوشنبه بیست وهفتم شهریور ماه ۱۳۳۴ خورشیدی با همراهان آقای زورلو وزیر مشاور و وزیر امور خارجه و تیمسار سرلشگر (روشتواردلهون) معاون ستاد کل ارتش و آقای خیرالدین (اوزانسوی) منشی مخصوص وزیرامورخارجه ترکیه بوسیله هواپیمای مخصوص بفرودگاه مهرآباد واردشدند وازطرف اعلیحضرت همایونی که قبلا درفرودگاه حاضر شده بودند وجناب آقای حسین علاء نخست وزیر وآقایان وزیران و آقای سرلشگر وثوق وزیر جنك وسرلشگر هدایت رئیس ستاد مشترك نیرو های هوائی و دریائی و زمینی و رؤسای شهربانی وشهرداری مورداستقبال قرارگرفته وپس از چنددقیقه توقف بسوی شمیران کاخ صاحبقرانیه محل توقف حضرت رئیس جمهور عزیمت فرمودند مدت توقف میهمانان عزیزترك درتهران طبق برنامه رسمی شش روز خواهدبود .

امیداست این مسافرت برای دوملت ایران و ترکیه نتائج نیکوئی دربر داشته

اعلیحضرت همایون شاهنشاه وملکه ثریا پهلوی وحضرت جلال بایار رئیس جمهور ترکیه

باشد واثرات آن بزودی معلوم شود .

متن پیام رئیس جمهور درموقع مسافرت بایران

بانهایت خوشوقتی و باسر بلندی فراوان فرصتی یافتم که رسماً بایران بروم وازاین همسایه ارجمند و گرامی دیدن نمائیم ایران یکی از کشور هائی است که در تاریخ ملل متمدن شامخ ترین مقام ومفتخر ترین مواقع راشاغل است کمتر ملتی است که بتواند مانند ایران دارای میراثی بدین عظمت و باین پر افتخاری باشد گذشته از مواریث پر افتخاری که از نیاکان برای ایران باقیمانده ملت ایران ملتی است خوشبخت وخوش- اقبال زیرا باقدرت وسربلندی مشعل فروزان گذشته را در دست گرفته وبطور مداوم بسوی آتیه درخشانی پیش میرود باایران روابط مابر اساس مودت وصمیمیت بناشده وسر نوشت چنین خواسته است که درطول تاریخ بایکدیگر آمیخته باشیم واین حقیقت امروز بیش از هر روز واضح وآشکار شده است اهمیت موقع جغرافیائی دوملت ما ووجود علایق معنوی واحساسات مودت و احترام که هر یك از این دوملت نسبت بیکدیگر دارا میباشند عواملی هستند که موجب میشود این دوملت ازیکدیگر بهره برگیرند وبایکدیگر زندگی کنند زمان قادر نیست که این عواطف عالیه واحساسات دوستی عمیق وپایداری رامتزلزل سازد ومن تصور میکنم این دیداری که امروز بعنوان میهمان اعلیحضرت شاهنشاه وملت ایران میکنم مبین احساسات صمیمیت ومودتی است که ملت ترك نسبت بهمسایه عالیقدر خود دراعماق دل خود جای داده است و همین ملاقات نیز انعکاس عواطف و احساساتی است که مرحوم آتاترك نسبت باعلیحضرت فقید رضاشاه کبیر ابراز داشته اند دراینموقع که باملت عزیز خود تودیع میکنم بسیار خوشوقتم که میتوانم ترجمان احساسات صمیمانه شما نسبت بملت عزیز ایران باشم و میدانم که انجام این ملاقات بامنویات تمام ملت ترك تطبیق میکند .

جواب آقای نخست وزیر

جناب آقای حسین علاء نخست وزیر در جواب پیام مذکور جواب زیررا داده اند دولت ایران ازپذیرائی حضرت رئیس جمهور ترکیه درمسافرت بایران فوق العاده خوشوقت است . زیرا :

حضرت جلال بایار یکی ازرجال شامخ ترکیه است که بکشور خود خدمات بزرگی نموده ومورد احترام وتحسین ایرانیان نیزمیباشند .

ماپذیرائی گرمی را که آتاترك ازشاهنشاه ما اعلیحضرت رضا شاه فقید نمودند بیادداریم. دولت وملت میخواهند به مناسبت مسافرت حضرت جلال بایارشعف خودرا ازدیداررئیس دولت دوست وبرادرابرازدارندمایقین داریم که این ملاقات درتشیید روابط دوستی صمیمانه وحسن تفاهمی که خوشبختانه بین ایران وترکیه موجود است مؤثر خواهد بود . بلاشك این ملاقات بین اعلیحضرت همایون شاهنشاهی وحضرت جلال بایاردرتحکیم صلح وامنیت خاورمیانه وهمچنین کلیه جهان تأثیربسزا خواهد داشت

شب چهارشنبه درکاخ سعدآباددر سرمیزشام

بیانات شاهنشاه

حضرت رئیس جمهوری .

ازاینکه با ابرازملاطفت دعوت مرا پذیرفته بکشوردوست وبرادرخودتشریف آورده‌اید باقلبی مملوازشعف صمیمانه تشکرمیکنم . دیدار آن حضرت علائق دیرین مودت ومناسبات موجودبین ترکیه‌وایران راتأئیدواحساسات برادرانه‌راتحکیم میکند و شك نیست که متضمن اثرات سودمند درروابط آینده دو کشورخواهدبود . روابط ترکیه وایران ازموقعی که اعلیحضرت شاهنشاه فقید پدر تاجدارم حضرت آتاتورك رئیس جمهوری فقیدرا دیدن فرمودند وارد مرحله نوینی شده ومبانی دوستی خلل ناپذیر وشالوده حسن تفاهم که آن دو بزرگوارطرح نمودند همواره محورسیاست زمامداران دو کشورقرارگرفته واطمینان حاصل است که همچنان استوار ودرتوسعه و پیشرفت خواهدبود. ماترقیات ترکیه‌رابادیده‌مسرت وتحسین مینگریم وموفقیت رئیس عالیقدر آن کشوررا ازخداوندمسئلت داشته‌امیدواریم دراین مسافرت بر ایشان خوش بگذرد.

سلامتی حضرت جلال بایاررئیس جمهوری وسعادت وترقی ملت نجیب وقهرمان ترك را خواهانم .

بیانات حضرت رئیس جمهور

حضرت جلال بایار درپاسخ شاهنشاه فرمودند . اعلیحضرتا . فرمایشات مودت

آمیز اعلیحضرت متضمن ایراد خیر مقدم بعنوان اینجانب اثرات عمیقی در من کرد. من همیشه آرزو داشتم باسمت ریاست جمهوری ترکیه بایران مسافرتی بایران دوست و همجوار بکنم وازاینکه اعلیحضرت همایون شاهنشاهی ازاینجانب دعوت وفرصتی برای عملی ساختن آرزوی دیرینه خود بمن دادند صمیمانه متشکر وممنون میباشم.

من حامل پیام احساسات دوستی صمیمانه واعتماد واحترام ملت ترک نسبت بملت برادر ایران میباشم. کشور برادر ما ایران دارای گذشته وتمدن درخشانی است که بحق موجب افتخار بشریت است واکنون ایران باراهنمائی‌های خردمندانه آن اعلیحضرت بسوی آینده‌ای پیش میرود که بهمان درجه درخشان خواهد بود.

من حامل این پیام مقدس ملت ترک بملت شریف ایران هستم واین ملت شریف طی دوروز اول اقامت من در ایران آن چنان محبت وعلاقه حقیقی ودوستانه بمن نشان داده است که باعث خوشوقتی وافتخار من است.

این تظاهرات دوستانه مرا بیاد گذشته‌ای میاندازد که نمیتوانم هیچگاه آن را فراموش بکنم.

در بیست ویکسال قبل شخصاً شاهد وناظر حساسات مودت آمیز واحترامی بودم که عموم ملت ترک ورئیس جمهور آن روز مانسبت به پدر تاجدار آن اعلیحضرت فقید سعید رضاشاه کبیر طی مسافرت فراموش نشدنی آن مرحوم بترکیه ابراز میداشت واگر من اکنون از آن مسافرت ذکری بمیان آوردم فقط باین منظور است که یادآور شده باشم تاچه حد ملت ترک نسبت بملت شریف ایران ومصلح بزرگ شمادارای احساساتی عمیق واحترام بی پایان میباشد.

با اجازه اعلیحضرت اکنون دوجمله از نطقی راکه مرحوم آتاتورک درهمان موقع خطاب باعلیحضرت رضاشاه کبیر که معظم له را همیشه دوست بزرگ وبرادر گرامی خود مینامید ایراد داشت عیناً دراین جاتکرار میدارم.

آتاتورک گفته بود. هرموقع که روابط دوستانه دو کشور ماکه ناشی ازاحساسات وطرز فکر متشابه ومنافع عالیه مشترک دوملت ماست تقویت شده کشورهای ما باقدرت وتوانائی بیشتری بسوی ترقی وتعالی پیش رفته‌اند.

این حقیقت که دیروز هم صدق میکرد امروز در شرایطی که دنیا با آن مواجه است مسلماً مفهوم وقدرت بیشتری پیدا کرده . درهمان نطق آتاتورك این جمله‌را نیز ایراد کرده بود . جای تردید نیست که کشورهای ماهدفی ندارند جز اینکه درصلح وصفا از امکانات موجوده خود حداکثر استفاده‌را بکنند ولهذا وظیفه با افتخار خود میدانند که بصلح جهانی نیز خدمت بکنند. منافع ایران و ترکیه بامنافع کلیه کشورهائی که خواهان صلح وعدالت هستند یکسان میباشد و بنابراین ماوظیفه داریم کوشش و مجاهدتهای خودرا بمنظور حفظ صلح و تأمین عدالت توأم بداریم .

اعلیحضرت باکمال ملاطفت درچند دقیقه پیش فرمودند که مسافرت اینجانب بایران انعکاسات خوبی درروابط آتیه بین دو کشور خواهد داشت . من مایل هستم بتوانم جملات زیبای اعلیحضرت‌را اینطور تعبیر کنم که منظور توسعه و بهبودی روزافزون همکاری بین دو کشور ایران و ترك میباشد . همکاری بین دو کشور ما که باین ترتیب آغاز میشود دارای منافعی فراوان نه فقط برای دو کشور ما خواهد بود بلکه سراسر جبهه صلح نیز ازاین همکاری بهره خواهد برد .

دوستی تاریخی بین دو کشور ما امروز بیش از هر موقع خلل ناپذیر است واین خود باعث کمال امیدواری اینجانب میباشد (اخبار مذکور ازاطلاعات نقل شده است)

عزیمت حضرت رئیس جمهور ترکیه و همراهان از تهران

روز دوشنبه سوم مهرماه ۱۳۳٤ حضرت جلال بایار رئیس جمهوری ترکیه پس از ابلاغ پیام مودت صمیمانه بواسطه مطبوعات بایرانیان باتشریفات رسمی و حضور اعلیحضرت همایونی درفرودگاه مهرآباد ـ بوسیله هواپیما بسوی ترکیه پرواز نمودند .

متن اعلامیه مشترك دولتین ایران و ترکیه

نظر بعلاقه مودت و روابط تاریخی که ازقرون سابقه بین ایران و ترکیه موجود میباشد ـ اعلیحضرت شاهنشاه ازحضرت جلال بایار رئیس جمهوری ترکیه رسماً دعوت فرمودند که بایران مسافرت فرمایند ـ درخلال مذاکراتیکه درمدت هفت روز توقف حضرت رئیس جمهور و آقای فاتین رشتوزورلو وزیر امور خارجه ترکیه در محیط

اعتماد وحسن تفاهم متقابل صورت گرفت - لزوم يك همكارى نزديكتر در تمام مسائل برای تأمين منافع مشترك طرفين كاملا تأئيد گرديد و زمينه برای ايجاد همكاری بيشتری فراهم آمد - مسائل فرهنگی واقتصادی متساوياً مورد تبادل نظر قرار گرفت وتصميم اتخاذ گرديد كه همكاری بيشتری در امور مربوط بفرهنك كه باسوابق وارتباطات معنوی دو كشور تطبيق مينمايد برقرار گردد .

درمسائل اقتصادی مشاهده گرديد كه تمام عوامل برای همكاری نزديكتری بين دو كشور موجود ميباشد ومتخصصين فن مأمور شدند برای شالوده اين همكاری اقتصادی نظرياتی كه مشهود گرديد بنيان گذاری نمايند مسافرت حضرت رئيس جمهوری تركيه بايران وتماس شخصی بين اعليحضرت همايون شاهنشاه بارئيس دولت تركيه به روابط دوستی بين دو كشور همسايه وبمصالح عاليه اين دو مملكت وناحيه‌ای كه در آن واقع ميباشند تأثيرات بسيار نيكوئی خواهد بخشيد .

متن اعلاميه دوم

اعلاميه زير ضميمه اعلاميه اول بوده است .

درموقع اقامت حضرت رئيس جمهوری تركيه درايران از بيست وهفتم شهريور تاسوم مهرماه كه آقای (فائين رشتوزورلو وزير امور خارجه) نيز درمعيت معظم له بودند مسائل اقتصادی كه موردعلاقه ايران وتركيه ميباشند مورد مطالعه نمايندگان دو دولت درمحيط همكاری ودوستی متقابل قرار گرفت برای ايجاد يك طرز همكاری اقتصادی جامع وكاملی مسائل ذيل را مورد مطالعه قرار داده‌اند .

۱- توسعه راه ترانزيت كالا وحمل ونقل مسافرين بين ايران وتركيه .

۲- تأسيس يك شركت مختلط ايران وترك برای حمل ونقل مسافر وكالا

۳- افتتاح راه ترانزيتی طبق قرارداد ۱۹۴۹ ميلادی .

٤- ارتباط راه آهن بين ايران وتركيه .

٥- اقدام برای ايجاد روابط تلفن بيسيم بين دو كشور .

٦- انعقاد . يك قرارداد بازرگانی وتهاتری .

۷ـ تشکیل یك شرکت مختلط هواپیمائی تجارتی بین ایران و ترکیه .

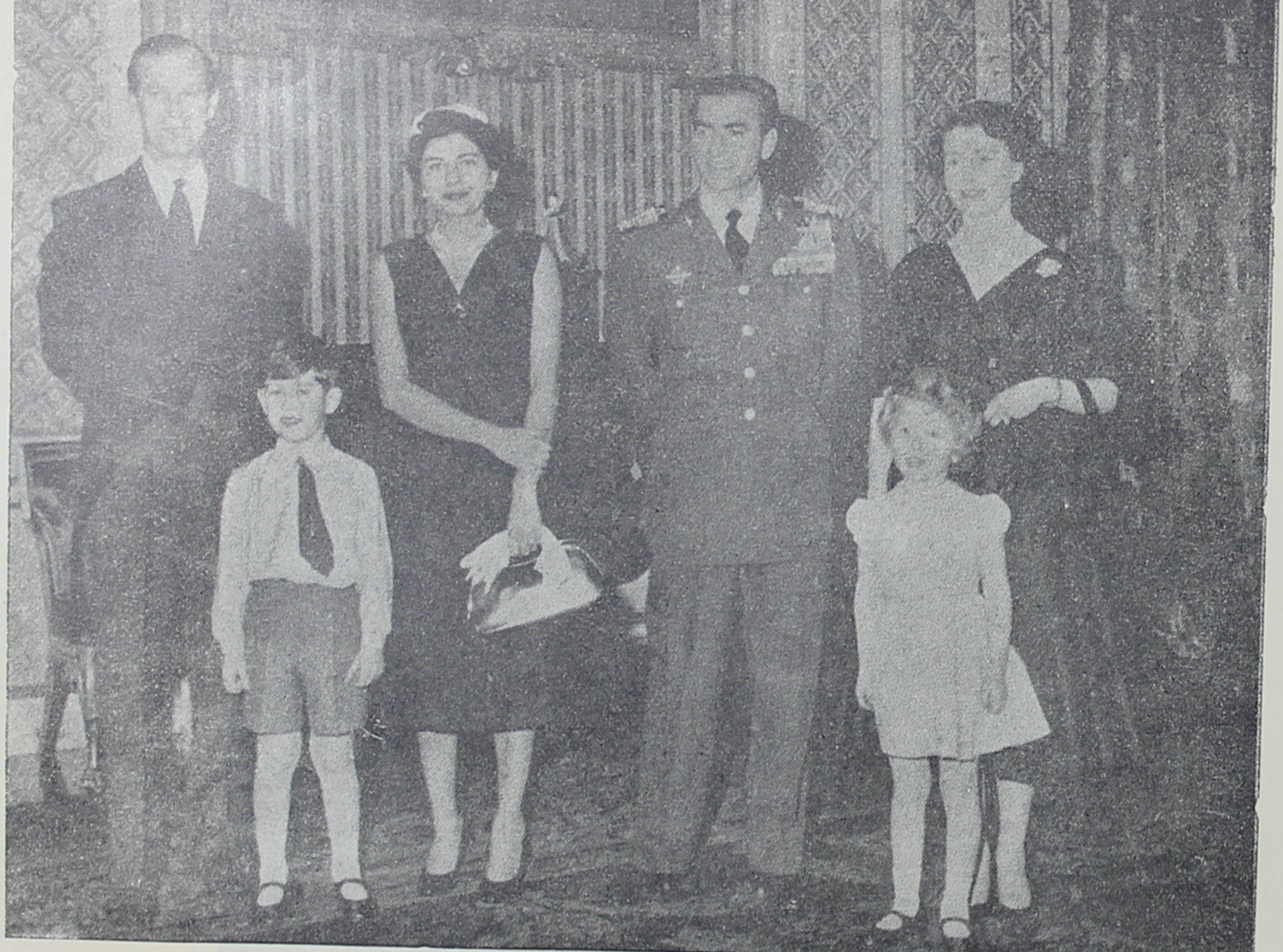
یك کمیسیون مختلط ایران و ترك در تهران در نزدیکترین فرصت برای بحث در نکات فوق الذکر تشکیل خواهد گردید .

☆☆☆

کمکهای امریکا بایران و روابط ایران و شوروی و انگلیس

درسالهای اخیر یعنی در دوره‌ی ریاست جمهوری (آیزنهاور) فرمانده فاتح و لایق نیروی متفقین درجنك بین الملل دوم ازطرف دولت کشور های متحدامریکای شمالی مساعدتهای علمی و فنی و مالی و نظامی گرانبهائی بوطن ما ایران شده که از هر حیث در تمام وضعیات ایران نو و ملت و دولت ایران مؤثر بوده و تاریخ معاصر ایران برای همیشه در سینه‌ی خود ثبت وضبط نموده و برای نسلهای آینده بیادگار میگذارد ـ همچنین درهمین اوقات از طرف دولت همسایه ایران اتحاد جماهیر شوروی بنابمقتضای وقت برخلاف دوران گذشته که دخالت در امور کشور و فریب دادن جوانان مینمودند اینك روش مسالمت آمیزی پیش گرفته و طلاهای ایران که درموقع جنگ بین الملل در روسیه امانت گذاشته شده بود بدولت شاهنشاهی ایران مسترد و اختلافات مرزی را باحسن نیت خدمتگذاران ایران و نمایندگان دولت اتحاد شوروی برای همیشه فیصله داده شد و امید است روزبروز بردامنه دوستی ملت ایران و ملل اتحاد جماهیر شوروی افزوده شده وطرفین از ثمرات همسایگی بهره‌مند شوند .

روابط ایران و انگلیس نیز دردوران اعلیحضرت شاهنشاه محمد رضاشاه پهلوی بیش ازپیش بهتر و نیکوتر شده وبوسیله شرکت ایران درپیمان دفاعی بغداد محکمتر شده است .

اعلیحضرت همایون شاهنشاه وعلیا حضرت ملکه ثریا پهلوی باخاندان سلطنتی انگلستان

DATE

37,147,341

اعلیحضرت همایون شاهنشاهی و علیا حضرت ملکه ثریا پهلوی
و آقای دکتر آدنائر صدر اعظم آلمان غربی

اعلیحضرت همایون شاهنشاه واسکندر میرزا رئیس جمهور پاکستان

اثرات پیمان بغداد درامور کشور

یکی از کارهای مهمیکه دردوران شاهنشاهی اعلیحضرت محمد رضا شاه پهلوی درسال ۱۳۳۵ خورشیدی بوسیله هیئت وزیران آقای حسین علاء نخست وزیر و آقای دکتر اردلان وزیر امورخارجه بهدایت ورهبری شاهنشاه انجام شده ودرامور نظامی و اقتصادی وسیاسی مملکت مؤثر و کمك شایانی باستقلال باتمام معنی کشور باستانی ایران وتأمین امنیت وصلح درخاورمیانه نموده وخواهد نمود شرکت درپیمان بغداد است که دول همسایه ومسلمان ترکیه وعراق وپاکستان وایران را باهم متحد وبرای دفاع ازحوادث بین‌المللی تااندازه‌ای آماده ومهیا نموده است .

چنانکه پس ازتشریف فرمائی حضرت اسکندر میرزا رئیس جمهور بهمراهی علیاحضرت بگم همسر حضرت رئیس جمهور پاکستان بتهران باشرکت نخست وزیران ایران وترکیه وپاکستان وعراق بمنظور ایجاد صلح درخاورمیانه وجلوگیری ازادامه جنگ میان انگلستان وفرانسه و اسرائیل بامصر وحفظ حاکمیت و استقلال مملکت مسلمان نشین مصر اعلامیه مؤثری درتهران منتشر نموده وموجبات آتش بس را در بین متخاصمین فراهم نمودند .

بالجمله چنانکه یادآورشده‌ام درموقع تشریف فرمائی حضرت اسکندرمیرزا رئیس جمهوری هفتاد ملیون مردم مسلمان پاکستان که باایرانیان هم نژادوهمکیش وبرادرمیباشند بتهران پایتخت شاهنشاهی برهبری وابتکارشاهنشاه اعلیحضرت محمد رضا شاه پهلوی وموافقت حضرت رئیس جمهوری پاکستان بمنظور خاتمه دادن بکشت وکشتارملت مسلمان مصر بوسیله لشگرهای متجاوز اسرائیل وانگلیس وفرانسه وکوشش برای آتش بس بین متجاوزین ومصریها دراطراف کانال سوئز وصحرای سینا جلسه‌ای باشرکت نخست وزیران ترکیه وعراق وپاکستان وایران ووزیران امورخارجه کشورهای مزبور درتهران تشکیل واعلامیه‌ای شامل مواد زیرانتشاردادند که ازهرجهت مؤثر و بلافاصله قطعنامه‌ی سازمان ملل متحد درمورد آتش بس بموقع اجرا گذارده شد .

اینك مفهوم اعلامیه مذکور بشرح زیر ازشماره ۹۱۶۰ مورخ ۳۵/۸/۱۵ روزنامه اطلاعات دراینجا نقل میشود .

۱ـ عملیات تجاوزکارانه متجاوزاصلی یعنی اسرائیل که بدون علت ودلیل بخاک مصر حمله نموده محکوم وتقبیح شد .

۲ـ رفتارانگلیس وفرانسه که آنهاهم بدون جهت بکمک متجاوزاول شتافته و کشوربیطرف مصررامورد تجاوزقرارداده‌اندمورداعتراض کنفرانس تهران قرارگرفت.

۳ـ کنفرانس تهران بطورقطع تخلیه شبه جزیره سینارا که اکنون درتصرف اسرائیل است جداً تقاضا خواهدکرد وهمچنین تأمین تمامیت واستقلال کامل سرتاسر خاك مصرو تخلیه نواحی کانال ازقوای متجاوز مورد تقاضای جدی کنفرانس تهران خواهد بود .

٤ـ کنفرانس تهران تقاضا خواهدکرد اکنون که متأسفانه وضع ناگوار فعلی پیش آمده اساساً فکری برای حل قطعی اختلاف اسرائیل وعرب بشود وباتمام وسایل ممکنه هرچه زودتربااین قضیه که درواقع ریشهٔ اختلافات فعلی است خاتمه داده شود که تاباردیگرحوادث ناگوارکنونی تکرارنگردد .

روزشنبه پانزدهم مهرماه ۱۳۳۴ خورشیدی

ششمین دورهٔ مجلس سنا افتتاح ودرهنگام گشایش مجلس مذکور اعلیحضرت همایونی بیاناتی فرمودندکه مورد توجه کلیه محافل سیاسی جهان قرارگرفته وبرای آیندهٔ ملت ومملکت اثرات مهمی خواهد داشت .

متن بیانات شاهنشاه

دراین یکسال گذشته قدمهای بلندی درراه بهبودی وضع کشوربرداشته شده و پیشامدهای نیکووسودمندی رخ نموده که همه دال برحسن روابط ما باسایر کشورها است . ازآنجمله رفع اختلافات مرزی ومالی بادولت شوروی وتحکیم مبانی دوستی مابااین کشوراست که نتیجه مستقیم آن دعوتی است که ازطرف آن دولت دوست وهمجوار ازمابعمل آمده. سپس مسافرت اعلیحضرت ملك سعود بایران است که مایهٔ کمال ومسرت ما وموجب تشیید روابط دیرین دوملت گشته ودرآینده نیزنتایج مطلوب دیگری ببار خواهدآورد .

وبازازوقایع نیك ، دیداری است که حضرت جلال بایاررئیس جمهورترکیه از

کشورمانموده‌ودرتوجه دادن دومملکت به‌بسطروابطاقتصادی وسیاسی وحفظ منافع مشترك اتفاق مؤثری بشمارمی آیدونیزدعوتی که‌دولت هندوستان ازمانموده‌پیوندهای کهن وعلاقه قدیم این دوملت را نسبت بیکدیگرتجدید میکند :

دردورهٔ اجلاسیه گذشته ، معضل نفت که باعث خسارات فراوان گشته بود حل شده وقوانین مهم دیگری ازقبیل قانون مالیات بردرآمد وقانون منع کشت خشخاش یعنی برانداختن ریشه فسادی که سالیان درازکشورما را ببلائی مبرم گرفتار کرده‌بود بتصویب دومجلس رسیده . قانون تقسیم خالصجات که از تصویب مجلس سنا گذشته البته بزودی ازتصویب مجلس شورا نیز خواهدگذشت .

ماازحسن نیت‌ومراقبت نمایندگان‌دومجلس دروضع‌قوانین اظهار کمال‌خوشوقتی ورضا مندی مینمائیم .

دولت نیزدراین مدت گذشته ازتهیه‌لوایح قانونی باقدامات مفید ولازمی‌دست زده‌وامیدواریم باتصویب لایحه عمرانی که‌ازطرف دولت بمجلس پیشنهادشده برنامه‌ـ های عمرانی ومخصوصاً قسمتهای فوری آن هرچه زودتر بمرحله عمل در آید .

ماانتظارداریم این‌رویه‌باجدیت بیشتری دراین دوره ادامه‌یافته قدمهای‌بزرگتری بسوی هدف اصلی که‌آسایش عمومی وعدالت اجتماعی است برداشته شودو‌بخصوص درتقویت‌بنیه دفاعی کشور که‌ضامن استقلال‌ووسیله کمك بحفظ صلح جهان است‌تدابیر لازم اتخاذگشته واین امرکه ازمهمترین وظایف بشمارمیآیدبرسایرامورمقدم‌باشد .

گذشته ازشواهد تاریخ، همه بخاطردارید که بیطرفی‌ونیات صلحجویانه‌ملت و دولت ایران دردوجنگ جهانی اخیر‌بهیچوجه‌ازتجاوز‌بحدود وپایمال کردن حقوق‌این کشورمانع نگردید وهمچون حریقی که برخانه‌ای بگذرد ،آثارشوم آن نه‌تنهاهنوز درسرتاسرمملکت هویداست بلکه خرابیهای مادی ومعنوی که ازاین دوآتش‌سوزی دامنگیرماشده سالیان درازمرمت نخواهد شد .

پیش ازاین جنگ‌ها تصورمیرفت که قرار داد ومقاوله نامه‌های رسمی بتواند درهرحال برروابط بین‌المللی ناظروحاکم باشدوحدود ثغورممالك بی‌طرف‌راازهرگونه تعرض تعدی مصون‌بدارد لیکن حوادثی که درطی این قرن‌اتفاق‌افتاد خلاف این‌تصور

را برجهانیان مخصوصاً بر ملل ضعیف هویدا ساخت و مبرهن گردید که بیطرفی نه تنها زورمندان را از زورگوئی و درازدستی باز نمیدارد بلکه آنان را بقهر و غلبه برمیانگیزد و بنابراین هر کشوری که برای دفاع از مرز و بوم خود مهیا نباشد گذشته از آنکه استقلال و آزادی و شرافت خود را بدست حادثات سپرده بعلت ضعف قوا موجب تحریک مطامع زورمندان و در نتیجه مخل صلح و آرامش جهان میگردد.

این تجربه که برای اهل عالم بقیمت قربانیهای بیشمار و ویرانی های بی حساب به دست آمده مورد توجه خاص بنیانگزاران سازمان ملل متحد واقع گشته و برای جلوگیری از تجدید حوادث شوم و خونین تجویز کرده اند که کشورها بمنظور دفاع از استقلال و مرزهای خود در هر منطقه باهم متحد شوند و نیروی واحدی تشکیل بدهند تا در صورت بروز خطر به کمك یکدیگر در مقابل قوای متجاوز ایستادگی کنند با این حال اتحاد کشورهائی که دارای منافع مشترك میباشند باجرای یکی از منظورات مهم سازمان ملل متحد کمك بسزائی خواهد کرد.

دولت میبایستی با در نظر گرفتن این حقایق آنچه لازمه تدبیر و اقدام است برای تهیه وسائل دفاع از حدود و حقوق کشور بعمل بیاورد و زنهار حسن ظن بیجا را در امری چنین خطیر دخالت ندهند. جای شبهه و تردید نیست که تقویت بنیه دفاعی کشورها بهیچ تعبیر جنبه تعرضی نخواهد داشت و هیچگونه خللی بروابط دوستانهٔ ما با سایر کشورها وارد نخواهد ساخت. چنانکه ما نیز هرگز تجهیزات و اقداماتی را که دیگران برای تقویت بنیه دفاعی خود بعمل آورده اند موجب نگرانی فرض نکرده ایم.

بدیهی است که دولت کماکان در سیاست خارجی به پیروی از منشور ملل متحد در حفظ و تحکیم روابط حسنه با سایر دول و با رعایت احترام متقابل کوشا خواهد بود.

ما انتظار داریم که افراد ملت هوشیار و دلیر ما بخصوص جوانان بآینده درخشان این سرزمین کهن خوشبین باشند و حس بدبینی و ناامیدی را که موجب انحطاط یك ملتی است از خود دور کنند و در مقابل هیچ سختی و پیش آمد ناگواری رجاء بخداوند واعتماد بنفس را از دست ندهند.

ما اطمینان داریم که با نیروی مادی و معنوی که در این کشور وجود دارد ایران

عزیز ما میتواند با پشتکار و جد و جهد مقامی را که استحقاق دارد در جهان متمدن امروز احراز نماید.

از خداوند متعال مسئلت داریم که نعمت صلح پایدار را از جهانیان دریغ نفرموده و سران کشورهای بزرگ را که در این راه مجاهده میکنند موفق گرداند و نیز کشور ما را همواره در راه صلاح و رفاه و تعالی رهنمائی و استعانت فرموده نمایندگان دو مجلس و کلیه خدمتگزاران را در ایفاء وظیفه مؤید بدارد. (اطلاعات)

بقیه فهرست اسامی نویسندگان معاصر و روزنامه نگاران

۱ـ دانشمند گرامی آقای امین میرهادی استاد علوم طبیعی و مؤلف بیست مجلد کتابهای زمین و گیاه و ستاره شناسی و مدیر روزنامه جهان فردا

۲ـ استاد حسین مسرور دانشمند و نویسنده‌ی توانا در تدوین افسانه‌های تاریخی

۳ـ استاد نظام وفا گوینده اشعار نغز و نویسنده روشنفکر

۴ـ ابوالحسن خدابنده‌لو نویسنده (مجموعه‌های اجتماعی و اقتصادی و انتقادی)

۵ـ عباس فرات شاعر توانا و گوینده اشعار دل انگیز دیوان فرات

۶ـ ساعی حریرچیان مدیر و نویسنده روزنامه نسیم شمال

۷ـ آقای سیدمحمد پیامی مدیر و نویسنده روزنامه پیام و حامی بینوایان

۸ـ دانشمند بزرگوار حسین مطیعی مدیر و نویسنده (روزنامه کانون)

۹ـ فاضل محترم و دانشمند عزیز سرهنگ اخگر شاعر و نویسنده تألیفات اخلاقی

۱۰ـ بهرام دهناد مؤلف کتاب پارلمان ایران و روزنامه فکاهی (کدخدا)

۱۱ـ دانشمند محترم آقای سرهنگ نجاتی گوینده و نویسنده توانا

۱۲ـ جلیل اوجی مدیر روزنامه فکاهی (اوج ایران)

۱۳ـ دانشمند سیدمحمد بنی‌احمد مدیر و نویسنده روزنامه آزرین.

نمایش و سینما و کنسرت در ایران

چنانکه میدانیم در تاریخ ایران باستانی ذکری از نمایش (تئاتر) در این کشور نشده است ولی پس از ظهور اسلام در دوران حکومت دیلمیها بویژه روزگار فرمانروائی عضدالدوله برای نمایش وضعیات کربلا و شهادت حضرت حسین (ع) سیدالشهدا و

اسارت خاندان حسینی بمنظور به هیجان آوردن ایرانیان که غالباً از پیروان حضرت علی (ع) بودند علیه ستمکاری اعراب تابع خلفای بنی‌امیه و جانشینان آنها بوسیله نمایش وسائلی فراهم نموده‌اند تا مردم حتی‌المقدور از مظلومیت شهیدان دشت نینوا واوضاع آتش‌زدن خیمه‌گاهها واسیرشدن‌زنان واطفال معصوم آگاه شوند.

همچنین دردوره امیرتیموردرهنگام‌حمله وهجوم لشگریان امیرتیموربشهرشام برای تحریك سپاهیان مهاجم دستور داد نمایش اسارت خانواده حسینی‌را در موقع ورود بشهرشام بمعرض تماشای مردم بگذارند.

ازآنموقع رشته تعزیه‌داری اوضاع کربلا (بطورنمایش) تاسالهای اخیردراغلب شهرستانهای ایران ادامه‌داشت‌و برای تعزیه‌داری نمایشی درغالب شهرهاودهستانهامحل‌های مخصوصی بعنوان (تکیه) ساخته بودندکه درایام ماههای محرم وصفر مورد استفاده عزاداران قرارمیگرفت ونمایش دهندگان‌را نیزتعزیه خوان میگفتند. موقوفاتی هم برای عزاداری نمایشی‌فراهم کرده بودندکه برای‌هزینه‌ی عزاداران ونمایش‌دهندگان یاتعزیه‌گردانان مصرف میشد. اینگونه نمایشهای دینی ومذهبی بصورت (تراژدی) تأسف‌آوربانهایت درجه دقت‌ازلحاظ‌مطلب ولباس واسباب انجام‌میشد. وکلیه گفتگو های نمایش دهندگان مانند (اپرت) منظوم بوده و گویندگان ناچار بودند که عین ابیات منظوم‌را درصحنه تکیه ونمایش تکرارنمایند.

تقلید یانمایش درعصرمعاصر

دردورهٔ قاجاریه بویژه درزمان‌ناصرالدین عده‌ای پیداشدندکه درمجالس‌طرب عروسی‌وغیره ــ یك قسمت ازتظاهرات دسته‌های مختلف جامعه را مانندگفتگوهای لری یا گیلانی و کردی و ترکی وملایری ونهاوندی و کاشانی واصفهانی‌را باپوشیدن جامه یالباس دهقانان بمعرض‌تماشای بینندگان گذاشته‌وازاین راه‌علاوه برایجادمسرت بین تماشاگران خدمت شایستهٔ نیزباخلاق وادبیات رسمی ملت مینمودند. این دسته ازمردم نمایش‌دهنده‌را (تقلیدچی) واصل‌نمایش‌را (تقلید) میگفتند. یعنی(شبیه‌سازی) بالجمله دردوره‌ی ناصرالدین شاه بازیگران‌معروفی‌پیداشدندکه میتوانستنددرحضور پادشاه قسمتی از نواقص اخلاقی مردم را بمعرض تماشا گذاشته و پاداش خوبی نیز

دریافت دارند از آنجمله‌اند . شیخ شیپورو حسن حاجی علی اکبرو اسمعیل بزاز که خیابان اسمعیل بزاز که فعلا مولوی است بنام او منصوب است و کریم شیره‌ای معروف.

کنسرت و تئاتر

پس از پیدایش مشروطیت در ایران نخستین چیزیکه توجه دانشمندان و روشنفکران را بخود جلب کرده بود موضوع بیسوادی مردم و اهمیت معارف بود زیرا تاقبل از اعلام مشروطیت درباریان مستبد و حکومت وقت چون دانائی و سواد عامه را برای حکومت استبدادی مضر میدانستند حتی الامکان مانع باسواد شدن و بیداری مردم بودند ازاین روی هرفرد و دسته‌ای ازمعاریف مشروطه‌طلبان و آزادیخواهان بمنظور پیشرفت فرهنگ عمومی و ملی بتکاپو افتادند ـ چنانکه ازطرف جمعیت اعتدالیون بریاست جناب آقای سیدمحمدصادق طباطبائی سنگلجی تهرانی مدرسه اسلام دایر و هنوزهم دایراست ـ فرقه دموکرات نیز بریاست سلیمان میرزا و سیدمحمدرضا مساوات شیرازی و میرزا محمدعلیخان کلوپ (فرزین) درزمان دوره دوم مجلس شورای ملی بمنظور جمع آوری سرمایه مادی برای ایجاد و تأسیس آموزشگاه و مدرسه درصدد تهیه نمایش و کنسرت موسیقی دسته‌جمعی که تا آنزمان در ایران سابقه نداشت افتادند . زیرا در آن اوقات جمعی ازهنرمندان جوان و باحرارت آزادیخواه بدون چشم داشت باستفاده‌ی مادی و دریافت پول از لحاظ کمک به بیداری جامعه‌ی ملت و ترویج هنر موسیقی و تئاتر و دادن نمایشهای اجتماعی واخلاقی علیه رفتار مخالفین مشروطه که تا آنروزها نوازندگی و نمایش در نظر بعضی از روحانیون مردود بود و جامعه درحال غفلت بودند و ازوضعیات مشروطه بهره‌ور شده و با ایجاد کنسرت و نمایش درانظار عمومی همت گماشتند .

چنانکه نخستین و اولین کنسرت موسیقی بحمایت و فعالیت نمایندگان دموکرات شورای ملی باشرکت مرحوم عارف قزوینی گوینده و شاعر توانای مشروطیت و خواننده آزادمنش و آقای مختاری افسر ارشد شهربانی استاد ویولن و درویش خان و حسینقلی تارزنان معروف وعده‌ای ازجوانان هنرمند در باغ و پارک امین الدوله یك گاردن پارتی عالی و باشکوه بنفع فرهنگ ملی وجمع آوری اعانه تشکیل گردید و یك پرده‌ی مختصرهم نمایش داده شدکه تاهنوزهم خاطرات آن شب تاریخی درانظار آزادیخواهان قدیمی روشن ومسرت

انگیز است و از پولها و در آمد سه شب گاردن پارتی مذکور در سبزیکاری (تخت زمرد) تهران ساختمان دبیرستان فرهنگ که اکنون بعنوان دبیرستان رهنما معروف است ایجاد گردیده است .

بالجمله از آنموقع و زمان جوانان فرنگ دیده یا زبان دان بااستفاده از آثار نویسندگان اروپا بخصوص فرانسه نمایشنامه‌های متناسب با اخلاق مردم را ترجمه نموده و بمعرض تماشای مردم گذاشته و خود برایگان ازلحاظ خدمت بعالم هنر و جامعه در صحنهٔ نمایش به بازیگری فن تئاتر پرداخته و خدمات شایان توجهی بافکار اکثریت مردم نموده‌اند مانند استاد بزرگوار آقای سیدعلی نصر که زحمات فراوانی دراین راه کشیده‌اند و بهرامی منشی باشی و محمد علیخان ملکی و فضل‌الله بهرامی و شیبانی .

نمایش شیوه‌ی اروپا و آمریکا

چنانکه میدانیم ـ دردورهٔ ناصرالدین شاه عده‌ای از محصلین جوان بمنظور دریافت هنر و دانش و فنون باروپا گسیل شده و پس از بازگشت بتهران موضوع نمایش و تئاتر نیز صورت رسمیت یافت چنانکه مزین الدوله نقاشباشی در دارالفنون تالار کوچکی برای نمایش ساخت که شاگردان دارالفنون بعضی از آثار خارجی را ترجمه نموده و نمایش میدادند ـ در نتیجه‌ی همین اقدام بتدریج مردان بزرگی مانند سیدعلیخان نصر و میرسیف‌الدین کرمانشاهی ـ محمود ظهیرالدینی ـ حسن مقدم ـ رضا کمال شهرزاد افراسیاب آزاد ـ مهرتاش ـ مهندس والا ـ علی جعفری ـ شادروان مرحوم احمد دهقان این افراد علاوه برتهیه سالنهای مجلل و باشکوه و نمایشنامه‌های مناسب بعضی از آنان در آثار خود نقشی نیز بعهده میگرفتند .

دراین دوره نیز هنرمندان نامدار بسیارند .

ازبانوان مانند : لرتا ـ پرخیده ـ مهرزاد ـ شهلا ـ دیهیم ـ دفتری ـ هورفر عاصمی ـ مودین ـ آریان ـ صبری ـ ژاله ـ تهمینه ـ شهره ـ معاون زاده صفوی

و آقایان : بهرامی ـ تفکری ـ سارنگ ـ محتشم ـ مصفی ـ محزون ظهوری ـ جعفری ـ شیبانی ـ انتظامی ـ مجید محسنی ـ دانشور ـ خاشع ـ رخشانی صادق‌پور ـ محمدی ـ تابش ـ مصدق ـ وحدت ـ عبدی ـ قدکچیان ـ آرمان ـ ملک ـ

مطیعی ـ زرندی ـ مهدوی ـ کریمی ـ زندی ـ خواجوی ـ اسکوئی ـ مینا ـ عباس تنکری ـ زاهد هنرمند نامی وعده‌ای دیگر ازهنرمندان .

همچنین دراین زمان نمایشنامه نویسان زیادشده‌اند که اغلب دارای آثاری بسیارزیبا هستند که از آنها باید نامبرد مانند آقای دکترجنتی رئیس اداره‌ی نمایش وسینما ـ ع جلالی سخی ـ استپانیان ـ مصفی ـ پرویز خطیبی ـ و نیزدراین دوره مترجمان زبردستی برای ترجمه وتدوین نمایشنامه‌های فرنگستان پیداشده‌اند که آثاری قابل توجه دارند. مانند آقایان ـ حسن ره آورد ـ مستعان ـ حسن نصر ـ پرویزرهبر ـ مصطفی قریب همچنین ازلحاظ هنرعشقی و نوشین را نباید فراموش کرد .

فیلمبرداری درایران

امروزه درعالم سینما ـ ایران دارای محصولاتی فراوان شده وروزبروز برتوسعه‌ی دایره آنها افزوده میشود . از آن میان باید فیلمهای زیررا نامبرد . فیلم دخترچوپان اثر آقای فکری ـ کلیسا ترجمه دکترجنتی ـ امیرارسلان اثریاسمی ـ لغزش اثررئیس فیروز ـ مهتاب اثرسروری ـ یوسف وزلیخا اثرسیامکی ـ مادراثر کسمائی ـ شبهای تهران اثر کسمائی ـ گمگشته اثرساغر ـ خلاصه چنانکه ملاحظه میشود در دوران کنونی روزبروزبروسعت دایره تئاترها ونمایشات درتهران و شهرهای بزرگ ایران مانند تبریزواصفهان وشیرازورشت وسایرشهرها افزوده شده تا بجائیکه اکنون در خیابان لاله‌زارتهران ده‌ها تماشاخانه‌دائمی ومحل سینما دایراست . همچنین درشهرها نیزبروسعت پیشرفت تماشاخانه وسینماها افزوده شده است .

خاتمه

خداوند بی همتا وایزد توانا وپروردگارجان وجهان آفرین را سپاسگزارم که در دوران **شاهنشاهی اعلیحضرت محمد رضاشاه پهلوی** باین حقیر و فقیر عمرو فرصت بخشید وروانم راآرام وضمیرم را روشن‌فرموده وتوانستم پس ازسالهاروزنامه‌نگاری و انتشار (تاریخ نهضت ایران) کتاب (تاریخ تحولات سیاسی ایران درقرون معاصر) را با مساعدت و کمك دوستان ارجمند بنفع ملت ایران و دفاع از حقوق هم میهنان عزیز برشته نگارش کشیده و با مساعدت وجدیت وپشتکاردوست گرامی آقای علی جعفری بمعرض افکارخوانندگان بگذارم .

امیدوارم خوانندگان عزیز لغزش وغفلت مرا بانظر عفو واغماض نگریسته و اشتباهاتم را درمقابل زحماتم ناچیزشمارند. زیرا مهمترین هدف این بنده دفاع از حقوق ایران وتشویق وامیدوارنمودن جوانان بآینده میهن نیاکان ایران عزیز بوده است وبس.

غرض نقشی است کزما بازماند | که هستی را نمی بینم بقائی

حسن حلاج { کارشناس مطبوعاتی فرهنگ
و مدیر روزنامه حلاج

دنباله فهرست اسامی نویسندگان معاصر

۱۴ _ دانشمند عزیز و فاضل محترم آقای علی جواهر کلام.

۱۵ _ جوان فاضل آقای جعفر صاعدی نویسنده قدیمی روزنامه اطلاعات

۱۶ _ حکایت نویس روشنفکر وجوان آقای محسن فارسی.

۱۷ _ نویسنده خوش ذوق آقای فرج الله طلائی لیسانسیه ادبیات ورئیس دفتر کل نگارش.

۱۸ _ آقای دکتر عباس محتشم نویسنده کتاب صد ساله ایران.

....

گوینده شیرین سخن آقای عباس فرات

قطعه

بنوشت کتاب ارجمندی | از نو قلم فصیح حلاج
این نیز فرات یادگاری است | باز ازروش صریح حلاج
ازجمع دورفت وگشت تاریخ | تاریخچه صحیح حلاج

۱۳۷۷ هجری قمری

۲
―
۱۳۷۵

37,147,341